

La ciutat de Vilafranca del Penedès. Estructura urbana i procés
d'urbanització (segles XIX - XX).

Tesi de Doctorat, presentada per Mª Àngels Alió i Torres al Departament de Geografia de la Facultat de Geografia i Història - de Barcelona, sota la direcció del Doctor Horacio Capel Sáez.

Vist i plau del Director

Horacio Capel

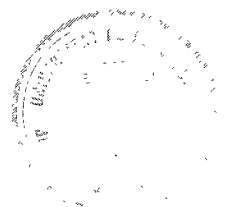
R.723.572

Facultat de Geografia i Història - Universitat de
Barcelona.

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0700445644

AGRAÏMENTS.

En l'elaboració d'una Tesi de Doctorat hi intervenen diverses i múltiples persones, les quals han col·laborat a fer possible que la investigació arribés a la fi.

De tota manera, i en particular, voldria esmentar en primer lloc el Doctor Horacio Capel, que ja fa bastants anys, quan vaig començar la meva activitat docent al Departament de Geografia, va proposar-me el tema de la tesi, i des d'aleshores ha anat seguint tot el procés; m'ha ajudat a resoldre els problemes i ha tingut la paciència d'escoltar les meves divagacions i detectar els errors. Ha estat, penso, un vertader Director.

Així mateix, tenint en compte que una Tesi de Doctorat consisteix, bàsicament, en una actuació acadèmica, haig d'esmentar també tots aquells companys del Departament que van ajudar-me d'una o altra forma, ja fos escoltant estoicament les converses que els proposava sobre el tema, tal com van fer-ho Carles Carreras, Ramon Grau i Rosa Tello, o bé Miquel Raso, al qual dec una sèrie de pacients consells sobre el tractament estadístic de la informació. De la mateixa manera, haig de mencionar igualment tots aquells qui, al marge de la investigació, van ajudar-me en els moments més o menys difícils que van esdevenir-se al llarg d'aquests anys.

Tanmateix aquesta tesi hauria estat més difícil si tota una sèrie de persones, relacionades amb l'àmbit local, no haguessin tingut la gentilesa d'escoltar-me. Penso concretament amb en Josep Bertran i Antoni Sabaté Mill, així com en tot un ampli grup de vilafraquins que van facilitar-me la tasca i van proporcionar-me informació en un moment o altre de la recerca.

En un altre sentit voldria recordar també l'amable col·laboració -

de Mercè Serra Barenys i de Joan Serra Barenys, els quals van facilitar-me una àmplia documentació, inèdita i desconeguda, de l'arquitecte Josep Mª Barenys i el seu pla d'eixamplament de Vilafranca.

Menció a part mereix el tema de les subvencions econòmiques aportades per la Universitat a través dels seus Ajuts a la Investigació, així com pel mateix Ajuntament de Vilafranca, que van servir per a costejar - les despeses del tractament informàtic.

De fet, es fa difícil mencionar tots aquells qui, amb més o menys - intensitat, han intervingut en aquest procés, però no voldria pas oblidar els empleats de l'Ajuntament, que van facilitar-me la consulta dels arxius municipals, com tampoc Lluís Jover, del Centre de Càlcul de la Universitat Politècnica, que va tractar informàticament les llicències - d'obres, o bé la Pura Alvelo i Ricard Rafecas, que han tingut cura del - text, així com Josep Bertran i Ton Salvadó, que van elaborar el plànol ba se, i Joan Morató i Francesc Muro, que han dibuixat els gràfics.

INDEX

PRIMERA PART: MEDI LOCAL I MARC TEÒRIC

<u>Capítol primer: Una introducció sobre Vilafranca del Penedès</u>	Pàg. 18
CONDICIONANTS I CARÀCTER URBANS	21
L'organització urbana i el planejament	21
Les relacions amb el sistema urbà català i el subsistema comarcal	23
VILAFRANCA DEL PENEDES COM OBJECTE D'ESTUDI: ENFOCAMENT DE L'ANALISI	25
NOTES	27
<u>Capítol segon: Un plantejament explicatiu dels casos locals</u>	29
ASPECTES EPISTEMOLÒGICS	31
El "locus" i la pràctica científica de les monografies urbanes	32
Un plantejament temporal mitjançant l'idea de procés	35
Una aproximació estructural com a mètode	36
A. La ciutat com a estructura de transformacions	36
B. L'espai i la ciutat	38
EL MARC TEÒRIC	40
Formulació central del problema	40
Un model d'organització de l'espai urbà	42

A. Aportacions per a una teoria sobre la formació de la ciutat moderna	43
B. L'estructura espacial del model de la ciutat burgesa	45
1. Les diferents concepcions sobre la relació centre-perifèria urbana	46
2. El model centre-perifèria com a esquema mental	47
C. L'economia en el procés d'urbanització	48
D. Els mecanismes urbanístics de la ciutat burgesa. El paper dels Eixamples	49
La dimensió territorial del procés urbà	51
A. Ciutat i especificació funcional	53
B. Les estructures socials en l'organització de l'espai urbà i del territori	55
NOTES	57
<u>Capítol tercer: Les fonts de treball</u>	63
FONTS DOCUMENTALS. DESCRIPCIÓ GENERAL I ÚS ESPECÍFIC	64
Els expedients d'obres particulars (E. d'O.P.)	64
A. El contingut dels E. d'O.P.	65
B. El tractament de la font i la selecció dels expedients	67
C. La recollida de dades dels E. d'O.P. Prefitxes i codificació	69
Fonts complementàries	71
A. Projectes d'Alineació	72
B. Obres de Sanejament i Infraestructura	73
C. Instàncies de particulars	73
D. Documents vàris	73

E. Registre de la Propietat	74
LA BIBLIOGRAFIA LOCAL	75
Monografies i literatura local	75
Les publicacions periòdiques	77
ALTRES EINES DE TREBALL	79
NOTES	80
<u>Capítol quart: Les hipòtesis de treball</u>	85
EL PROCÉS DE FORMULACIÓ DE LES HIPÒTESIS	87
VILAFRANCA COM A CIUTAT BURGESA. CRONOLOGIA I PROCÉS HISTÒRIC	89
LES RELACIONS ESTRUCTURALS DOMINANTS	91
HIPÒTESIS I FONTS DOCUMENTALS	96
NOTES	99
<u>SEGONA PART: EL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ DE LA CIUTAT 1865-1938</u>	
<u>Capítol cinquè: Evolució i tendències cícliques del Sector de la construcció. 1865-1938</u>	103
EL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ I ELS CICLES DE LLARGA DURADA. 1857-1938	105
L'INCIDÈNCIA DE L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA I ECONÒMICA	111
Els paralelismes amb el creixement demogràfic	111
El component econòmic en l'evolució de la construcció	116
A. El sector vinícola com motor econòmic	117
B. La crisi de la fil·loxera i la de la construcció	118

C. El sector de la construcció durant els anys - vint i trenta	119
D. Els cicles estacionals o de curta durada	120
ELS CICLES DE LA CONSTRUCCIÓ I LES ETAPES URBANES	124
Les etapes urbanes	125
A. 1865-1894. L'expansió de la ciutat	125
B. 1895-1909. L'estancament	129
C. 1910-1934. La reestructuració de la ciutat	131
D. La construcció durant la Guerra Civil	133
La successió de dues fases bàsiques: l'expansió i la - reforma	134
NOTES	135
<u>Capítol sisé: La dinàmica expansió-reforma i el model centre-perifèria urbana</u>	139
ELS CICLES DE LA CONSTRUCCIÓ EN EL CENTRE I LA PERIFÈ- RIA URBANA	142
LA MECÀNICA EXPANSIÓ - REFORMA A L'ESPAI VILAFRANQUÍ	152
Les bases espacials de la ciutat burgesa en l'expansió i la reforma fins 1894	152
A. Descripció del procés	152
B. El component sectorial a la perifèria urbana	155
La segona onada expansiva	157
A. L'incidència espacial a la perifèria urbana	157
B. Una extensió feble i molt localitzada	159
TENDÈNCIES DE LOCALITZACIÓ DE LES OBRES EN ELS CARRERS: CENTRALITAT I VEÏNATGE. (1900-1930)	161
El mètode i les fonts utilitzades	161

Les tendències de localització de les obres en el carrers	163
L'EXPANSIÓ COM A NECESITAT I COM A ESTRATÈGIA	173
NOTES	175
<u>Capítol setè: Els mecanismes urbanístics de l'expansió</u>	178
ELS ELEMENTS ESTRUCTURANTS DEL PLANOL I L'EXTENSIÓ DE LA CIUTAT	180
Els elements de l'expansió fins 1872	182
Manteniment de les tendències. 1872-1888	184
Les expectatives del creixement en 1934	186
LA CAPACITAT URBANÍSTICA DE LES LÍNIES DE FIXACIÓ DECIMONÒNIQUES	189
Les relacions del quarter amb els raval de Nostra Senyora i de Sant Francesc	189
El ferrocarril des de la perspectiva local	190
Tendències expansives i intents especulatiu arran de les travessies urbanes de les carreteres	193
LES FORMES DEL CREIXEMENT URBANÍSTIC	197
L'urbanisme decimonònic	197
A. Les parcel·lacions decimonòniques	198
B. Els eixamples	200
Els projectes d'alineacions en el segle XX	201
ENTORN LES ESTRUCTURES SOCIALS I ELS MECANISMES EXPANSIUS	205
NOTES	206
<u>Capítol vuitè: El parcel·lari i l'estructura diferencial urbana</u>	212
ELS ELEMENTS BÀSICS DEL PARCEL·LARI	215

Tipus de parcel·la	217
El pati vilafranquí	221
Les tendències diferencials en barris i carrers	226
A. Les diferències segons els barris	226
B. Els valors mitjos de les amplades de façana	228
L'ORGANITZACIÓ DEL PARCEL·LARI A L'INTERIOR DE L'ILLA	236
El parcel·lari homogeni procedent de finques rústegues	237
Les tendències del parcel·lari prop de camins i travesses	243
A. Els ravals	243
B. Línia de muralla i casc antic	247
Altres formes d'organització parcel·lària	247
A. La reforma del casc antic	250
B. El parcel·lari industrial	250
L'EVOLUCIÓ DEL PARCEL·LARI EN EL MARC D'UN PROCÉS URBA DE TIPUS BURGÈS	255
NOTES	259
<u>Capítol nové: L'organització diferenciada de la ciutat</u>	262
LES INTERVENCIIONS URBANÍSTIQUES EN EL CENTRE	265
La reforma del casc antic	266
El tractament urbanístic de les Rambles	269
Símbol i equipament en el centre històric	271
DIFERENCIACIÓ I CENTRALITAT SEGONS ELS PREUS DEL SÒL	273
La tendència a l'augment dels preus del sòl	273
L'incidència dels preus del sòl en la diferenciació de la ciutat	274

CARACTERÍSTIQUES DIFERENCIALS DELS BARRIS	278
L'especialització funcional	279
Vivenda i segregació social	280
A. Testimonis bibliogràfics contemporanis	282
B. Construcció d'un hàbitat socialment diferenciat (1922-1935)	284
1. L'evolució en la construcció de vivendes	284
2. La superfície de les vivendes	288
UNA ORGANITZACIÓ DUAL: CENTRE I BARRIS PERIFÈRICS	295
NOTES	297
<u>TERCERA PART: CONTROL I GESTIÓ URBANES. 1865-1938</u>	
<u>Capítol desè: Classes socials i procés urbà: l'estructuració del bloc de la renda</u>	305
ELS PROMOTORS DE LA CONSTRUCCIÓ	307
Tipus bàsics de promotors	307
A. Sol·licitants d'una sola llicència	309
B. Promotors intermitjos: comerciant, industrials i paletes	310
C. Els promotors importants: burgesia local, institucions i constructors	311
D. Promotors no locals: pagesos i burgesia barcelonina	312
PROMOTORS I PROPIETARIS	314
Els rendistes i la producció del sòl	314

Els industrials, la construcció i les formes del creixement de la ciutat	317
Constructors, i promotors immobiliàris: la figura de Manuel Vidal i Rollan	319
A. Configuració d'una gran propietat	321
B. La producció de l'espai urbà	324
C. Propietat tradicional i negoci immobiliari	325
TÈCNICS I INSTITUCIONS: L'ARTICULACIÓ DEL BLOC URBA - LOCALMENT DOMINANT	329
El predomini del professional local	330
La inserció social i política dels tècnics municipals	333
L'alternança Santiago Güell - Eugeni Campllonch	334
Els contactes amb arquitectes i tècnics foranis	335
NOTES	337
<u>Capítol onzè: La gestió de l'urbanisme: contradiccions i refús de la proposta "Eixample"</u>	341
ELS PROJECTES DE L'URBANISME LLIBERAL. 1863-1868	344
El plànol general	344
L'alineació del sector de la Plaça de l'Estació	345
Els instruments jurídics i econòmics. L'enllaç amb la proposta "Eixample"	346
LES ACTUACIONS URBANES ENTRE 1870 i 1910. EL NO PLANEJAMENT	347
El coneixement de l'alternativa "Eixample"	347
La reforma del centre històric	350
Contradiccions i polèmica urbanes: l'afer de les cases de Cal Vamus (1910-1912)	352
A. El desenvolupament de l'afer	353

B. El marc explicatiu del fracàs	354
1. El context econòmic	354
2. L'actitud de les institucions	355
L'INFRAESTRUCTURA COM A RESPOSTA URBANÍSTICA I/O, LA CONTINUITAT DEL NO - PLA	357
NOTES	359
<u>Capítol dotzè: L'urbanisme alternatiu: 1931-1938</u>	363
LA CRISI DE LA CIUTAT TRADICIONAL	366
L'agreujament d'uns conflictes heretats	366
La política urbana segons l'oposició: una interpretació a partir de la "Gasetta de Vilafranca"	367
LES ALTERNATIVES DE LA POLÍTICA URBANA. 1931-1934. EL PROJECTE D'URBANITZACIÓ I EIXAMPLAMENT	371
La figura de Josep M ^a Barenys	372
A. Els corrents urbanístics	373
B. La pràctica professional	374
El procés d'aprovació del P.U.E.	375
El Pla Barenys	377
A. El contingut del Pla	377
B. Objectius i mètodes	378
1. Les fases de treball	378
2. Els objectius	380
C. Les propostes	381
1. Eixamplament i sistema viari	382
2. Equipaments: el sistema de parc i jardins	385
D. Una proposta per a la ciutat burgesa	388

LA POLÍTICA URBANA DURANT LA GUERRA CIVIL	393
El funcionament dels Serveis Tècnics: la figura del - Director Tècnic d'Obres Públiques	394
Projecte d'Eixamplament de la Plaça de la Vila	395
NOTES	398

QUARTA PART: LA POSTGUERRA ESPANYOLA. 1939-1944

<u>Capítol tretzè: Retorn de les estructures tradicionals</u>	406
CONTINUITAT AMB L'URBANISME TRADICIONAL	409
L'anul·lació del Pla Barenys	409
La represa de les tendències expansives	411
GESTIÓ URBANA, REESTRUCTURACIÓ I AFIANÇAMENT DEL - BLOC DE LA RENDA	415
L'afiançament del bloc de la renda	415
A. L'identificació del grup socialment dominant	416
B. Les indemnitzacions als propietaris afectats per les incautacions del 1936	418
C. Ajuntament, propietaris i institucions financeres	420
Promotors de la construcció i classes socials	421
A. La tendència a la concentració	422
B. Tres tipus de promotors locals	424
Professionals i tècnics de la construcció	425
L'ANÀLISI DE LA CONSTRUCCIÓ	428
La relativa importància del sector de la construcció	428
A. Evolució i dinàmica	429

B. Valoració de les obres	432
1. Nombre de plantes	432
2. Valor econòmic	433
C. L'utilització dels edificis: vivendes unifamiliars i magatzems vinícoles	435
Organització i creixement de la ciutat	438
A. La dialèctica expansió-reforma	438
1. Les dades al nivell del centre i la perifèria urbana	438
2. L'expansió i la reforma als barris	440
B. El paper de la vivenda en la consolidació de la dialèctica centre-perifèria	441
ELEMENTS DE CANVI I DE CONTINUITAT EN L'ORGANITZACIÓ URBANA DE LA POSTGUERRA	445
L'anàlisi morfològic	445
A. L'estructura parcel·lària	445
B. Les relacions entre parcel·la i edifici	449
1. Els xalets i els patis	449
2. Els edificis entre mitgeres	450
Segregació social i centralitat	452
NOTES	457
 <u>CINQUENA PART: CONCLUSIONS</u>	
<u>Capítol catorzè: Conclusions i comentaris</u>	463
RESUM I Lògica INTERNA	465
CONCLUSIONS SOBRE EL PROCÉS URBÀ A VILAFRANCA	468

Els factors d'estabilitat i els factors de transformació	469
Les fases del procés urbà a la Vilafranca burgesa	471
A. Etapa pre-burgesa	474
B. La Vilafranca lliberal	474
C. El desenvolupament de la Vilafranca burgesa	475
D. Crisi i replegament urbà al centre	476
E. La represa del creixement	477
F. La reforma de la ciutat capitalista	478
G. La ruptura urbana	479
H. El retrocès a la ciutat burgesa tradicional	479
Les resistències al canvi	480
SOBRE L'ORGANITZACIÓ DE L'ESPAI URBA	483
El model d'organització de la ciutat burgesa	483
A. La configuració d'una estructura espacial bàsica	484
B. El procés de construcció de la ciutat	485
C. La segregació social i l'especialització funcional	486
Bloc de la renda i classes socials	488
A. L'assimilació del valor de canvi i el desenvolupament de les estratègies específiques	489
B. Valor de canvi i d'ús: perspectives de valoració des del bloc alternatiu	491
Sobre l'urbanisme i les estructures socials: El model "Eixample" i els models alternatius	492
ENFOCAMENT I METODOLOGIA	495
Les fonts documentals	495
A. Els "E. d'O.P."	496
B. El Registre de la Propietat	498

La noció d'estructura i les aportacions de l'estructu- ralisme	498
A. Estructura urbana i estructures en transformació	499
B. Les estructures espacials	500
1. L'estructura centre-perifèria urbana	500
2. L'estructura parcel·lària	501
L'abast d'una monografia urbana sobre Vilafranca del Pe- nedès	502
NOTES	504

SISENA PART: BIBLIOGRAFIA I APENDIX

BIBLIOGRAFIA	507
APENDIX	vol III i IV

PRIMERA PART

MEDI LOCAL I MARC TEORIC

Capítol primer:

Una introducció sobre Vilafranca del Penedès.

Des de la problemàtica urbanística actual, se'ns ocorren dos possi-
bles enfocaments que permetin desenvolupar una investigació, com aques-
ta, i que tracti de la Vilafranca decimonònica. El primer al·ludeix al -
tema de la morfologia, que té a veure amb la capacitat de permanència -
de la mateixa ciutat, construïda en gran part durant el XIX, i que és -
reutilitzada i reinventada en l'actualitat. El segon té a veure amb el -
caràcter polític de l'organització i el creixement urbà, el qual es re-
colza en les actuacions i la influència prepotent de propietaris i indus-
trials, als quals, també aquí a Vilafranca, poden considerar-se burgesia.

De fet, les similituds entre l'organització de l'espai i les classes
dominants a un i altre període, tenen un bon exemple en la polèmica urba-
nística viscuda a Vilafranca entre el 1976 i el 1979, i de la qual em va
ésser possible participar durant el 1978 i el 1979, quan vam trobar-nos
alguns professionals de les ciències urbanes (1) amb membres del partit
socialista local, aleshores encara a l'oposició, per tal de parlar sobre
les estratègies del que hauria d'ésser la política urbana del futur Ajun-
tament democràtic.

Per part dels professionals, aquestes converses sorgien del conven-
ciment que la tècnica podia ésser utilitzada al servei d'una praxi polí-
tica de transformació social, i que, per tant, havia que plantejar-se una
alternativa a la ciutat preexistent. El grup estava, doncs, convençut de
les possibilitats intrínseques de l'urbanisme en tant que instrument de -
canvi de les condicions de vida de la població, la qual cosa suposava que
estava assumint, amb més o menys consciència, un paper polític clàssic -
dins de qualsevol procés urbà: el d'uns tècnics adscrits a un bloc urbà
que pretenia intervenir en la gestió i la transformació de la ciutat (2).

I tanmateix, quines eren les característiques de la Vilafranca que
es volia canviar? quines eren les seves mancances i els seus condicio-
nants?. Atès que aquesta tesi està destinada a aprofundir en la gènesi -

dels mecanismes i processos mitjançant els quals va assolir-se l'estructura espacial bàsica sobre la qual es desenvoluparia la futura ciutat de Vilafranca, pot ser interessant que aquest capítol introductori vagi destinat, a tall de presentació, a descriure algunes de les característiques més sobresortints de la ciutat, les quals, van ésser, a més, les que desencadenaren el procés de reflexió que, en tot cas, seria previ a la tesi.

CONDICIONANTS I CARACTER URBANS.

Fins els anys seixanta, el caràcter urbà de Vilafranca era principalment subsidiari de la seva funció de lloc central de la comarca, sobre la qual convergia la seva base econòmica que cristal·litzava, a més, en la morfologia del seu centre administratiu i comercial. En qualsevol cas, però, i sobretot d'ençà 1965, la ciutat havia anat experimentant un procés de transformació i de creixement que, de fet, era depenent de la nova etapa d'industrialització i d'urbanització inherents al conjunt del territori català.

La confluència d'aquests dos fenòmens, l'un heretat del passat i l'altre de recent implantació, suposaven a Vilafranca el desencadenament d'una etapa del procés urbà que era absolutament diferent de la precedent, els canvis en la qual, a part de les modificacions espacials, també afectaven el nivell de les actituds i el comportament de la població; ja fos des de la perspectiva dels grups dominants, els quals intensificaren des d'aleshores les seves estratègies respecte al valor de canvi de la ciutat, o bé des dels grups socials alternatius, sorgits de les noves generacions de les capes mitges i de la immigració que, amb més o menys intensitat, arribava a la ciutat.

L'organització urbana i el planejament.

Així, l'urbanisme vilafranquí, que fins aquell moment havia estat regit per dos Plans Generals, el del 1972 i el del 1962 (3), ja preveia que durant les pròximes dècades es produís a Vilafranca un considerable augment poblacional que hauria d'anar acompanyat d'una extensió del sòl de la ciutat. Per aquest motiu, els dos Plans, al costat de la zonificació i l'organització del trànsit que, conjuntament amb les ordenances constituïen

els elements claus de l'actuació urbanística, preveien també una notable ampliació del sòl urbà, que en el cas del Pla del 1972 es xifrava en un total de 398 Ha., les quals permetien duplicar, amb escreix, la superfície de la ciutat existent (4).

A la pràctica, però, aquestes previsions estaven acompanyades d'una sèrie de contradiccions, entre les quals caldria esmentar en primer lloc aquelles que es derivaven del mateix planejament, el qual per mor de la subordinació a les estructures del poder local dominant, feia possible, a través de les ordenances, una densificació massiva del teixit urbà pre-existent, la qual cosa implicava, és clar, la modificació, i àdhuc el -trencament, de la morfologia tradicional.

Per l'altra part també, i d'acord amb la tendència a la segregació social -pròpia de qualsevol ciutat capitalista-, la previsió de noves -àrees residencials suposava la separació de les barriades obreres al N. i N.E. de la ciutat, d'unes altres al S.O., reservades a les capes socials benestants.

Tanmateix, però, si aquestes previsions afavorien sobretot els grups socials implicats en la construcció de la ciutat, en la mesura que propiciava uns majors augments del preu del sòl, i donava un nou impuls a tota la indústria immobiliària, per l'altra part, tot aquest procés estava resultant profundament alarmant per a un conjunt poblacional que havia identificat tradicionalment Vilafranca amb una ciutat tranquil·la, al marge -dels aldarulls social i polítics existents als nuclis industrials de la -perifèria barcelonina i on, certament, la qualitat de vida es resentia de la implantació fabril.

En tot cas, i al marge d'aquesta discrepància al si de la mateixa -burguesia i classe mitja local, el cert és que, morfològicament, i a partir d'aleshores, a l'apariència formalment senyorívola de Vilafranca, expressada i assimilada per una àmplia capa social, que aleshores encara residia majoritàriament al centre de la ciutat, però que des del 1975, aproximadament, va anar ocupant les barriades externes del Poble Nou (5), -s'haurien de tenir també en compte uns nous barris, hereus dels ravals de

cimonònics, els quals, a l'empar de les associacions de veïns, començaren a reclamar l'atenció en tant que membres d'una ciutat que fins aquells moments només s'havia identificat amb el seu espai central.

Les relacions amb el sistema urbà català i el subsistema comarcal.

La imatge reposada i comercial de Vilafranca estava, però, destinada a ésser modificada, en la mesura que també s'esdevenien una sèrie de canvis que afectaven les mateixes estructures econòmiques i que ultrapassaven l'exclusiva dinàmica local.

Així, per una banda, el procés d'industrialització, que tampoc no era pas excessivament consistent, s'estava estenent a tota la vall del Pe nedès, el qual experimentava, igual que Vilafranca, els efectes de la descentralització industrial procedent de Barcelona. Durant aquests anys, entre el 1970 i el 1980 aproximadament, i a part dels pobles de la perifèria comarcal, de clar retrocés demogràfic i on s'estava iniciant un fort procés de degradació ecològica com a conseqüència de la proliferació de les urbanitzacions secundàries, una sèrie de municipis, ben comunicats amb Vilafranca i amb Barcelona i Tarragona, estaven evolucionant també sota un signe clarament industrial, ja fos a partir de noves instal·lacions (6) o bé mitjançant l'ampliació i la readaptació de les preexistents (7).

D'aquesta manera, doncs, Vilafranca, i la seva comarca, estaven participant d'una sèrie de fenòmens que eren paral·lels als de la reorganització del conjunt del sistema urbà català i al de la consolidació de la gran aglomeració urbana de Barcelona, i per aquest motiu, tot i que Vilafranca i la comarca esdevinguessin Àrea Metropolitana de Barcelona només a nivell dels projectes del 1968, a la pràctica, l'evolució que s'experimentava era ja netament urbana. Recordem simplement, una sèrie de fets tals com les previsions d'equipaments regionals, aeroport o caserna, o bé la proximitat amb els límits actuals de l'aglomeració barcelonina a Martorell, o simplement, quelcom absolutament bàsic i que radica en la seva posició intermitja

entre la mateixa aglomeració de Barcelona i la nova àrea industrial del Tarragonès.

A Vilafranca, però, aquesta situació intermitja, no va suposar uns augments poblacionals considerables, els quals, tot i ésser elevats, (17.546 habitants el 1970, 21.332 el 1975 i 25.029 el 1981) no coincidirien pas amb les previsions de creixement que s'havien fixat des de la planificació, així com tampoc no coincidia amb els augments relatius més forts experimentats a la comarca (8), ni molt menys amb els dels municipis de la comarca de Barcelona durant la dècada dels seixanta i setanta.

I malgrat tot, àdhuc contràriament a la seva disminució en la posició relativa quant al "rànk" de municipis catalans (8), Vilafranca sempre ha estat considerada una ciutat mitjana amb considerable esdevenidor econòmic i sòlides expectatives de creixement.

VILAFRANCA DEL PENEDES COM OBJECTE D'ESTUDI:
ENFOCAMENT DE L'ANALISI.

Es molt probable que en aquestes expectatives de creixement i de -
potenciació de la ciutat hi intervingués també l'existència d'una sòlida
infraestructura terciària i financera, progressivament consolidada i que
semblava haver mesurat amb bastant de precisió les fases i característi-
ques del creixement de la ciutat.

En tot cas, però, al marge dels aspectes més relacionats amb la fun-
ció i la base econòmica, i retornant al tema de la morfologia i l'orga-
nització de l'espai urbà, el que interessa destacar és que durant els -
anys 1975 - 1980, a Vilafranca, s' havien aguditzat tota una sèrie de pro-
blemes que es derivaven del desenvolupament d'aquest procés, positiu des
de perspectives generals, però que també havia propiciat importants desi-
gualtats socials, les quals s'expressaven a nivell de l'urbanisme, de -
l'habitatge, dels serveis en els barris, dels equipaments i de les possi-
bilitats d'ús col·lectiu de tota la ciutat.

En aquest sentit, doncs, associacions de veïns primer, i entitats cul-
turals i partits polítics després, van prendre el protagonisme del que -
hauria d'ésser la primera gran polèmica pública sobre la gestió i el con-
trol de la ciutat, sobre quins eren els seus beneficiaris reals, quina -
era la justificació del procés de degradació que s'estava esdevenint pau-
latinament, així com també quines eren les alternatives per a aconseguir
una ciutat digna per a tothom.

Aquesta tesi parteix, doncs, del coneixement d'aquests fets i accep-
ta, per tant, que la ciutat, i l'urbanisme com a mitjà, han estat objecte -
d'apropiació, domini, i molt poques vegades de transformació social, i que,
com a tals, tenen els seus antecedents en una fase precedent a l'actual, -
durant la qual l'estructura social del capitalisme va fer possible que co-

mecessin a utilitzar-se a la ciutat una sèrie d'instruments que havien de revertir en la capacitat d'incidència espacial de la mateixa burgesia. De fet, aquests instruments tenen diferents característiques i obeeixen a distintes finalitats, i oscil·len en un ampli ventall que va des de la simple actuació constructiva fins a la més complexa i racional de l'urbanisme, passant pel mateix control dels mitjans de producció, entre els quals el de la propietat privada, i del sòl urbà, n'és un de fonamental.

Tanmateix, però, aquestes consideracions escapen a la introducció - que ens havíem proposat i podran ésser tractades amb més deteniment al llarg dels capítols que segueixen.

NOTES.

- (1). Entre els quals s'hi contava, a més, amb Josep Bertran, Josep - - Pinyol i Rosa Escala.
- (2). Com pot veure's, el caràcter més sobresortint del grup era la seva confiança, bastant ingènua, en la capacitat de transformació social de l'urbanisme.
- De tota manera, una prova de l'èmfasi posat en aquesta línia, la - constitueix el fet que, sota les indicacions de J. Bertran, un dels resultats d'aquestes converses consistís en l'inici de les gestions per aconseguir un Concurs de REforma del Pla General del 1972, - - aleshores encara vigent.
- (3). Segons les previsions del Pla del 1972, els plans parcials per a de
senvolupar noves àrees de sòl urbà, tenien les següents dimensions:
sòl residencial:	186 Ha.
sòl industrial :	112 Ha.
sòl mixt residencial/
industrial	: 40 Ha.
equipaments	: 60 Ha.
- A més, a aquestes quantitats, s'hi hauria d'afegir la previsió d'un nou polígon industrial, a desenvolupar pel Ministeri de la Vivenda, l'extensió del qual era de l'ordre de 180 Ha.
- (4). El del 1972 era una versió refosa del de 1962.
- (5). Començada en el sector dels Pins, els projectes d'alineació dels - quals havien començat ja des de força anys abans, en el 1946, i en el qual, la instal.lació d'equipaments escolars deuria constituir - un primer pas previ envers la revalorització de l'àrea.
- (6). Pensem concretament en Santa Margarida i els Monjos , amb Castellví, i també amb l'Arboç al Baix Penedès.

- (7). És el cas de Sant Sadurní d'Anoia, la dinàmica del creixement del qual ha estat, relativament, el més elevat de tota la comarca.
- (8). L'ordre quant als municipis proporcionalment més dinàmics a la comarca, pot ésser valorat mitjançant les dades de creixement demogràfic aconseguit entre 1900 i 1975. Atorgant a la població del 1900, la base 100, el resultat aconseguit per als municipis que augmentaren els màxims de població, és el següent:

Sant Sadurní d'Anoia.....	300'29%
Vilafranca del Penedès.....	275'28%
Gelida.....	214'25%
Santa Margarida i els Monjos.....	204'47%

- (9). I que entre 1857 i 1970, havia passat, per exemple, del lloc divuitè al trenta-ú.

Capítol segon:

Un plantejament explicatiu dels casos locals.

Vilafranca del Penedès es presenta, doncs, com una ciutat petita, - que, tot i haver desenvolupat característiques urbanes, posseeix diferències respecte a les grans capitals i aglomeracions industrials europees, els tipus de ciutat sobre els que, de fet, s'han bastit la majoria de models explicatius del procés de creixement de la ciutat moderna. L'objectiu d'aquesta tesi està encaminat a aprofundir en una anàlisi comparativa entre la teoria de la qual disposem, i un cas local on les persistències rurals al llarg del període considerat, s'endevinen encara importants. És parteix de la base que les divergències resultants de la comparança - han d'ésser mínimes.

El raonament explicatiu del predomini de les semblances sobre les divergències necessita recolzar-se en el desenvolupament del tema de l'encaix local dins uns marcs espacials i socials més amplis, condicionats - per tendències generals, l'anàlisi de les quals correspon a un cos teòric preestablert. D'altra banda, suposa que cal reflexionar també sobre les condicions i circumstàncies específiques del procés històric que repercu teix en l'homogeneïtzació i organització del territori al qual pertany la ciutat. Assolir aquesta fita implica resoldre prèviament un-a sèrie de - qüestions que permetin desllindar els temes concrets, individualitzats, d'entre els més genèrics, i reseguir alhora els diferents esglaons sobre els quals s'ha muntat el treball. Això vol dir que en primer lloc s'ha de precisar, almenys en allò que es consideri imprescindible, l'argumentació teòrica i de pràctica científica sobre la qual ens recolzem.

ASPECTES EPISTEMOLÒGICS.

El primer aspecte sobre el qual convé establir algunes consideracions fa referència al caràcter monogràfic de l'estudi, car, segons el tractament que s'utilitza en qualsevol investigació sobre temes i espais concrets, se'n deriven importants condicionants metodològics. Cal indicar, per tant, que la singularització en el cas de Vilafranca, no s'ha d'acceptar com una possibilitat de referències recíproques entre els arguments teòrics de caire explicatiu i les constatacions empíriques en la ciutat. El procés mental que s'ha complert al llarg d'aquest treball, contemplat en conjunt, no segueix per tant, una tendència exclusivament lineal de tipus deductiu, encara que aquest sigui necessari per la comprensió dels casos local, i com a tal, hagi estat respectat. Pot dir-se, doncs, que s'ha acceptat la proposta de L. Althusser (1978) quan afirmava que:

el coneixement del concret no és al començament, sinó que és al final de l'anàlisi, i l'anàlisi no és possible sinó és sobre la base dels conceptes, que no de les evidències del concret, del qual hom no pot pensar que porti llur propi coneixement en el rostre (1).

Ara bé, d'entre els "conceptes" que hom pot utilitzar com a bases orientadores i explicatives, cal contemplar dos aspectes importants i no necessàriament excloents -de fet complementaris- i que permeten una interpretació global de la ciutat, aquesta ciutat, com un dels elements d'un conjunt espacial més ampli, i que és organitzat per una societat amb característiques específiques.

Plantejar el tema de l'organització de l'espai urbà a partir de les relacions societat-espai, suposa utilitzar un enfocament adient. Per aquest motiu, tot i ésser conscients que l'ús metodològic de les estructures ha experimentat un intens debat (2), en aquest treball s'intenten utilitzar aproximacions estructurals sobre l'encaix social i espacial en la ciutat,

perquè, en tot cas semblen aclaridores les possibilitats explicatives que ofereix el desenvolupament d'una anàlisi centrada en les relacions entre objectes, -objecte urbà en general i els diferents elements que l'integren, en particular-.

Abans, però, de desenvolupar aquests punts, entorn els quals gira gran part de la tesi, convindria fer esment a altres aspectes metodològics de - les monografies que tot sovint tendeixen a adoptar altres plantejaments sobre el "concret", i que per comparació, oposició, encaminen aquesta recerca.

El "locus" i la pràctica científica de les monografies urbanes.

La pràctica científica de les monografies urbanes, àmpliament desenvolupada durant el XIX, ha ocasionat una considerable munió bibliogràfica a la qual fer esment, i que, en línies generals, ha aconseguit reivindicar - el caràcter irrepètiblle de les localitats objecte d'estudi, i de totes les altres per extensió. Aquest tractament idiogràfic de la majoria de les monografies va acompanyat dels seus mètodes predominantment empírics.

El tema de la individualitat i les característiques locals, l'"ame de la cité", que va ésser sistematitzat i divulgat pels seguidors de l'Escola Regional Francesa, ha configurat també un clixé metodològic. Val a dir que aquesta dimensió omnipresent, contestada al nostre país solament d'ençà finals de la dècada del 1960 (3), és encara practicada (4) fins i tot a França, (5) on, cal reconèixer-ho, la renovació ha estat més intensa que a Espanya.

Així doncs, pot dir-se que mitjançant aquests textos, la ciutat se'ns apareix habitualment com un lloc específic -l'emplaçament en l'espai- on, per l'actuació successiva de l'home, assoleix un signe irrepètible. Aquest plantejament desemboca en dues possibilitats de descripció i anàlisi; l'una, en l'estudi dels múltiples elements inherents a l'actuació de l'home en l'espai (enfocament que mena a la ja qüestionada capacitat del geògraf per a la

síntesi (6); i l'altra, a una exposició de tipus predominantment històric que pot derivar en una presentació cronològica dels esdeveniments locals.

Amb tot, cal tenir en compte que aquestes dificultats no són exclusives de la Geografia. El mateix problema és també present en altres ciències socials que, com la Geografia, s'han vist igualment afectades per - l'historicisme del segle XIX, entorn el qual es defensava que, per a estudiar quelcom era absolutament necessari i suficient (7) el coneixement - del seu propi passat. A aquest plantejament, cal afegir-hi també la influència d'alguns corrents del positivisme, sobretot el mètode de l'enquesta de Le Play i l'empirisme britànic.

Centrant-nos en els estudis urbans, el cert és que l'ús i l'abús - d'un o altre plantejament, o de tots tres alhora, ha estat un dels principals responsables de l'extensa quantitat de monografies de ciutats a - les quals ens referíem abans, les quals, si bé en alguns casos assoleixen descripcions correctes i detallades sobre les ciutats, difícilment aconseguen uns nivells acceptables quant a les explicacions (8).

Igual que en altres branques de les ciències socials, aquesta incapacitat ha estat plantejada també com una argumentació metodològica fonamental i, de fet, des d'els anys seixanta, han estat bastants els col·lectius professionals que han assajat el desenvolupament d'altres modalitats d'anàlisi i investigació sobre les ciutats. En qualsevol cas, però, aquestes - alternatives suposen sempre l'acceptació d'uns models teòrics previs, i - d'unes lleis d'àmbit general, el coneixement de les quals formeix les bases explicatives dels casos concrets que hom pretén analitzar.

En Geografia Urbana en particular, i en els estudis urbans en general, ens trobem, doncs, amb què a partir d'aquesta dècada comencen a aparèixer aportacions monogràfiques absolutament diferents a les dels anys - anteriors, centrades àdhuc en temàtiques i corrents explicatius també diversos, dins els quals, l'escola radical propera al marxisme i al que s'anomena el nou corrent britànic (9) en serien dos dels vessants més significatius.

En tot cas, però, les referències de totes elles a un marc teòric - explicatiu, el qual acostuma a fer referència al conjunt social en el - qual, i del qual, participa la ciutat, els ha valgut, entre d'altres, la denominació de nova ciència urbana (10) i també la de ciència urbana de tendència globalista (11).

Cal admetre, però, que és difícil defugir un plantejament individualitzador, fins el punt que alguns autors han intentat mantenir una actitud premeditadament ambivalent. El mateix A. Rossi, tot i les reflexions crítiques a l'obra dels geògrafs francesos (12), ha intentat definir el que ell anomena "locus" per tal de preservar llur "entitat singular" amb la pràctica arquitectònica. "Cada ciutat és ella mateixa" diu encara en 1976 (13), així com també es pregunta sobre l'essència d'aquesta personalitat, tot i que en 1964 havia reconegut la necessitat d'explicacions d'àmbit general, car, segons ell, el "locus" implicava "una relació singular, però també universal, que s'establia entre determinada situació local i les construccions - que estaven en aquest lloc" (14).

La possible dimensió explicativa que sorgeix de la relació entre el - particular i l'universal que pot entendre's des de la perspectiva espacial, ha d'incorporar necessàriament dues consideracions més: la històrica i la social, a les quals fa referència també aquest autor, tot reformulant les tesis vidalianes (pel que fa a la història) i incorporant les primeres aportacions de J. Tricart en la seva etapa urbana (15).

La idea metodològicament més clara que es desprèn d'aquests raonaments consisteix potser en què és la història l'única que permet assolir a la ciutat caràcter i individualitat, i que sols l'anàlisi històrica justifica - l'aprehensió del "locus". Ara bé, per concloure aquesta ambivalència que - sembla desprendre's de la consideració sobre el tractament singular o global de la ciutat, potser podem recordar igualment les diferències que A. - Rossi marca respecte Vidal de la Blache i el seu mètode històric, tot criticant el que ell anomena "mètode de les permanències" (16).

D'aquesta crítica en sorgeix un enfocament de relació entre la dicotomia permanència—canvi (17) i el procés més que no la història, que implica.

Un plantejament temporal mitjançant la idea de procés.

El procés, definit com a procés urbà i també com a procés metodològic, és present en l'orientació i realització d'aquesta investigació. Per una banda permet incorporar amb garanties la dimensió temporal a la qual fèiem esment; i ha induït una aproximació estructural al mateix marc teòric que ens serveix de premissa. Per l'altra, ha propiciat una justificació personal del mètode seguit, del qual ja s'ha comentat que no és exclusivament deductiu, sinó més aviat alternant entre fases deductivo-inductives, potser semblants en conjunt a allò que M. Castells denominava en 1971 "operar per aproximacions successives" (18) entre el terreny teòric i el concret.

Pel que fa referència al primer aspecte cal esmentar que el concepte de procés suposa la possibilitat de plantejar un quadre de relacions entre els elements que intervenen en l'organització de la ciutat, i ha conduït al tema de les interdependències de les quals s'en deriven les resistències o les adaptacions dinàmiques entre els elements que hi intervenen. En aquest sentit, el mateix espai de la ciutat, construït i organitzat en èpoques passades, és també un factor individualitzat que, com els altres, juga la seva pròpia funció. Escrivia R. Grau, en explicar les ja citades nocions de canvi i permanència tot aplicant-les a Barcelona, com a subjecte d'evolució o de resistència en el propi procés urbà durant el XIX: "el patrimoni territorial d'una col·lectivitat no té solament un efecte retardador sobre els processos de transformació social, sinó que actua també com a trampolí per a nous desenvolupaments" (19).

Des d'una òptica diferent, la de la sociologia urbana, també R. Ledrut insistia sobre la importància de les resistències que poden existir quant al mateix procés de transformació i de creixement d'una ciutat, i comentava que

"Els fenòmens d'interdependència -en el creixement urbà- arriben a produir en múltiples aspectes bloquetjos i tensions que van exasperant-se mútuament... És per això que un fenomen ha d'ésser analitzat en termes dialèctics d'adaptació recíproca

dels elements socials en continu canvi (20).

Així doncs, a part de les referències teòriques que han d'emmarcar la recerca, cal tenir present que el tractament temporal suposa, sobretot, la consideració de la idea de procés, de canvi i de transformació que s'esdevé mitjançant el joc de relacions que s'estableixen entre uns elements que, a la ciutat, han d'atorgar una considerable importància al paper desenvolupat per l'espai històric. Tanmateix, però, el tema de les relacions necessita ésser tractat independentment.

Una aproximació estructural com a mètode.

L'enfàsi en la definició de la ciutat com a totalitat, i en l'estudi de les relacions que s'estableixen entre alguns dels seus elements situa els nostres plantejaments davant el tema de les estructures i els seus mètodes. Aquest enfocament ens obliga, per tant, a precisar quin és el tipus d'estructura a què ens referim, així com a definir quin és el paper que hi exerceixen els seus elements, entre els quals destaquem particularment l'espai, element entorn el qual s'estableixen les relacions que pretenem analitzar.

A. La ciutat com a estructura de transformacions.

Parlar de la ciutat en termes de globalitat, i afirmar que és, i que posseeix una estructura, suposa definir quins són els tipus de relacions que s'estableixen entre els seus elements, i concretar, per tant, què s'entén per estructura. Aquest punt és important, ja que si bé molts autors han parlat de totalitat al llarg de la història de la ciència i de la filosofia, aquesta no ha estat definida sempre de manera semblant.

J. Piaget (21) distingeix, dins el denominador comú d'estructura, tres significats que, en tot cas, també serveixen per explicar tres enfocaments de l'anàlisi urbana actual (22). En realitat, però, totes tres defi

nicions són igualment paral·leles a tants altres plantejaments geogràfics, la qual cosa no és sorprenent si considerem que la Geografia ha recalcat tot sovint la seva presumpció per explicar globalitats.

Així, la noció d'estructura entesa com un conglomerat d'elements, - l'associació dels quals resulta de la juxtaposició de les parts, recorda els plantejaments de la pràctica regional habitual i els seus tradicionals problemes per a definir i exercir la síntesi, reduïda tot sovint a la producció de monografies que segueixen el "plan a tirois" (23).

En canvi, quan les estructures es consideren com a totalitats emergents, poden relacionar-se amb una actitud deductiva que considera més important el general que el particular i assimila la totalitat als aspectes sobressortints o "emergents". Aquest plantejament, que segons el mateix J. Piaget és el del positivisme i el neopositivisme, condueix a l'enfocament teòric de la Geografia i, de fet, a l'ús dels models en les ciències socials. Tanmateix, però, tot i que aquesta segona accepció suposi un avanç innegable en la tasca científica, creiem, com J. Piaget, que porta implícit un risc: oblidar el tema central que és el de la naturalesa de les lleis que regeixen la composició dels elements (24) i que en la Geografia ha derivat sovint en la discussió de la capacitat determinant de les lleis econòmiques.

La definició de les estructures de transformacions és formulada com una alternativa a les dues precedents, i parteix de l'existència real de les estructures, les quals són independents de la seva formalització -obra del teòric-. En aquest sentit, R. Brunet ha definit recentment l'organització regional com a estructura, dient que l'organització regional és una estructura, i que té una estructura -l'explicació de la qual és obra del científic.

Partim doncs d'aquest tercer enfocament, anomenat també estructuralisme operacional, el qual permet atènyer les estructures, i proposa que aquestes "són un sistema de transformacions que comporten lleis en tant que sistema...i que és conserva o s'enriqueix pel joc mateix de les seves transformacions" (25). Per tant, plantejada així la qüestió, l'estructura posseeix

les característiques fonamentals de totalitat, transformació i autoregulació, per la qual cosa l'estructuralisme es distancia de qualsevol altre mètode que analitzi simplement les propietats dels elements de qualsevol globalitat. De tota manera, tot i que la literatura existent sobre el tema insisteixi en les diferències, cal reconèixer que aquesta proposta d'estructura és assimilable, amb molta facilitat, al concepte de sistema (26).

Malgrat tot, àdhuc atribuïnt a l'estructura el caràcter d'instrument d'investigació destinat a l'anàlisi específic de les relacions (27), els problemes esdevenen també a l'hora de definir la totalitat i l'origen de la seva estructura.

B. L'espai i la ciutat.

En geografia, un dels problemes fonamentals a l'hora d'adoptar una actitud explícitament estructuralista, ha estat el de definir la posició i les relacions de l'element espai respecte al conjunt. A part de precisar el conjunt estructural al qual hom fa al·lusió (per a uns el medi geogràfic, per a d'altres el territori, i a vegades la regió), predomina sobretot la dificultat d'establir un acord sobre el tipus de relacions que s'estableixen, sobretot, entre societat i espai.

En conseqüència, els geògrafs crítics, més o menys influenciats pel marxisme i les aportacions de l'escola "lefebvriana", han sabut interrelacionar alguna de les bases de l'estructuralisme i del materialisme històric (28), atribuïnt a les lleis que regeixen l'organització social la dimensió de lleis reguladores del sistema d'elements (29). El desenvolupament de les tesis d'autors situats en aquesta línia, amb D. Harvey com a més significatiu, ve a sostenir la idea de l'existència d'estructures amb diferent grau de complexitat, que són autoregulades per les lleis al·lusives a sistemes d'elements progressivament més complexos i amb diferent capacitat per a canviar o perpetuar-se. Aquest plantejament, que inclou el problema de les escales i els dels grups socials, podria molt bé estar destinat a resoldre, suprimint-lo per gratuït, el problema de l'origen de les estructures.

De la mateixa manera, en canvi, passaria a primer terme l'estudi de les relacions que es produeixen entre les estructures senzilles i les més complexes, així com el de les connexions entre els respectius elements. - Des d'aquesta òptica, termes tals com el de jerarquia, divisió del treball, centralitat o especialització funcional, i tants d'altres que són emprats molt sovint en Geografia, adquireixen un altre sentit i esdevenen instruments per a entendre les regles de l'autoregulació i els processos de transformació a què estan sotmesos els elements.

Tot i que som conscients d'una esquematització excessiva, creiem que és raonable afirmar-se en aquesta metodologia, si més no per les possibilitats que ofereix per tal d'abordar estudis sobre casos concrets, l'explicació dels quals es troba, en canvi, en nivells més generals. Per aquest motiu, al nostre parer, abans de discutir sobre l'existència intrínseca de les estructures espacials, és més convenient afirmar la possibilitat d'asegurar unes estructures formals en l'espai de la ciutat, en el qual la combinació dels elements, la seva regulació i transformació depenen d'una sèrie de lleis al·lusives, a la pertinència de la ciutat a una estructura real, - les regles bàsiques de la qual pertanyen a les lleis del sistema social.

Per aquest motiu, el nostre objectiu immediat es concreta en la formulació d'un marc teòric que reculli les estructures formals bàsiques que fan referència a les organitzacions espacials prototípiques d'una estructura social determinada.

EL MARC TEÒRIC.

Formulació central del problema.

Els continguts i objectius d'aquesta tesi tenen el seu origen en una recerca anterior, imprecisa i difusa, sobre les relacions ciutat-camp, les quals, d'altra banda, eren molt fàcils de concretar en el marc de les petites i mitjanes ciutats mediterrànies, on les connexions amb el món rural són encara avui evidents en considerables casos (30). Tanmateix, però des de la nostra perspectiva, no es tractava d'estudiar el fenomen en termes generals (31), ni tampoc des dels enfocaments sociològics, històrics o econòmics, tot i que eren uns aspectes que havien estat investigats amb considerable èxit, àdhuc des de l'anàlisi espacial (32). Al nostre parer, es tractava, sobretot, de posar l'accent en el tema dels fenòmens urbans que s'esdevenien paral·lelament al procés rural en transformació, i que era ben diferent al creixement industrial de les grans ciutats i capitals europees. La remissió d'aquests fenòmens al context temporal en el qual van produir-se aquests fets i connexions, el segle XIX i principis del XX, va situar-nos, doncs, davant l'exigència de l'estudi de la formació de la ciutat moderna.

Així doncs, una hipòtesi que va formular-se inicialment, contemplava la possibilitat que una evolució urbana semblant podia ésser identificada amb el prototipus urbanístic i social que hom assimila al tema dels exemples en tant que model d'organització espacial de les ciutats mediterrànies durant el XIX (33) i en tant que mecanisme operatiu de la burgesia com a classe social dominant.

Dins d'aquest marc, el cas de Vilafranca apareixia com un exemple de ciutat que, tot i seguir les pautes previstes en els esquemes habituals, no havia reeixit en una completa explicitació espacial i morfològica de llurs característiques. Aquest fracàs, va adduir-se a una sèrie de pressions que des de les estructures rurals s'havien produït, en major o menor

grau, segons les conjuntures històriques, sobre la ciutat. Els vincles que hom havia d'analitzar estaven almenys inicialment, plantejats. Ara bé, malgrat que aquest raonament continua essent vàlid pel que fa als seus aspectes més generals, cal reconèixer que precisa algunes correccions, a més d'una millor concreció. En conseqüència, abans de plantejar les hipòtesis definitives que encaminaran la investigació, s'han d'aïllar els aspectes desorientadors d'aquesta primera formulació i clarificar el marc general de les teories a les quals volem al·ludir.

En principi es tracta, per tant, de concretar la noció de fracàs del model. Senzillament, la realitat no fracassa respecte a la teoria i, si de cas, el que cal és reconèixer que l'aplicació d'aquesta s'ha fet de manera incorrecta; és molt probable que l'explicació d'aquest error inicial es trobi en una correlació simple i directa d'un plantejament urbanístic supeditat a unes influències rurals considerades homogèniament.

D'altra banda, i en segon lloc, creiem que també és necessari reforçar la dimensió espacial d'una qüestió enfocada sectorialment; des de propostes exclusivament urbanístiques. A part d'altres modalitats tècniques d'organització del creixement urbà, hi ha també, òbviament, estructures espacials bàsiques que es produeixen al marge de propostes concretes i explícites.

Si més no, cal acceptar una sèrie de qüestions bàsiques i, abans de tractar-les amb profunditat, podríem resumir-les en una sèrie de principis, els quals podríem anunciar-los provisionalment de la manera següent:

Les formes urbanístiques que adopta Vilafranca en la seva expansió s'adapten a les necessitats que hom identifica pròpies de les classes dirigents. Existeix també una capacitat d'aquestes per a gestionar-les. Seguint aquest raonament, pot desprendre's que l'exemple hagi estat considerat una solució urbanística no acceptable per alguns dels grups locals de poder (34), havent-se acceptat, però, altres alternatives per a regular la separació funcional i segregació social que acompanya l'expansió de la ciutat en el període.

El segon aspecte fa referència a l'aspecte no endogen d'un procés ur-

bà. Tal com expressa R. Ledrut (35) "l'estructura del creixement urbà no és en absolut una organització tancada, ja que ...implica variables...- alienes a la ciutat", i en conseqüència l'anàlisi concreta en l'espai vi_u lafranquí ha de preveure les tendències espacials comunes a espais més amplis (36) que ultrapassen àdhuc l'àrea comarcal. Comporta també que - s'ha d'acceptar la societat local en la mesura que està immersa dins un conjunt social -la societat catalana en una etapa de enfortiment del sis_{te}ma capitalista- que comprèn grups heterogenis. El component rural seria un inductor d'aquesta heterogeneïtat.

A partir d'aquí, la qüestió de les influències rurals en la ciutat ultrapassa la simple consideració de les infraestructures espacials prè- vies a la nova morfologia urbana en expansió -el tema dels parcel.laris i la xarxa de camins rurals, per exemple- com influència rural, així com tam_{bé} el clàssic tema de les relacions camp-ciutat, centrat en l'aspecte direc_{tor} de la vila, possibilitant una explicació d'aquestes influències mitjan_{çant} el tema de la lluita per la gestió pública de la ciutat, així com la de l'entramat d'actuacions subterrànies que aquesta implica.

Un model d'organització de l'espai urbà.

L'anàlisi de les estructures espacials durant l'etapa que ens interes_{sa}, i que identifiquem com de transició envers la ciutat actual, es remet al marc teòric del que s'anomena, genèricament, model de la ciutat burgesa. Aquest model està constituït per un conjunt d'aportacions que permeten re- lacionar els aspectes espacials i econòmics de la ciutat amb el de les es- tructures socials i, també, amb els mecanismes urbanístics que s'hi desen- volupen. Coneixedors de la diversitat de referències a les quals podem, i haurem, de recórrer, convé deturar-nos prèviament en algunes consideracions més àmplies sobre el model, així com sobre les teories que li són afins.

A. Aportacions per a una teoria sobre la formació de la ciutat moderna.

Pel que fa a la teoria de la formació de la ciutat moderna prenem com a punt de partida les aportacions de C. Aymonino, que va desenvolupar inicialment des de 1963 (37) i que estan destinades a exposar, aprofundir i reflexionar sobre la possibilitat d'una interpretació marxista del fet urbà en general i sobre la recuperació dels textos tradicionals de F. Engels sobre la ciutat anglesa del XIX en particular. Aquesta línia d'anàlisi no és exclusiva d'ell, i enllaça, creiem, amb un conjunt d'urbanistes italians que, per afinitats ideològiques, van assajar, durant la dècada dels seixanta, una tendència semblant; la qual cosa no exclou, però, una polèmica interna a la mateixa comunitat professional (38).

Hi ha, però, altres contribucions a la teoria de la formació i organització de la ciutat moderna, que procedeixen i s'han desenvolupat en altres col·lectivitats acadèmiques. Així, al nostre parer, és particularment interessant la contribució desenvolupada des de la perspectiva de la Geografia radical en general, i la de D. Harvey en particular (39), el qual va intentar també recobrar per a l'anàlisi actual els textos marxistes, inclosos els de F. Engels. Aquesta convergència de criteris i enfocaments, recolzada en una sèrie de premisses ideològiques, configuren, creiem, un dels suports bàsics d'una teoria sobre la formació de la ciutat moderna.

De totes maneres, cal també considerar l'existència d'altres corrents sobre el tema, i voldríem referir-nos concretament a les aportacions del que s'anomena la nova escola urbana anglesa (40), renovada també durant la dècada dels seixanta, l'afinitat ideològica de la qual es, com a mínim, discutible; tanmateix, però, el debat que han ocasionat aquestes discrepàncies, com per exemple l'oposició a les premisses marxistes per part dels seus representants tradicionals, com el mateix Assa Briggs sembla -- ser que ha enriquit considerablement el ventall de possibilitat de la mateixa anàlisi i ha contribuït a enfortir la rigorositat metodològica dels seus components.

Aquest tercer corrent, explicitat el 1966 en el Congrés de Leicester (41), sembla ser que troba en la heterogeneïtat una de les seves principals característiques, ja que no es tracta solament de la diversitat ideològica, sinó també acadèmica i professional (42), que propicia una perspectiva interdisciplinària necessària i molt interessant. De fet, l'èxit d'aquesta escola pot ésser avui confirmat mitjançant el seguiment d'una sèrie de geògrafs que, com H. Carter, han aprofundit en la seva línia d'investigació sobre la història urbana, o bé Whitehand, el qual ha postergat de moment els enfocaments quantitius dels anys seixanta, i utilitza actualment hipòtesis i premisses d'un caire més social.

D'altra banda, però, aquesta convergència quant a l'estudi de l'origen de la ciutat moderna, es troba també a altres comunitats europees. Es relaciona, creiem, amb la necessitat de trobar una sortida a l'anàlisi històrica local, tradicionalment empírica i cronològica -l'historicisme-, la qual cosa ha propiciat l'existència d'un debat i un apropament entre historiadors, geògrafs i economistes (43). En aquesta línia, voldríem referir-nos altre cop a les aportacions italianes, aquesta vegada centrades en els historiadors i geògrafs que, com A. Caracciolo o L. Gambi, per citar només dos noms (44), van agrupar-se al Congrés de Bolònia, celebrat el 1974, al qual van assistir-hi també anglesos i francesos.

En resum, les aportacions de tots quatre corrents convergeixen en una sèrie de criteris com són els de valor immobiliari, la segregació social, l'especialització funcional, les relacions entre tècnica, urbanisme, i el domini de classes. Proposen també una esquematització dels períodes successius que travessen les ciutats del XVIII, XIX i XX, la caracterització dels quals està en funció de la incidència dels diferents mitjans de producció, així com de la capacitat de control que els grups dominants en general i de la burgesia en particular, són capaços de desenvolupar.

Resumim a continuació les aportacions de C. Aymonino respecte a una periodització bàsica d'aquestes fases, en la qual identifiquem precisament l'etapa vilafraquiniana que ens ocupa en tant que etapa burgesa.

Prèviament a la fase actual, on enfatitza el paper del capitalisme monopolístic i la regió urbana, és quan es produeix l'etapa burgesa, la qual

posseeix una sèrie de característiques específiques, entre les quals, la capacitat de domini de la burgesia sobre la ciutat, que és, socialment i políticament parlant, la més important.

Prèviament a la fase burgesa es pot parlar de l'etapa industrial, - que correspondria a aquella durant la qual l'organització de l'espai, la trama urbana i el plànol resten supeditats a la fàbrica, l'element central de producció. En canvi, a l'etapa burgesa, l'esquema es complica, - car el conjunt de la ciutat s'organitza diferencialment a compàs de la mateixa tendència expansiva. Per a aconseguir aquest equilibri entre creixement i estructura interna, tot compaginant-se amb els interessos que hi té dipositats la burgesia local, es duen a la pràctica noves i específiques tècniques urbanes, que incideixen en la sòlida diferenciació en àrees dins de la ciutat, i possibilitaran alhora la utilització econòmica del sòl que, com a mitjà de producció, s'incorpora des d'aleshores al conjunt de les estructures urbanes.

Tanmateix, però, aprofundim a continuació en uns esquemes interpretatius de com es relacionen els elements que considerem prioritaris en l'organització de la ciutat durant l'esmentada etapa burgesa.

B. L'estructura espacial del model de la ciutat burgesa.

Una de les característiques bàsiques del model fa referència a les - relacions que s'estableixen entre els elements que determinen les característiques espacials de la ciutat durant aquesta etapa. En els seus trets més generals, C. Aymonino (45) assenyala que la ciutat s'organitza mitjançant un procés expansiu des del centre a la perifèria, a la qual empeny - com a conseqüència de la seva revalorització. Aquesta revalorització es - produeix, segons ell, per dos motius diferents; l'un de caràcter posicional i que es desprèn de la mateixa tendència expansiva en els encontorns, i l'altre, d'índole econòmica, produït per la terciarització de les activitats de la mateixa àrea.

A nivell morfològic, la ciutat també experimenta una transformació simultània a aquestes relacions entre centre i perifèria urbana, car la construcció de la nova ciutat repercuteix igualment en les reconstruccions al centre. De fet, doncs, una segona dicotomia s'incorpora al primer esquema: el de l'expansió i la reforma, a la qual autors diversos (46) fan simultanis de la segregació social i l'especialització funcional.

Se sobreentén que aquestes premisses, molt genèriques han d'ésser - convenientment matisades, no tant segons cada cas, cada ciutat, sinó més aviat d'acord amb els diferents marcs socials als quals hom faci referència, car aquest procés només és aparentment mecànic i pot ésser modificat segons les diferents exigències de la producció econòmica, així com per - les diferents modalitats d'intervenció urbanística elegides per la burgesia local.

De tota manera, aquest model de relacions entre el centre i la perifèria urbana pot ésser objecte d'alguns altres comentaris, que són particularment rellevants des d'un punt de vista metodològic.

1. Les diferents concepcions sobre la relació centre-perifèria urbana. De fet, C. Aymonino no és el primer en recórrer a aquesta dualitat i, si hem de cercar alguna dada anterior, podem remuntar-nos al 1876, quan Baumeister (47) utilitzava les dues nocions per explicar l'expansió de la ciutat. Des d'aleshores, aquesta noció anirà apareixent en aportacions posteriors, entre les quals, la de Burgess és potser la més coneguda. Tanmateix, però, cal reconèixer que la primera utilització dels conceptes s'ha de remuntar fins el 1826 amb la formulació que Von Thünen fa de l'organització bàsica de l'Estat.

Actualment, en el món de la geografia en particular i de les - ciències socials en general, el model centre-perifèria té dues accepcions més; la d'ésser una noció explicativa de les dependències a nivell mundial (48) i la d'esquematzar una de les premisses bàsiques de l'organització regional (49).

En tot cas, l'acceptació d'aquestes diferències, i alhora del seu ús simultani, ens remet a un terreny ja més específicament metodològic.

2. El model centre-perifèria com a esquema mental. Possiblement, aquesta confluència de criteris per part d'uns autors que, en alguns casos estan considerablement allunyats en tant que ideologies i explicacions, obeeixi a què la dualitat centre-perifèria sigui un esquema mental bàsic, i molt útil, per a dividir àrees espacials i alhora també per a aïllar algunes de les relacions que s'estableixen entre elles.

Per a recolzar aquesta explicació, comptem amb les aportacions de R. Brunet (50), que identifica la noció de centre-perifèria com un dels "co-remas", o models elementals, que poden utilitzar-se per a explicar les tendències d'organització dels espais.

De totes maneres, i pel que fa a aquests models elementals, és particularment interessant el fet que el mateix R. Brunet consideri que l'actuació dels elements que incideixen en l'organització de l'espai acostuma a produir-se mitjançant la combinació de diferents tendències, entre les quals, tot i la seva importància, la del model centre-perifèria n'és només una de sola. En aquest sentit és convenient referir-se al paper que desenvolupen altres elements urbans, la importància dels quals ha estat assenyalada també per autors diversos (51), i que es refereixen a la incidència de les noves vies de comunicació que permeten comunicar millor la ciutat, i el centre, amb el territori, i que pel fet de condicionar l'establiment d'una jerarquia respecte al conjunt de la xarxa viària, diferencien, a la seva volta, els comportament i expectatives de les àrees veïnes. Les variacions zonals que es desprenen d'aquestes consideracions són atribuïbles, al meu parer, al grup de models que R. Brunet assimila amb el nom de "tropismes" i que són explicatius de les propensions zonals produïdes pel veïnatge.

Així doncs, abans que en el model d'eixample per a la ciutat burgesa, potser cal pensar que aquests esquemes reproduïxen bastant acuradament la trama de la ciutat en el XIX, car identifiquen un recinte antic més una pe

rifèria (o barriades) en expansió, interromputs tots dos per noves vies - de comunicació que ressalten del conjunt de la trama per llur emplaçament, amplada i direccionalitat, així com per el gruix de les construccions i - el parcel.lari veïns. H. Lefebvre (52), comptants d'altres, utilitza el cas de París (amb l'episodi urbanístic del baró Haussman), com l'exemple prototípic de la gran ciutat del XIX.

C. L'economia en el procés d'urbanització.

De l'expansió i segregació urbanes, i de la diferent localització - respecte al centre i a les vies de comunicació, sorgeix la renda immobiliària. Aquesta procedeix d'ésser utilitzats els solars per a la venda en un mercat competitiu; és a dir, que el solar i la ciutat adquireixen un valor de canvi que condiciona l'ús i, per extensió, el conjunt social (53): als propietaris i constructors, en tant que negociants, empresaris i capitalistes, però també a la gran massa de la població que es troba obligada a entrar en aquest nou sector de l'economia moderna.

Pel que fa al model centre-perifèria, cal reconèixer que, en cert sentit, la renda diferencial hi juga un paper explicatiu fonamental. Els plantejaments de Von Thünen i les reformulacions de Alonso i Muth, han estat aplicats en un nombre considerable de casos, com el ja mencionat de J.W. Whitehand (54) que va utilitzar les diferències del valor de canvi per a explicar l'ocupació preferentment perifèrica de la ciutat per part d'organismes i institucions que acostumen a precisar molta més extensió de terreny que no els particulars.

Cal recordar també que aquesta noció de renda diferencial era un concepte molt clar per als propietaris del moment i que, al mateix temps, aquest fet es relaciona amb la fase de la vivenda privada i unifamiliar, necessitat que s'ha de resoldre individualment segons el marge de possibilitats d'adquisició de les diferents classes i grups socials. La forta demanda de vivenda, com a conseqüència de la immigració, -

així com de les noves necessitats residencials de la burgesia i la naixent classe mitja -tornem a insistir en el procés de terciarització - genera un procés de construcció en , en la ciutat fins al punt que la mateixa construcció pot arribar a ésser considerada com una indústria (55). És en aquest sentit, perquè genera capital -endemás de rendes-, que ha de contemplar-se com un més dels sectors industrials motor del creixement urbà. I. Insolera arriba a afirmar que:

"La ciutat és una indústria. El sòl urbà és la matèria primera, l'allotjament és el producte acabat; el mercat del producte acabat coincideix a la llarga amb l'existència de la matèria primera. Per això aquesta indústria s'anomena immobiliària: el seu producte és inamovible i la renda que s'aconsegueix -la renda de la terra- és conseqüentment una renda posicional"(56).

Ara bé, aquesta dinàmica econòmica que té el seu contrapunt ideològic i jurídic en la formulació del "laissez Faire" -inherent al model de V. Thünen- pot generar deseconomies, si tenim en compte que l'augment de les rendes està subordinat a les mateixes característiques posicionals dels sòls, que poden entrar en conflicte com a conseqüència de les múltiples iniciatives individuals. Per aquest motiu, l'etapa de la ciutat burgesa és també aquella en què s'institucionalitzen mesures específiques per a regular l'ús i el valor del sòl, d'acord amb les exigències locals i territorials definides com a prioritàries: és el moment d'un urbanisme subordinat a uns interessos de classe.

D. Els mecanismes urbanístics de la ciutat burgesa i el paper dels Eixamples.

Tanmateix, però, l'organització espacial de la ciutat burgesa no obeeix pas exclusivament als efectes de la dinàmica expansiva i de segregació que es desprenen de la consideració del valor de canvi de la ciutat. Paral·lelament a aquest procés, que amb més o menys fortuna anava sent regulat pels mecanismes usuals del control jurídic i burocràtic (com les -

llicències d'obres, per exemple), es produïen també, sobretot a les grans ciutats, els primers episodis de l'urbanisme modern i que incidien - profundament en la trama de la ciutat mitjançant les grans actuacions de reforma i de previsió i gestió de l'expansió (57).

A la ciutat mediterrània existeix, però, el model de l'eixample com un capítol diferenciat de l'urbanisme decimonònic europeu, i del qual s'ha assenyalat repetidament (58) la seva capacitat per a dirigir i controlar - l'expansió urbana segons els interessos que les respectives burgesies locals tenien dipositats en les seves ciutats. En tot cas, tot i que M. de Solà-Morales hagi indicat oportunament que aquest tipus d'urbanisme estava adequat a una burgesia que no deixava d'ésser dependent respecte del capitalisme industrial europeu i que necessitava les rendes que podien obtenir-se amb el comerç del sòl urbà, no per això s'han de menystenir les considerables discrepàncies que resulten de la correlació estricta entre classe social i modalitat urbanística.

En tot cas, i pel que fa a l'esmentada correlació, si ens atenem a - les aportacions de M. Solà-Morales (59), l'èxit dels eixamples és atribuïble a què permeten traslladar al nivell del projecte la nova idea de ciutat -les referències al progrés i la higiene- de forma complementària amb la necessitat d'obtenció de rendes immobiliàries. Al mateix temps, també, s'ha de tenir present el desenvolupament d'un marc jurídic propici i, en cara, d'uns procediments tècnics i metodològics que era possible efectuar d'ençà la formulació de la Teoria General de l'urbanització per I. Cerdà (60). A aquests aspectes, més aviat formals, s'hi afegiria, doncs, l'existència d'una teoria que seria el contrapunt indiscutible que possibilitaria, a la llarga, la permanència de la figura de l'eixample (61). Aquest aniria reafirmant-se mitjançant la incorporació d'altres mecanismes urbanístics - pròpis del XIX, entre ells, i en particular, els de les obres d'infraestructura i la reforma del centre, i prepararia, després, l'enfocament territorial de l'urbanisme local i del model ciutat-regió en la segona dècada del XX.

De totes maneres, aquestes correlacions, que poden ésser correctes - per a un conjunt ampli de casos, al llarg d'un període que aquí a Espanya

comprén des del 1865 fins al 1936, i que correspon al procés de consolidació d'una burgesia que s'apuntava lliberal i que va esdevenir clarament - conservadora d'ençà la Restauració, conté importants contradiccions que - sorgeixen precisament dels conflictes entre les diverses fraccions i grups de la mateixa burgesia. Aquests conflictes (62), sorgits de les diferents formes d'acumulació de capital i de les diverses previsions polítiques a curt i mig termini, encaminen la resposta envers una reflexió (63) sobre - els blocs urbans, així com a llur confluència o contradicció amb el bloc històricament dominant al conjunt de l'Estat. Probablement, la consideració d'aquestes diferències sigui un element clau per tal d'explicar comportaments específics i modalitats d'expansió en ciutats concretes i que acostumen a adoptar la solució eixample principalment en allò que fa referència a les qüestions relacionades amb la gestió i l'obtenció de plusvàlues -el disseny de la trama-, i obliden, en canvi, aspectes de reglamentació de la construcció, la densitat i els espais lliures -aspectes més relacionats amb el benestar-.

La dimensió territorial del procés urbà.

Des del moment en què s'accepta la possibilitat d'explicar algunes de les característiques estructurals de l'organització de la ciutat -entre - elles l'urbanisme- en funció de variables no locals (64), cal plantejar-se igualment, en quina mesura, o fins a quin punt, es fa necessària una referència al marc territorial per tal d'il·luminar algunes qüestions que podrien semblar dubtoses quan el procés era només analitzat com un cas aïllat i individualitzat.

Les al·lusions al territori per tal d'explicar algunes característiques de la ciutat, són, en realitat, un tema repetit en el món dels estudis urbans. De totes maneres, al meu parer, no es tracta, tot i la seva importància, d'insistir en la qüestió de la centralitat, ni tampoc de plantejar de nou l'assumpte, ja clàssic, de les relacions camp-ciutat, sinó que, - més aviat, el que cal és preguntar-se en quina mesura l'organització de la

ciutat participa dels mecanismes més generals que configuren les estructures territorials en uns moments històrics determinats.

Es des d'aquesta òptica que el medi rural i les relacions de classe que s'hi produeixen esdevenen subsidiàries de les mateixes estructures urbanes i que, a la seva volta la ciutat es transforma també en catalitzadora, subjecte i objecte, del conjunt de transformacions que es produeixen al territori. Hi ha, doncs, en aquest sentit, dues qüestions que en el cas de Vilafranca del Penedès, convé tenir presents: l'una és la relació que s'estableix amb altres entitats del mateix sistema urbà, altres ciutats mitjanes com Vilanova, per exemple, o ciutats dominants com Barcelona; l'altra és el lligam amb la mateixa rodalia rural.

En aquest darrer sentit, pot ser interessant de recordar que la separació de la ciutat respecte del camp en l'etapa històrica de la qual participa la ciutat burgesa, correspon a un dels moments en els quals comença a evidenciar-se espacialment el fet de la divisió del treball en grans àrees. De totes maneres, la diferenciació entre ciutat i indústria per una banda, i treball agrari i món camperol per l'altra no arriba a esdevenir precisa en el context de moltes de les ciutats catalanes d'aleshores, cosa que, d'altra banda, ocorre també en considerables àrees de la Mediterrània europea. De fet, aquestes concomitàncies i juxtaposicions continuen encara vigents en una fase més avançada del capitalisme del segle actual i, tal com R. Dugrand s'ha encarregat de precisar respecte a les ciutats del Languedoc, és incorrecte plantejar el tema de les relacions ciutat-camp desde una posició estrictament funcionalista que consideri només els aspectes habituals de la centralitat. Escriviu aquest autor:

"Totes les viles del Baix Languedoc, des del petit bourg fins a la gran ciutat, estan profundament afectades pels Sistemes de vida rural. Aquest impuls d'origen agrícola es descobreix més bé en el nivell de presa de decisions polítiques que en el de les evolucions econòmiques o demogràfiques..." (fent referència a un) "lligam orgànic profund que uneix el conjunt de categories socials i urbanes amb els interessos pagesos" (65).

Des d'una altra òptica, en 1953, H. Lefebvre, sociòleg, afirmava també que la ciutat és un fenomen inherent al mateix camp i al món rural: "A Europa, l'agricultura ha precedit la indústria, i la ciutat s'ha desenvolupat en un medi camperol", i trobava, en 1951, relacions entre la revolució agrària del XIX a la Toscana i les seves petites ciutats (66). Tot i la relativa llunyania d'aquests textos, en 1974, I. Insolera, clarificant la relació excessivament simple entre món industrial i ciutat, insistia sobre aquests punts: "en cada època històrica la societat està constituïda per ambdós termes, ciutat i camp...arribats a aquest punt, potser cal preguntar-se per l'expressió ciutat industrial" (67).

A. Ciutat i especificació funcional.

Així doncs, a més del paper terciari de la ciutat respecte a la comarca, cal plantejar-se tota una altra sèrie de consideracions que també fan referència a la mateixa funcionalitat de la ciutat. Entre aquestes, voldríem referir-nos, ni que fos esquemàticament, a la imatge urbana que la ciutat proposa al camperol, així com a la ja esmentada imprecisió sobre la personalitat industrial de la ciutat (68).

Respecte al tema de la primera, s'hauria d'insistir, ni que fos citant H. Lefebvre un altre cop (69), en què els serveis que proporciona la ciutat no serien possibles sinó fos en relació amb les expectatives de consum generades al camp des de la segona meitat del XIX; per aquest fet, el pagès va a la ciutat i hi troba allò que ell identifica amb possibilitats d'esplai, intercanvi, civilització, i també mite, mite urbà concretament. P. Rambaud (1969) ha treballat aquesta aproximació metodològica a les relacions entre urbanització i món rural i diu:

"Els rurals perceben la realitat urbana, la deformen i la recreen fins a fer-se'n una representació original. La seva definició de ciutat és instrumental; representa sobretot la seva activitat, o millor, la seva utilitat...és una projecció del grup rural. D'altra banda, aquesta representació és (per dir-ho

d'alguna manera) engendrada col·lectivament, resultat sempre oscil·lant de la interacció entre urbans i rurals" (70).

És, doncs, possible de parlar també d'aquesta funció simbòlica de la ciutat, la qual resulta precisament de la seva mateixa organització espacial i que coincideix, en nombrosos aspectes, amb la remodelació i mitificació d'uns espais centrals, les actuacions en els quals acostumen a ésser convenientment resoltes per part de les mateixes burgesies locals.

Ara bé, pel que fa al tema de la industrialització, podrien plantejar-se també algunes consideracions. La primera, que no és cert que la indústria falti a la ciutat mediterrània en el XIX; a part de la construcció com a indústria, en la ciutat mediterrània del XIX existeix un procés d'industrialització que, en el cas de les àrees vinícoles, va lligat a l'elaboració i conservació dels productes agraris, i a la innovació rural a la fi.

De totes maneres, s'ha de reconèixer que l'especificació i les particulars característiques d'aquest sector econòmic han fet afirmar a alguns autors, com per exemple el mateix R. Dugrand, que "la ciutat del Llanguedoc -i la ciutat mediterrània en general- no semblen doncs lligades a la indústria. El tret és d'una importància cabdal" (71); i no tant perquè l'absència d'indústria subordini el conjunt de la producció local respecte als capitals foranis, tradicionalment industrial, tal com ho vol veure l'autor, sinó més aviat perquè són les característiques internes d'aquest ram industrial lligat a la matèria prima rural que així determinen la dependència.

D'ençà aquesta premissa, pot afirmar-se que a la ciutat mediterrània hi ha indústria i hi ha proletariat. Proletariat i establiments de producció atípics respecte als models industrials de la manufactura tèxtil o la siderometal·lúrgica, però proletariat a la fi per llur posició respecte als mitjans de producció, obtenció del salari i presa de consciència de classe (72). A la ciutat mediterrània, quan la proximitat a la matèria prima era un element bàsic en la localització dels establiments per a l'elaboració dels productes, i quan el maquinisme i les innovacions tecnològiques no eren prou evolucionades com per a poder començar a prescindir de considerables contingents de mà d'obra, el proletariat hi era important i, com en les altres ciutats, va ésser l'inductor d'un fort creixement demogràfic

d'origen immigratori i camperol. Aquest proletariat posseïa, però, característiques particulars per a les connexions que, en determinades circumstàncies, podia establir amb el treballador del camp; era una relació que provenia de les afinitats respecte a la matèria primera i de la identificació comuna respecte a la classe dominant, reconeixement d'altra banda - fàcil en el marc d'unes comarques fàcilment aprehensibles (73).

B. Les estructures socials en l'organització de l'espai urbà i del territori.

En tot cas , de la mateixa manera que les característiques dels sectors productius influeixen en les del proletariat, també s'ha de considerar la relació existent entre aquestes i el grup social detentor dels mitjans de producció. Aquesta precisió, que té a veure amb la classe localment dominant de Vilafranca i sobretot amb els industrials del vi, és d'una importància cabdal a l'hora de plantejar el tema dels blocs urbans, la configuració dels quals repercuteix en l'organització de l'espai en general i de l'urbanisme en particular. Des d'aquest punt de vista, i pel que fa a la composició del grup local dominant, el fet de la incidència de les estructures rurals, respecte les quals aquest tipus d'industrial té abundants contactes, presenta també importants derivacions.

De fet, el tema de les relacions entre burgesia local i estructures de poder agràries ha estat tractat repetidament i, en aquest sentit, recordem, entre d'altres, dues contribucions referides al món de les petites ciutats mediterrànies; l'una, ja clàssica de H. Lefebvre (74) quan es referia a les estructures agràries derivades de la propietat de la terra, les qual presentaven una considerable persistència davant les transformacions històriques; l'altra, més recent, pertanyent a una obra col·lectiva propiciada per la "Casa de Velázquez" i que investigava les connexions entre propietaris rurals i l'organització de l'espai i el poder a les ciutats agràries d'Andalusia (75).

Aquestes acotacions adquireixen un sentit particular si les relacionem

amb el tema de la seva incidència en la configuració d'un sòlid bloc de la renda a les ciutats mediterrànies (76) que significaria la introducció d'importants discrepàncies respecte al que se sobreentén com a burgesia capitalista més relacionada amb el sector de producció industrial i a la qual s'anomena, genèricament i per l'analogia a les formes d'obtenció del capital, bloc del benefici.

Concretant la qüestió en el marc de la burgesia catalana, i el de la seva incidència en l'organització espacial, F. Roca (77) ha assenyalat les diferències que presentaven les alternatives d'un i altre bloc i com eren d'importants, per tant, les connexions de poder que s'establien a nivell de l'Estat, on la persistència del grup de la renda assolia una marcada preeminència.

De totes maneres l'emfasi en els blocs urbans corresponents a la burgesia, no ha de fer perdre de vista l'existència de l'actuació política i de la intervenció espacial dels altres grups socials i cal preguntar-se per tant sobre les seves respectives, conjuntes o oposades actuacions polítiques en la ciutat, així com a les diferents maneres d'explicitar en ella els seus interessos.

Per això, tal com anteriorment ja s'havia esmentat, el proletariat està configurat igualment per grups urbans i rurals, i cal per tant preguntar-se sobre les seves respectives, conjuntes o oposades, actuacions polítiques en la ciutat, explicitant en ella els seus interessos. En aquesta classe, però, el tema de l'heterogeneïtat desemboca endemés en el de la classe mitja, que, des de la segona meitat del XIX (78) pot fer oscil·lar el decantament envers una de les dues classes socials. L'ur paper és sobre tot important en un marc en què, com és aquest, davant del predomini de concepcions agraristes pot presentar-se com un grup urbà sòlidament constituït en quant a llurs interessos, i que, per la seva relació amb el sector terciari, estava clarament condicionat pel desenvolupament i característiques de la ciutat.

Tanmateix, però, potser no cal insistir més en aquests aspectes, que seran tractats de nou en comentar específicament les hipòtesis concretes de la investigació.

NOTES.

- (1). Citat per A. BAILLY i J.B. RACINE (1978), pp. 8.
- (2). J.B. RACINE ha exposat repetidament les dificultats inherents als mètodes estructurals, (1976). També, junt amb A. BAILLY, recull el que n'hi diu la inconsistència d'aquest plantejament, vegeu (1).
- (3). Recordem l'aparició d'una monografia urbana de caire absolutament diferent, l'edició de la qual correspon al 1974. Vegeu l'estudi sobre Valladolid de J. GARCIA FERNANDEZ.
- (4). El 1965, apareixia encara una monografia sobre Granollers que seguia els clixés habituals. Vegeu J. BAULIES (1965). De la mateixa manera - encara actualment subsisteix aquest plantejament en les modernes Geografies Comarcals de Catalunya.
De tota manera, val a dir també que algunes tesis, en la seva versió restringida de l'edició, acostumen a respectar les mateixes formes de sistematització. Vegeu per exemple, V. GOZALVEZ PEREZ (1976).
- (5). Les recents ressenyes bibliogràfiques sobre estudis de ciutats i que apareixen en alguns números de "L'Espace Géographique", així semblen confirmar-ho. Vegeu per exemple, el nº 2 corresponent al 1978, pp. - 151.
- (6). Seguint aquí les indicacions d'A. REYNAUD (1974, traduït parcialment al castellà en 1976).
- (7). Ens basem en el text ja clàssic (1953) de F. SCHAEFER (traducció al castellà de H. CAPEL (1971)).
- (8). Vegeu (7).
- (9). Tal com l'anomena P. BURKE (1975).
- (10). Vegeu (9).

- (11). J. Mª SORRIBES, economista, en el seu estudi sobre el creixement urbà de la ciutat de València entre 1874 i 1931, planteja aquesta qualificació, situant-lo dins d'un debat d'àmbit mundial, mantenint que "els estudis monogràfics són els predominants en l'estat actual de la investigació històrica", equiparant el concepte monogràfic al particularista, i atribuint la noció de global per aquells treballs que entenen la ciutat dins el conjunt social. Vegi's d'aquest autor, el seu text, inèdit, del 1980.
- (12). Fent al·lusió a la insistència del factor històric. Vegeu A. ROSSI - (1966, edició castellana del 1971), pp. 89.
- (13). "Proyecto y Ciudad Histórica. I. Seminario Internacional de Compostela", Conferència inaugural a càrrec d'A. ROSSI, pp. 17-24.
- (14). A. ROSSI, vegeu (12), pp. 157.
- (15). A. ROSSI, vegeu (12), pp. 74-76.
- (16). Les reserves al tractament històric de l'escola vidaliana, A. ROSSI les explica així: "El mètode de les permanències està obligat a considerar aquest fora de les accions del present que el modifiquen i és substancialment un mètode aïllant. El mètode històric acaba així no ja individualitzant les permanències, sinó estant constituït solament per les permanències, ja que només elles poden mostrar el que la ciutat ha estat - pel que al seu passat respecta". Vegi's, del mateix autor (12), pp. 89.
- (17). R. GRAU (1979) considera que aquesta oposició és falsa, car l'esmentada dicotomia es relaciona amb "els distints plànols del real, cada un - - d'ells amb un diferent ritme d'evolució". Vegeu d'aquest autor, la comunicació presentada al simposi sobre "Urbanismo e història Urbana en España", pp. 571.
- (18). M. CASTELLS, (1971), pp. 23.
- (19). Vegeu (17), pp. 583.
- (20). Comunicació de R. LEDRUT al col·loqui sobre "Anàlisi interdisciplinà - del creixement urbà", traduït al castellà el 1976, pp. 23.

- (21). J. PIAGET (1968).
- (22). Aquesta oposició està sostinguda per D. HARVEY (1973), traducció castellana del 1977, i està recollida també per E. MURCIA NAVARRO (1979).
- (23). A. REYNAUD, vegeu (6).
- (24). J. PIAGET, vegeu (21), pp. 10.
- (25). R. BRUNET (1980).
- (26). J. PIAGET, vegeu (21), pp. 6.
- (27). Aspecte que la diferencia de l'anàlisi sistèmica, destinada aquesta a fer sobressortir els caràcters més generals de les relacions. Vegeu en aquest sentit. E. MURCIA NAVARRO (1979), pp. 16.
- (28). Els quals segueixen també les indicacions de L. ALTHUSSER, el qual, tot i les lògiques reticències ideològiques, acceptava les possibilitats metodològiques implícites en el concepte. Vegeu L. MILLET i M. VARIN - - D'AINVELLE (1975).
- (29). Vegeu D. HARVEY (1973) i J.E. SANCHEZ (1979) i (1981).
- (30). Vegeu, entre d'altres, l'obra de R. DUGRAND (1963), així com també el - número especial de la "Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest", Toulouse, 1973, nº 2.
És igualment interessant l'obra Classe dominantes et société rurale en Basse - Andalousie. (1977).
- (31). Com serien per exemple, els aspectes més coneguts de la centralitat i - la influència de les activitats terciàries en el context comarcal.
- (32). Vegeu particularment l'obra de R. DUGRAND (1963).
- (33). M. de SOLA-MORALES (1978).
- (34). J. LOJKINE ha plantejat la no homogeneïtat d'interessos i actituds en la classe dominant, i de fet J. Mª SORRIBES (11), seguint F. ROCA - - (1979) així sembla demostrar-ho pel cas de la ciutat de València.
- (35). Vegeu (20).

- (36). Vegeu (34).
- (37). C. AYMONINO (1970, traducció castellana d'aquesta segona edició italiana el 1972).
- (38). Com sembla ser la que s'esdevindria amb L. BENEVOLO arran d'alguns textos de M. de SOLA-MORALES (1975).
- (39). Vegeu (22).
- (40). Vegeu (9).
- (41). H.S. DYOS, (Ed), (1976).
- (42). Seguint aquí els punts de vista i plantejament que fa un dels seus mateixos representants. Vegeu P. BURKE (9).
- (43). La confluència d'interessos sobre aquest tema pot observar-se mitjançant la lectura dels actes i comunicacions dels col·loquis dedicats a aquesta temàtica. Vegeu concretament H.S. DYOS, (11) o bé A. CARACCIOLLO (Ed) - (1975), publicació aquesta darrera on hi figura el text ja mencionat de P. BURKE. Vegeu (9).
- (44). Vegeu (43).
- (45). C. AYMONINO, vegeu (37).
- (46). C. AYMONINO, vegeu (37) i, entre d'altres casos, el de la ciutat de Londres a D. J. OLSEN (1979).
- (47). M. FOLIN (1977).
- (48). SAMIR AMIN (1970).
- (49). Tal com la noció de pol de desenvolupament i els models que se'n deriven. Vegeu J.R. LASUEN (1976).
- (50). R. BRUNET, vegeu (25).
- (51). La qual cosa és a la base del model sectorial de H. HOYT. Vegeu H. CARTER (1972, primera traducció al castellà el 1974).
- (52). H. LEFEBVRE, (1969).

- (53). H. LEFEBVRE, vegeu (52), pp. 45, fa dependre rotundament el procés urbà de la ciutat moderna del canvi d'actitud envers el valor d'ús, que transforma el conjunt de la ciutat en un valor de canvi. De totes maneres. D. HARVEY, vegeu (29), ha matitzat que no tot el conjunt social -entén aquest punt de la mateixa forma, car el valor d'ús és encara predominant per algunes capes de la societat, no necessàriament identificables en una sola classe social.
- (54). J. W. WHITEHAND (1967).
- (55). Vegeu, en aquest sentit (43), principalment la comunicació de I. INSOLERA, pp. 123-132.
- (56). Vegeu (55), pp. 128.
- (57). L. BENEVOLO (1968).
- (58). Vegeu (33).
- (59). Vegeu (33).
- (60). I. CERDA (1867).
- (61). Vegeu (33).
- (62). Recordem, com a cas més proper a nosaltres, el de l'eixample de Barcelona, on la polèmica tenia derivacions que es relacionaven amb la major o menor possibilitat d'obtenció de rendes en uns o altres projectes presentats a concurs.
- En aquest punt em permeto preguntar-me pel projecte Grau Garriga i la diferenciació i segregació espacials que poden derivar-se de la no colmatació d'uns espais intermitjos, que en la pràctica haguessin estat desvirtuats. En tot cas, vegeu el conjunt de la publicació mencionada a (33).
- (63). F. ROCA (1979).
- (64). R. LEDRUT insisteix en el caràcter obert del procés urbà. Vegeu (20), pp. 83-84.
- (65). R. DUGRAND, vegeu (30). El subrallat és nostre.
- (66). H. LEFEBVRE (1970, primera edició en castellà, 1971).

- (67). Vegeu (43).
- (68). I. INSOLERA, vegeu (55) i (43).
- (69). H. LEFEBVRE (1951). Vegeu (66), pp. 39-59.
- (70). P. RAMBAUD (1969), pp. 35.
- (71). R. DUGRAND, vegeu (20), pp. 1-2.
- (72). Tanmateix, aquesta sembla ésser una de les bases del desacord existent entre els membres de la nova escola britànica. Vegeu P. BURKE, (9).
- (73). A. FREMONT (1975), parla en concret d'un espai d'apropiació, i aquest adjectiu podia complementar-se amb l'espai tancat i la col·lectivitat preindustrial si bé és cert en evolució.
Pot consultar-se també, l'obra conjunta de J. REMY - L. VOYE (1976).
- (74). Vegeu (69).
- (75). Vegeu (30).
- (76). Seguint aquí els plantejament de F. ROCA, vegeu (34). Per a una anàlisi de tipus sociològic pot consultar-se l'obra de S. LABINI (1974).
- (77). Vegeu (34) i (63).
- (78). S. LABINI (1974).

Capítol tercer:

Les fonts de treball

FONTS DOCUMENTALS. DESCRIPCIÓ GENERAL I ÚS ESPECÍFIC.

Les fonts que serveixen per a recolzar aquesta investigació són divverses, però tot i això, els Expedients d'Obres Particulars en són la principal. De fet, en un primer moment, quan encara les hipòtesis concretes no eren prou explícites, van ponderar-se diferents fonts que podien ser igualment útils en un estudi semblant. També, tal com assenya-
la R. Mas (1) en el cas de Madrid, a l'Arxiu Municipal de Vilafranca - s'hi troben força documents sobre els orígens de la propietat immobiliària durant el segle XIX, així com de l'urbanisme i estratègies espacials a la ciutat capitalista: expedients d'expropiació, d'urbanització i d'infraestructura; padrons d'edificis i solars (2) i capbreus de rústega i urbana foren altres fonts que es tingueren inicialment en compte. Igualment, es va pensar en altres possibilitats, com la del Registre de la Propietat, per exemple.

Finalment però, els E. d'O.P. van semblar les eines més idònies per aquesta investigació, tot i que les característiques més simples d'altres fonts, concretament els padrons d'edificis i cadastres d'urbana, ha-
guessin propiciat una recollida de dades més fàcil. De totes maneres, val a dir que, secundàriament, es va preveure la consulta d'algunes d'aquestes fonts, que de manera complementària, complirien respecte els expedients una funció contextual i de corroboració. A elles dedicarem també una part del capítol.

Els expedients d'Obres Particulars (E. d'O.P.).

Els E. d'O.P., tal com se'l coneix en la terminologia de la burocràcia local, i coneguts en general com Registre d'Obres, constitueixen una font amb remarcable valor intrínsec. De totes maneres, independentment -

d'aquesta valoració més global, tres qüestions concretes van decidir la seva elecció com a font bàsica; en primer lloc, la mateixa característica cronològica dels expedients, que permeten seguir la continuïtat del procés urbà, paral·lel a la dialèctica expansió-remodelació. Per altra part, va valorar-se positivament, la compartimentació inividual dels documents, la qual cosa enllaçava molt bé amb una perspectiva d'anàlisi que contempla com molt importants les iniciatives particulars, concretes, aïllades, o en connexió, dels propietaris (3). Aquests dos aspectes es recolzaven, encara, amb un tercer: el de la mateixa riquesa informativa dels expedients.

Potser cal doncs avançar primer alguns comentaris sobre les característiques principals d'aquesta font.

A. El contingut dels E. d'O.P.

Els E. d'O.P. estan dipositats a l'Arxiu Municipal, en un conjunt de lligalls on també s'hi troba tota aquella altra documentació relacionada amb l'urbanisme local. És en aquest sentit que no pot parlar-se d'un Registre d'Obres, tot i que aquestes en constitueixen el material més abundant. Per al període que s'ha investigat (fins 1.944) val a dir que els lligalls consultats són seixanta (4) i els expedients buidats - 4.057.

El document més antic es remunta al 1.845, i d'ençà 1.865 sembla que s'hi garanteix la conservació de tots els E. d'O.P. en el municipi, tot i que hi són guardats amb un cert desordre cronològic. El contingut dels expedients no és tampoc homogeni, en la mesura que esdevé més ric en el transcurs dels anys; els extrems, quant a simplicitat i complexitat, serien respectivament els plànols de façana del 1.845 (5) i els sumaris dels anys quaranta, veritables antecedents de l'actual normativa sobre llicències d'obres. De fet, en els expedients que integren el període estudiat, s'hi segueix l'evolució progressivament més forta de la

institució municipal i dels organismes estatals davant les iniciatives privades pel que fa a l'edificació i l'ús del sòl (6). Recordem que els Ajuntaments tenien facultat sobre les obres particulars només d'ençà 1.823 (7), i com a Vilafranca, no es troben els primers indicis fins 1.845. Altrament, els documents d'aquests primers anys, si bé contenen dades sobre el propietari i el tècnic (firma del mestre d'obres) a vegades ni tan sols fan al·lusió a la localització de l'obra.

El cert és que la periodicitat de les llicències, que no sembla assegurada sinó d'ençà 1.865, no s'acompanya d'una mínima expressió burocràtica fins la dècada del 1.870, que més endavant, en els 1.880, el mateix Ajuntament aplega sota el nom d'expedient. D'ençà 1.870, potser per la mateixa finalitat tributària que des d'aleshores els acompanyarà, el contingut dels expedients és ja més complet i homogeni, tot i que hom hagi de fiar-se encara de la capacitat explicativa del plànol de façana i de la instància, les dues components bàsiques amb les quals es configura l'expedient. En realitat, el plànol de façana, a vegades amb una gran riquesa expositiva, es manté com l'únic element gràfic fins la dècada del 1.920.

En aquests expedients, i és possible pensar que en els de moltes altres petites ciutats durant el XIX, s'hi reflecteix doncs molt bé com, endemés de la finalitat econòmica, l'objectiu principal de la intervenció pública s'orienta només respecte el carrer: espai col·lectiu, i oblidada encara el control de l'actuació individual dins la parcel·la urbana. Són aquests uns expedients on s'hi troba encara una certa visió escènica dels carrers, on la utilitat dels edificis no hi és ben palesa. En resum, arquitectura i propietat són les dues preocupacions bàsiques en el projecte de l'obra, i en aquest sentit, convé ressaltar com els elements al·lusius a la salubritat i la higiene no hi són incorporats sinó a partir dels expedients per a noves vivendes, i encara d'ençà del 1.910.

La llicència d'obres, com objecte institucionalitzat burocràticament, no apareix però definitivament constituït fins el 1.924 (8) quan es consolida la funció de control de l'Estat que, en aquest cas, articula amb --

L'"Estatuto Municipal" els mecanismes del control urbanístic local. A partir d'aleshores s'hi contemplarà sempre la infraestructura sanitària, l'ús, i el plànol de la parcel·la en el cas d'obra de nova planta. Durant la República, els expedients continuen presentant un contingut -- usualment semblant, si bé però hi hauran òbvies diferències en la forma, així com en la presentació més rigorosa dels elements tècnics (9). Aquesta tendència es trenca lògicament en el 1.937, quan no es pot parlar de veritables expedients sinó d'un conjunt de plànols realitzats pel tècnic municipal, en el marc de la nova legislació que havia supeditat les iniciatives privades a la col·lectivitat.

En el 1.939, i pel que fa a les obres de nova planta, i un altre -- cop amb els canvis formals inherents al franquisme, reapareix la llicència d'obres pròpiament dita, més complexa encara, en la qual ja s'hi -- apunta el permís actual.

B. El tractament de la font i la selecció dels expedients.

Una altra característica de la font, i que es relaciona amb el tractament, és la seva incorporació en l'amalgama de documents referits a -- obres particulars de qualsevol tipus i d'urbanització en general. Així -- doncs, com a pas previ, va ésser necessari fixar uns criteris que definis sin quins eren els expedients que podien ésser considerats sinònims als de Registre d'Obres Particulars. Intentant atribuir a aquest concepte un significat el màxim precís possible, es va prendre l'opció de considerar objecte d'estudi solament aquells documents que fessin al·lusió a actes -- d'edificació, nous o de reforma, i solament en parcel·les cadastrals (10). Amb aquesta definició s'intentava aglutinar les actuals categories d'obra major i obra menor (la menor per a la reforma mínima i específica d'un -- edifici) desestimant per tant tota altra documentació que, a més a més, hagués ampliat excessivament l'àmbit de la recerca.

De fet, aquesta selecció era també necessària respecte els expe--

dients del que avui s'entén com obra menor, car el seu caràcter múltiple obligava a fixar molt bé els límits entre actes de construcció en edificis o en el carrer. Els expedients d'obres de poca importància -versus obres menors- consisteixen simplement en una instància que només d'ençà 1.924 es complementa amb un croquis (11). Altrament, la simplicitat habitual en aquests casos pot induir també a errors pel que fa a les reformes, ja que si bé hi acostuma a ésser present el dibuix de façana, no pot tenir-se la certesa que el compliment d'aquesta exigència sigui absolut -- fins el 1.924.

Per aquest motiu va ponderar-se la possibilitat d'engany per part - del sol.licitant, al mode com actualment, d'ençà 1.950, s'han anat esquivant les impositcions fiscals emmascarant la importància de l'obra real. - Ara bé, com que en darrer terme l'objectiu de l'escamoteig és econòmic i fins el 1.936, l'impost afectava exclusivament a les modificacions o construccions en façana, va semblar que no calia preocupar-se excessivament - per aquest punt, almenys fins després de la guerra civil. Ara bé, respecte als darrers anys s'ha d'advertir que la selecció dels expedients va - afectar inclús les obres menors. Aquesta decisió es va prendre donat el - caràcter complex de la font d'ençà del 1.939. En contraposició, les mateixes característiques de la construcció en la postguerra aconsellaven una dedicació més acurada als expedients referits a les obres de nova planta i de reforma.

Així doncs, el buidat dels E. d'O.P. va anar acompanyat d'un procés de selecció que també -val a dir-ho- s'havia de complementar amb el manteniment d'un ordre rigorós donat l'elevat nombre de lligalls que s'havien de contemplar. Per aquest motiu, la fase de recollida de dades es pot desglossar en tres actuacions diferents i simultànies:

1er: el traspàs de dades dels E. d'O.P. a unes fitxes individuals - per a cada un dels sumaris (12). És aquest l'aspecte que s'ha treballat amb més deteniment. El mètode que es va emprar mereix una menció especial.

2on: anotacions procedents d'instàncies i altres expedients (que an

menem font complementària i de la qual ens n'ocuparem més endavant) en fitxer a part.

3er: seguiment de les dues tasques mitjançant anotacions on es descrivien les característiques de la feina quotidiana a l'Arxiu. Val a dir que aquest "diari" ha estat una eina eficaç quan, més endavant, es va començar l'elaboració de les dades.

C. La recollida de dades dels E. d'O.P. Pre-fitxes i codificació.

Donada la quantitat d'expedients, va imposar-se aviat la necessitat d'un tractament informàtic de les variables a estudiar. Altrament però, calia ponderar també la heterogeneïtat de la font i la difícil transformació numèrica d'alguns conceptes qualitativament interessants en si mateixos (el plànol de façana per exemple). Per aquest motiu, en el període 1865-1936, on s'hi troben els documents de propietats més difícils - d'encaixar en còdigs, s'ha aplicat una fitxa d'ús mixt en el que poden - introduir-se igualment variables transformades o no. En canvi, d'ençà del 1.939, la complexitat dels expedients i alhora l'homogeneïtat del contingut, facilitaven i feien més necessari un estudi ajudat per l'ordinador. De fet, d'ençà dels anys vint s'havia anat evidenciant la possibilitat - de millorar la fitxa inicial, si bé però no es va prendre la decisió de modificar-la per mor d'establir un tall metodològicament forçat respecte als anys anteriors.

En la selecció de les variables que havien de tenir un o un altre - tractament hi intervingueren una sèrie de consideracions. A nivell d'exemple, potser convindria especificar alguns aspectes que van ésser particularment mesurats i que intervingueren en la decisió del canvi respecte la primera fitxa.

a) Així per exemple, pel que pertoca al promotor, en el llarg període fins 1.938 era molt difícil decidir, en el cas de persones amb el mateix nom i cognom, si ens trobàvem davant un únic promotor o bé dos mem-

bres d'una mateixa família. No hi ajudava l'absència freqüent del segon cognom i la de l'adreça. En canvi, aquestes dificultats no existien -- d'ençà 1.939, i encara, com que el nombre de casos era menor, era possible desllindar ràpidament uns o altres personatges dins els clans familiars. D'aquí que el que fa al·lusió al primer tipus de fitxa, hagi estat anotat nominalment; i que per a la segona modalitat, el nom i el veïnatge s'hagin transformat en còdigs.

b) Ja hem esmentat la importància de les dades referides als tipus d'obres; nova planta, reforma, etc. són modalitats de la construcció -- que intervenen en el model del procés de la ciutat, i per això se'ls va dedicar una atenció especial. La font però, a vegades no destria, sobre tot en el XIX, el llindar entre reforma (que pot ésser molt considerable) i el que avui s'entén per obra menor. De totes maneres, tot i que potser sigui forçar la font en un sentit taxonòmic que no és el seu, es va intentar acotar quin era el tipus d'obra amb què ens trobàvem en cada expedient. Per tal d'aconseguir unes classificacions bàsiques es van establir nou possibilitats (13) des de la nova planta fins l'obra no especificada o menor. Dins el concepte d'obra menor s'hi va incloure tot allò que no tenia una definició d'obra nova o important: modificació de menys de 1/3 de la façana, o bé per exemple, ampliar dintell de la porta principal, sòcols, ràfecs, canalons, terrats, aparadors, i d'altres de semblants. D'altra banda, i degut al caràcter de control del carrer que tenen les llicències a la ciutat decimonònica, va haver de preveure's un còdig per l'actuació específica dels murs de tanca dels solars, (14).

c) Respecte el solar, potser cal esmentar com degut a la absència generalitzada de plànol fins el 1.939, es va incorporar la senzilla dada sobre l'amplada de façana. En el transcurs dels primers centenars -- d'expedients que es van buidar, aquesta referència va revelar-se com suficientment significativa com perquè, arribat 1.939 es decidís continuar mantenint la dada. De totes maneres, com que aleshores ja es comptava -- amb el dibuix del plànol, va introduir-se una nova variable al·lusiva al tipus d'inmoble (15). Amb aquest concepte, el que es pretenia era incor

porar la relació existent entre parcel·la i edifici, qüestió morfològica que ja abans s'havia evidenciat com important però que no s'havia pogut resoldre satisfactòriament.

d) Altrament però, amb el que no sembla que s'hi hagi reeixit totalment, és amb la variable ús. En part hi intervé l'habitual problema de la manca d'informació, però també el de la metodologia específica que requereix el tema; possiblement si s'hagués emprat una metodologia adient, la investigació s'hagués allunyat dels objectius fixats prèviament. De fet, el problema està resolt en edificis d'ús homogeni o marcadament predominant, però en ciutats com aquesta, on els sectors terciari i industrial-artesà hi són preeminents i endemés es barregen amb la funció residencial, és aquest un tema que es fa difícil de discernir, almenys amb aquesta font. Els canvis introduïts en la segona fitxa estan destinats a resoldre-ho si bé no pot afirmar-se res de categòric al respecte.

Fonts complementàries (16).

Ja s'ha esmentat com, durant el buidat dels E. d'O.P. es van anar trobant altres documents que feien al·lusió a diversos aspectes de l'urbanisme local. Aquest material, que és molt variat però que té en comú un interès indiscutible, podria servir, de fet, per a sustentar tres o quatre treballs més d'investigació sobre la història urbana de la vila. Per aquest motiu, s'ha utilitzat solament de forma complementària, en la mesura que permet matisar, asseverar o refutar alguns punts que es desprenen de l'anàlisi de l'E. d'O.P., i, o bé perquè li serveix de context. Degut a què llur descripció pormenoritzada seria reiterativa en el marc d'aquest capítol, es presenten simplement a continuació alguns dels tipus de fonts més repetides i que seran més utilitzades en el seu moment.

A. Projectes d'Alineació.

Els projectes d'alineació poden diferenciar-se segons procedeixin - d'iniciatives públiques o privades, i constitueixen el sub-grup documental potser més significatiu. En ell s'hi segueix el paper progressivament més fort de l'urbanisme públic i de les intervencions de les institucions, locals i estatals, sobre les actuacions individuals. També s'hi reflecteixen, per tant, les resistències i pactes inherents al procés, que es concreten tot sovint entorn l'ajuntament.

La predominància de l'actuació particular es recull sobretot en nou projectes d'alineació (17) en terrenys de grans propietaris: és el cas de les parcel·lacions urbanes decimonòniques que com en tantes altres ciutats (18) també es realitzen a la vila. Pel que respecta als projectes de promoció pública ens trobem en canvi davant diverses modalitats d'actuació; des de la que fa referència al sector del ferrocarril el 1.867 (19), que podria arribar a considerar-se com un precari projecte d'eixample que no reïx precisament per l'oposició d'alguns veïns, fins als projectes de les travessies urbanes de les carreteres (20). En aquests darrers, la intervenció de les instàncies públiques (Diputació) sobre la iniciativa privada es concreta en un control rigorós de les obres de nova construcció, el qual resta recollit en els mateixos E. d'O.P. (21). En alguns altres casos però, hi és latent l'avinença dels dos sectors: és el cas dels projectes de reforma del casc antic (22) on hom hi detecta molt bé les estratègies urbanístiques per a l'augment dels preus en el centre i la complementarietat de criteris inicialment objectius com són el trànsit i la monumentalitat (la imatge del centre). Els expedients d'expropiació hi són relacionats i en ells s'hi han localitzat alguns preus del sòl que s'utilitzarem més endavant.

D'altra banda, l'expedient sobre el concurs convocat per l'Ajuntament per al Pla d'Eixample el 1.933, formaria part d'aquest grup de documents. La seva significança mereix, però, uns comentaris més de detall que ja es realitzaran en els capítols corresponents.

B. Obres de sanejament i infraestructura.

On resta clarament exposat el paper definitiu de l'Ajuntament és en els temes de la infraestructura i les obres de sanejament, qüestió que es recull en un considerable nombre d'expedients d'ençà de finals del XIX. Aquests documents han tingut dues funcions concretes: per una banda, sobretot els expedients de pavimentació del període 1920-1930, han servit de referència per a la cartografia de la parcel·lació dels carrers de la vila que s'han considerat significatius (23); per l'altra, han fixat alguns dels termes mitjançant els quals es produeix l'especulació diferencial del sòl, canalitzant la inversió de capital en la ciutat (24) i mantenint el sector de la construcció en èpoques de crisi (25).

C. Instàncies de particulars.

Les instàncies d'individus i entitats particulars de la vila són un altre tipus de font de valor considerable. En elles s'hi transcriuen, amb un llenguatge a vegades molt senzill i directe, les preocupacions bàsiques dels ciutadans migs i en ells s'hi reflecteixen per tant els temes de la higiene i la salubritat (proximitat d'indústries per exemple), els consums (lloguers), la vivenda, la imatge urbana, etc. Seria molt difícil enumerar els escrits que s'han recollit, però han estat un element molt valuós respecte la identificació dels temes problemàtics de la ciutat.

D. Documents varis.

Resten encara altres documents per especificar, tot i que llur utilització, encara que necessària, ha estat esporàdica. Remarquem simplement entre d'altres, dictàmens diversos, notes sobre vivendes barates, el tram urbà del ferrocarril i els lligalls de les obres durant la guerra civil.

E. Registre de la Propietat.

Malgrat que no faci referència a l'Arxiu Municipal, cal esmentar també la informació obtinguda a partir de l'Historial de Finques del Registre de la Propietat, que, a Vilafranca, conté les anotacions desde 1861.

Tot i la seva importància, l'anàlisi d'aquesta font ha estat només circumstancial, i en la mesura que calia conèixer alguns aspectes referits als promotors immobiliaris més significatius. De totes maneres, malgrat aquest ús secundari, val a dir, però, que els detalls que ha permès saber respecte a l'origen i les transaccions de la propietat són fonamentals per al nostre estudi i es relacionen, és clar, amb les possibilitats d'aquesta documentació, sobre les quals autors diversos s'han pronunciat tot sovint.

LA BIBLIOGRAFIA LOCAL.

En canvi, la bibliografia local ha tingut una funció diferent a la de les fonts documentals. Anys enrera, quan encara la tesi no era ni tan sols un projecte, va ajudar a l'assimilació d'uns fets i la d'una cultura local (26); però en aquests darrers mesos, han desenvolupat un paper similar al de les instàncies trobades a l'Arxiu: han servit de testimonis d'un procés, als que hom consulta i valora.

En aquesta tesitura de diàleg i controversia amb els llibres i articles, hom hi ha cercat, per tant, l'opinió de l'escriptor -protagonista - també en el seu moment- sobre la configuració urbana de la vila. No es tracta pas ara de fer un llistat exhaustiu de la bibliografia consultada sinó més aviat d'assenyalar-ne els seus trets més significatius i les visions de la ciutat que amb més insistència ens n'ofereixen els autors. No és te pas la presumpció de fer un assaig al mode de S.Rimbert (27) o P. - Bouché (28) per exemple, però sí d'insistir en com una lectura de les obres locals, en la línia que segueixen aquests autors, pot esdevenir una eina eficaç per a complementar els treballs sobre història urbana.

Monografies i literatura local.

D'entre el considerable nombre de treballs d'erudició local (els de més quantitat) i els de literatura (en menor mesura) que les classes mitges i la burgesia vilafranquines han fornit durant la segona meitat del XIX (29) i tot el XX, potser cal destacar alguns llibres concrets. Tots ells són representatius del que avui ja es considera prototipus bibliogràfic local. Se'n desglossen però dues orientacions diferents.

En les monografies històriques, a voltes evocacions històriques, s'hi

troba la mimetització de la ciutat, però no de tota ella sinó més aviat la d'alguns indrets i la de la seva història sobretot.

Són dos els temes bàsics que es reforcen mútuament i tendeixen a -
construir el mite: llocs i història local. Aquesta insistència, que a ve-
gades arriba a l'estereotip, es cristal·litza en una sèrie de punts co-
muns: monuments (30), carrers (Torre Dela, muralles, personatges locals),
i cohesió de la comunitat enfront les atzagaiades històriques que proce-
deixen de l'exterior. De fet, P. Bouché escrivia, tot referint-se a les
evocacions històriques que aquest autor estudiava de la ciutat de Lyon:

"Tot hi passa com si a la ciutat usual, a la ciutat necessà-
ria, s'hi sobreposés, fins i tot a vegades per a substituir-
la, una ciutat imaginària, reconstruïda totalment, a base de
seleccionar els llocs i els fets, en la qual la seva funció -
seria la de permetre un determinat nombre d'identificacions -
mítiques" (31).

De totes maneres potser cal advertir com s'estableixen algunes dis-
tincions dins aquest grup. Hi hauria per una banda les monografies al mo-
dus de la de Pere Alegret (1888) i la d'Agustí Coy i Cotonat (1909), on -
els textos s'adscriuen rotundament al que fins ara hem dit. Menció apart
mereix el cas de El Panadés al segle XIX, publicació en la qual, a més de
reflectir-hi la ideologia i mites de la burgesia vilafranquina respecte a
la història, l'economia i les personalitats locals, s'hi troben dades -
abundants. Malgrat tot, tant aquest com els que hem citat abans, es dife-
rencien clarament del segon subgrup, l'obra més coneguda del qual és la -
corresponent a Pere Mas i Perera (1932).

El llibre, i la figura, de Pere Mas i Perera, constitueixen un feno-
men significatiu de la història de la vila que tot just comença a ésser -
estudiat actualment (32). Per tant no es tracta pas d'afirmar res d'abso-
lut sobre la seva Vilafranca del Penedès, sinó més aviat d'intentar obrir
alguna perspectiva d'interpretació sobre la seva obra cultural i d'escrip-
tor. Pere Mas i Perera s'ha de inscriure potser en el context d'un llarg
i complicat procés d'apropiació cultural i alhora de mimetització de la -

mateixa cultura per part de la classe mitja catalana d'ençà 1900 (33). En aquesta tendència, en què la ciutat és un objecte cultural bàsic, alguns grups d'aquesta classe mitja substituïren la pràctica cultural dominant i desenvoluparen, en conseqüència, algunes de les tàctiques polítiques locals. A Vilafranca, on la dicotomia esquerra (Esquerra Republicana en aquest cas) i dreta (Lliga i monàrquics en general) es reproduïx amb precisió, hom trobarà el tema de la ciutat repetidament utilitzat tot fent referència a qüestions de política local. Així, en aquest llibre, el mite de la ciutat s'assimila, reelabora i amplia amb altres percepcions i imatges de la ciutat: cases obreres i sindicats hi són per exemple reflectits. De totes maneres, la història, com element comú mitificat, hi continua essent acceptat segons els clixés ja establerts.

En la literatura pròpiament dita, ja sigui d'un o altre signe, es repeteix igualment la dualitat detectada per a les monografies. Ara bé, per aquest treball s'ha analitzat sobretot la novel·la La Ben Nascuda, que produeix dins del marc literari la mateixa significació que l'obra de P. Mas i Perera. Rodolf Llorenç, l'autor de La Ben Nascuda parteix ja d'una voluntat explícita d'oposició a la novel·la d'Eugeni d'ORS, La Ben Plantada (34); representa per tant una alabança a la classe obrera en un ambient català poc industrialitzat com era el de la Vilafranca dels anys vint i trenta. En aquesta obra s'hi han trobat referències espacials que no apareixen en cap més llibre, així com distanciaments de classe respecte algunes de les activitats locals que, com la festa major, serveixen precisament per difuminar desigualtats i enaltir el vilafranquinisme (35).

Les publicacions periòdiques.

Les revistes editades a Vilafranca sumen un nombre considerable (36) tot i que, lògicament, per a la realització d'aquest treball no s'hagi analitzat més que una dotzena considerada com a representativa: una meitat d'aquest conjunt ha estat buidat exhaustivament (37). Ara bé, respecte aquestes publicacions, la dicotomia exposada pels llibres, esdevé més ma-

tisada tot i que encara puguin establir-se dues distincions fonamentals.

Així, des de la revista dels il·lustrats en la meitat del XIX "El - Eco del Panadés" (1865-1866) fins "Acció" (1909-1936) hom pot detectar-hi el primer tipus d'estereotips locals i de notícies sustentadores de les idees de classe dominant (38). Entre els temes que hi figuren amb més freqüència s'hi fa notar el tràfec (tractat com interferència), la història de llocs de la vila, la gasetilla social i la política econòmica.

En canvi, a la "Gassetta de Vilafranca" (1926-1931), revista on la majoria d'escriptors eren afins al cercle del que serà Esquerra Republicana (39), la cultura adopta ja una voluntat política: biblioteca pública, escoles i fins i tot coneixement del territori. La ciutat hi apareix també, però sobretot en relació als equipaments, a la infraestructura i a la mateixa gestió de l'Ajuntament. Per a trobar un tractament definit de l'urbanisme com estratègia d'oposició política hom ha de recórrer però, a la revista dels radicals; en "El Fructidor" (1908-1938) hom hi ha recollit força articles sobre el tema que, seran al·ludits en el seu moment.

ALTRES EINES DE TREBALL.

Finalment, i per acabar el capítol, hauriem de referir-nos a altres mètodes de treball que s'han utilitzat molt secundàriament. Potser seria particularment necessari fer menció d'una eina molt personal i que és -- l'entrevista. Tot i que la conversa és un mètode quasi instintiu, aquesta s'ha efectuat amb premeditació fent referència a l'època dels anys trenta i quaranta: a vegades cercant la permanència dels mites que s'havien detectat en la literatura, d'altres, simplement investigant algunes dades -- (tot sovint sobre persones) de les quals no se'n trobava suficient menció en textos escrits.

NOTES.

- (1). Rafael MAS HERNANDEZ (1979).
- (2). Particularment interessants són els documents corresponents al 1893 i 1898: Registro fiscal de todos los edificios, solares... 4 de febrero de 1893 (A.M. 123/124), i Padrón de los edificios y solares... que no se hayan exentos de contribución urbana. 1898. (A.M. 123/124).
- (3). Tot i que l'anàlisi de l'urbanisme es recolzi més sovint en el recurs a les actuacions públiques. En aquest sentit, Ramon GRAU (1979) ja havia comentat com el procés urbà implica els dos tipus d'actuacions.
- (4). A l'apèndix s'ha incorporat un desglossament del contingut dels seixanta lligalls.
- (5). Aquesta vintena de plànols de façana presenta restes d'haver sofert un incendi.
- (6). Per mor de no estendre'ns excessivament sobre el contingut dels E. d'O. P., hem sistematitzat aquestes dades en un esquema que s'adjunta a l'apèndix.
- (7). Per la llei governamental del 3-II-1823. Vegeu I. LOPEZ GONZALEZ - - - (1977), pp. 21 .
- (8). 8-III-1924. L'Estatut Municipal estableix quin ha d'ésser el contingut dels expedients de sol·licitud de llicències d'obres. Vegeu I. LOPEZ - GONZALEZ (1977), pp. 28-29.
- (9). La dada de fundació del Col·legi d'Arquitectes és de l'any 1931.
- (10). N'hi restaren excloses, per tant, obres temporals en la via pública: - quioscs de begudes, cartells publicitaris en les voreres (que no en els edificis), claveguerons, conduccions de gas i llum. També es menys-prea ren expedients de permisos industrials, com eren per exemple els d'instal·lacions de motors.

- (11). No se sap si per subjecció a les disposicions legislatives estatals, o bé si per decisió exclusivament municipal. Durant la República, el croquis continua essent necessari en aparadors i rètols publicitaris.
- (12). A partir d'ara anomenarem respectivament "fitxa A" i "fitxa B". En l'apèndix hi figura una còpia de cada una amb explicacions simplificades sobre el seu ús.
- (13). Ja hem fet al·lusió a com algunes d'aquestes obres poden encobrir una obra més important. És aquest un del problemes dels E. d'O.P.. L'obligatorietat de presentar plànols de les obres en l'interior de l'edifici estava només prevista en les ciutats de Madrid i Barcelona. I. LOPEZ GONZALEZ (1977), pp. 25-26.
- (14). A l'apèndix, s'hi han afegit les anotacions referides als codis i requalificacions de les variables tractades informàticament.
- (15). Per aquesta classificació, hem emprat la senzilla subdivisió proposada per A. ROSSI (1966), pp. 76. Vegeu (14). Pot consultar-se també l'esquema de tipologies reproduïdes per M. FOLIN (1976), pp. 132.
- (16). A més de l'Arxiu Municipal, s'ha cercat informació als Llibres d'Actes corresponents als anys 1863-1868, 1900-1912 i 1926-1938. Cal assenyalar també com la vintena de plànols de façana corresponents a les llicències d'obra dels anys 1845-1847, han estat considerats només com a font complementària.
- (17). Expediente sobre prolongación y rectificación de la calle Montserrat, prolongación de la que conduce a la Quinta del Gallo, establecimiento de una calle en terreno de Don Pedro Valls... 1870
 Instància + memòria + 1 plànol.
 A.M. 6/401.
- Expediente sobre apertura de dos calles en terreno propiedad de Don Manuel Vidal y Rollán y sus hijos. 1878.
 Memòria + 1 plànol.
 A.M. 5/400.
- Terrenos comprendidos dentro de la prolongación de la calle de Miret hasta encontrar la Muralla de San Magín. 1883.
 Instància + memòria + 3 plànols.
 A.M. 6/401.

Expediente sobre urbanización de parte de una finca rústica en la parti-
da de Santa Clara, de propiedad de Don Ramón Estalella. 1884.

Instància + memòria + 1 plànol.
A.M. 6/401.

Expediente para urbanizar un trozo de terreno propio de Don Fèlix Vía y
Rafols en el extremo de la calle de la Soledad. 1884.

Instància + memòria + 1 plànol.
A.M. 6/401.

Expediente para urbanizar dos extensiones de terreno sita la una en la
partida de San Salvador prolongación de la calle de San Pedro y la otra
en la de Santa Magdalena... propiedad de Don Ramón de Sasriera, Marqués
de Barberá y de la Manresana. 1888.

Instància + memòria + 2 plànols.
A.M. 7/402.

Expediente para urbanizar una pieza de tierra... propiedad de Don Bal-
tà 'R. de Celà. 1888.

Memòria + 1 plànol.
A.M. 8/403.

Expediente para llevar a cabo la urbanización de la continuación de la
calle de Comercio hasta la carretera de segundo orden de Tarragona a -
Barcelona. (1872).

Memòria + 1 plànol.
A.M. 10/405.

(18). És un cas ben freqüent en les ciutats del XIX. Vegeu, per exemple, l'es-
tudi sobre Gràcia de M. de SOLA MORALES, E. BRU, F. SERRA (1976). i també
M. LLORDEN. MIÑAMBRES. (1978).

(19). A la Figura XXXIV s'ha reproduït una fotografia de l'esmentat plànol. -
L'original està depositat a l'A.M. 5/400.

(20). Expediente sobre la travesía de la calle Santa Clara en la carretera -
Igualada-Sitges. 1879. Memòria + plànol.
A.M. 5/400.

Expediente de travesía desde esta villa a San Martín Sarroca en dirección
Aguiló. 1880.

Memòria i al·legacions.
A.M. 6/401.

(21). Vegeu a l'apèndix l'esmentat esquema sobre el contingut dels E. d'O.P.

(22). Entre d'altres assenyalarem dos expedients: Expediente sobre el estado

ruinoso de las fachadas de las casas...de la Cort y Plaza de la Cons-
titución y de nueva alineación...1877-1878.

Memòria + plànol.

A.M. 4/399.

Expediente de alineación de las casas...de la Vall del Castell, y de la
plaza del Oli. 1878.

Memòria + plànol.

A.M. 5/400.

(23). A.M. 57/452, fins al lligall 64/459.

(24). J.L. GOMEZ ORDONEZ- M. de SOLA-MORALES (1977).

(25). I. INSOLERA, (1975).

(26). De fet, en una bibliografia comarcal sobre la Conca de Barberà, ja ha-
viem tingut l'oportunitat de comprovar com els textos locals no acostu-
maven a aportar suficient informació com per a proporcionar una sòlida
base d'investigació local. De la mateixa manera, vam adonar-nos com, en
canvi, reflectien molt adequadament el context cultural dels grups in-
tel·lectuals dominants. Vegeu M^aA. ALIÓ - R. ALMUZARA (1983).

(27). S. RIMBERT (1973).

(28). B. POCHE (1982).

(29). Ademés de manuscrits, hom té solament referència a una obra publicada co-
rresponent a la primera meitat del XIX. A. BONET CORREA (Dir), la cita en
la "Bibliografía de Arquitectura, Ingeniería y Urbanismo en España 1498-
1880", pp. 595. Correspon a un estudi citat igualment per tercers. Monu-
mentos Arqueológicos del Hospital de Villafranca del Panadés. Edición pa-
trocinada por la Comisión de Cultura del M.I. Ayuntamiento...1844.

(30). Recordem la insistència d'A. Rossi (1966) quan parlava del paper dels -
monuments respecte a la imatge de la ciutat.

(31). Vegeu (28), pp. 87.

(32). De fet, només coneixem l'existència d'un assaig sobre el personatge. -
Vegeu A. SABATÉ (1982).

(33). E. UCELAY DA CAL, (1982).

- (34). El títol de l'obra és prou explícit: La Ben Nascuda. Rèplica a la "Ben Plantada".
- (35). Durant aquests anys, les crítiques a la Festa Major i altres manifestacions locals seran abundants per part d'autors com Pere Mas i Perera. - En la mateixa Vilafranca del Penedès (1932), defineix el vilafranquinisme, enllaçant-lo amb el tema local, tot dient: "El sentiment patriòtic, polaritzat llarg temps pel localisme, ha donat lloc al vilafranquinisme, el qual, d'acció que era, ha estat desviat, per l'apatia, vers l'exaltació de la festa major, espectacular, i per tant vilafranquina per antonomàsia" (pp. 86).
- (36). El número de revistes editades a Vilafranca, és cert que amb diferent - periodicitat i durada, supera la cinquantena, Vegeu per exemple la llista de revistes que Pere MAS I PERERA (1932) transcriu en la seva Vilafranca del Penedès, pp. 209-210:
- (37). Entre les quals destaca "El Eco del Panadés", "Acció", "Quaderns Mensuals d'Acció", "Gassetta de Vilafranca" i "El Fructidor". Vegeu la bibliografia corresponent.
- (38). Recordem per exemple com l'eslògan de la darrera campanya electoral municipal en la llista de "Convergència i Unió" era precisament ACCIÓ, i com la candidatura del P.S.U.C. sostenia el lema d'oposició NO A LA SENYORA VILA (La idea de Senyora Vila és el concepte predilecte per a definir - Vilafranca per part de la burgesia i alguns grups de la classe mitja).
- (39). Entre els autors més habituals hom pot trobar-hi el ja citat Pere Mas i Perera, Pere REGULL i Pagés, Pere Grases, Rudols Llorenç, Romà de Saavedra, A. Guasch, i J. Valero Ribes.

Capítol quart:

Les hipòtesis de treball.

Encara que les hipòtesis de treball que orienten la nostra investigació ja hi són implícites en el capítol segon, quan parlàvem del marc teòric, i també en el tercer, en descriure les fonts documentals, convé potser resumir-les i fer-les més explícites. Per tant, abans de descriure, explicar i analitzar els mecanismes d'organització de l'espai vilafraquí al llarg d'aquest procés, creiem que pot ésser convenient insistir en aquest aspecte metodològicament important.

EL PROCÉS DE FORMULACIÓ DE LES HIPÒTESIS.

Les hipòtesis no són unes formulacions que es mantenen inalterables durant el transcurs de tota investigació. Mentre es produeix la contrap_osició entre el fet concret i el coneixement general —que no altra cosa — és aquesta tesi— va evidenciant—se precisament la necessitat de reformular les premisses inicials (1). Aquestes modificacions, però, no han invalidat els primers plantejaments, sinó que més aviat han suposat un enriquiment quant als matisos i una complexitat, altrament necessària, — quan ja s'ha elegit la font documental bàsica per el treball. Cal acceptar, doncs, que prèviament a la definició formal de les hipòtesis, — — s'han succeït dos o tres estadis que potser convé resumir, ni que tan — sols sigui en allò que fa referència a qüestions fonamentals.

1. El primer estadi, en el que es produeix la formulació inicial de les hipòtesis, es caracteritza per l'adopció d'un esquema absolutament lineal entre el model i Vilafranca. En el capítol segon ja esmentàvem — com d'aquest mètode, n'hi sorgien discordances que calia, com a mínim estudiar. Per tant, arribats a aquest punt es van fer paleses dues qüestions:

a). l'una era que eren òbvies les divergències, que no podien menystenir—se. Una forma d'explicar—les hagués consistit en l'adopció de la idea de fracàs de la ciutat davant un procés burgès que s'intuïa també propiciat per altres classes socials.

b). l'altra consistia en l'acceptació de la multiplicitat — dels elements que podien arribar a ponderar—se en el cas que es volgués superar el plantejament anterior. Calia, doncs, preveure l'acceptació de diferents nivells d'anàlisi així com la possibilitat d'adoptar una visió metodològicament més adequada per a la complexitat que s'entreveia. — —

L'adopció d'una perspectiva estructural va ésser quelcom que es va derivar espontàniament d'aquesta fase i que assenyala el traspàs vers la segona etapa.

2. La segona etapa va implicar, per tant, una reformulació de les idees inicials, cercant possibles explicacions per a les contradiccions entre model i realitat. Amb aquesta finalitat es van incorporar esquemes teòrics territorials (les al·lusions als quals eren gairebé inexistents en els models urbans proposats), i es va preveure una major importància per al que hom anomena estructures socials. El pes de les estructures rurals i el de la cultura de la classe dominant (incloent aquí sobretot - llurs idees sobre la renda) foren alguns dels temes que s'adoptaren durant aquesta fase. També cal afegir, per la importància que més endavant veurem que tindrà, l'acceptació del paper del proletariat i d'una classe mitjana, heterogènia, però cent per cent urbana.

3. La formulació definitiva de les hipòtesis s'esdevingué un cop va comprendre's el grau de complexitat necessari per a explicar satisfactòriament convergències i divergències entre model i fenomen local. En aquest punt, l'elecció de la font documental bàsica va ajudar a configurar-ne aspectes pràctics. Simultàniament a això, va ésser quan vam sentir-nos en condicions de discernir quelcom fonamental en l'anàlisi dels temes de Geografia humana: el fet de les estructures socials i territorials així com el de l'estructura espacial local propiament dita.

Les hipòtesis d'aquest estudi suposen per tant tres dimensions diferents:

- a) una teoria sobre el procés urbà vilafranquí i la seva cronologia.
- b) explicitar els tipus de relacions bàsics entre elements espacials i els de les estructures socials i territorials.
- c) possibilitats de verificació amb les fonts que s'han d'utilitzar.

En conseqüència, la resta del capítol està destinat a exposar de manera més detallada el que hom espera assolir mitjançant el tractament d'aquests tres aspectes.

VILAFRANCA COM A CIUTAT BURGESA. CRONOLOGIA I PROCÉS HISTÒRIC.

El procés de construcció del que hem anomenat l'etapa burgesa de Vilafranca es produeix, amb propietat, durant la tercera part del XIX i - continua en el XX, fins la Guerra Civil. Abans i després d'aquesta seixantena d'anys, s'hi troben dues fases de transició; l'una envers l'etapa precedent i l'altra intermitja respecte a la ciutat actual que, de fet, no comença a evidenciar-se fins el 1965 (2).

Els episodis urbanístics més reeixits del procés, els de la remodelació del centre d'ençà 1977 (3), s'acompanyen prèviament per una expansió de la ciutat històrica, que tot i poder-la remuntar al 1823 (4), no sembla que fins el 1868 (5) s'acompanyi d'estratègies específiques per part dels propietaris del sòl. Aquestes actuacions, que sostindrien els grans propietaris, permeten mesurar la capacitat i les formes de gestió de la burgesia local respecte a la pròpia ciutat.

La continuïtat del procés es recolzaria, doncs, en les formes d'ús del sòl de la ciutat, que adquireix així un valor de canvi, que s'havia de mantenir i àdhuc potenciar durant el XX. Les característiques específiques de la política espanyola entre el 1903 i 1931, i de la mateixa - postguerra, haurien servit de marc idoni per a perpetuar aquests tipus - de gestió local.

Plantejar aquesta cronologia per a la Vilafranca burgesa implica, - però, una discordança amb altres ciutats catalanes, i Barcelona sobretot. De tota manera, potser l'explicació estigui en el mateix caràcter de Vilafranca, petita ciutat dins el sistema urbà català, i per tant, a remolc de les innovacions que es produeixen primer en els nuclis més grans.

Però encara cal tenir present una altra qüestió: la persistència a Vilafranca dels components rurals i de les concepcions rendistes del mateix fenomen urbà. Des d'aquesta perspectiva, l'episodi de la fil·loxe-

ra hauria servit per a consolidar una tendència de traspàs del capital agrícola respecte al sector immobiliari (6). Potser, endemés, hauria de pensar-se que aquesta crisi hauria difuminat les expectatives dels grups locals dominants per a desenvolupar a Vilafranca unes iniciatives industrials que, òbviament, haurien servit per a canalitzar determinades inversions. Sense un sector secundari potent, la mateixa construcció de la ciutat s'hauria transformat així en una àrea financera òptima i ja coneguda, que calia per tant protegir. D'aquí a potenciar unes imatges de la ciutat mitjançant l'urbanisme i amb el control dels sectors econòmics, -- hi ha solament un pas (7).

LES RELACIONS ESTRUCTURALS DOMINANTS.

Tal com ja hem repetit altres vegades, partim de la base de la integració, dins la societat i espais vilafranquins, entre unes estructures tradicionals, marcadament agràries, i unes altres, de tipus burgès, subsidiàries de la difusió dels nous comportaments socials i econòmics generats a les grans ciutats (8). Ens hem plantejat, per tant, que tot i que aquests dos blocs puguin presentar-se, i assimilar-se, diferenciadament (9), llurs contactes i coincidències -fruit de les òbvies aliances quan es contempla la classe dirigent en conjunt- siguin més freqüents que no les divergències (10).

Amb la voluntat de clarificar al màxim els comportaments espacials d'aquests dos grups, hem intentat esquematitzar aquestes diferències en uns organigrames. En el primer (Figura I) es pretén expressar que el - - bloc de la renda subsidiària de les estructures agràries(11) acostuma a tenir una incidència espacial marcadament directa, i que, en canvi, les actuacions urbanes de l'altra agrupació es produeixen a redós de la cultura i els models urbans (en el cas present l'eixample). Plantejada així la - qüestió, i pel que fa a Vilafranca, el tema de l'eixample i el de l'organització de la ciutat burgesa perden les seves contradiccions tot esdevenint simplement dues explicitacions a la ciutat per part de dos grups - de la mateixa classe dirigent. Aprofundint en aquest sentit, es pot recórrer a la Figura II on s'hi recull aquesta hipòtesi.

En aquest segon organigrama també hem situat al nivell superior les estructures socials, a l'inferior les espacials, a l'intermig les de la pràctica. Amb un llenguatge senzill, s'hi vol manifestar que des de la - classe dominant, on hi predominen comportaments rendistes, prevalen actuacions sobre les institucions polítiques (l'ajuntament, concretament) i sobre els gestors i executors de la construcció de la ciutat; d'on un tipus

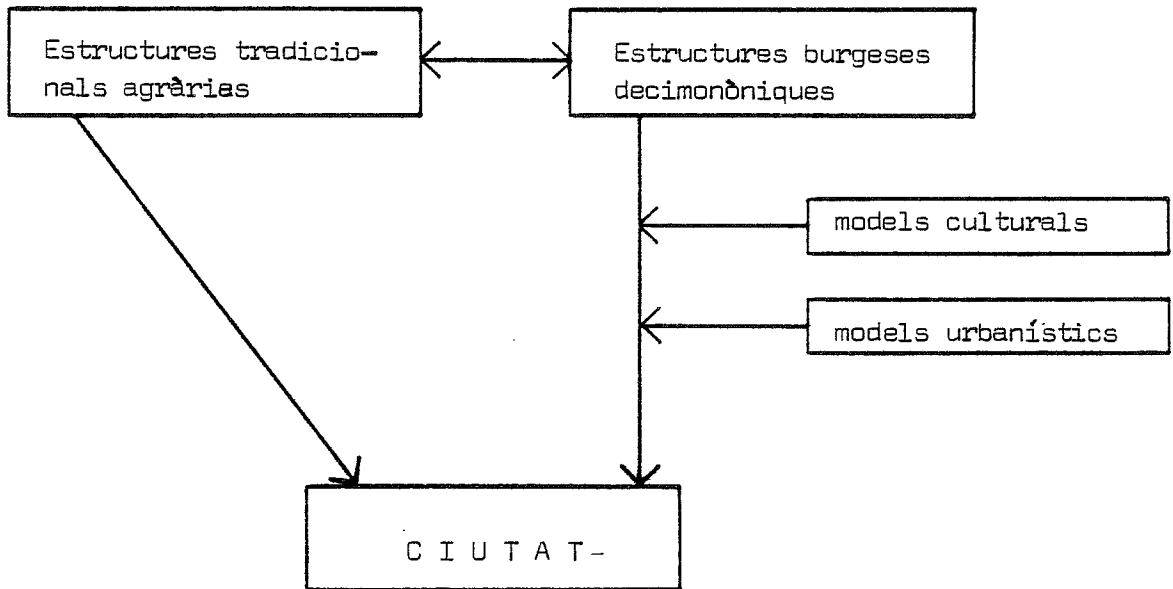
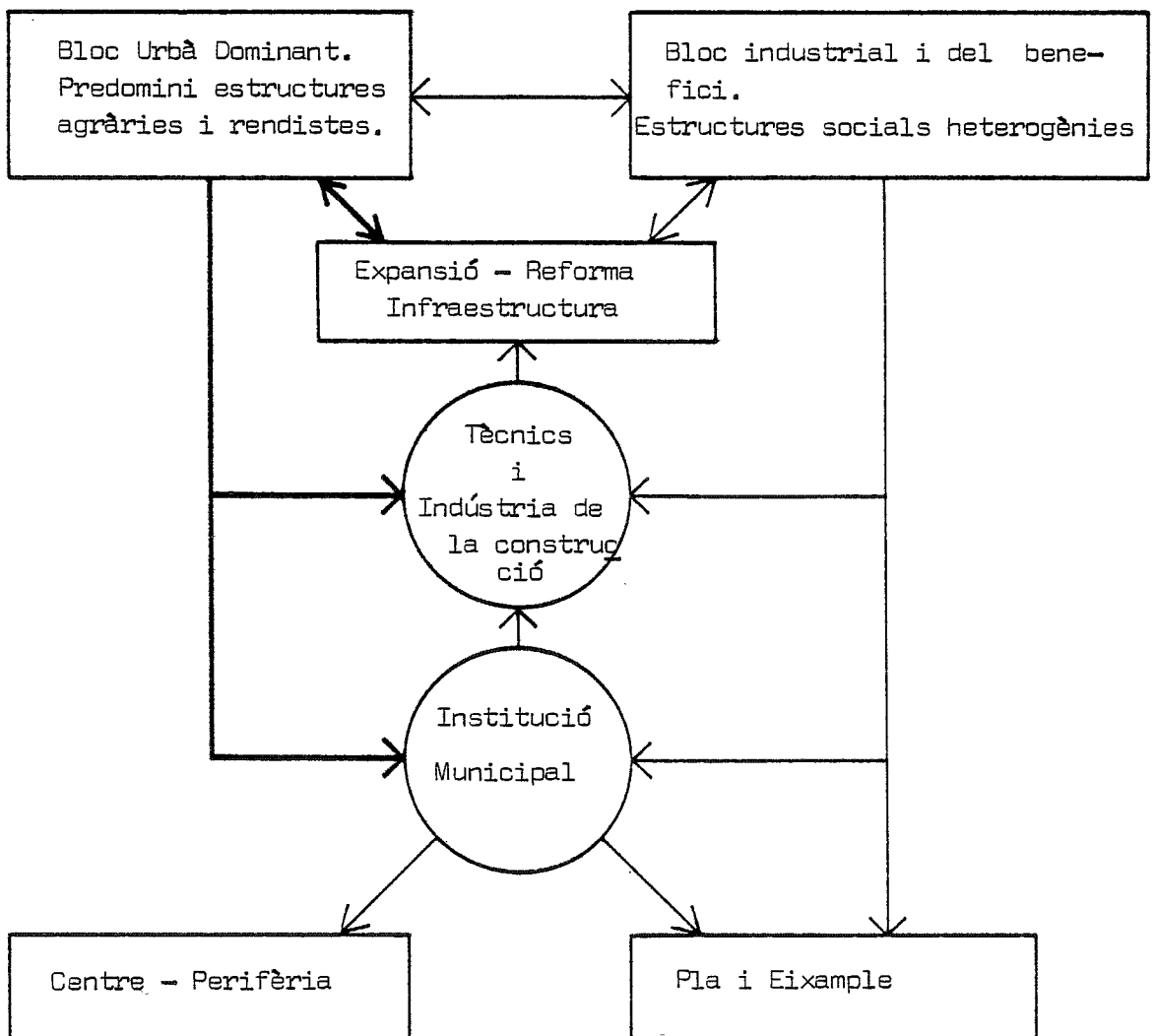

FIGURA I. ESTRUCTURES SOCIALS I CIUTAT.

FIGURA II. MODELS DE CREIXEMENT URBA I BLOC URBA.

d'espai en què, dins el predomini d'uns objectius simplement lucratiu, s'hi genera una organització de la ciutat que es recull en el model centre-perifèria urbana.

En canvi, dins la dinàmica del bloc del benefici, l'actuació sobre la ciutat, ultra les interconnexions de classe ja al·ludides, es fonamenta sobretot en el nivell de les formulacions genèriques i raonades sobre la mateixa ciutat. Aquestes, segons els contextos polítics (locals i estatals), assoleixen de cristal·litzar més o menys en l'espai.

És a dir, un model proposat i una realitat, les dues cares d'un mateix procés a redós de les quals l'urbanisme representa la recerca de la imatge volguda però al mateix temps perpetua la dominació de classe? (12).

Però en el cas de Vilafranca, on ja hem plantejat que la crisi de la fil·loxera va deturar l'establiment de un sòlid bloc del benefici, cal pensar que altres grups socials assimilaren els seus models i, durant el XX, foren els qui plantejaren l'oposició urbanística, i política, a la ciutat. És per això que en la Figura III fem al·lusió a unes estructures socials heterogènies no necessàriament pertanyents al grup dominant, i que, sobretot en relació als terciaris, van començar a utilitzar la ciutat i l'urbanisme com a mecanisme econòmic i d'estratègia política; republicans primer, però sobretot radicals i Esquerra Republicana després, van ésser els qui explicitaren alguns dels idearis urbans que s'originaren abans dins els grups més avançats de la burgesia. Així ens trobaríem amb la paradoxa que a Vilafranca, l'etapa burgesa, des d'una perspectiva urbanística, es situa en el quinqueni 1920-1936.

Quines eren les principals característiques d'aquest conjunt social heterogeni?. Tenint en compte que estem simplement en el terreny de les hipòtesis, potser podem avançar algunes idees. A la Figura III s'han aplegat els prototipus d'actuació urbanística dels dos blocs urbans que a la fi sembla que podrien identificar-se a Vilafranca. L'un, el de la renda, i sempre el dominant, estaria caracteritzat per una gestió clarament expansiva de la ciutat, en el qual hi predominaria la construcció.

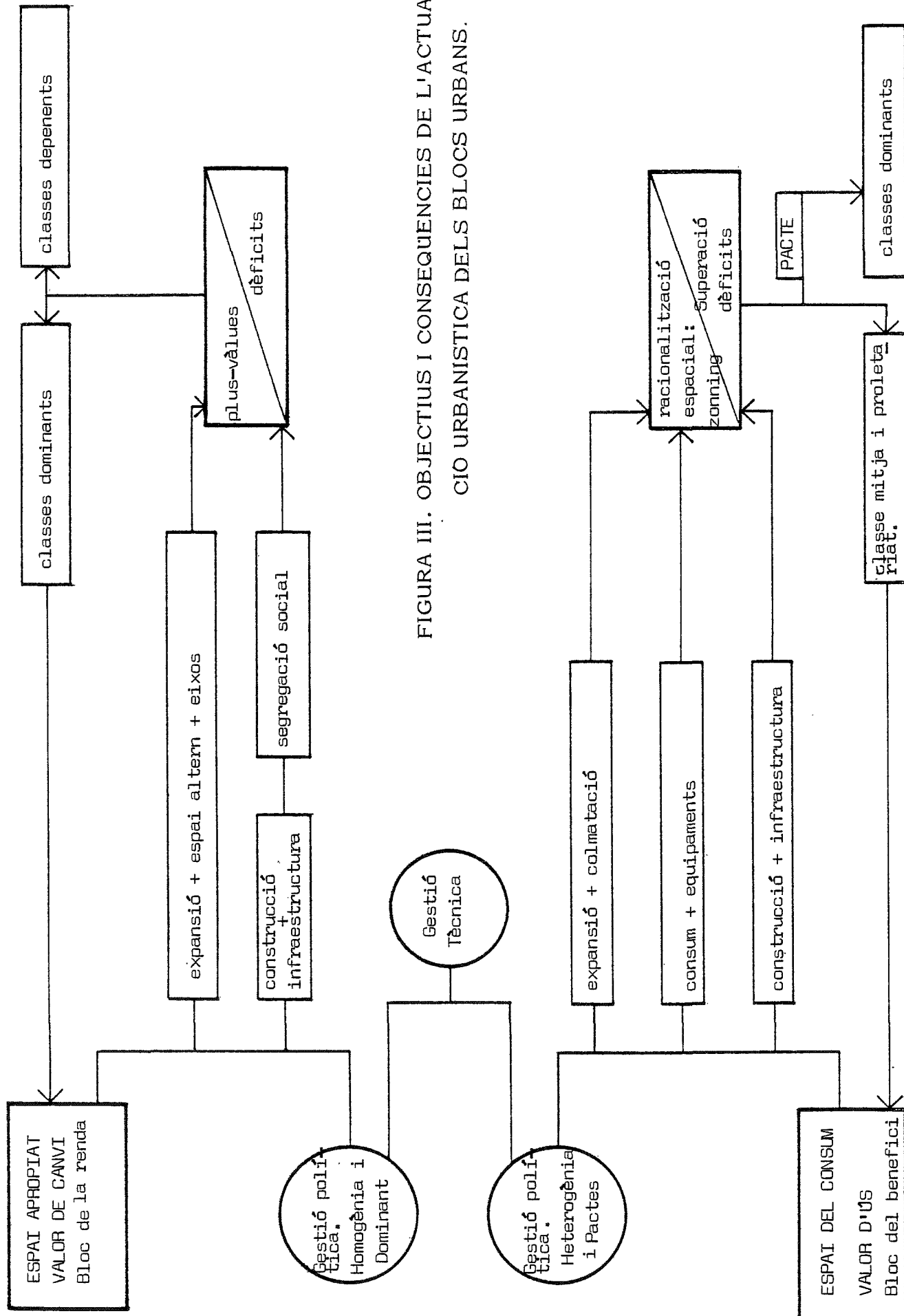

FIGURA III. OBJECTIUS I CONSEQUÈNCIES DE L'ACTUA -
CIO URBANÍSTICA DELS BLOCS URBANS.

Paral·lelament hi apareix la ciutat diferenciada, amb els seus nexes - amb l'obtenció de plus-vàlues i la "injustícia social" (13). Els seus - efectes en l'espai retornen simplement als individus segons llur pertinença o no a la mateixa classe dominant.

L'altra, però, en partir de la necessitat de controlar un espai que empra, que a vegades posseeix però que sobretot té valor en tant que possibilitats d'optimitzar-hi l'ús (14), adopta unes actituds que tendeixen a potenciar-les les funcions. En aquest sentit, podria parlar-se d'un intent de maximalitzar els beneficis no a un gran nivell però sí al dels - afers productius del terciari i dels petits industrials (15). La idea de la colmatació i els equipaments s'imposa. També en resulta una proposta de ciutat que tendeix a ésser ambivalent; per una banda, superació de dèficits, però per l'altra racionalització de l'espai d'acord amb llurs activitats. En aquest punt, l'urbanisme s'utilitza per tant com a eina - - asèptica amb la qual és possible entrar en un pacte (a la fi econòmic) - amb la classe dominant real.

HIPÒTESIS I FONTS DOCUMENTALS.

Fins aquí hem plantejat les hipòtesis en un nivell general. Parlem ara de la possibilitat de demostrar-les amb l'anàlisi de les fonts a les quals ja ens hem referit (16).

Tenim per una banda el material d'arxiu que hem anomenat complementari. En ell s'hi segueixen les estratègies espacials d'un o altre bloc, i fins i tot és possible trobar-hi reflectides algunes de les escaramusses que tenen lloc dins d'ells mateixos. Però per l'altra tenim el conjunt de dades extretes dels E. d'O.P. i que permeten conèixer molt bé el procés de construcció amb què, de fet, es concreten o no els models. A aquest punt es refereixen les hipòtesis següents.

1. El procés urbà s'explicita, endemés de les grans operacions urbanístiques, per la successió i la repetició de les iniciatives individuals. Aquestes iniciatives responen als estímuls i interferències d'índole més general. Poden preveure's, en conseqüència:

a). Uns períodes de construcció derivats del sector vinícola.

L'episodi de la fil·loxera hi és aquí important. Pot aventurar-se una relació econòmica que funcionaria més aviat - en forma complementària i no pas estrictament dependent. En aquest sentit, podria ser que el sector de la construcció -lleugerament a remolc del mercat immobiliari- actués també en èpoques de crisi. Però en quin grau?. De fet, tot i que seguim les tesis de B. Sèchi (17), convé introduir la referència de A. Martorell (18) quan assenyalava la importància de les transaccions amb les terres durant la fil·loxera.

b). Uns cicles econòmics generals.

c). Uns ritmes estacionals. Partim de la base que, en el XIX,

i possiblement també en la primera meitat del XX, la construcció era encara més que avui un sector a remolc de l'agricultura pel que fa a les èpoques de feina. Ens plantejem, per tant, la seva relació amb una relativa autoconstrucció per part dels petits pagesos i rabassaires, que deuriem aprofitar els mesos d'inactivitat al camp per a intervenir en les tasques d'edificació.

2. Respecte al predomini, o no, de la concepció rendista de la ciutat, i de llurs graus de variabilitat segons els contextos generals, podem fonamentar-nos sobretot en dues dades: la del promotor i la del tècnic.

La dada sobre el promotor, o d'altres secundàries que li fan referència, permeten discernir el grau i tipus de monopoli en el sector de la construcció. Així mateix, la informació sobre el tècnic permet estudiar ja amb més deteniment els tipus de relacions amb l'ajuntament o altres institucions.

Les connexions d'aquest apartat amb els documents que formen part de les fonts complementàries són prou evidents.

3. Respecte a l'espai, les hipòtesis es recolzen en les característiques de les obres, i de fet ja hi alludíem quan, en pàgines precedents (19), plantejàvem el mètode i finalitats de l'elecció d'aquesta variable. Simplement recordem:

- a). La successió reforma-expansió, sinònima de la de centre-perifèria, és traslladable a una cronologia dels diferents tipus d'obra en les parts de la ciutat. La diferenciació entre nova planta, reforma, tanca de solar, etc. creiem que permet detectar el model amb una relativa precisió.
- b). El procés, lent però irreversible, de segregació i diferenciació espacial és mesurable i s'explica mitjançant l'estudi de les característiques morfo-lògiques i llurs pautes evolutives. Amplada de solar (a la façana) i plànol són els punts bàsics amb què recolzem aquest aspecte del model.

Altrament, cal considerar que en les mateixes característiques morfològiques hi va compresa la qüestió de l'aspecte més o menys rural o urbà de la ciutat.

NOTES.

- (1). Citant M. CASTELLS, (1971) (Vegeu capítol segon), ja fèiem al·lusió a la necessitat de superar un mètode de treball exclusivament fonamentat en la deducció.
- (2). En el 1963 s'aprova el primer Pla General d'Ordenació Urbana i, de fet, d'ençà 1965 van començar a produir-se, molt lentament, alguns dels fenòmens inherents a l'extensió de l'aglomeració barcelonina, i més tard, els de la inclusió dins l'eix metropolitana Barcelona-Tarragona (Vegeu capítol primer).
- (3). En el 1877 s'aprova el primer expedient que genera la reforma de la Plaça de la Constitució. Vegi's "Expediente sobre estados ruinosos de las fachadas de las casas... de la Cort y plaza de la Constitución". Més endavant, capítol setè i novè, tractarem el tema amb deteniment.
- (4). En el 1823 comença a plantejar-se la urbanització de la Rambla de Sant Francesc. Aquesta dada està extreta de la bibliografia local que dóna com a real aquesta urbanització. En la pràctica hi ha, però, alguns dubtes sobre l'abast real de la dita urbanització, que sembla ser que hauria de consistir únicament en preservar l'espai lliure i en la plantació d'arbres. Vegi's al respecte les senzilles notes de Pere ALEGRET (1872).
- (5). En el 1865 hi ha datat un projecte d'eixample, parcial, en el sector proper a l'estació del ferrocarril. Vegi's "Plano oficial para las edificaciones y avenidas próximas a la estación del ferro-carril..." reproduït a la Figura XXXIV.
- (6). Vegi's el treball de A. MARTORELL I PANYELLES, (1902), pp. 220.
- (7). En la mateixa publicació (vegeu (6)), A. MARTORELL I PANYELLES parla

de la por als treballadors del tèxtil per part dels propietaris vilafraquinques: "També ha influït en el fracàs dels intents a què ens referim (el d'una indústria tèxtil) la por a què amb l'increment de la fabricació s'encarissin els jornals pagesos". (pp. 226). Aquesta por - s'ha de situar, endemés, en el context de les reivindicacions rabassaires.

- (8). Som conscients que amb aquesta diferenciació ens allunyem de la concepció globalment econòmica sobre el concepte burgèsia subsidiària - d'una ortodòxia marxista. Però creiem que en el marc d'un predomini rural tant clar, cal ressenyar la seva importància pel que fa a les classes dominants, sobretot en les pautes del comportament polític i econòmic. A Vilafranca, i és de suposar que en altres ciutats semblants, el mot burgèsia (progressista i industrial per oposició), - és en aquest període més correctament aplicable a una sola part de la classe dominant.
- (9). Tal com de fet planteja F. ROCA. (1979)
- (10). Historiadors i sociòlegs han assenyalat el pacte entre aquests dos - grups en determinades circumstàncies. Per a Espanya, E. GIRALT ho - plantejava el 1961 i per a Itàlia, on potser les estructures espacials i econòmiques són semblants a les espanyoles, recordem a S. LABINI - (1974).
- (11). Retornem aquí a les definicions de S. Labini i F. Roca. Vegeu (9) i (10).
- (12). Seguim les orientacions de D. HARVEY (1973), sobre l'urbanisme.
- (13). L'al·lusió a la terminologia de D. HARVEY torna a ésser inevitable. Vegeu (12).
- (14). Vegi's igualment (12).
- (15). La idea del sector competitiu davant del monopoli. Vegi's F. ROCA (1978).
- (16). Vegeu capítol segon.

(17). E. SECHI, (1971).

(18). A. MARTORELL I PANYELLES. Vegeu (6).

(19). Vegeu Capítol tercer.

SEGONA PART

EL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ DE LA CIUTAT

1.865-1938

Capítol cinquè:

Evolució i tendències cícliques del sector

de la construcció. 1865-1938.

Aquest capítol té com a finalitat la introducció d'uns esquemes temporals que, com en tot procés, estan també presents en la construcció de la ciutat. Amb aquest motiu, hem utilitzat algunes de les variables extremes dels E. d'O.P., particularment les que fan referència al tipus d'obra (1). De totes maneres, com que l'evolució de les obres no s'explica aïlladament, sinó que s'ha de situar en un context més global, les pàgines següents tenen també com a objectiu establir uns primers paral·lelismes amb altres elements que, simultàniament a l'expansió urbana, van experimentant igualment les pròpies transformacions.

Fent referència a aquestes interrelacions, cal potser avançar que el sector de la construcció presenta una tendència cíclica inqüestionable, i que, per tant, aquest caràcter el fa molt assimilable al desenvolupament - que segueixen altres elements, entre els quals destaca, és clar, el de - - l'economia en general i el de la vitivinicultura en particular.

EL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ I ELS CICLES DE LLARGA DURADA.
1857-1938.

Des de 1857, primer any en què tenim un expedient, fins 1938, s'han succeït dos grans períodes de la construcció a la ciutat. El primer, amb el màxim en 1884 i 1885: 105 i 100 llicències anuals respectivament; i el segon en 1929: 117 llicències. Entre ells s'hi situa una etapa de quinze anys de relativament poca activitat, amb un mínim de 21 llicències en 1895. En els seus grans trets, aquesta disposició encaixa molt bé en algunes de les imatges i coneixements cronològics acceptats i divulgats per la bibliografia local: l'enriquiment econòmic i l'expansió urbana del XIX en la dècada dels setanta i vuitanta, i la crisi de la fil·loxera. Relativament sorprenent sembla en canvi el volum de llicències tramitades en el XX, sobretot entre 1915 i 1930, tot i que ja veurem que cal matisar aquesta primera aproximació.

Tanmateix, aquesta tendència no és però exclusiva de Vilafranca, sinó que cal tenir present que la naturalesa cíclica de la construcció ha estat assenyalada per autors diversos i per ciutats ben diferents. Recordem, per exemple, l'estudi de J.W.R. Whitehand (2) sobre la ciutat de Glasgow, on identificava, en un interval de temps més llarg (1860-1970), la presència de cinc cicles de llarga durada, de 20 a 30 anys, i uns altres d'intermitjos de quatre o cinc anys. A més, i pel que fa al segon període, cal assenyalar l'existència dels estudis pioners de J.A. Vandellós (3) sobre la indústria de la construcció a Barcelona entre 1910 i 1932, l'anàlisi del qual reforça els paral·lelismes existents entre qualsevol d'aquestes evolucions urbanes particulars.

Aquestes i altres concomitàncies s'observen mitjançant l'anàlisi de les freqüències anuals en la sol·licitud de llicències (4) (Figura IV). Cal assenyalar, però que aquest primer intent d'elaboració d'una cronologia, que engloba tot l'heterogeni conjunt d'obres, desdibuixa alguns trets

FIGURA IV. SOL·LICITUD ANUAL DE PERMISOS D'OBRA.
TRAMITACIO D'EXPEDIENTS , 1857 - 1938 .

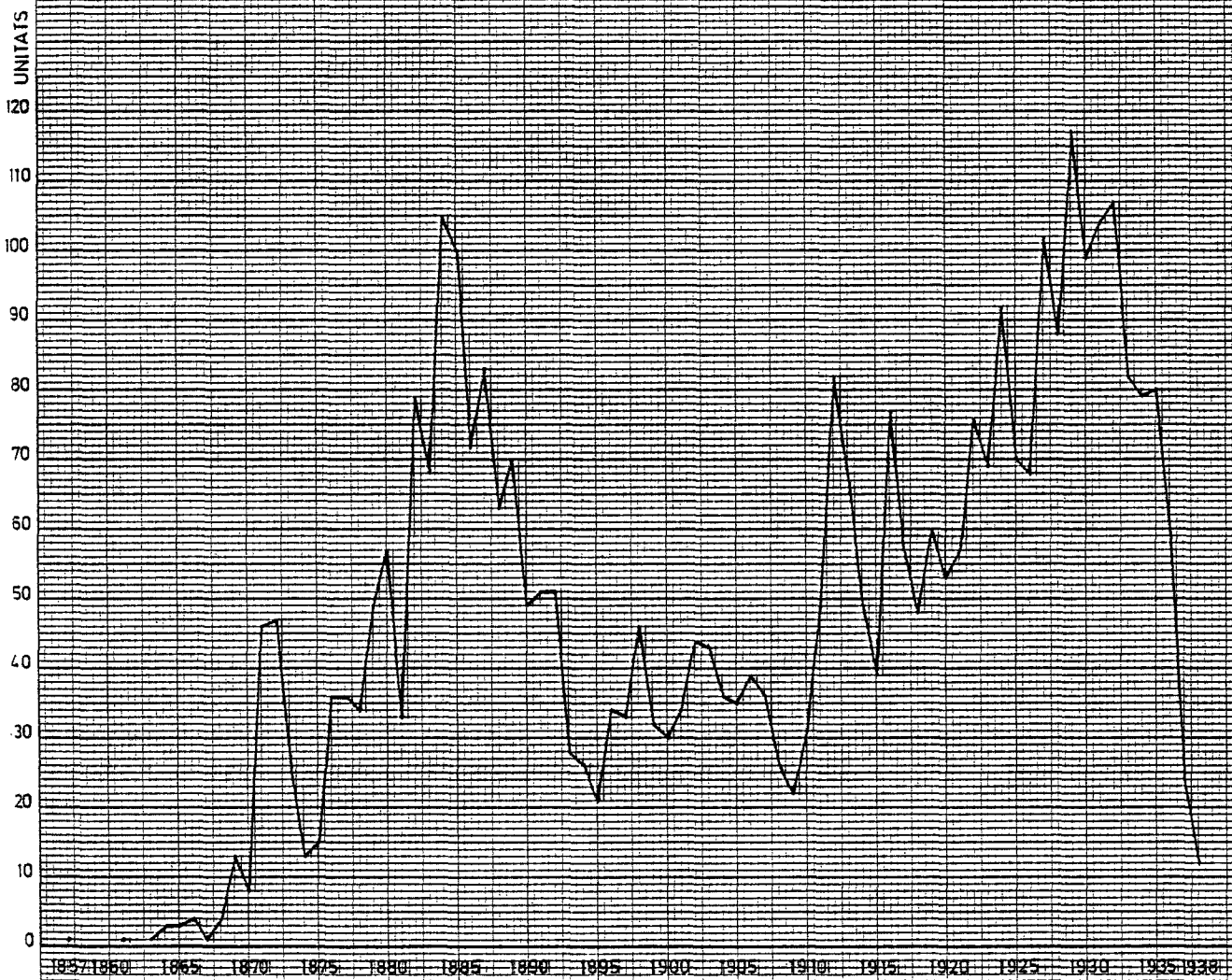
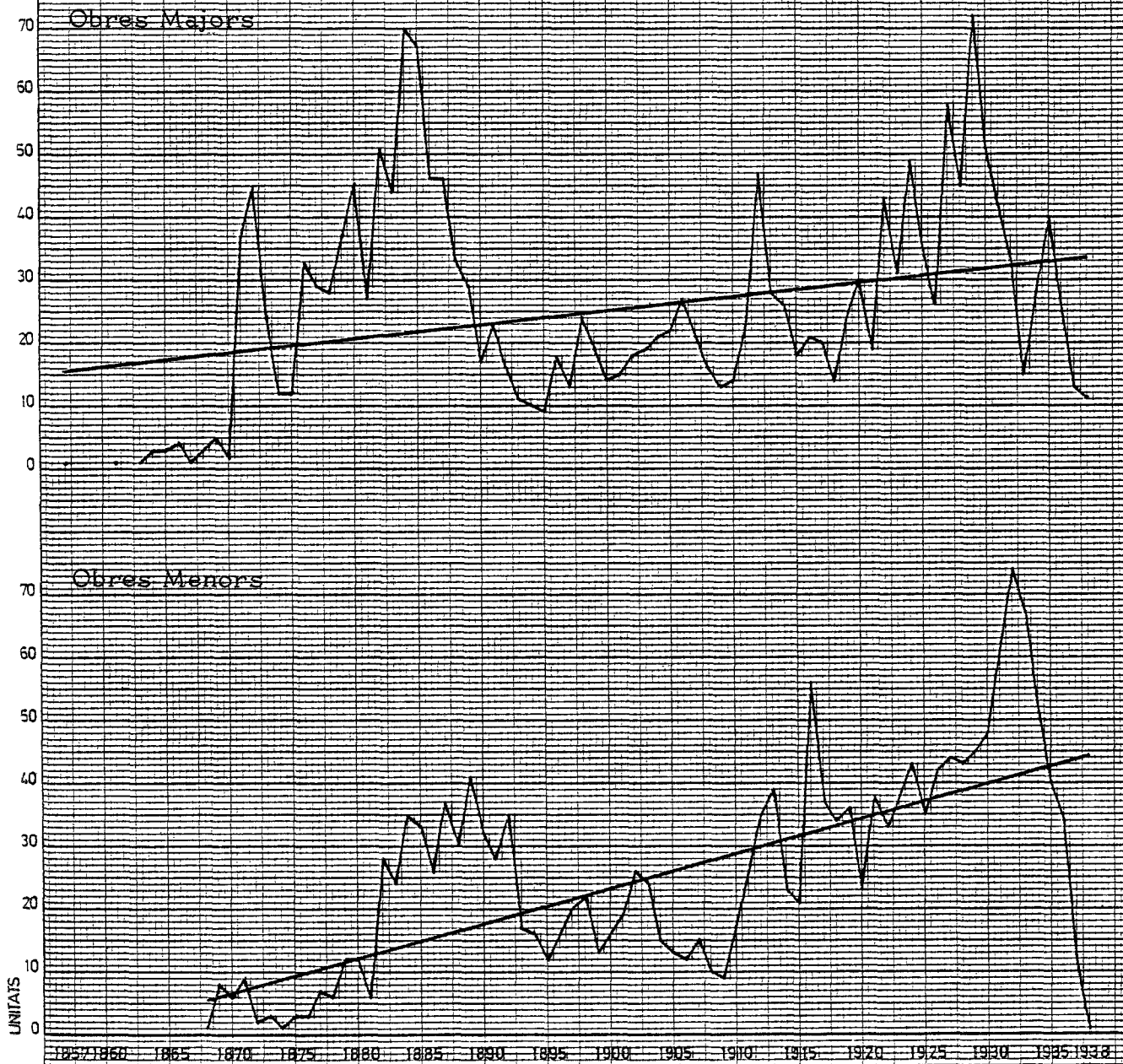

FIGURA V. "OBRES MAJORS" i "OBRES MENORS", TRAMITACIÓ ANUAL d'"E." O.P." 1857 - 1938.

específics i importants del procés real.

Per tal de resoldre les deficiències inherents a aquest tractament genèric, hem estudiat separatament els comportaments evolutius de les dues categories obra major i obra menor (Figura V) i dels tres subgrups nova planta, reforma, i mur de tanca (Figura VI) de què es compona l'obra major (5). Aquestes elaboracions posteriors mostren amb més fiabilitat i detall l'evolució de la activitat de la construcció a Vilafranca.

Així, és important indicar que si ens atenem només a les obres majors (Figura V), augmenten lògicament els paral·lelismes existents amb les oscil·lacions cícliques estudiades en les ciutats que esmentavem abans.

Aquest fenomen s'observa igualment en el cas de les obres de nova planta (Figura VI).

De la mateixa manera, s'adverteix que, a partir del 1910, les anomenades obres menors comencen a prevaldre (Figura V), la qual cosa permet diferenciar de bell antuvi el comportament de la construcció del XX respecte al del XIX. En part, són aquestes les obres que desdibuixen la magnitud del sector durant el segon període, engrandint-la desproporcionadament. En realitat, és senzill de pensar com les obres menors es produeixen "a posteriori", a remolc de l'expansió prèvia representada per les obres majors, i les de nova planta més concretament. Pot comparar-se, així, la diferent disposició de la recta de tendència i inclús el dibuix de les corbes respectives (Figura V i VI). A continuació, analitzem aquest punt amb més deteniment.

Tot i que el primer màxim en els expedients d'Obres majors, el del 1871 i el 1872, no va seguir d'un altre corresponent a les menors, sigui per circumstàncies especials o bé per d'altres d'índoles burocràtica (com la manca de control), posteriorment, tots els cims de la corba d'obres majors precediran a altres en les menors: el de 1898 al de 1899; el de 1912 al de 1913-1916; i el de 1927-1929 al de 1931-1933.

Per altra banda la mateixa diferenciació de les obres majors segons

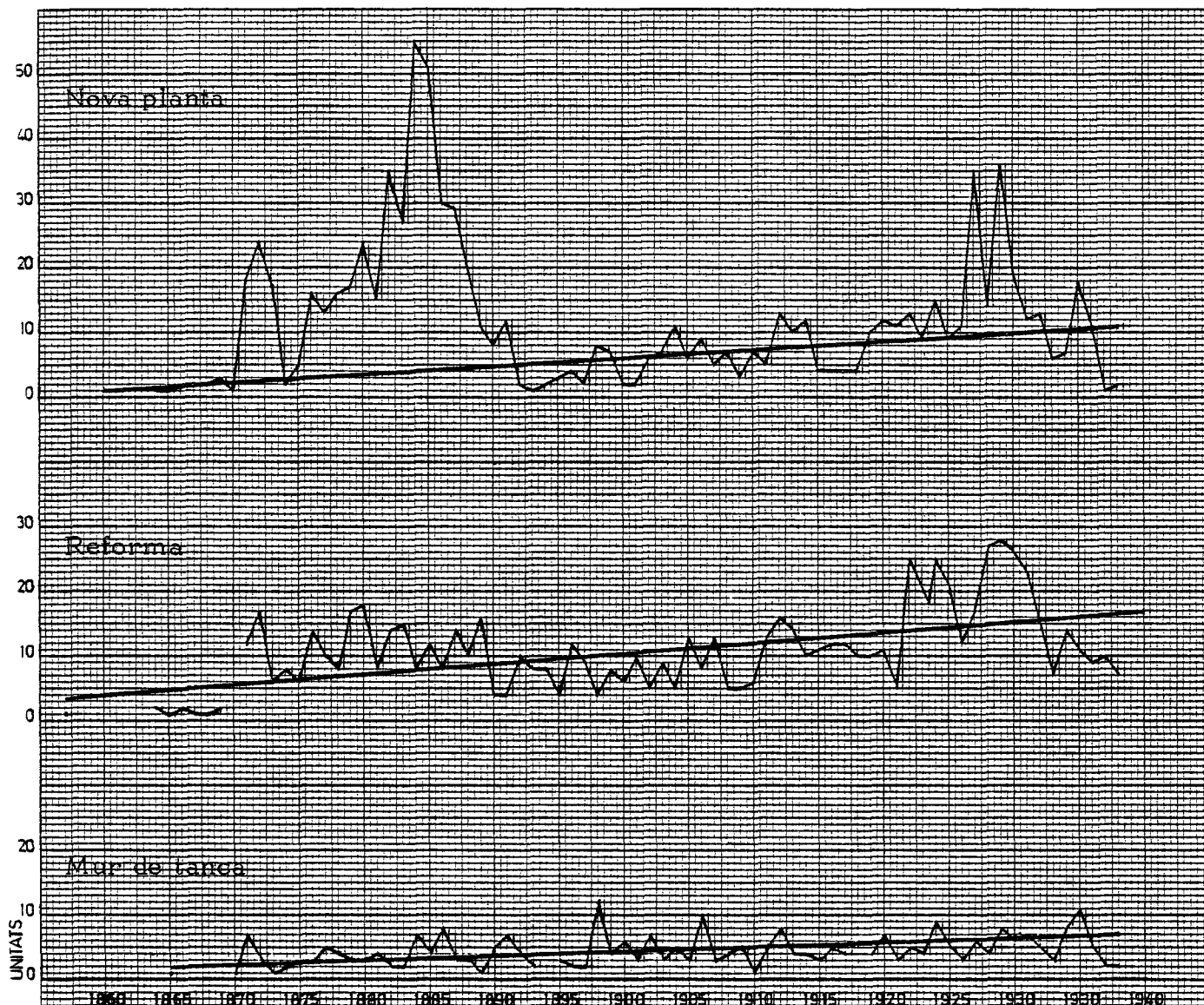

FIGURA VI. "E. J. O. P." PER A OBRES MAJORS I OBRES DE NOVA PLANTA, REFORMA I MUR DE TANCA 1857-1938.

els tres subgrups de tipus d'obres i llurs freqüències anuals explica - també l'al·ludit caràcter reformador de la construcció en el segle XX. Les sèries anuals de les llicències per a nova planta, reforma i mur de tanca (Figura VI), mostren que, tot i els màxims de les primeres en el 1927 i el 1929, el predomini absolut de l'activitat constructiva durant aquests anys cal buscar-lo en les obres de reforma. En conjunt, ambdues corbes reflecteixen molt bé el caràcter de cada un dels dos cicles constructius, el de l'expansió fins 1886 i el de la remodelació fins 1930. Restaria tan sols pendent el tema de les obres que hem anomenat mur de tanca i que per de prompte proporcionen tan sols un lleu indicatiu sobre la seva possible finalitat substitutòria de les altres dues en els anys de crisi compresos entre 1895 i 1910 aproximadament.

Abans, però, d'analitzar pormenoritzadament cada un dels períodes interns que semblen identificar-se, potser convindria plantejar-se en quin mesura aquesta tendència s'ajusta, o no, a d'altres evolucions.

LA INCIDENCIA DE L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA I ECONÒMICA.

L'augment demogràfic i la industrialització són els dos elements - causals respecte els quals s'explica tradicionalment el procés d'urbanització i el creixement de les ciutats durant aquesta etapa (6). Altrament, però, ja hem vist que les pautes evolutives locals no responen massa exactament a aquest model, i que ens trobem, al contrari, en presència d'un - creixement demogràfic reduït, així com el que sembla la fallida d'un - procés industrial prototípic.

Arribats a aquest punt, quan disposem de cronologies referides a la construcció, sembla lògic d'intentar algunes aproximacions raonades entorn els lligams que, malgrat tot, s'estableixen amb l'evolució poblacional i el marc econòmic (7). Respondre algunes d'aquestes qüestions pot ajudar a corroborar, o si més no a aclarir, la hipòtesi referida a la relativa independència del sector de la construcció respecte al vitivinícola.

Els paral·lelismes amb el creixement demogràfic.

Fins 1950, Vilafranca va pertànyer a una categoria de petites i mitjanes ciutats que, d'ençà 1857, solament havien experimentat uns creixements demogràfics relatius de l'ordre del 60-80%. Ja hem vist que en - - aquest grup (8) s'hi trobaven ciutats com Figueres i Vilanova, les quals juntament amb Vilafranca i potser també Olot, eren capitals comarcals - poc industrialitzades. En 1850, Tarragona i Girona podien encara incloure's en aquest conjunt.

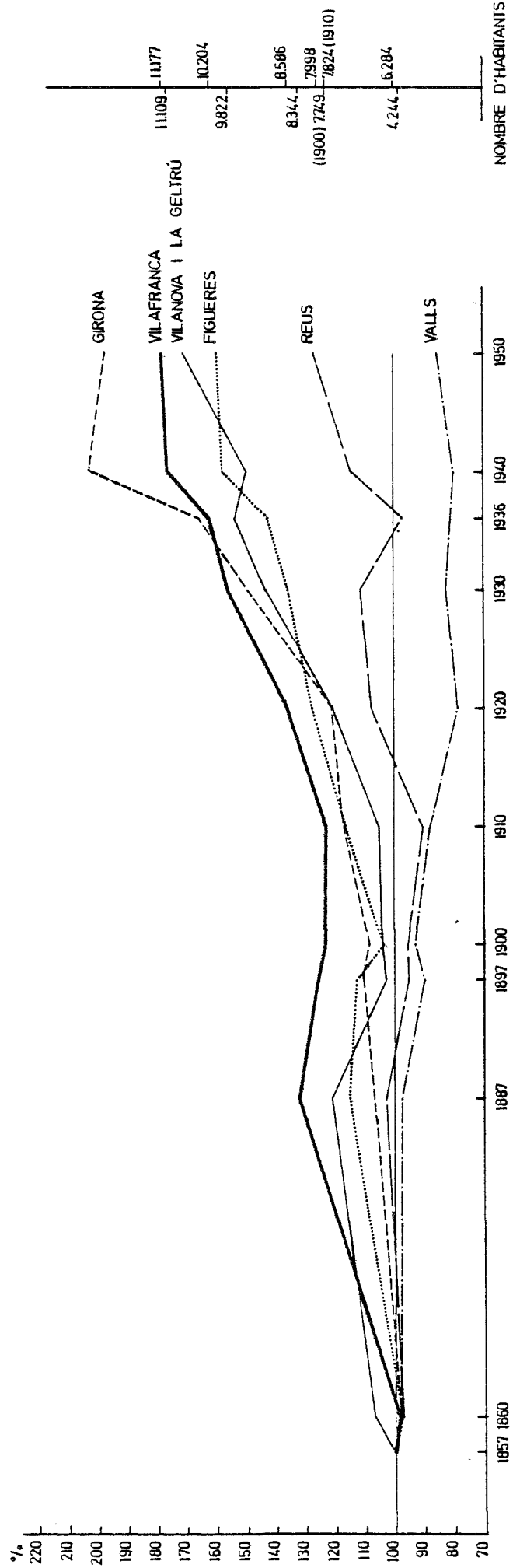
I malgrat tot, per explicar importants fenòmens urbanístics d'aquestes ciutats, com l'exemple de Vilanova (1876) i el de Girona (1897) hom ha recorregut tot sovint a la casuística demogràfica. Al meu parer, però,

el creixement demogràfic que acompanya aquests esdeveniments és reduït i en tot cas, ja havia assolit les màximes cotes (relatives) anteriorment. Vilanova, i sobretot Girona, partien d'uns efectius poblacionals limitats (9), i Vilafranca, en el 1830, tenia tan sols 5.500 habitants. De totes maneres, cal acompanyar aquesta xifra amb els 3.928 habitants del 1365 (10), la qual ens permet d'adonar-nos que a la vila devia haver minvat considerablement la relació superfície/urbana/població quan, el 1850, la superfície urbana era encara, aproximadament la de l'antic recinte medieval. Plantejada així la qüestió, a remolc d'una tendència que ja s'havia iniciat abans, semblen lògiques les iniciatives d'exemples en aquests tipus de ciutat, les característiques i necessitats de les quals entenen molt bé els tècnics coetànis; entre d'altres, el mateix Eugeni Campllong, arquitecte vilafranquí, que va ésser també l'autor de l'esmentat exemple gironí, pensava en creixement demogràfic per a Girona, molt limitat a mig termini (11).

De fet, i pel que fa a l'evolució de la construcció a Vilafranca des de la segona meitat del XIX, sembla com si no pogués aportar-se res més que la confirmació dels tòpics i relacions més generals. Pot comparar-se així l'evolució demogràfica local, des de 1718, (Figura VII) amb la de la construcció (Figura IV i V). Pot observar-se per tant, que el creixement important s'estableix en dates anteriors al període considerat, i que es manté només una tendència molt suau a l'augment durant la segona meitat del XIX i en les tres primeres dècades del XX. Tot i ésser important, la crisi demogràfica del llindar del segle no assoleix la mateixa magnitud que la de la construcció.

Malgrat tot, i àdhuc considerant la insuficiència de l'intent, hem plantejat una comparació més precisa entre ambdues evolucions, utilitzant paral·lelament l'índex de creixement anual demogràfic i el de la construcció (12), calculant-lo a partir dels anys que marquen els censos. Els resultats d'aquesta comparació (Figura VIII) tampoc no expressen gaire cosa més del que ja sabem. Amb idèntica finalitat, hem extret, també l'índex "quantitat d'E. d'O.P./100 habitants" per cada un dels intervals

FIGURA VII. EVOLUCIO DEMOGRAFICA DE VILAFRANCA I ALTRES
 CIUTATS MITJANES CATALANES. 1857 - 1950.

esmentats (Figura VIII). Ambdues dades corresponents es recullen en el -
quadre següent:

TAULA 5.1. CREIXEMENT ANUAL I RELACIONS

E. d'O.P. / HABITANTS

	<u>Creixement anual</u>	<u>Creixement anual</u>	
	<u>demogràfic</u>	<u>E. d'O.P.</u>	<u>E.d'O.P./100 Hab.</u>
1860-1877	1'05%	14'86%	3'7
1877-1887	1'77%	-3'39%	8'1
1887-1897	-0'41%	-17'37%	5'3
1897-1900	-0'77%	15'1%	0'16
1900-1910	0'96%	6'17%	4'42
1910-1920	0'88%	2'4%	6'76
1920-1930	1'3%	2'4%	7'49
1930-1936	0'55%	4'36%	5

Independentment dels paral·lelismes mencionats, amb la corroboració
dels tres grans períodes característics en l'evolució de la Vilafranca -

FIGURA VIII. MITJANES ANUALS EN LA TRANS-
TACIO DELS "E. d'O.P." I MITJANES ANUALS
DEL CREIXEMENT DEMOGRAFIC. 1857 - 1934

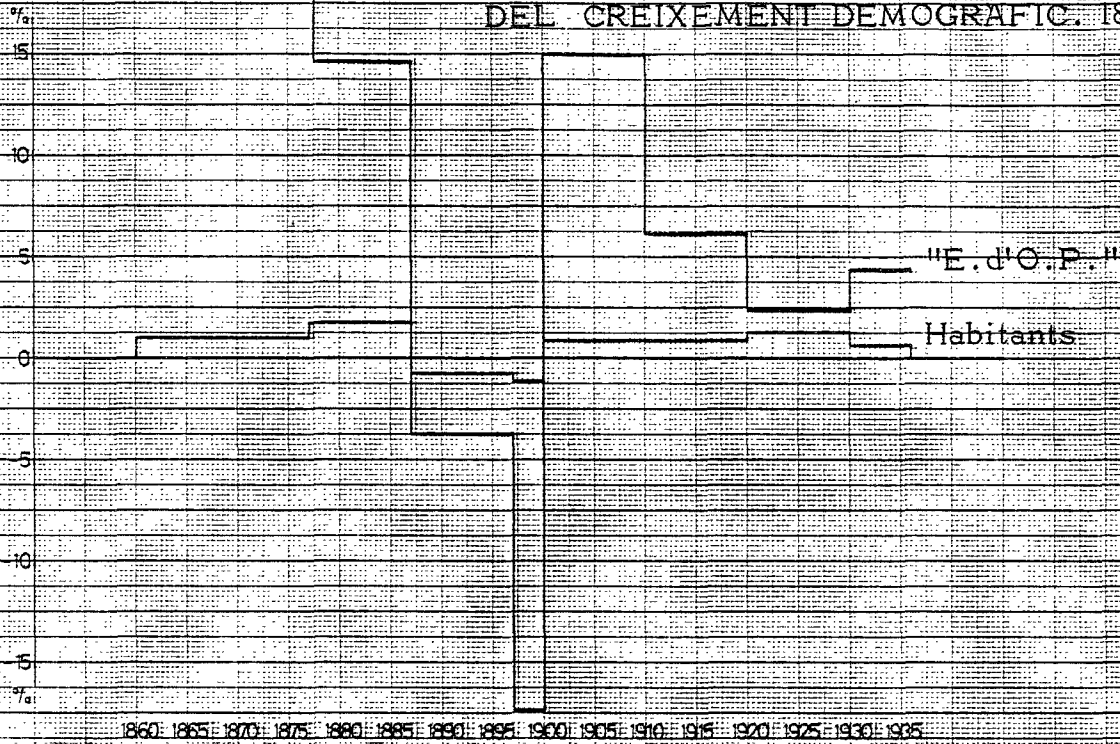
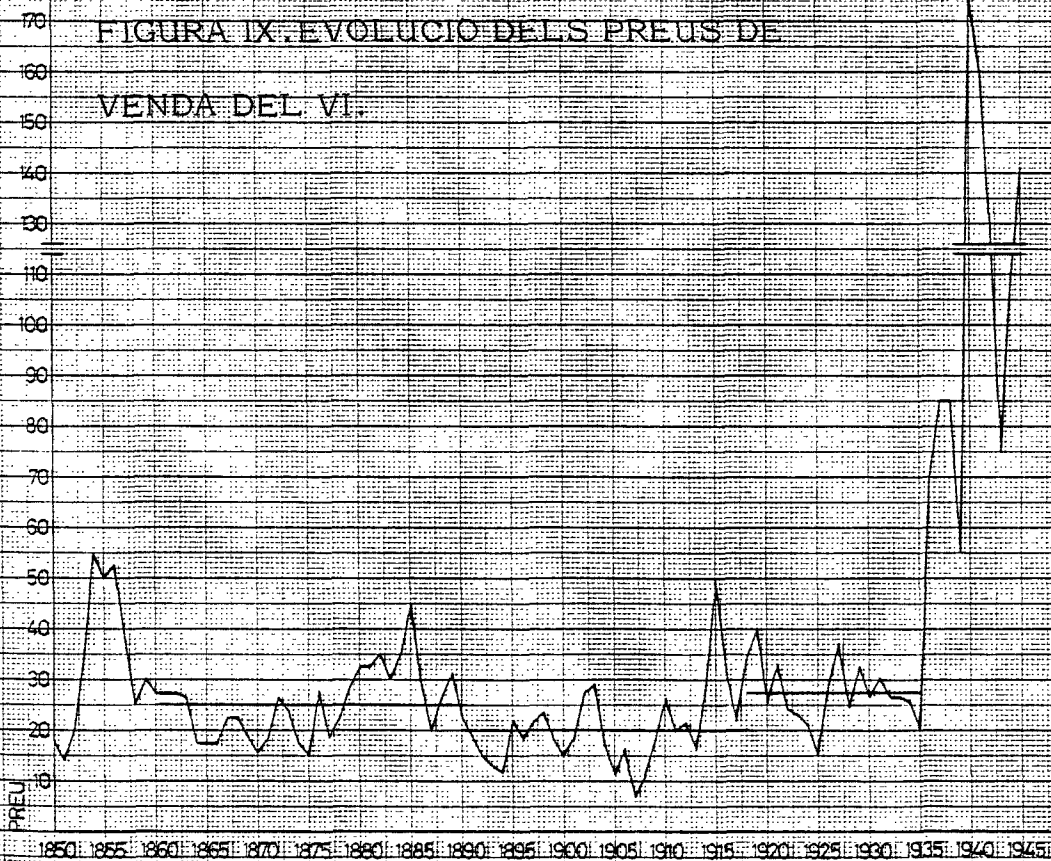

FIGURA IX. EVOLUCIO DELS PREUS DE
VENDA DEL VI.

Font: A. BAL CELLS (1968)
E. GIRALT (1978)

burguesa, aquesta aproximació permet efectuar algunes precisions que invaliden un plantejament causal rígid.

a). La primera fa referència a les diferències entre uns i altres creixements anuals. Així, per exemple, l'elevat augment dels E. d'O.P. per habitant en la dècada 1900-1910, tot i correspondre a una etapa demogràficament estancada. La mitjana anual del 6'17% contrasta a més amb les mateixes xifres de creixement dels anys 1910-1920 i 1920-1930, dècades que són ja de recuperació demogràfica. Pel que fa a aquest punt, podem afegir encara que la discrepància amb l'evolució demogràfica es fa palesa en el siseni 1930-1936, quan les mitjanes de creixement s'inverteixen clarament.

b). Aquest comportament es manifesta igualment a l'índex E. d'O.P./100 habitants, doncs en oposició als elevats indicadors del 1877-1887, es fa palesa la diferència dels tipus de creixement en el XX que, tot i recalzar-se en les obres menors no assoleixen, ni molt menys, les xifres de l'etapa decimonònica.

De fet, però, aquesta impossibilitat per a comparar rígidament amb dues tendències es deriva de la mateixa ductilitat de la construcció, característica que es recull també molt bé en l'anàlisi dels índexs. En realitat, ambdós temes són comparables sinó és en un nivell molt general: l'evolució demogràfica n'és el context, i la construcció és tan sols una entre altres les activitats de la població, que augmenta, és clar, en la mesura que creix la demanda de vivenda. En tot cas, però, la tendència demogràfica vilafranquina no sembla la més indicada per a provocar, per ella mateixa, una necessitat considerable de noves construccions.

El component econòmic en l'evolució de la construcció.

Sembla poc discutible que el procés d'urbanització, i amb ell el de la construcció, durant el XIX, arranquen i depenen de l'enriquiment gene

rat per l'evolució del sector vinícola. Altrament, però, és difícil, - amb les dades que fins ara hem aportat, de continuar mantenint aquesta afirmació fins el 1938, i convindria més aviat començar a pensar, pel - que fa a després del 1910, en la incidència d'una estructura econòmica més complexa, en la qual el paper d'un terciari i secundari heterogenis (13) seria cada cop més important.

A. El sector vinícola com a motor econòmic.

Amb la finalitat de confirmar la relació entre economia vinícola i - sector de la construcció al llarg del període, hem analitzat les xifres - anuals de venda del vi que A. Balcells (14) insereix al final del seu es - tudi El problema rabassaire a Catalunya. Aquestes xifres tenen l'aventatge d'estar traduïdes a valors mitjos, cosa que facilita la compració. A aques - ta sèrie, traduïda en la figura IX, hi hem afegit els preus mitjos que E. Giralt ha calculat per als períodes 1860-1889, 1890-1917 i 1918-1935 (15). Si comparem, doncs, ambdues evolucions amb la de sol.licitud de permisos - d'obra (Figura IV i V), poden plantejar-se les qüestions següents:

La primera d'elles, i la més genèrica, consisteix sens dubte en la - concordança general d'ambdues corbes. De fet, els dos gràfics no fan res més que insistir en la premissa bàsica per al procés urbà sobre la impor - tància del sector vinícola d'ençà 1851 (16), car des de 1848 la tendència a l'augment dels preus del vi era forta i fins 1889 es van mantenir uns - preus mitjos de venda del vi força acceptables (17). Aquesta relació s'ac - centua si en comptes d'establir la comparació amb la figura IV, fem servir les corbes més detallades de les figures V i VI, essent particularment in - teressants des d'aquest punt de vista, el gràfic referit a obres de nova planta.

Si ens fixem en la particular evolució experimentada per les obres - de nova planta veurem que la davallada del període 1895-1909 coincideix perfectament amb l'etapa de descens de l'economia vinícola, tot i que - -

s'hagin d'establir alguns matisos abans d'afirmar que hi ha una relació de subordinació directa entre aquesta crisi i la de la fil·loxera.

Per altra banda, si considerem les concordances, tenim per una banda que el cicle vinícola corresponent als anys 1895-1909 implica una crisi igual que la de la demanda de llicències. Encara més podria ésser que el mínim de preus del 1894 tingués un efecte directe en el mínim (absolut) de les obres en el 1895. També seria lògic relacionar aquesta conjuntura amb el sosteniment d'un únic tipus d'obra: el mur de tanca, que substituïria així la futura obra definitiva, o bé podria ésser també el resultat - de les transaccions amb les propietats del sòl pròpies d'aquests períodes (18).

B. La crisi de la fil·loxera i la de la construcció.

Sembla que la crisi de la fil·loxera va afectar poc els grups socials dominants més relacionats amb la industrialització del vi. En capítols posteriors ja hi haurà oportunitat de veure com aquest tipus d'industrial sobreviurà més enllà del XX fins els anys trenta i quaranta (19).

Quina és, doncs, la veritable dimensió de la crisi de la fil·loxera?. Potser podrien aventurar-se algunes respostes:

a). Genèricament, pot dir-se que sobretot en va restar afectat el sector rural pròpiament dit, i amb ell els propietaris rendistes. A partir d'aquest moment, la composició del bloc rural, prototípic en la ciutat, restarà força desdibuixat quant a les seves característiques internes. També, és clar, el proletariat camperol en patirà les conseqüències; un índex d'aquest darrer aspecte es relacionaria amb la minva demogràfica i, - com veurem, serà un fet important en l'evolució general de la ciutat.

b). La minva d'obres d'ençà 1890 té altres motivacions endemés de la crisi vinícola, el distanciament de les respectives cronologies d'ençà 1910 confirma la necessitat d'una interpretació més complexa i amb una casuística menys lineal. Sobre aquest punt hi ha una sèrie d'evidències -

que ho indiquen, entre les quals enumerem les següents:

La recuperació de la corba de la demanda de llicències és anterior a la dels preus mitjos de venda del vi: 1910 i 1914 respectivament, tot i que E. Giralt considera que els anys compresos entre 1916 i 1936 van ésser també anys de crisi (20); si de cas, l'existència de relacions causa-efecte pot trobar-se en els anys de poques llicències: el mínim de 1918 i el 1926 semblarien adaptar-se als respectius mínims dels anys anteriors pel que fa a la venda del vi: 1917 i 1925. De totes maneres, però, no pot afirmar-se tampoc res de categòric, ja que no tots els tipus d'obres tenen un comportament semblant, malgrat que les obres menors semblen adaptar-se millor a l'evolució vinícola (màxim del 1915 -figura V- respecte el de 1914, i el de 1922 al del 1921). En canvi, les obres majors, i concretament les de nova planta, s'adapten als màxims del 1917 i 1919.

En realitat, la comparació entre ambdós factors esdevé aquí evidentment discutible. La crisi del 1929 i del 1934, així com la incidència de la guerra civil i de la postguerra, són uns factors que no per obvis cal menystenir.

C. El sector de la construcció durant els anys vint i trenta.

Tanmateix, cal pensar també en altres factors que ens orienten respecte explicacions més complexes. Ens referim a la necessitat d'incloure en aquest joc de relacions, el paper de lloc central desenvolupat per Vilafranca, el qual, malgrat la crisi, havia de continuar propiciant un cert dinamisme.

Pel que fa a la crisi, s'ha de tenir present, de totes maneres, que aquesta havia afectat negativament al conjunt de l'economia i al sector de la construcció de les ciutats europees (21), cosa que tendim a oblidar a Vilafranca a causa de la immediatesa de la fil·loxera.

Aquest caràcter d'índole general, materialitzat en la seva evolució,

confirma les opinions de Josep A. Vandellós, que, el 1933, explicava la tendència cíclica del sector de la construcció per la dinàmica general dels negocis, tot i que insistia en una particularitat que li era característica, un "cert retard" en relació al moviment de conjunt dels altres elements econòmics (22).

Tal retard, que pot identificar-se amb la relativa independència que esmentàvem abans, i que ja hem tingut ocasió de comprovar respecte al mercat del vi, s'observa sobretot a les obres majors (Figura V) d'ençà el 1930, ja en el context del crac del 1929 i el 1934.

Per la seva banda, en canvi, les obres menors no acusen tan ràpidament la crisi, si bé però, després del 1934, experimenten igualment una forta davallada.

Pel que fa a la propensió a l'alça dels anys vint, aspecte que Josep A. Vandellós també havia assenyalat, pot ésser interessant d'indicar que, tot i les diferències considerables entre Barcelona i Vilafranca, existeix una coincidència remarcable respecte al que aquest autor denomina any base, el 1925, i que detecta empíricament (23). Per la nostra banda, val a dir que les dades absolutes per al mateix any (Figura V i VI) s'acosten molt als comportaments previstos per les rectes que assenyalen la tendència central.

Altrament, però, després de la crisi del 1934, la tònica és clarament decreixent i s'enllaça així amb els punts mínims del 1937 quan en plena economia de guerra eren també generals les dades de minva del sector (24). Cal pensar que s'hi acompanyen augments generalitzats del cost de la vida, tot i que no sabem fins quin punt són correctes les dades de preus de venda del vi de la figura VII.

D. Els cicles estacionals o de curta durada.

El comportament cíclic de la indústria de la construcció es comprova també en la seva tendència estacional. En el mencionat estudi de J.Mª Van-

dellós sobre la indústria de la construcció a Barcelona (25), el trobem incorporat en la mateixa corba general i, per tant, les seves oscil·lacions mensuals accentuen el caràcter cíclic dels períodes històrics. Ara bé, tot i que la periodicitat de la demanda de llicències a Vilafranca s'adapti a alguns dels aspectes de la de Barcelona, cal remarcar algunes qüestions que la diferencien.

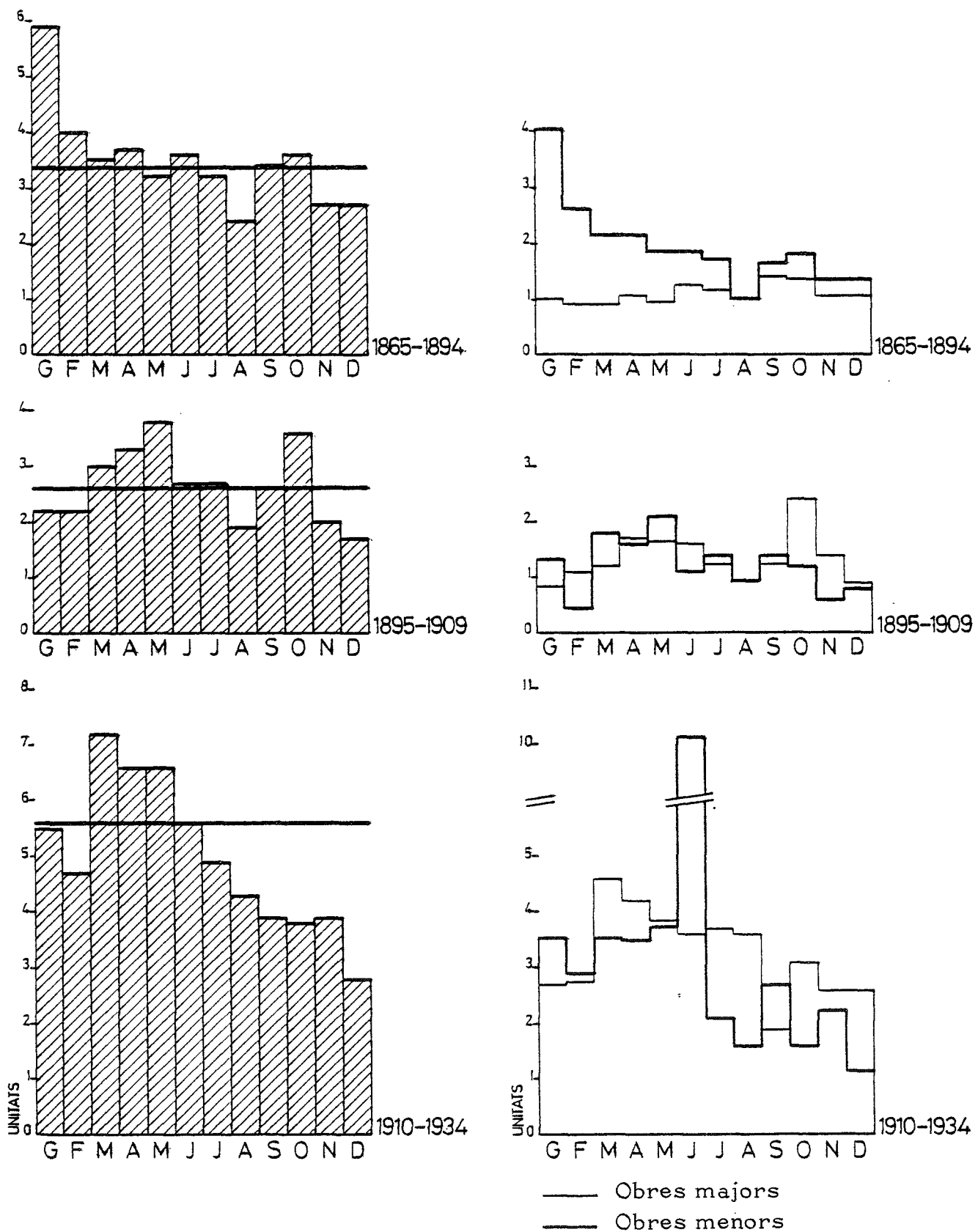
L'estudi de la dinàmica estacional de la construcció a Vilafranca tenia com objectiu cercar en quina mesura els ritmes de la vida rural, marcats per la periodicitat de les feines del camp, tenien una incidència a l'hora de prendre decisions urbanes. De fet, els resultats d'aquesta part de la recerca corroboren aquesta hipòtesi, però només pel que fa al període previ a la crisi de finals del XIX, quan ja hem vist que la dependència respecte de l'economia agrària era major.

En la figura X s'han representat les mitjanes mensuals en la sol·licitud de llicències segons els tres períodes que fins ara hem detectat. En el primer, corresponent als anys 1865-1894, s'hi reflecteix un màxim al mes de gener, seguit d'un segon màxim al febrer, abril, juny i setembre-octubre. D'aquests màxims, tan sols el de gener i setembre coincideixen amb els que J. Me Vandellós havia detectat a Barcelona, amb la paradoxa, però, que ell l'havia localitzat en els anys vint durant el segle actual, precisament quan a Vilafranca els màxims hivernals havien desaparegut per a deixar pas a uns màxims exclusivament primaverencs, accentuats sobretot el mes de juny. Evidentment, els comportaments de Vilafranca i Barcelona, pel que fa als mateixos anys, no s'assembla pas. Jo m'atreviria a plantejar el fet que aquestes diferències no responen a res més que als respectius condicions que graviten entorn d'ambdós tipus de ciutat.

Així, hem interpretat com el màxim absolut de gener i el relatiu de setembre es corresponien a un context fortament influenciat pel món rural, ja que en aquesta estacionalitat s'entreveïen les següents relacions:

a). La coincidència amb una època de poca o nul·la feina al camp pel gener, mes durant el qual el pagès podia aprofitar per a dedicar-se a altres activitats. En el XIX, i inclús en el XX, no hem exclòs pas la

FIGURA X. TENDENCIA ESTACIONAL EN LA SOL.LICITUD DE PERMISOS D'OBRA. 1865 - 1934.

residència de pagesos a Vilafranca: petits propietaris i rabassaires, - que podien dedicar aquests dies a plantejar-se iniciatives de construcció i inclús a participar en les seves tasques prèvies. Aquesta explicació no es contradiu, d'altra banda, amb la por generalitzada a les temperatures baixes quant a la consistència dels materials emprats en la construcció, activitat que tindria lloc, sobretot, a partir del març o a finals de febrer (26).

b). Contràriament, doncs, el mínim d'estiu respon als períodes de feina més intensa: collita dels cereals i verema. En correspondència, però, el màxim molt secundari d'octubre podria correspondre a la seguretat de les bones collites del vi.

Ara bé, a mesura que la ciutat perdia la seva primera dependència del món del camp i sobretot de l'economia vinícola, canviaven també les èpoques propícies per a la presa de decisions i a les despeses respecte a la construcció de la ciutat. Pot interpretar-se, per tant que el període - - 1895-1909 reflecteix en aquest sentit uns canvis d'actitud que apareixen ja molt més clars en els anys 1910-1934.

Durant el tercer període, creiem que s'expliciten ja uns tipus de comportaments respecte a la ciutat que s'assemblen molt als que actualment, segueixen a la comarca i Vilafranca: uns màxims absoluts de primavera.

ELS CICLES DE LA CONSTRUCCIÓ I LES ETAPES URBANES.

Tot el que fins ara hem exposat sembla que confirmi la possibilitat d'establir tres grans etapes en el procés de construcció de Vilafranca - pel que fa als anys compresos entre 1850 i 1938. Aquests es correspondrien als tres grans moments de sol·licitud de llicències, els quals es diferenciarien tant per la quantitat com per les característiques.

Pel que fa a l'evolució general de la ciutat, pensem que, sobretot d'ençà 1900, o 1919 amb més certesa, ens trobem en presència d'un procés més complex en el qual intervenen més d'un i de dos agents econòmics importants. Creiem per tant que, si bé s'ha d'acceptar per al XIX la premissa de l'enriquiment produït per la puixança de la producció i indústries vinícoles, cal considerar igualment que aquestes esdevenen secundàries en el XX. Si transcrivim aquesta evolució en els termes econòmics - que utilitza J.Jacobs, hauríem per tant de preguntar-nos si d'ençà 1920 Vilafranca no hauria assolit ja la fase del "reemplaçament de les importacions" (27), la qual cosa implicaria, per tant, reorganitzacions en l'estructura espacial de la ciutat que, evidentment, les llicències - d'obres recollirien. Paral·lelament a aquesta etapa, en la mesura que el procés urbà no es circumscriu a ell mateix, els tipus de relacions externes també canvien i recordem aquí aquelles referències de H. Lefebvre - (28) en relacionar la formació urbana amb el mateix procés territorial de les comarques rurals italianes. La paraula importacions de J.Jacobs té, - però, unes reminiscències excessivament ambicioses per als tipus de sectors econòmics que s'haurien desenvolupat a Vilafranca durant aquest període: adobs, maquinària industrial, però sobretot mecànica diversa i comerç serien alguns dels aspectes econòmics que s'haurien de remarcar. - Aquesta estructura, que s'assemblaria a la d'altres ciutats similars, petites i mitjanes capitals comarcals poc industrialitzades (29), queda recollit en els usos als quals presumiblement s'havien de destinar els edi

ficis per als quals es construïen llicències.

L'elaboració d'aquestes dades (Figura XI) permet detectar com en el transcurs del temps disminueix el predomini quasi absolut de la funció residencial i progressa, si bé que molt lentament, la funció industrial -exclòs el magatzem vinícola- i terciària.

Les etapes urbanes.

Des del moment en què va evidenciar-se l'existència d'aquests períodes bàsics, va plantejar-se el fet que era metodològicament necessari tractar-los diferenciadament. Tanmateix, però, d'aquesta decisió no en deriva el fet que s'hagi adoptat un enfocament cronològic, però sí que s'hagin considerat com uns marcs referencials idonis, aptes per agrupar la resta de dades dels E. d'O.P.

Per aquest motiu, pot ésser convenient extendre's ara en un plantejament temporal per tal de poder relegar-lo a un segon terme en els pròxims capítols. Les partions temporals que s'han establert a part dels pocs anys amb escasses dades que antecedeixen el 1865, són 1865-1894-1895-1909, 1910-1934 i 1935-1938. Considerem a part el període 1939-1944 per les diferències metodològiques que el condicionen.

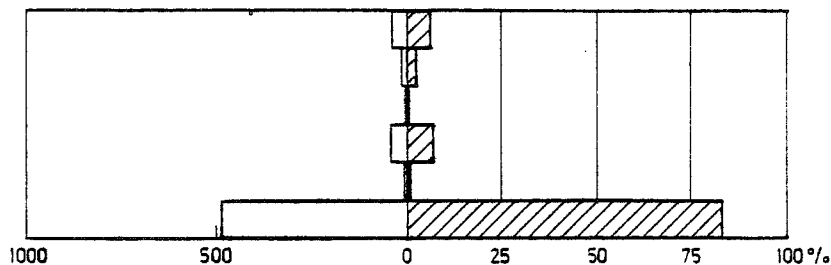
Com en tota agrupació, el tema dels llindars és discutible perquè tots aquests períodes es caracteritzen per uns comportaments en l'evolució de la construcció marcadament homogenis en la majoria dels anys.

A. 1865-1894. L'expansió de la ciutat.

Tal com ja hem vist, durant els anys 1865-1894 es desenvolupa el primer període de forta activitat constructiva i edilícia que, a nivell de E. d'O.P., es trasllueix en 1271 llicències (36'31 llicències anuals), de les quals més del 60% són equiparables a les obres majors (810 davant 441 llicències representatives de les obres menors (Taula 5.2.)). Paral·lelament a

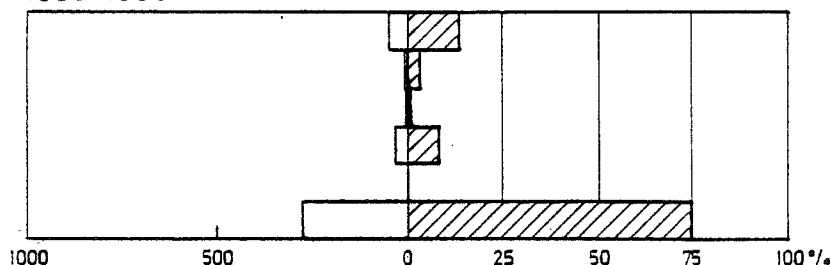
FIGURA XI. ÚS PROBABLE DELS EDIFICIS PER ALS
 QUE ES SOL·LICITA PERMIS D'OBRA . 1865 - 1938.

1865-1894

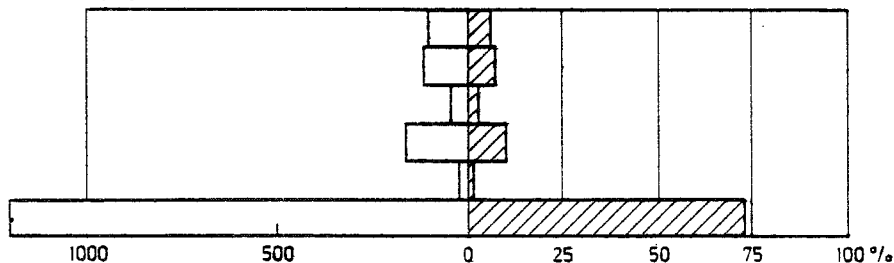
Agrari i altres
 Serveis
 Industrial
 Magatzems i vinícoles
 Mixt
 Predomini residencial

1895-1909

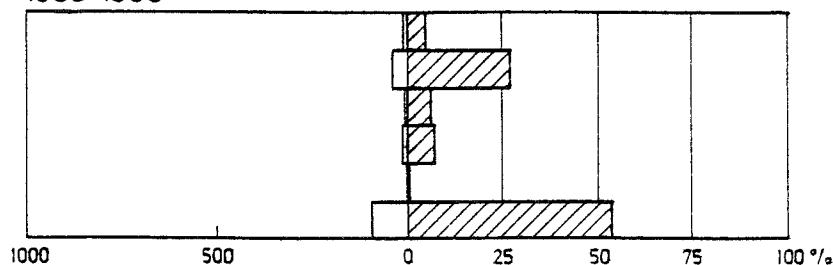
Agrari i altres
 Serveis
 Industrial
 Magatzems i vinícoles
 Mixt
 Predomini residencial

1910-1934

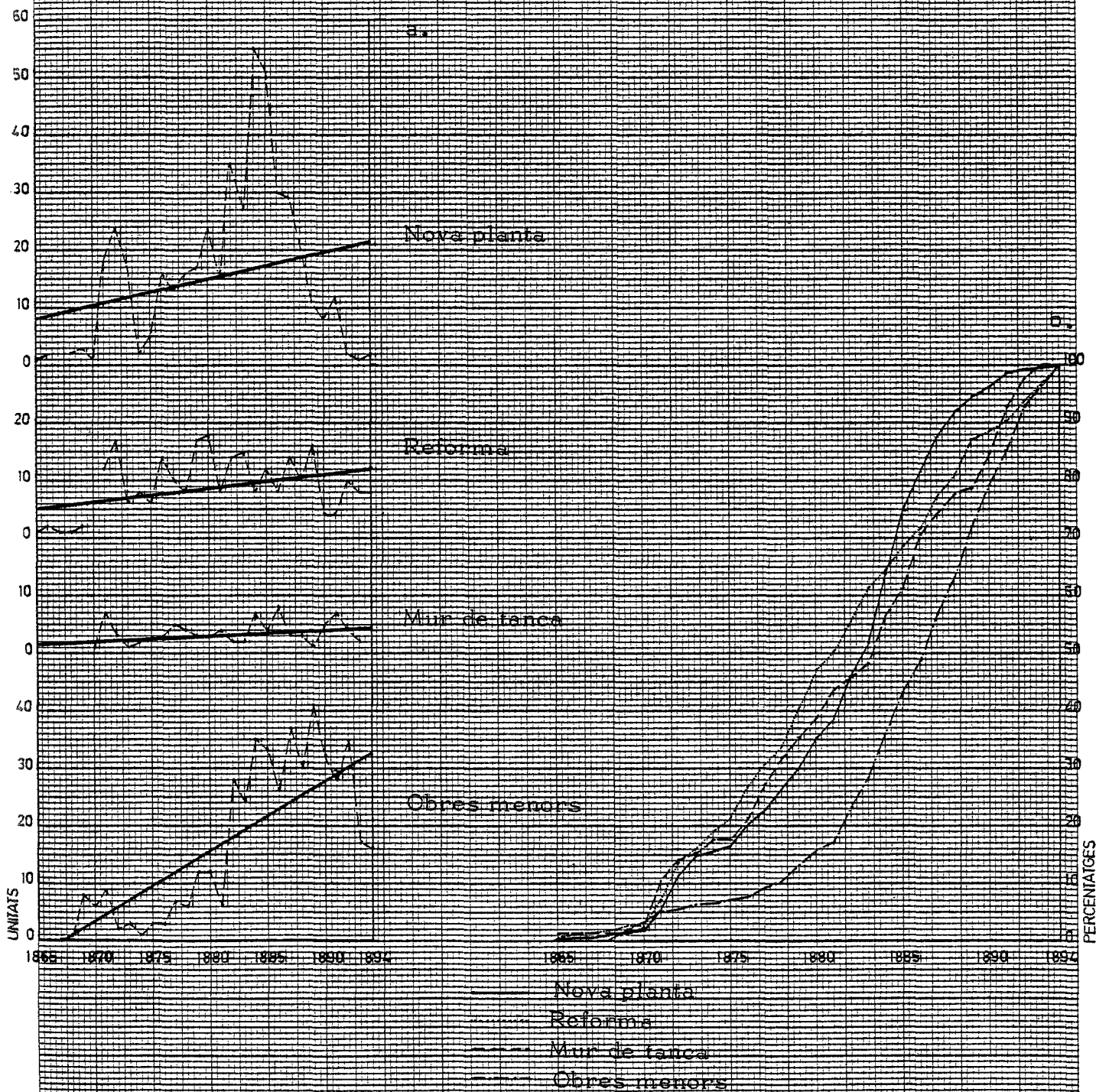
Agrari i altres
 Serveis
 Industrial
 Magatzems i vinícoles
 Mixt
 Predomini residencial

1935-1938

Agrari i altres
 Serveis
 Industrial
 Magatzems i vinícoles
 Mixt
 Predomini residencial

FIGURA XII. EVOLUCIÓ I COMPARACIÓ DELS DIFERENTS TIPUS D'OBRA, 1865 - 1934.

aquest procés, hi ha tota una sèrie d'iniciatives urbanístiques que acompanyan, tot dirigint-la, l'expansió i la reforma de la ciutat.

En conseqüència, Vilafranca vindria a ésser una més de tantes altres petites i mitjanes ciutats que van començar a expansionar-se també en el XIX. Hi ha una sèrie de ciutats que podrien servir-nos de terme de comparació: Vilanova, per exemple, o Tarragona, encara que totes dues - iniciaren i també acabaren cronològicament abans el procés (30). Ara bé, en comparació a elles, i sobretot amb Tarragona, per a la qual tenim dades (31), sembla que l'activitat constructiva a Vilafranca havia estat - proporcionalment més forta, almenys si ens fixem en la relació nombre - d'habitants/nombre de llicències: davant de les 4'63 llicències/100 habitants de Tarragona en el període 1857-1877 (32), (pel que fa a les obres de nova planta i reforma) ens trobem amb un índex, per al mateix tipus - d'obra, de l'ordre de 10'18 a Vilafranca per al període complet (1865- - 1894) i 4'42 per als mateixos anys que a Tarragona.

A la figura XII hem dibuixat dos gràfics que expressen el tipus - - d'obra per a les quals es demanen permisos. En el gràfic a) s'hi observa que les obres de nova planta són les més significatives tot i que la recta de tendència assenyali una propensió més forta a l'augment que no les menors (33). De totes maneres, s'ha de tenir present que aquestes no inicien la seva creixença fins a la meitat del període, quan les primeres, tot i la crisi provocada per la tercera guerra carlina (34), havien començat llur creixement quinze anys abans. Pot ésser significatiu també - que les corbes corresponents a les reformes i mur de tanca no segueixen el mateix cicle de llarga durada que les de nova planta (amb uns pendents escassament rellevants pel que fa a les rectes de tendència); aquest fet sembla indicar que ens trobem en presència d'una etapa signe més rellevant (57'09% de les obres majors), i que solament d'ençà 1882, comença a complementar-se per una remodelació expressada sobretot per l'augment de les obres menors.

La comparació entre les quatre corbes va facilitada mitjançant la - lectura del gràfic b) on pot observar-s'hi el comportament diferent dels

tres tipus d'obres majors respecte de les menors i com d'entre aquelles, les de reforma i mur de tanca segueixen també una progressió més lineal que no la de nova planta amb el seu interval de crisi (1875-1884) i creixement (1885-1890).

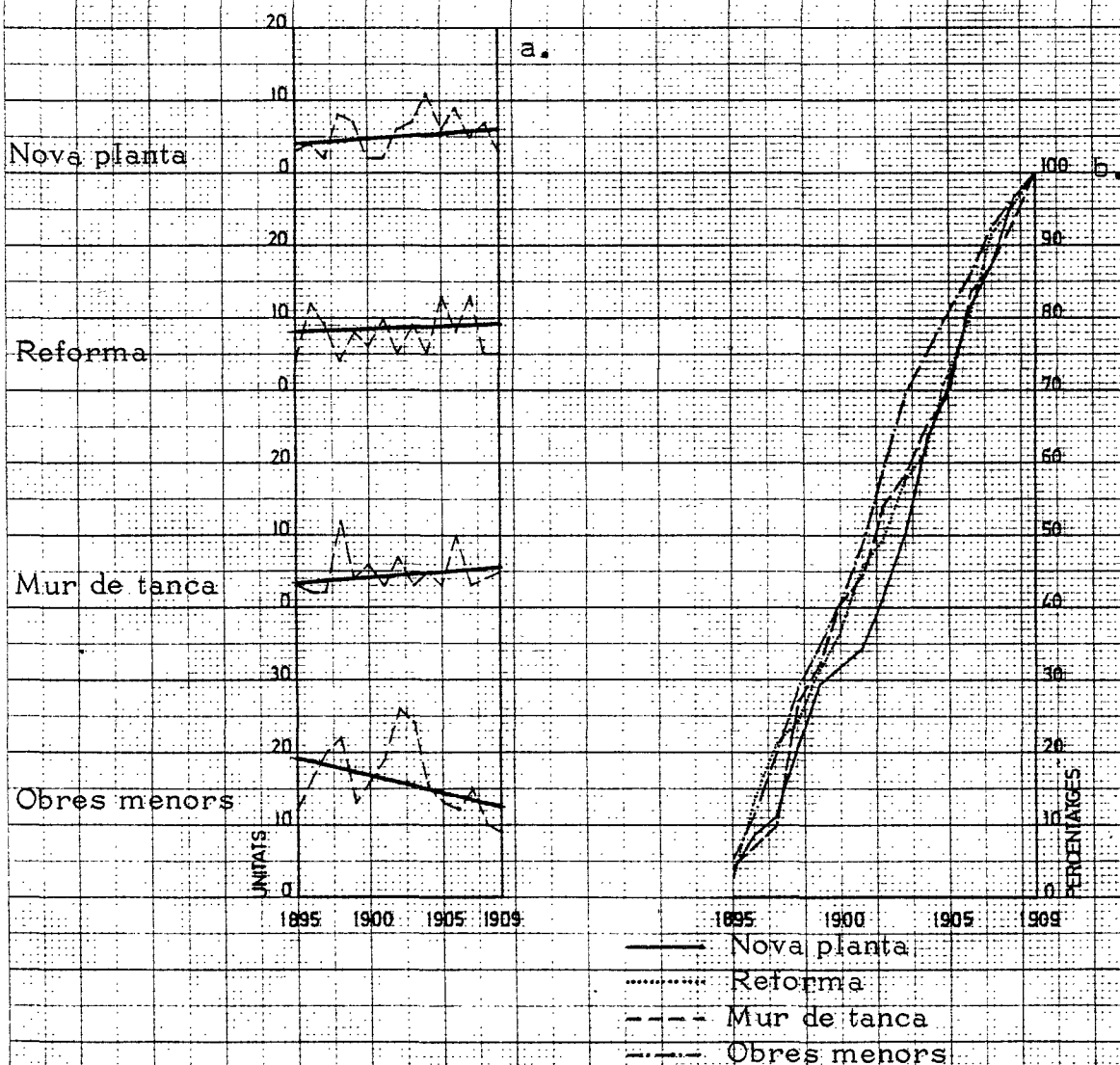
B. 1895-1909. L'estancament.

Tot i que és discutible separar aquest període de crisi de l'anterior i també del que el succeirà, en la mesura que forma part d'aquests dos cicles, ha semblat preferible tractar-lo separatament. Aquesta decisió ha estat motivada perquè pot indicar que ens trobem davant una etapa de transició que té, però, característiques suficientment rellevants com per a merèixer un estudi diferenciat. Hi ha un tret que la defineix respecte als dos cicles principals: l'homogeneïtat general quant a l'estancament, paral·lel tal com ja hem vist, respecte a la crisi econòmica. A la figura XIII podem també comparar les corbes de tots quatre tipus -- d'obra (gràfic a) i observar-hi com, excepte en les obres menors que segueixen una tendència marcadament decreixent, les altres es mantenen tan sols en el llindar dels mínims.

Ara bé, les diferències respecte als anys precedents ultrapassen simplement la quantitat anual dels expedients i afecta al predomini d'uns tipus d'obra ja que, durant aquests anys, les obres de reforma són les que assolixen el seu màxim (42'75% de les obres majors davant un 30'48% de les de nova planta i un 26'76% de les de mur de tanca, que, de totes maneres, augmenta també considerablement. Aquestes dades, conjuntament amb les de la resta de períodes, s'han recollit a la taula 5.2.

FIGURA XIII. EVOLUCIO I COMPARACIO DELS TIPUS D'OBRA.

1895 - 1909.

TAULA 5.2. PREDOMINI DELS TIPUS D'OBRA SEGONS ELS PERIODES.

	<u>Nova planta</u>	<u>Reforma</u>	<u>Mur de tanca</u>	<u>Total "Majors"</u>	<u>Total "menors"</u>	<u>Total</u>
1865-1894....	462(57'09%)	263(32'46%)	85(10'49%)	810(63'72%)	461(36'27%)	1271
1895-1909....	82(30'48%)	115(42'75%)	72(26'76%)	269(52'64%)	242(47'35%)	511
1910-1934....	293(36%)	388(47'78%)	121(14'9%)	812(44'56%)	1010(55'43%)	1822
1935-1938....	32(35'95%)	37(41'57%)	20(22'47%)	89(50'85%)	86(49'14%)	175

Aquests canvis en el predomini d'un o un altre tipus d'obra reflecteixen amb bastant de fidelitat les circumstàncies de crisi econòmica del període. Així, el predomini relatiu de la reforma (Figura XIII, gràfic b) sembla ser que pot atribuir-se a la renovació de llicències d'obra concedides inicialment per a obres de nova planta i que havien quedat aturades. Aquest fenomen, que es recull als E. d'O.P., cal relacionar-lo, a més, - amb un canvi de propietaris, circumstància que resta expressada igualment als mateixos documents.

Abundant en aquest sentit, l'augment proporcionalment important de - les obres per a aixecar murs de tanca (Figura XIII, gràfic b) continua refermant la hipòtesi d'un mercat immobiliari que sembla provocat, o si més no coincideix amb la mateixa crisi econòmica.

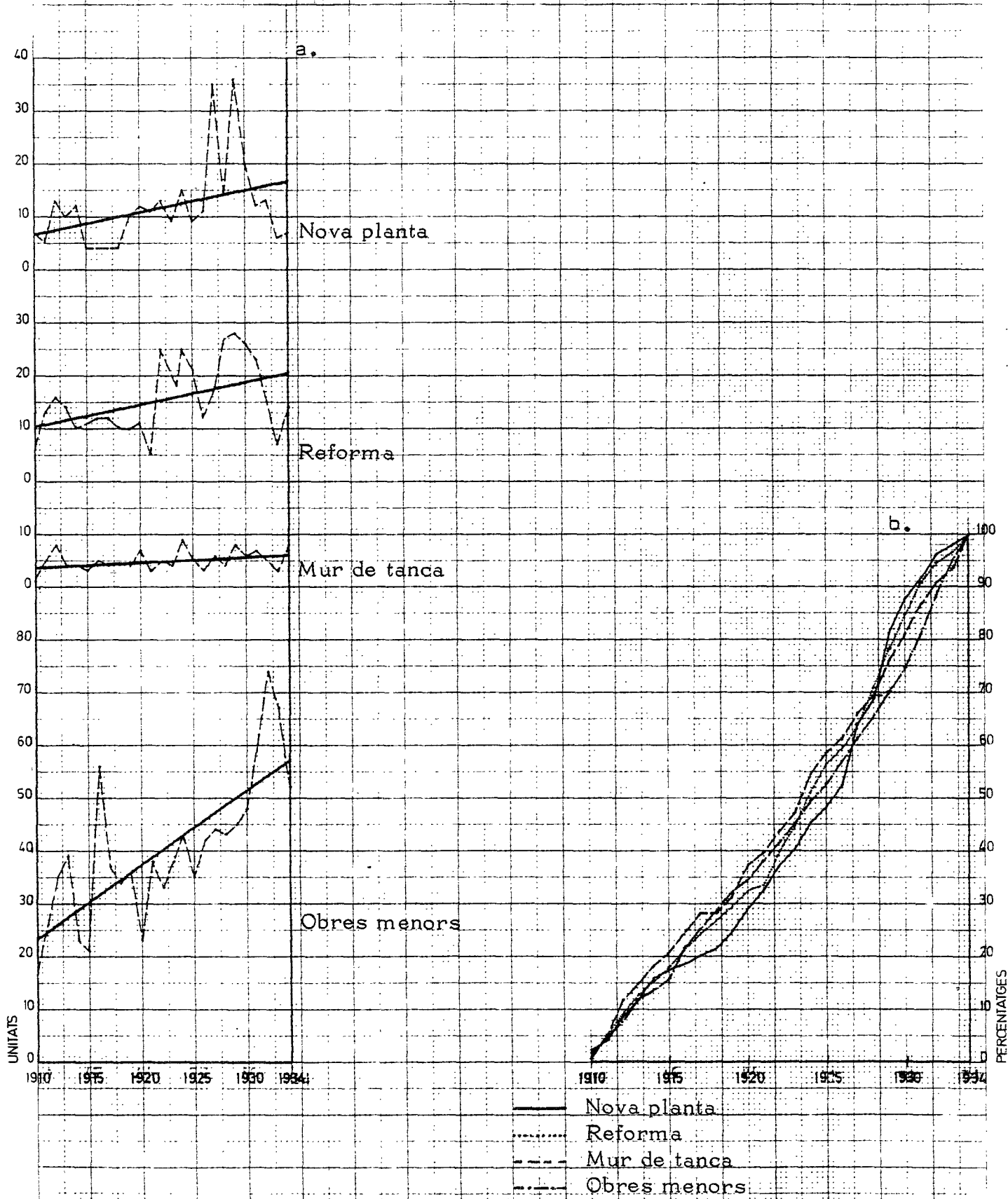
C. La reestructuració de la ciutat.

Ja hem vist que en els vint-i-cinc anys compresos en aquesta etapa es produeix una revitalització de l'activitat edilícia i de la construcció, la qual té endemés uns signes propis que la diferencien de la dels anys d'expansió del XIX.

Les 1822 llicències que es sol·licitaren estan formades en més del 50% per expedients al·lusius a les obres menors (35)(1010 llicències i un 55'43% del total), seguits d'un predomini de les obres de reforma pel

FIGURA XIV. EVOLUCIO I COMPARACIO DELS TIPUS D'OBRA.

1910 - 1934.

que fa a les majoris (43%): aquestes dades donen la mesura del caire reformador de la construcció, sobretot al nivell de la funció i la imatge (3'6). De fet, però, si continuem acceptant les obres de nova planta com un sinònim de l'expansió urbana, cal reconèixer que aquesta torna a ésser important en aquesta etapa, sobretot d'ençà 1925, i les mateixes rectes de regresió representades a la figura XIV (gràfic a) així ho confirmen. Però el més rellevant és que aquesta tendència es produeixi dins un marc local en què hi predomina una sensació de crisi econòmica, que recullen múltiples articles en revistes locals (37), així com les instàncies dels particulars sol·licitant una exempció dels arbitris, o bé de les associacions de treballadors del ram de la construcció reclamant a l'Ajuntament que portés a terme més obres d'infraestructura (38).

Arribats a aquest punt, podríem preguntar-nos sobre l'aparència de la corba de sol·licitud de permisos d'obra (Figura XIV, gràfic a), la qual es presenta molt més punxeguda que no la dels períodes precedents (Figura IV, V, i VI). Al nostre parer, aquest fenomen evidencia l'existència d'uns cicles intermitjos comparativament més precisos a conseqüència de l'estructura econòmica més complexa.

De la mateixa manera, fent al·lusió al comportament de tots quatre tipus d'obra (Figura XIV, gràfic b), pot observar-se que les diferències respecte al període també expansiu dels anys 1865-1894 (Figura XII, gràfic b) són també evidents, no destacant-s'hi cap fenomen sobre-sortint, a no ser que sigui el ja esmentat descens del nombre d'obres de nova planta, o bé, el manteniment proporcionalment equilibrat de les de mur de tanca.

D. La construcció durant la Guerra Civil.

Econòmicament, 1935 pertany ja a una època de crisi definida, i la quantitat d'E. d'O.P. d'aquest any ens en dona la mida (Figura IV, V, i VI). És en aquest sentit que l'hem incorporat als tres anys de la guerra. Aquest tractament de conjunt es justifica també perquè, endemés, moltes de les obres per a les quals es va demanar llicència van restar irrealit-

zades amb l'excepció, molt limitada, d'aquells casos que anaven lligats a projectes de remodelació del centre.

Hi ha quelcom que les separa i que convé mencionar inicialment: les formes de gestió i del projecte, privatitzades encara en el 1935 i part del 1936, però centralitzades des de la Direcció Tècnica d'Obres Públiques de l'Ajuntament durant 1937 i 1938.

De fet, l'escàs nombre d'obres realitzades no s'ajusta a un tractament descriptiu quant a les quantitats, i l'anàlisi que millor li escau és de tipus contextual i qualitatiu.

La successió de dues fases bàsiques: l'expansió i la reforma.

L'evolució de la construcció de la ciutat, representada per la cronologia de la demanda de permisos d'obra, segueix uns ritmes que, fins aquí, hem intentat descriure en aquells aspectes que els són més generals. De la mateixa manera, hem observat que la seva evolució s'assembla, o no, a d'altres processos, locals i generals, que influencien, en major o menor grau, el procés de construcció.

De totes maneres, el fet més rellevant consisteix potser en el caràcter diferenciat de les etapes, profundament marcades, primer pel signe expansiu i posteriorment per les obres de reforma -concedint a l'obra menor el seu caire reformador-.

Aquesta evolució respecte al predomini d'una o altra activitat permet aventurar-nos en el paral·lelisme que, a remolc de la dualitat expansió-reforma, havíem fet inicialment quan parlàvem de la dinàmica centre urbà -perifèria urbana. Per aquest motiu, el capítol següent tindrà com a objectiu estudiar les relacions existents entre ambdós nivells d'anàlisi: l'espacial i el de l'activitat constructiva.

NOTES.

- (1). Vegeu al respecte la primera i segona reagrupació dels nou tipus -- d'obra que es van preveure inicialment, i que apareixen definits en l'apèndix. El capítol es fonamenta principalment en els 3.785 expedients compresos entre 1857 i 1938, dels quals ja se n'ha justificat llur rellevància en tant que indicadors del procés urbà. (Vegeu supra capítol III).
- (2). J.W.R. WHITEHAND, (1972).
- (3). J.A. VANDELLÓS, (1933).
- (4). J.A. VANDELLÓS (1933) assenyalava com, entre la sol·licitud o bé la concessió del permís per a edificar, era millor elegir la primera dada, en la mesura que la segona acostumava a estar molt condicionada per qüestions burocràtiques diverses.
- (5). Vegeu (1).
- (6). Pensat per a un context industrial. G. MYRDAL, entre d'altres autors, ho ha explicat en el mecanisme de causació acumulativa. Vegeu D. E. KEEBLE (1971).
- (7). Som conscients de la senzillesa del mètode utilitzat. De totes maneres, i en descàrrec dels nostres plantejaments, val a dir que qualsevol altre procediment estadístic més complex va semblar-nos excessiu donat els nostres objectius i enfocaments.
- (8). (Vegeu supra, Capítol I), on insistíem en la pertinència de Vilafranca a un grup de ciutats mitjanes.
- (9). Recordem que Girona tenia 8.014 habitants el 1718 i 14.615 el 1857. -- Igualment, Vilanova assolí els 9.900 el 1819 i els 11.395 el 1857. J. IGLESIES (1961).

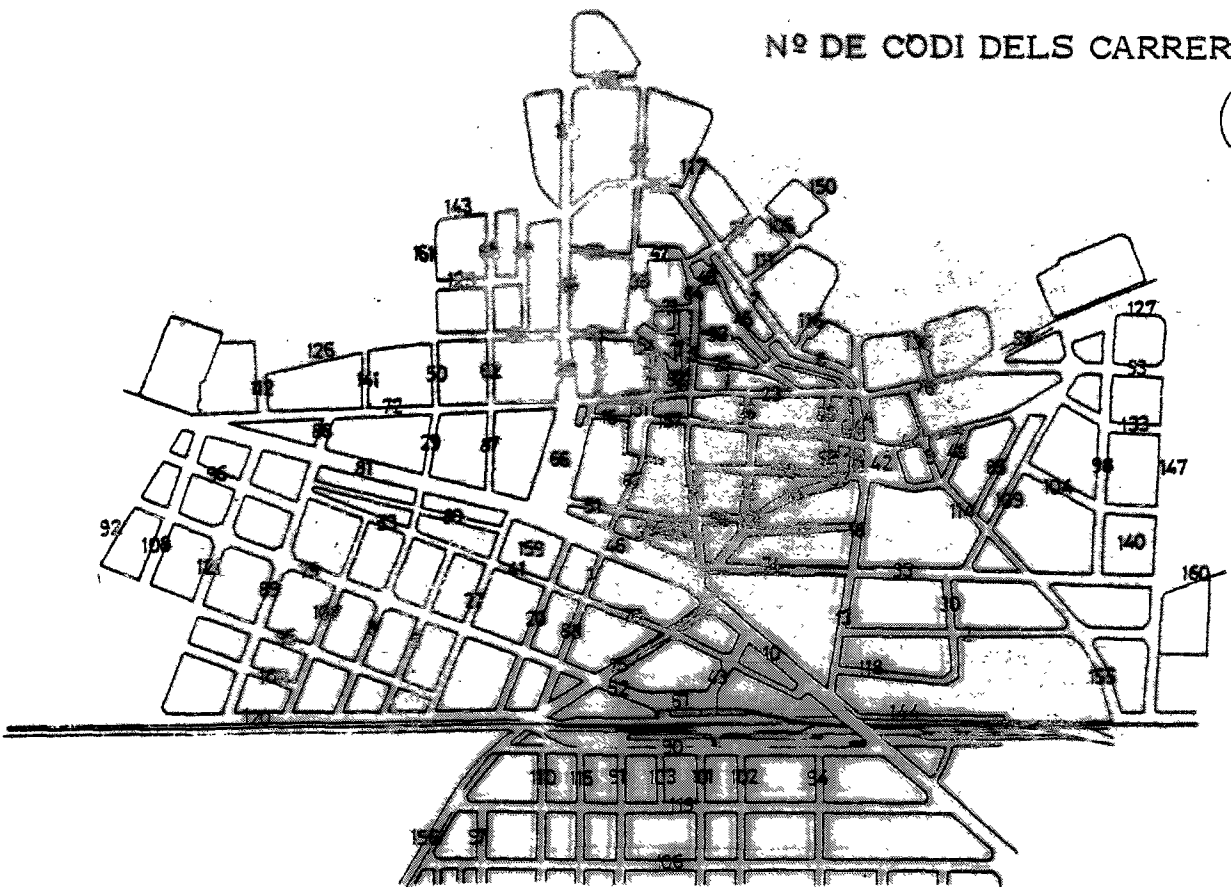
- I. Centre - Casc antic
- II. Raval
- III. Eixample - Poble Nou
- IV. Sant Pere - Sant Julià
- V. Molí d'en Rovira
- VI. Les Clotes

DIVISIÓ EN BARRIS

0 50 100 200 300 400 metres

Nº DE CODI DELS CARRERS

0 50 100 200 300 400 metres

ERRATES:

En el moment d'entrega de l'original s'ha advertit l'existència de dues errates que poden induir a una certa confusió; ens referim a la Figura X on la llegenda està equivocada car allà on consta obres majors ha de dir obres menors i viceversa. De la mateixa manera, s'ha advertit que a la pàgina 275, la nota (24) correspon en realitat a la (21).

Finalment, cal assenyalar que en els agraïments, el professor Josep Me Raso apareix amb el nom de Miquel, error que li agrairiem que sabés disculpar.

- (10). E. GIRALT, (1968), p. 320.
- (11). J. ESTEBAN NOGUERA, p. (1976).
- (12). Hem definit l'índex de creixement anual com el creixement anual en percentatges a partir de la mitjana de creixement per als anys compresos en cada un dels períodes establerts a partir del censos.
- (13). Corresponent al que O'Connor, prescindint de la classificació en - secundari o terciari, anomena sector econòmic competitiu. Vegeu el resum d'aquesta interpretació a l'article de F. Roca, (1978).
- (14). A. BALCELLS, (1968), pp. 289-292.
- (15). E. GIRALT, (1978), pp. 18.
- (16). A. MARTORELL, (1902), pp. 200.
- (17). Vegeu (15).
- (18). Aspecte que ja havíem apuntat al referir-nos a les hipòtesis, (Vegeu, supra, capítol IV).
- (19). Tal com ens va ésser assenyalat per E. Giralt. Simultàniament, i a - part de les firmes més conegudes, la Primera Fira del Vi, celebrada el 1943, recollia tota una sèria d'empreses, l'origen de les quals es remuntava sobretot a aquests anys. Pel que fa a l'empresa Cortina i - Cia, vegeu A. MARTORELL, (1902), pp. 20.
- (20). E. Giralt ens ha comentat que l'adulteració del vi amb productes quí - mics era una pràctica corrent durant els anys d'escassetat de la fil - loxera.
- (21). Vegeu (2) i (3).
- (22). J. A. VANDELLÓS, (1933), pp. 1.
- (23). Vegeu (3).
- (24). Josep Mª Bricall, transcriu uns índexs de preus i de producció, extrets del mateix "Butlletí de l'Institut d'Investigacions Econòmiques" que - havia impulsat Josep A. Vandellós (Vegeu (3)), que expressen aquesta -

tendència. Anotem a continuació algunes de les dades que considerem més rellevants:

	<u>producció</u> <u>gener 1936</u>	<u>producció</u> <u>juliol 1936</u>	<u>producció</u> <u>desembre 1936</u>
CIMENT.....	100	53'44	24'01
VIDRE.....	100	66'97	68'89
MATERIALS.....	100	8'81	14'17

- (25). Arribat el moment de la comparació amb les dades de Barcelona, (Vegeu (3)), vam plantejar-nos si les diferències no estarien motivades per les respectives dades considerades. Per aquest motiu, vam analitzar les freqüències mensuals segons es tractés d'obres majors i menors, amb un resultat materialment irrellevant.
- (26). En aquest sentit, vam sondejar l'opinió de paletes que haguessin treballat durant els anys trenta. El resultat d'aquestes converses exclou l'autoconstrucció i, com a màxim permet pensar, només en el cas de promotors humils, que participessin en la construcció com a manobres un cop aquests mateixos haguessin desenvolupat les tasques preparatòries a l'aixecament de l'edifici.
- (27). J. JABOBS, (1969).
- (28). H. LEFEBURE, (1971), pp. 39-59.
- (29). J.P. LÉVY - M. POINARD, (1973).
- (30). A. MARTORELL, (1902). i J. ARESTE, (1982).
- (31). J. ARESTE, (1982).
- (32). Segons les dades proporcionades per J. Areste per a Tarragona (Vegeu (31), les llicències per a obres majors durant el període 1858-1870 van ésser 952. A Tarragona, el 1857, el nombre d'habitants era de -- 18.023 i el 1877, de 23.046.
- (33). Vegeu els coeficients de correlació de Spearman i les significancies de l'evolució d'obres majors i menors a l'apèndix corresponent.

- (34). Pere Alegret (1878) fa notar que l'expansió als afores de la vila amurallada s'havia deturat durant aquests anys. Nosaltres hem trobat documentació en què hi consten els llocs fortificats, així com els permises per a engrunar-los posteriorment i aprofitar el material per a la construcció. (A.M. 5/399).
- (35). Vegeu els coeficients a l'apèndix respectiu.
- (36). Durant aquests anys predominen les obres menors destinades a reformar el sector comercial de la ciutat: aparadors, rètols publicitaris, etc.
- (37). "Gasseta de Vilafranca", 15-III-1926, pp. 7. 15-IV-1928, pp. 6. -- 15-IV-1929, pp. 1-2. 17-III-1930, pp. 1. 15-IV-1930, pp.1. 15-V-1930, pp. 1.
- (38). A.M. 36/431.

Capítol sisè:

La dinàmica expansió-reforma i el model

centre-perifèria urbana.

En el capítol anterior hem pogut comprovar que les actuacions de construcció experimenten uns canvis al llarg del procés, quantitativus i qualitativus, i que aquests canvis s'expliquen, almenys en part, per una pròpia dinàmica interna que es reflexeix en la successió de l'expansió i la reforma. Tanmateix, però, aquest plantejament fa referència al conjunt de la ciutat i cal preguntar-se per tant, si una anàlisi sobre la localització de les obres s'insereix adequadament i de manera lògica, en el context explicatiu que sembla apuntar-se.

Les pàgines següents estan destinades a estudiar, en conseqüència, si són certes tota una sèrie de premisses a les quals ens referíem abans (1), quan al·ludíem a l'existència d'unes tendències bàsiques de les obres i que es relacionaven precisament amb les tres variables tipus d'obra, temps i localització. Mitjançant l'anàlisi dels lligams que s'estableixen entre aquests tres caràcters, creiem que es factible comprovar si hi ha una estructura espacial bàsica quant a l'organització dels elements de la ciutat; es tracta, sobretot, de verificar una correlació entre el centre i la perifèria urbana, la qual es presenta com el suport del procés constructiu, iniciat a la perifèria i que repercuteix directament en la necessitat de readaptació, reutilització, dels edificis i de l'espai central.

De totes maneres, s'ha de reconèixer que el procés evolutiu i d'organització dels elements en l'espai urbà no s'explica únicament per una mecànica tan simple. Hi ha altres tendències, igual de senzilles, i que combinen els seus efectes amb el de la dicotomia centre - perifèria urbana. Ens referim a la propensió derivada de la proximitat o llunyania, al mateix centre, o a altres elements espacials que també condicionen les expectatives i característiques de les obres que es volen construir als seus veïnats; són les carreteres, els carrers i les seves jerarquies, o bé els efectes barrera del ferrocarril o inclús la mateixa absència d'aquests elements fronterers. Recordem simplement que, fent referència a unes àrees absolutament diferents, R. Brunet (2) qualificava aquestes tendències de models for

mals bàsics en l'organització dels espais concrets.

Altrament, l'anàlisi pormenoritzada d'aquestes darreres tendències serà estudiada en propietat en un altre capítol i, per de prompte, ens cenyirem principalment al tema centre-perifèria urbana, respecte al qual sembla que puguin confirmar-se alguns aspectes formals elementals.

Per a descriure aquest procés hem utilitzat un mètode progressivament més detallat i que permet constatar la necessitat de plantejar altres esquemes més complexos que no simplement l'existència de les dues corones concèntriques. Així, en primer lloc, proposem una anàlisi molt senzilla de les obres segons el tipus i el període, separant-les només segons la seva localització central o perifèrica. Posteriorment, introduïm, mitjançant la cartografia, el component diferencial que radica dins d'un centre i una perifèria urbana que fins aleshores només haurem considerat homogèniament.

ELS CICLES DE LA CONSTRUCCIÓ EN EL CENTRE I LA PERIFÈRIA URBANA.

Partint de la base que l'expansió i la reforma estan indicades per - les diferents activitats de la construcció, anomenades respectivament nova planta i mur de tanca, i reforma i obra menor, hem estudiat en conseqüència, en quina mesura i com, aquestes, i la denominació més genèrica - d'obra major, s'adapten a les nocions centre-perifèria, que equiparem respectivament al barri Centre - Casc antic i als cinc barris corresponents a les noves àrees urbanes desenvolupades en el XIX (3).

Una característica fonamental, per la seva generalitat, i que convé apuntar des d'un bon principi, consisteix en el fet que el comportament - de les obres en ambdues zones continua presentant les mateixes característiques evolutives del conjunt de la ciutat. Si de cas, s'apunta només una diferència, altrament lògica i correlacionable amb la dialèctica expansió-reforma, i que es manifesta a través del comportament diferenciats de les obres a les dues àrees en qüestió. A la perifèria urbana les obres majors en general i les de nova planta en particular són les que segueixen més - de prop l'evolució de la ciutat, mentre que en canvi, al centre, són les obres menors les que semblen determinar el caràcter de les del conjunt (4). Conseqüentment, sembla doncs que pot confirmar-se l'existència d'una correlació entre expansió a la perifèria i la reforma al centre. De totes maneres, una anàlisi pormenoritzada d'aquestes relacions (expressada a les Figures XV, XVI i XVII per a les obres majors i menors, i a les Figures XVIII, XIX i XX per a les de nova planta, reforma i mur de tanca), permet matisar aquestes aproximacions inicials.

Cronològicament (Figura XV) pot observar-se que l'evolució de les anomenades obres majors en la perifèria segueix el mateix ritme que la general en la vila, a la qual determina (Figura XII), i com en canvi, en el centre, el mateix tipus d'obres assoleix una escassa quantitat que, per altra banda, no reflecteix la presència de les importants operacions de renovació

FIGURA XV. "OBRES MAJORS" I "OBRES MENORS". EVOLUCIÓ I COMPARACIÓ DELS TIPUS D'OBRA AL CENTRE I LA PERIFERIA URBANA. 1865 - 1894.

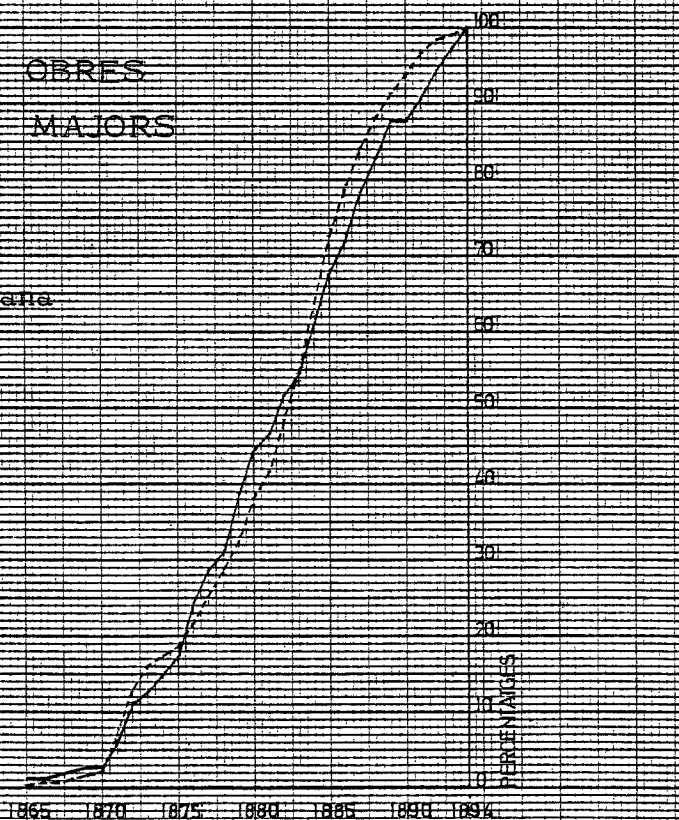
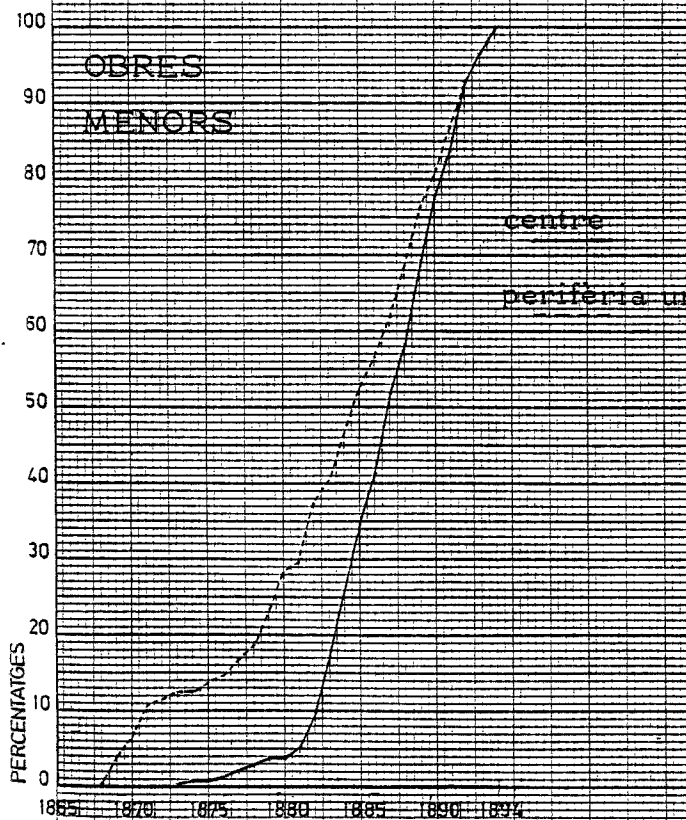
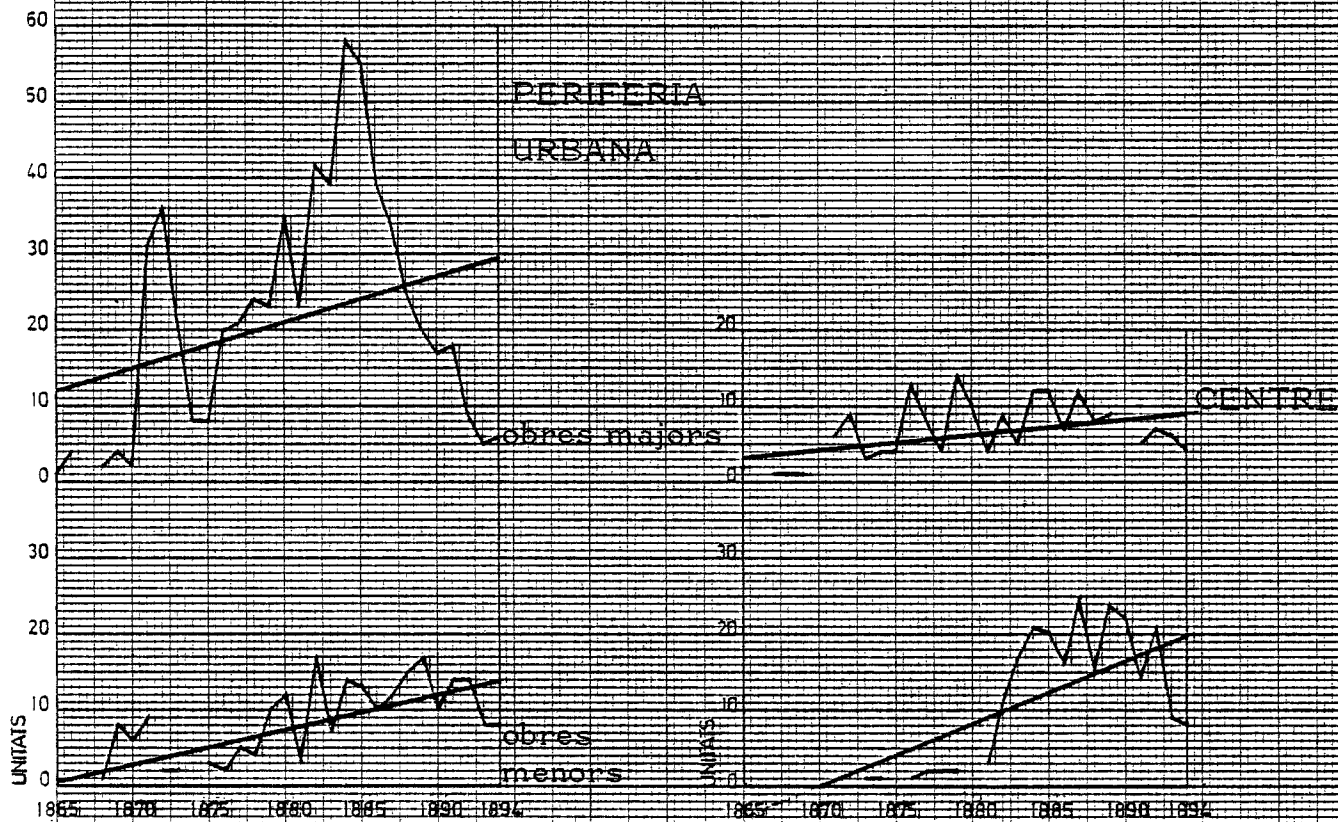

FIGURA XVI. "OBRES MAJORS" I "OBRES MENORS".
 EVOLUCIO I COMPARACIO DELS TIPUS
 D'OBRA AL CENTRE I LA PERIFERIA
 URBANA. 1895 - 1909.

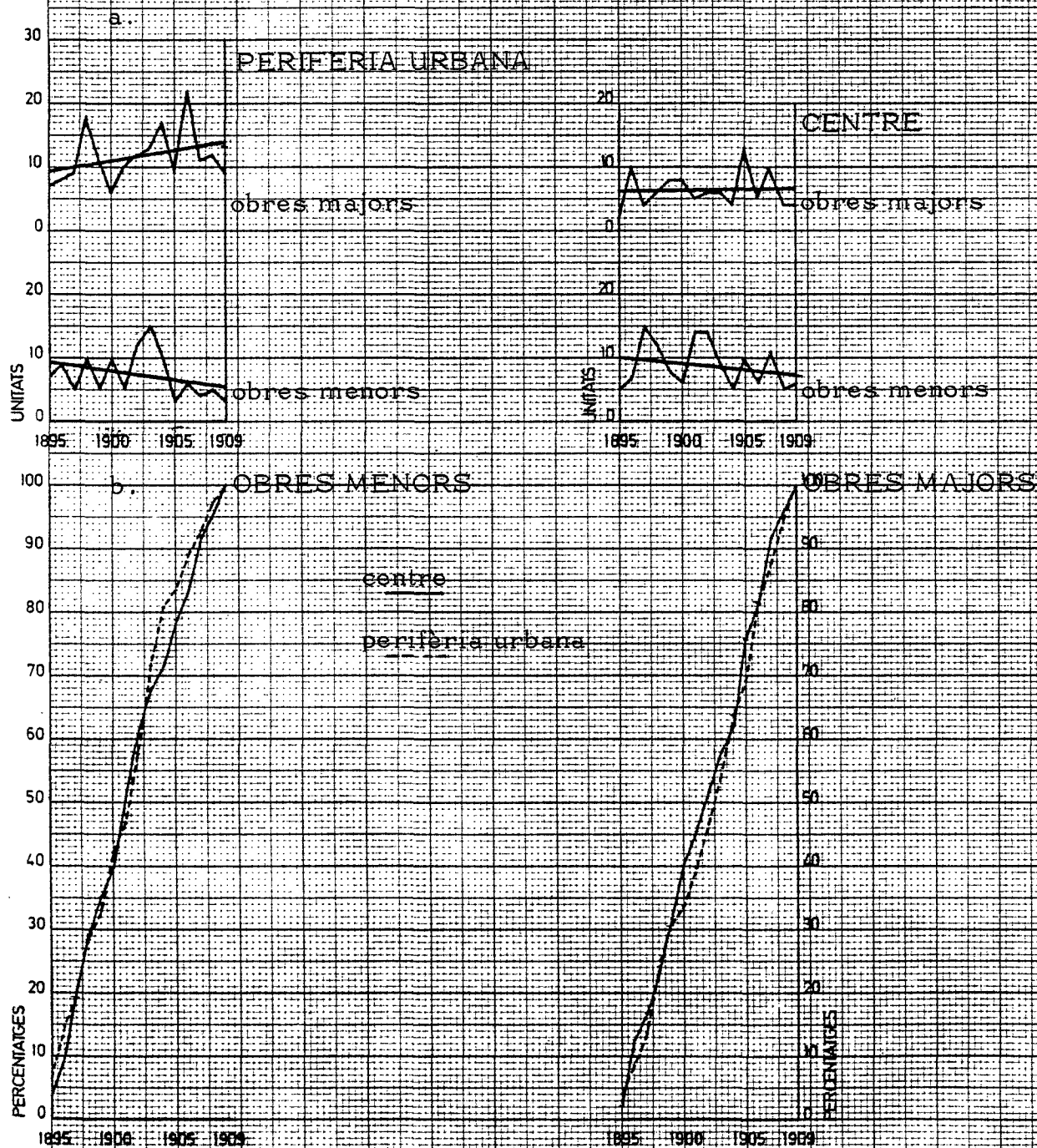
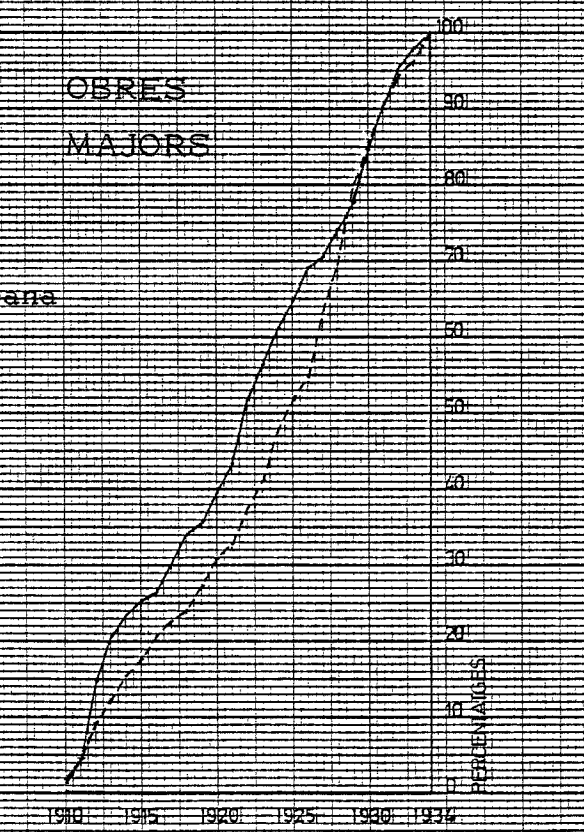
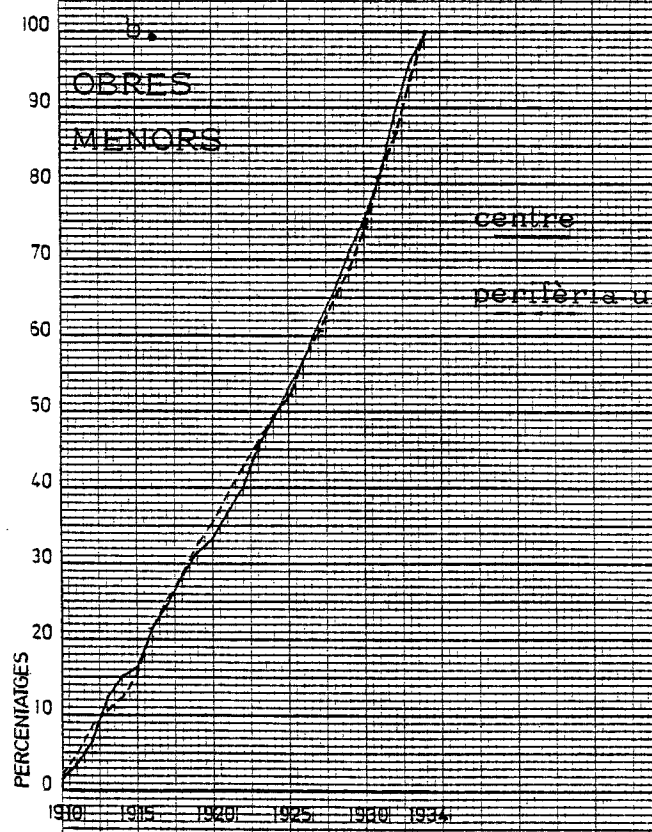
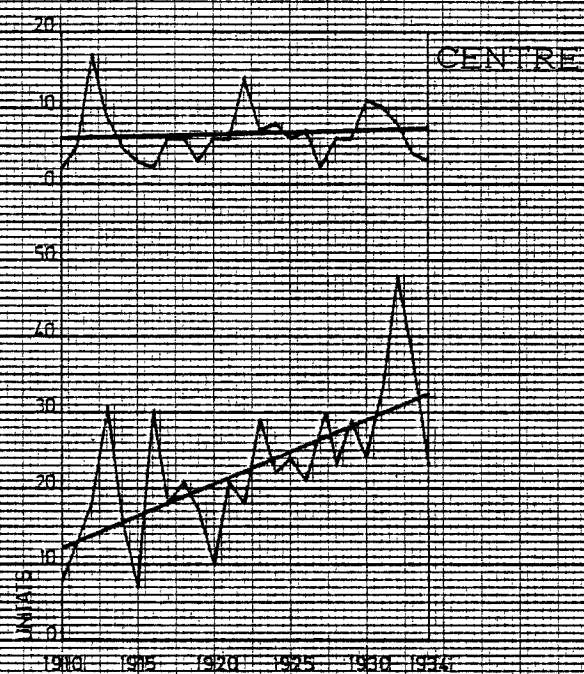
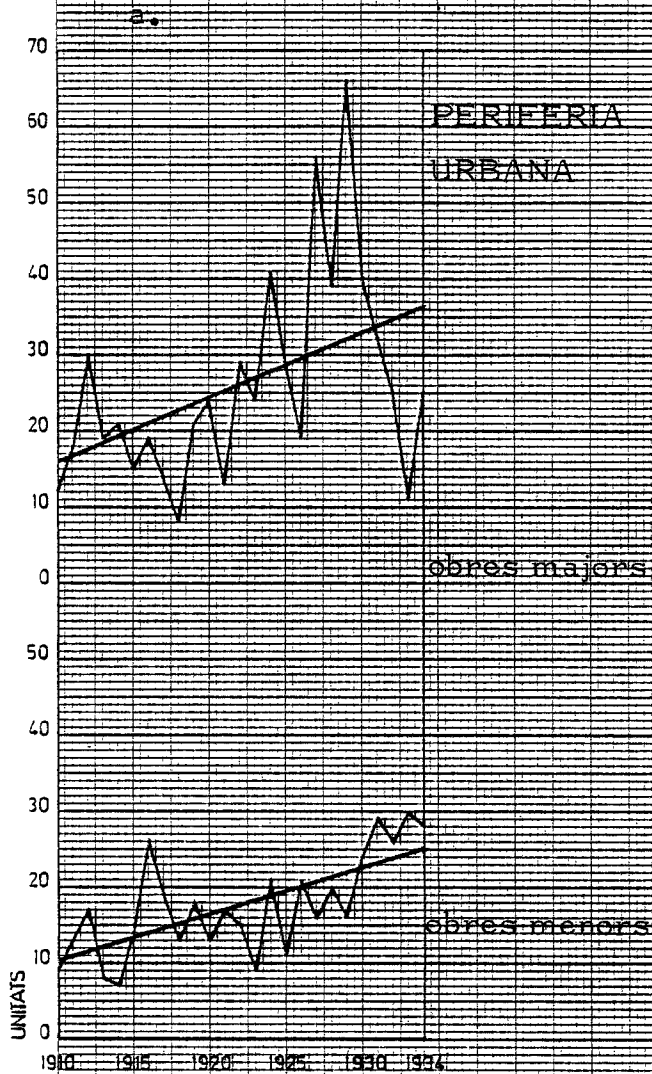

FIGURA XVII. "OBRES MAJORS" I "OBRES MENORS". EVOLUCIO I COMPARACIO DELS TIPUS D'OBRA AL CENTRE I LA PERIFERIA URBANA, 1810-1934.

de la trama antiga que va començar a produir-se des de 1877. El contrari succeeix, però, amb les obres menors (Figura XV), que experimenten una forta acceleració d'ençà 1881, quan a la perifèria la propensió de les quals, si ens atenim sobretot a la recta de tendència, és molt més suau. Tanmateix, però, en el centre, aquestes obres menors tenen un caire de reforma molt intens car, dins aquesta categoria s'hi agrupen reformes en els portals, obertura per a escales de veïns, adecentament de façanes i ràfecs, etc. Aquestes obres, poc importants quant al volum de l'obra, tenen una considerable importància qualitativa que es relaciona amb un elevat nombre de petites iniciatives que acompanyen als processos més coneguts, per més consistents, de remodelació del casc antic i que anomenàvem abans (4).

La importància indicativa de l'evolució de les obres menors també està reflectida a la figura XVI, on en referir-se a uns anys de crisi, recull la davallada d'aquestes obres, les més afectades quant a la tendència sobretot a la perifèria. L'explicació d'aquesta caiguda, al centre i a la perifèria, pot cercar-se en els grups socials que sostenien majoritàriament aquestes actuacions (5) i que eren en gran part l'expressió reduïda de la hipotètica reforma que no podien assolir els treballadors i els menestrals. El contrari seria també cert pel que fa a la burgesia, una part de la qual semblava haver pogut continuar sostenint un mínim d'activitat constructiva i immobiliària. Aquesta hipòtesi, que s'ha formulat repetidament, semblaria trobar un recolzament en el comportament seguit pels murs de tanca (Figura XIX) i que demostraria la necessitat de continuar protegint nous solars (6).

En el període següent (Figura XVII), i sobretot entre 1915 i 1933, la sol·licitud de permisos, sobretot pel que fa referència a les obres menors, torna a ésser considerable a ambdues àrees de la ciutat, tot i que la finalitat d'ambdues sigui diferent. En el XX, en el centre, han de relacionar-se ja forçosament amb la funció comercial (aparadors i rètols publicitaris); a la perifèria, però, igual que les reformes, s'expliquen per canvis en els edificis destinats a afavorir l'augment de les densitats residencials.

De totes maneres, l'anàlisi més particular de les obres majors, referida a les de nova planta, reforma i mur de tanca, (Taula 6.1.) aclareix al-

guns aspectes de la distribució de les obres al llarg del procés.

TAULA 6.1. EVOLUCIÓ DELS TIPUS D'OBRA EN ELS PERÍODES 1865-1894, 1895-1909, 1910-1934 i 1935-1938.

		<u>Centre</u>	<u>Perifèria</u>
1865-1894	nova planta	48 (4%)	414 (32%)
	reforma	127 (10%)	136 (10%)
	mur de tanca	5 (0'3%)	80 (6%)
	"obra menor"	235 (19%)	226 (19%)
1895-1909	nova planta	33 (6%)	49 (9%)
	reforma	55 (11%)	60 (12%)
	mur de tanca	7 (1%)	65 (13%)
	"obra menor"	133 (26%)	109 (22%)
1910-1934	nova planta	41 (2%)	252 (14%)
	reforma	105 (6%)	283 (15%)
	mur de tanca	6 (0'5%)	115 (7%)
	"obra menor"	570 (31'5%)	440 (24%)
1935-1938	nova planta	3 (1%)	29 (16%)
	reforma	13 (7%)	24 (14%)
	mur de tanca	3 (1%)	20 (12%)
	"obra menor"	37 (21%)	49 (28%)

Aquestes dades, que evidencien el predomini majoritari de les obres de nova planta a la perifèria (414 obres en els anys 1865-1894, vegeu igualment la Figura XVIII), permeten confirmar l'existència de l'augment de la reforma als encontorns de les àrees centrals a mesura que transcorre el procés urbà.

FIGURA XVIII. OBRES DE NOVA PLANTA,
 REFORMA I MUR DE TANCA. EVOLUCIÓ
 AL CENTRE I LA PERIFERIA URBANA
 1865 - 1894.

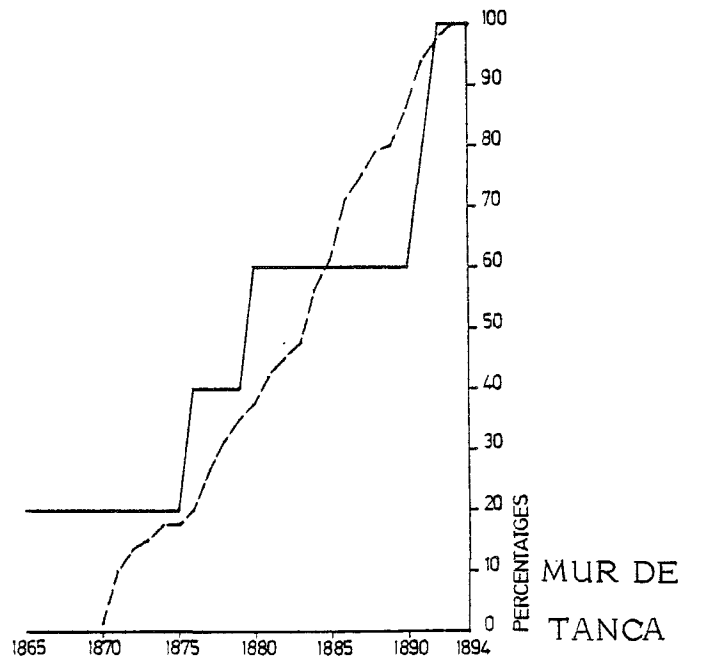
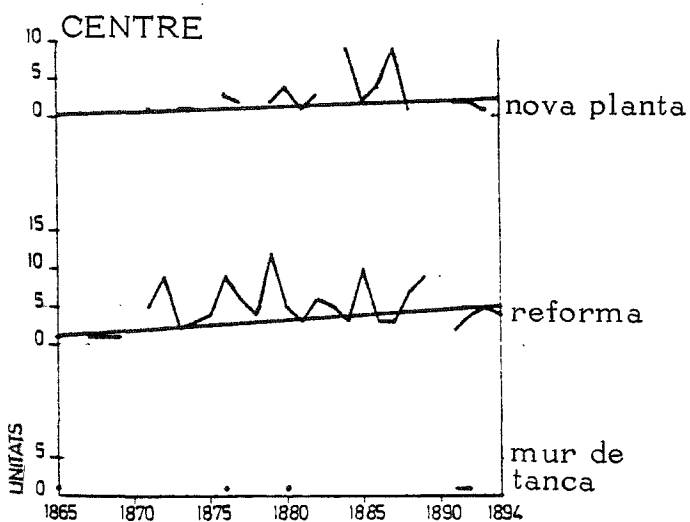
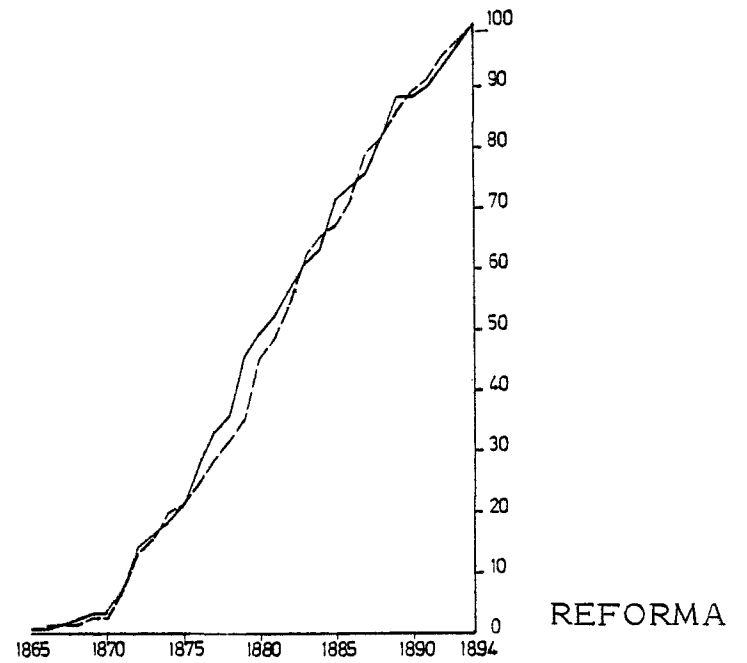
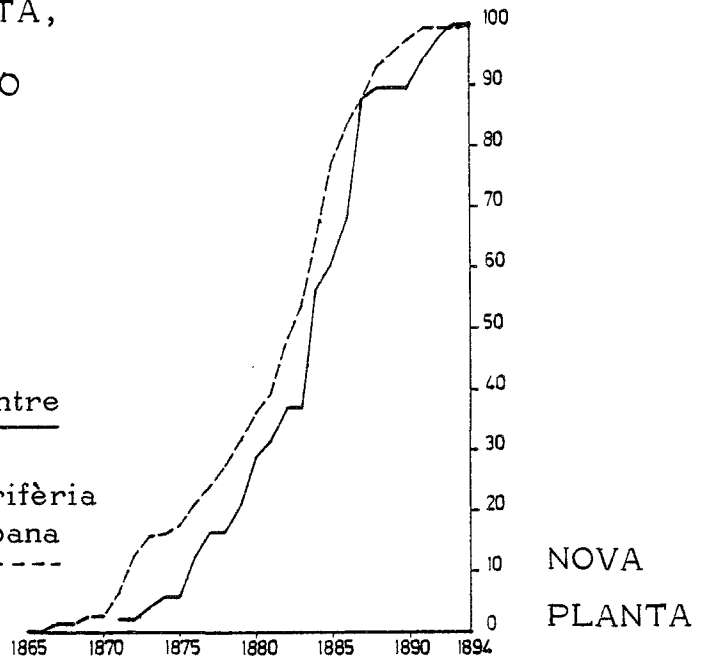
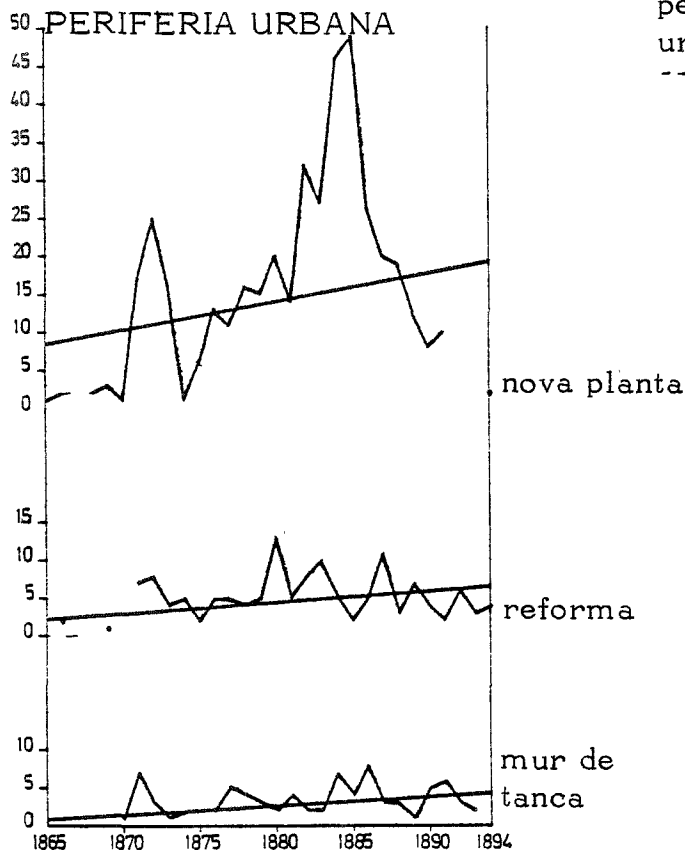
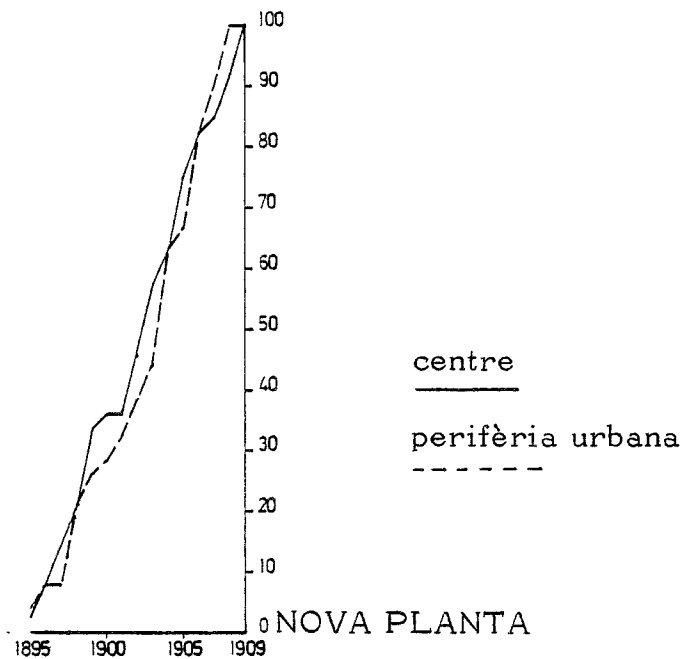
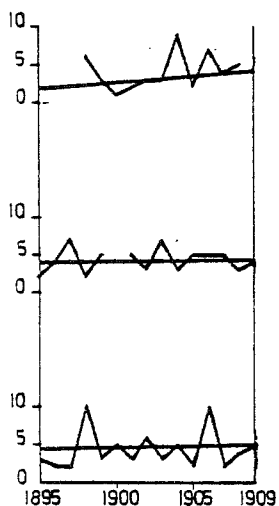

FIGURA XIX. OBRES DE NOVA PLANTA, REFORMA I MUR DE TANCA AL CENTRE I LA PERIFERIA URBANA. 1895 - 1909.

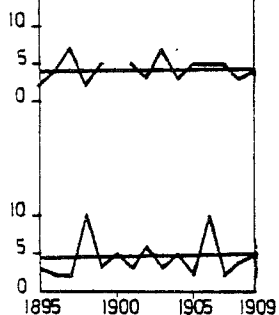

PERIFERIA URBANA

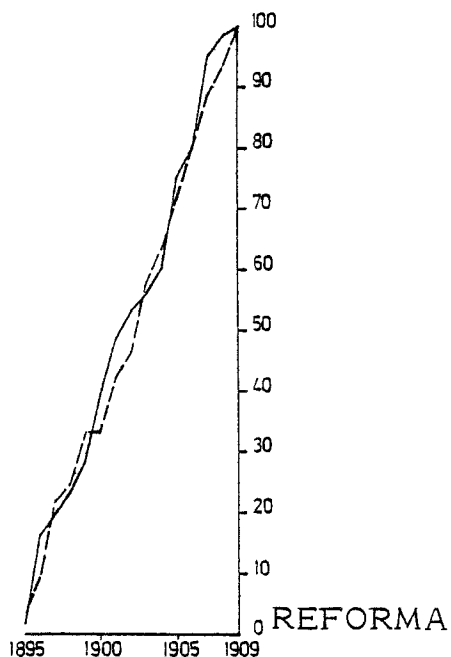
nova planta

reforma

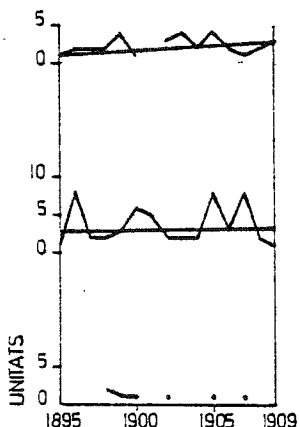
mur de tanca

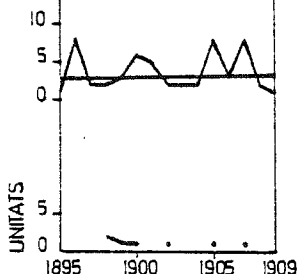
REFORMA

CENTRE

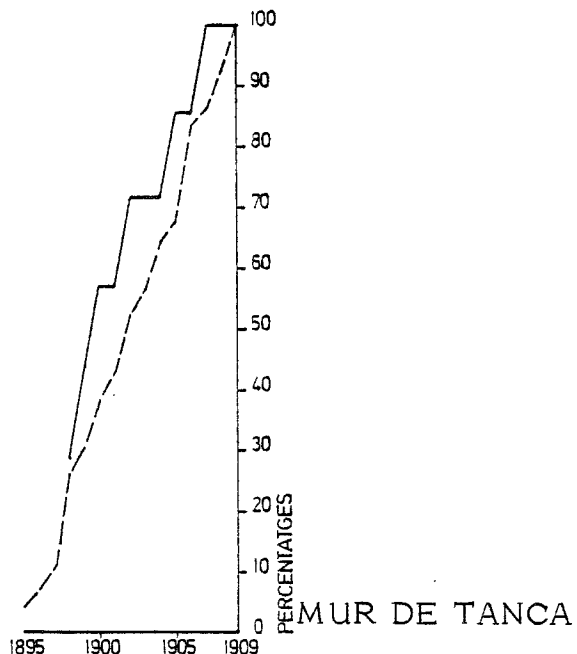
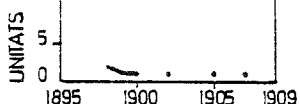
nova planta

reforma

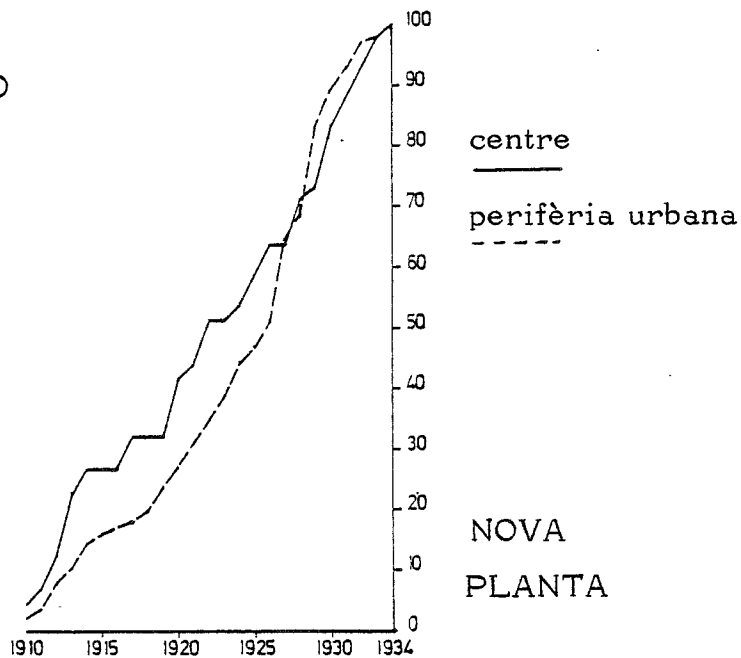
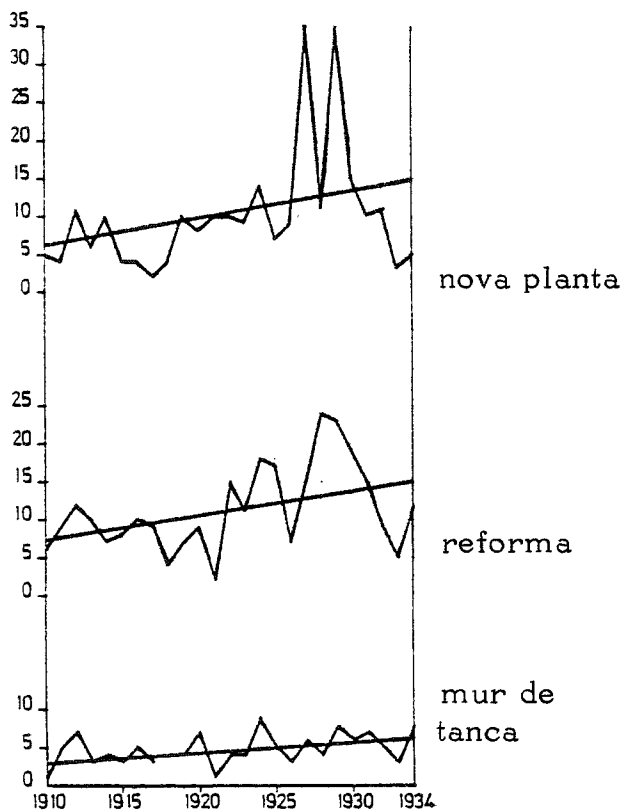
mur de tanca

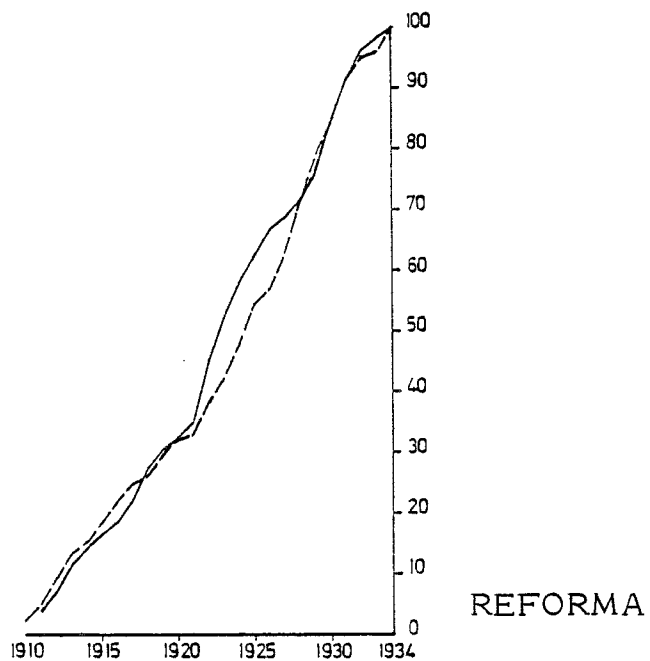
MUR DE TANCA

FIGURA XX. OBRES DE NOVA PLANTA, REFORMA I MUR DE TANCA. EVOLUCIO AL CENTRE I LA PERIFERIA URBANA. 1910 - 1934.

PERIFERIA URBANA

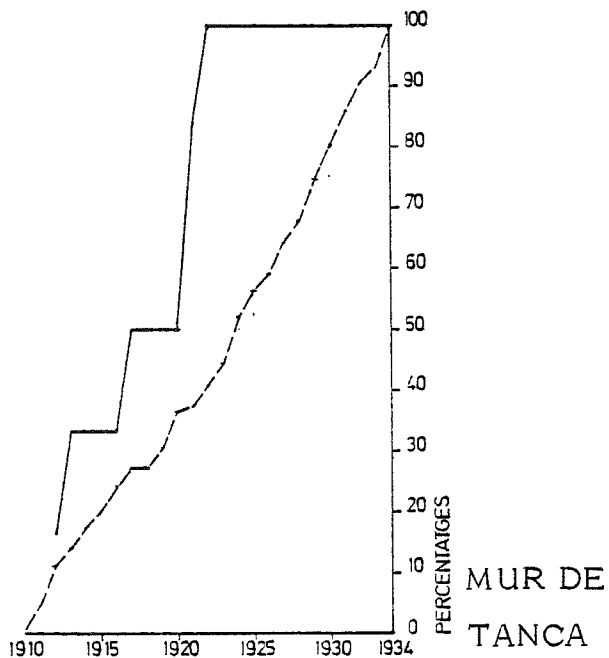
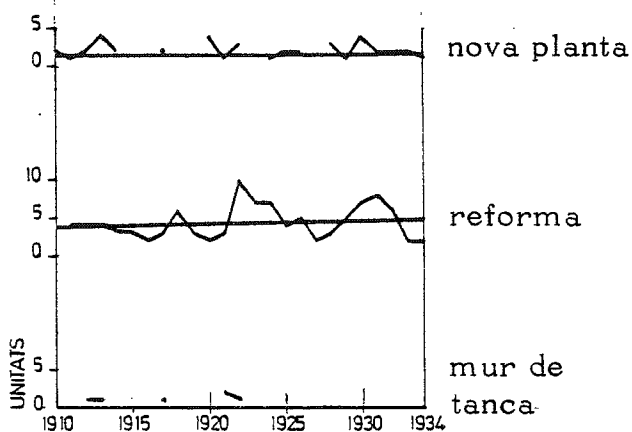

NOVA PLANTA

REFORMA

CENTRE

Aquest caràcter, que es reflecteix amb claredat en les dades del tercer període, quan les obres de reforma assoleixen una importància numèrica fins i tot superior a les de nova planta, 283 permisos enfront 252 respectivament, i que es recull igualment en la inclinació de cadascuna de les rectes de tendència (Figura XX), permet confirmar, senzillament, que la reforma constitueix un caràcter fonamental del procés urbà, al qual hom tendeix a considerar unilateralment en tant que fenomen expansiu.

Malgrat tot, una cartografia on puguin localitzar-se les iniciatives de construcció, permet continuar estudiant aquests senzills esquemes evolutius.

LA MECÀNICA EXPANSIÓ - REFORMA A L'ESPAI VILAFRANQUÍ.

Amb la finalitat de conèixer millor alguns aspectes de la dinàmica expansió - reforma, hem dibuixat aquest procés amb una cartografia de la localització de les sol·licituds d'obra. Metodològicament parlant, aquest podria haver resultat un intent sofisticat, però degut a la simplicitat i als condicionants de les fonts, s'ha desenvolupat en forma molt senzilla. Es fonamenta, simplement, en tres llistats, referits cadascun a les obres de nova planta, reforma i mur de tanca, on s'ordenen els carrers només segons la data en la qual apareix el primer expedient tramitat amb motiu d'aquestes tres iniciatives de construcció (7). De totes maneres, cal advertir que degut al significat expansiu de les obres de nova planta construïdes abans del 1865, les llicències de les quals es remunten aproximadament al 1845, hem utilitzat també, per tant, aquells expedients als quals ens referíem en un altre lloc (8) i que no han estat tabulats degut a les seves característiques especials.

El resultat d'aquest assaig ha estat expressat en un conjunt de cinc plànols (Figures XXI i XXII), els quals, al nostre parer, continuen recolzant l'existència d'una dinàmica expansió - reforma, que s'interrelaciona i que s'expressa espacialment en l'àrea central i perifèrica de la ciutat. De totes maneres, un examen de detall d'aquests plànols permet detectar que aquestes relacions no s'estableixen mecànicament, i que es complementen, en canvi, amb condicionants de proximitat. Alhora, aquesta dinàmica sembla produir-se al llarg de dos períodes temporals qualitativament diferents.

Les bases espacials de la ciutat burgesa en l'expansió i la reforma fins el 1894.

A. Descripció del procés.

El volum de les llicències per a edificació fins 1894 té una importància que excedeix la sola intensitat del ritme de la construcció, car durant aquests anys les iniciatives que es desenvoluparen en aquest sector foren - els elements fixadors de l'estructura espacial de la ciutat fins 1960 aproximadament. De totes maneres, cal insistir potser en què l'anàlisi de la localització de les obres no representa dins d'aquest procés un element causal ni determinant, sinó que més aviat entra a formar part d'un joc més ampli - d'actuacions sobre l'espai i que configuren l'estructura urbana. D'entre - aquest joc, les obres de la construcció en representen l'aspecte morfològic potser més evident, i des d'aquest punt de vista l'anàlisi de l'expansió-reforma i del model centre - perifèria ve a ésser per tant un esquema només descriptiu d'una realitat molt més àmplia, a la qual haurem de recórrer necessàriament més endavant.

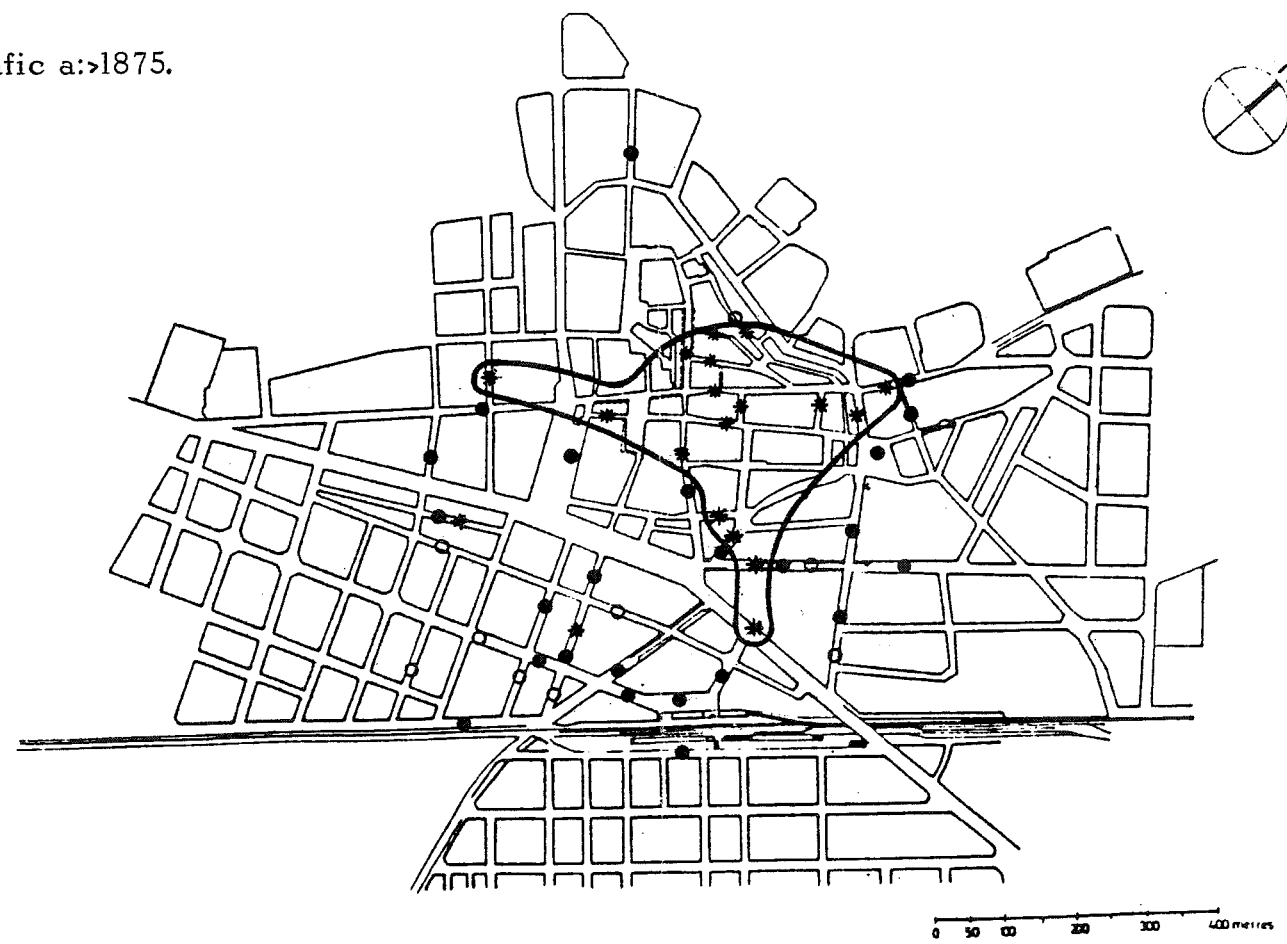
Tot i que les primeres dades amb què comptem són posteriors al 1865 en gran majoria, cal recordar que ja fèiem esment a plànols anteriors a aquest any (8), la inclusió dels quals ens condueix a pensar en una primera etapa expansiva en la primera meitat del XIX (9).

Podem observar, així, que la lectura del plànol corresponent als anys que antecedeixen el 1876 (Figura XXI; plànol a) ens situen davant un període en què l'expansió ha assolit ja unes considerables distàncies respecte a l'antic perímetre medieval. Pot advertir-s'hi, per exemple, que de la localització de les primeres obres nova planta, reforma i mur de tanca en - sorgeix una distribució relativament regular en dues àrees aproximadament concèntriques: centre i perifèria. En aquesta distribució, els carrers dels raval, St. Pere i La Paloma a l'Oest, i Sta. Magdalena, Bonaire, Pines i del Cid a l'Est, estan caracteritzats per la presència d'obres de nova - - planta. Succeeix el mateix al Sud, en el barri de l'Estació i en els entorns d'Amàlia Soler, on la tendència expansiva es complementa encara amb iniciatives de mur de tanca. També, al Nord, s'hi assenyala una feble presència extensiva, localitzada al carrer de Farran (aleshores camí de Torre lles). I al mig d'aquest cercle el casc antic, que es caracteritza, al contrari, pel predomini materialment absolut de la reforma, tret que tan sols no es compleix a la Rambla de Sant Francesc (de fet aleshores encara raval),

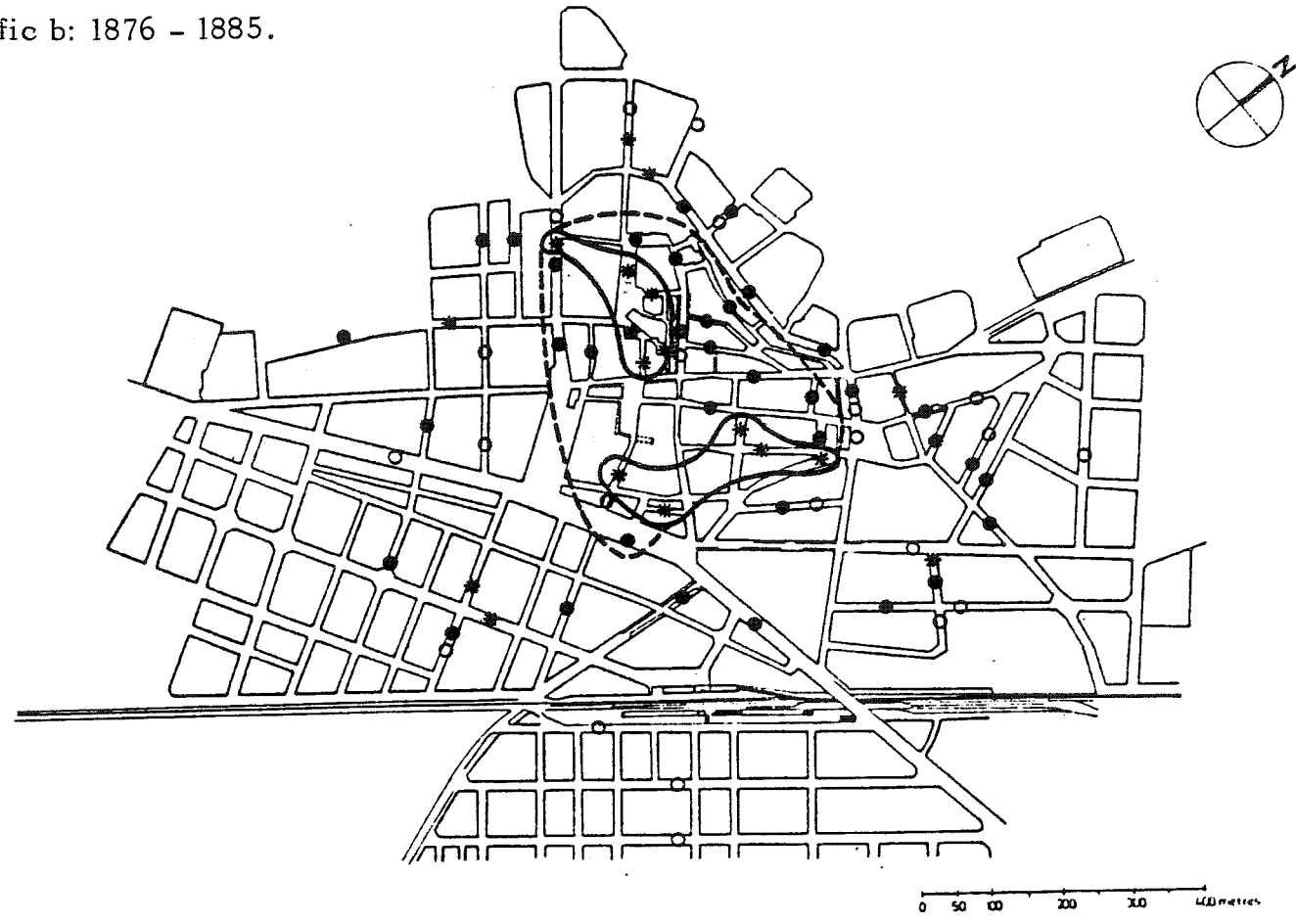
FIGURA XXI. DINAMICA
EXPANSIÓ - REFORMA,
SEGONS LA PRIMERA
OBRA A CADA CARRER.

- Nova planta
- * Reforma
- Mur de tanca
- Predomini d'obres de reforma
- Predomini d'obres de reconstrucció

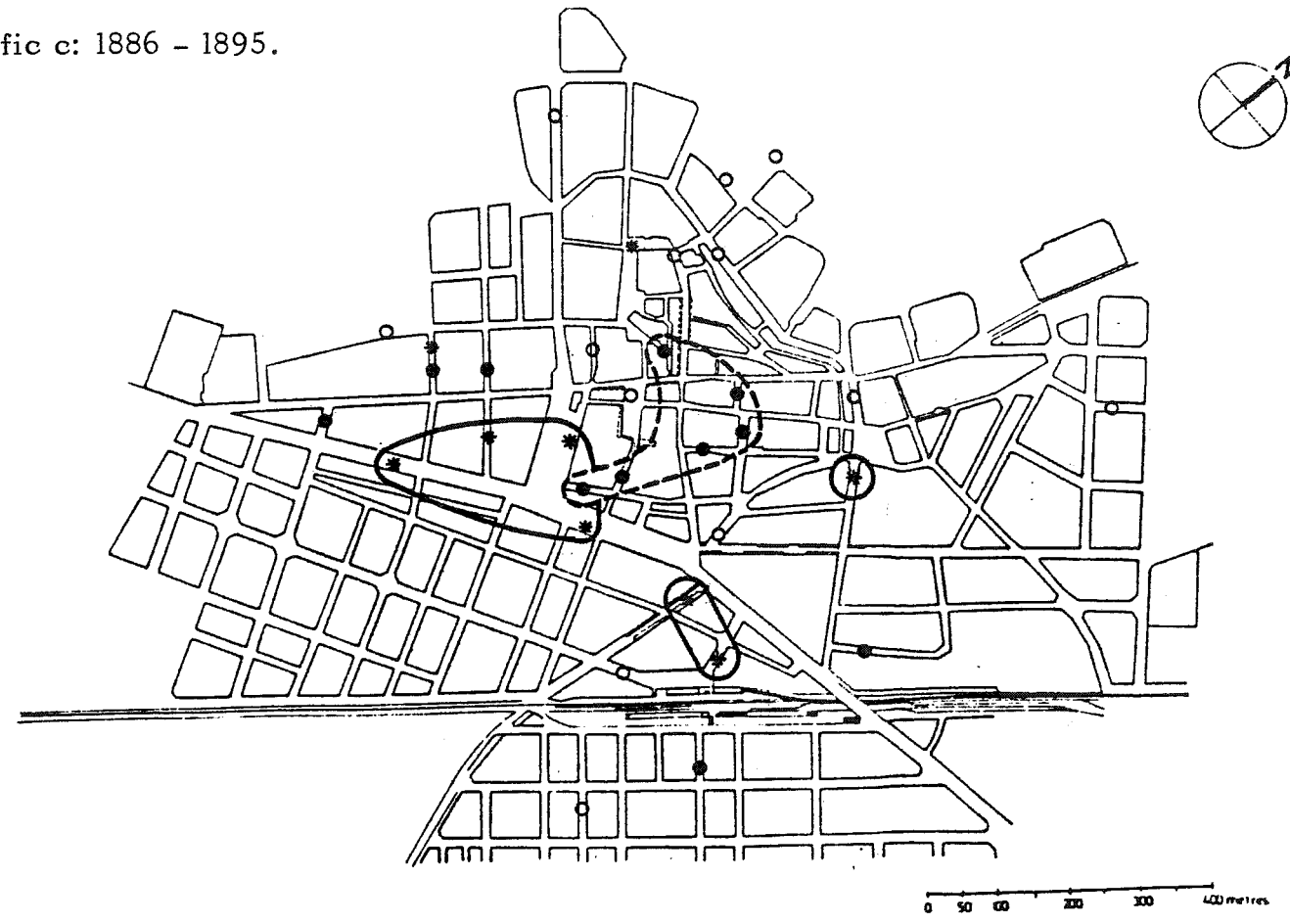
Gràfic a: >1875.

Gràfic b: 1876 - 1885.

Gràfic c: 1886 - 1895.

i a la Parellada.

La tendència a una regularitat expansiva en els encontorns del casc antic es veu reforçada durant la dècada següent (Figura XXI, plànol b), amb nombrosos casos de primera nova construcció en àrees poc afectades - abans i per tant, dilatant-se els límits perifèrics. Observi's concretament els casos del que serà el barri de Les Clotes i de St. Julià per una banda, i el dels carrers del Molí d'en Rovira, Raval i Poble Nou per l'altra. Aquest fenomen, després de quinze anys d'expansió continuada, s'acompanya amb una consolidació de la reforma al casc antic: en el recinte medieval continuem trobant àrees de reforma en carrers on abans encara no - s'hi havia produït i, el que és més important, el barri queda afectat per veritables obres de reconstrucció que per mor de la codificació apareixen en el plànol com a nova planta. En el 1885, la reforma, com a característica constructiva i urbanística, s'havia ja estès materialment a tot el casc antic.

En la dècada següent (Figura XXI, plànol c), continuen recollint-se les mateixes pautes espacials amb la variant, però, que els episodis de reforma comencen a superar ja els límits del recinte urbà tradicional i afecten ja al que serà la futura àrea central de les dues Rambles, així com les d'alguns carrers que li són veïns (carrer de Misser Rufet, carretera de Tarragona, i carrer de Vidal).

B. El component sectorial a la perifèria urbana.

Però l'esquema circular inherent a la imatge centre -perifèria urbana no és precisa, i fins i tot els plànols que estem analitzant recullen l'existència d'una tendència a l'expansió compartimentada en sectors i que està - provocada per l'existència de les noves vies de comunicació que, a mesura - que s'establien, anaven afectant i conferint millors expectatives als seus encontorns.

Ens introduïm així al tema de la tendència radial en l'organització de

la ciutat, complementària d'aquesta concèntrica, i que estudiarem més concretament en el capítol següent. De totes maneres, potser un comentari resumit d'aquesta tendència sectorial pot ajudar a concretar alguns aspectes poc clars que acompanyen aquesta dialèctica de l'expansió i la reforma urbanas.

Així, cal tenir en compte que l'expansió es remunta necessàriament a principis del XIX, a la incidència del quarter i la carretera de Barcelona (10) quant a antecedents envers el Sud. De la mateixa manera, tampoc no poden menysprear-se els efectes condicionants dels petits raval del carrer de Sant Pere i de la Font, l'ocupació intensiva dels quals pot haver repercutit en les primeres construccions residencials (1840...) a la Rambla de Sant Francesc i carrer de la Paloma (antigues llenques de muralla) (11) i que ens remetrien a un primer episodi de reforma del casc antic pràcticament desconegut i que seria coetani de la desamortització i de la urbanització de la veïna Pça. de Sant Joan (12).

Especulacions al marge, el cert és que ens trobem amb què l'expansió en la perifèria d'ençà 1865 no és espacialment uniforme, sinó que sembla haver-se produït per la configuració de sectors successius. Fixem-nos sobretot en la localització de les primeres obres de nova planta en aquests tres primers plànols: hi ha en el primer un predomini al barri de l'Estació, en el segon hi trobem el del Raval i Les Clotes, i en el tercer, si bé és cert que en menor grau, a St. Julià. Aquest desplaçament S-E.N.N-W no és casual, i quan més endavant haurem de recórrer a les formes del planejament i als mecanismes urbanístics utilitzats durant el procés, ens adonarem de llur importància. Detinguem-nos-hi, però, ni que sigui breument.

Hi ha en els inicis l'atracció per a la ubicació de la residència a les noves vies obertes amb motiu de l'alineament de les carreteres a Barcelona i Tarragona i pel ferrocarril més tard (1866). Posteriorment, la incidència de la carretera d'Igualada (1879) és la que fixa les expectatives per al raval, i a continuació la de Sant Martí (1880). Ens trobaríem així en presència del factor lineal com a organitzador del creixement de la ciutat: garantint una infraestructura elemental al llarg dels seus eixos amb uns entorns proporcionalment més agradables que haurien començat a provocar -

una mobilitat residencial des del centre (amb la reforma consegüent) i alhora incidint en els respectius espais veïns de la perifèria, als quals potenciava comparativament amb la resta.

El mateix succeiria també respecte al procés de reforma en el centre, que seguiria una tendència també lineal des de la Plaça de la Constitució, passant pel Vall del Castell, Plaça de l'Oli i Plaça de Jaume I, en les proximitats dels quals haurien anat produint-se les actuacions en els edificis.

La segona onada expansiva.

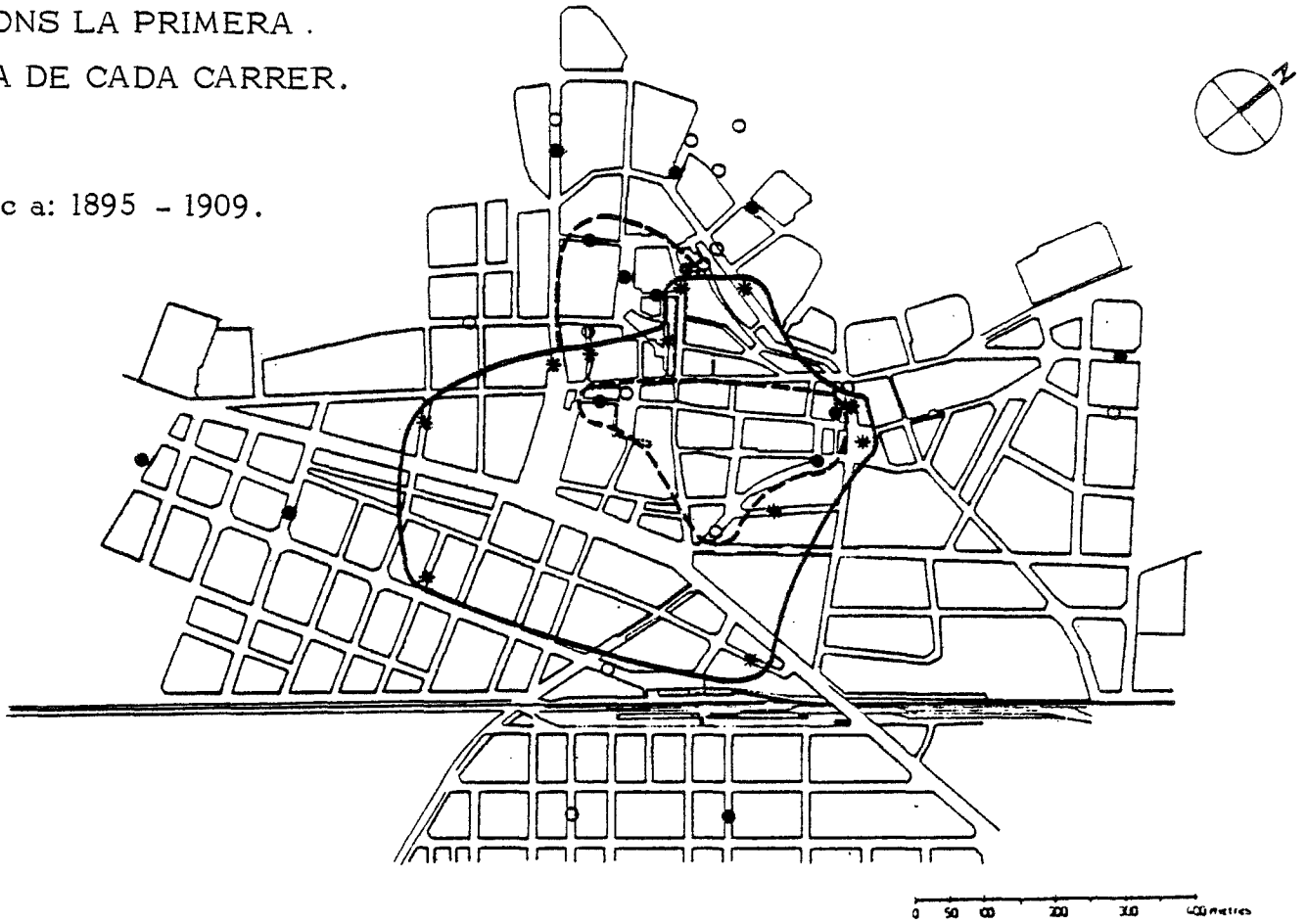
A. La incidència espacial a la perifèria urbana.

Ja hem parlat de la dinàmica immobiliària malgrat la crisi econòmica posterior al 1894, i en el plànol quart (Figura XXII), a part de la continuïtat de la reforma fora els límits del casc antic, pot veure-s'hi com comença a dibuixar-se el que en els anys següents (1910...) serà la nova perifèria de la ciutat. En aquest sentit, la lectura del plànol corresponent als anys 1910-1934 és alligadora: l'antiga perifèria de la ciutat és ja una àrea marcadament modificada quant als edificis i, en canvi, paral·lelament però, l'expansió ha arribat al que seran els límits de la ciutat fins 1960. Destaca sobretot la presència del fenomen, ja a les darreries del període, en els extraradis del barri del carrer de Comerç on, com veurem més endavant, les obres de nova planta tenen aquí un significat obrer, i en canvi la reforma es produeix en edificis industrials. La presència d'obres de nova planta als extrems del Poble Nou posseeix també un destí social semblant i confirma per tant la notícia de la incidència espacial de la rifa nadalenca del 1926 (13).

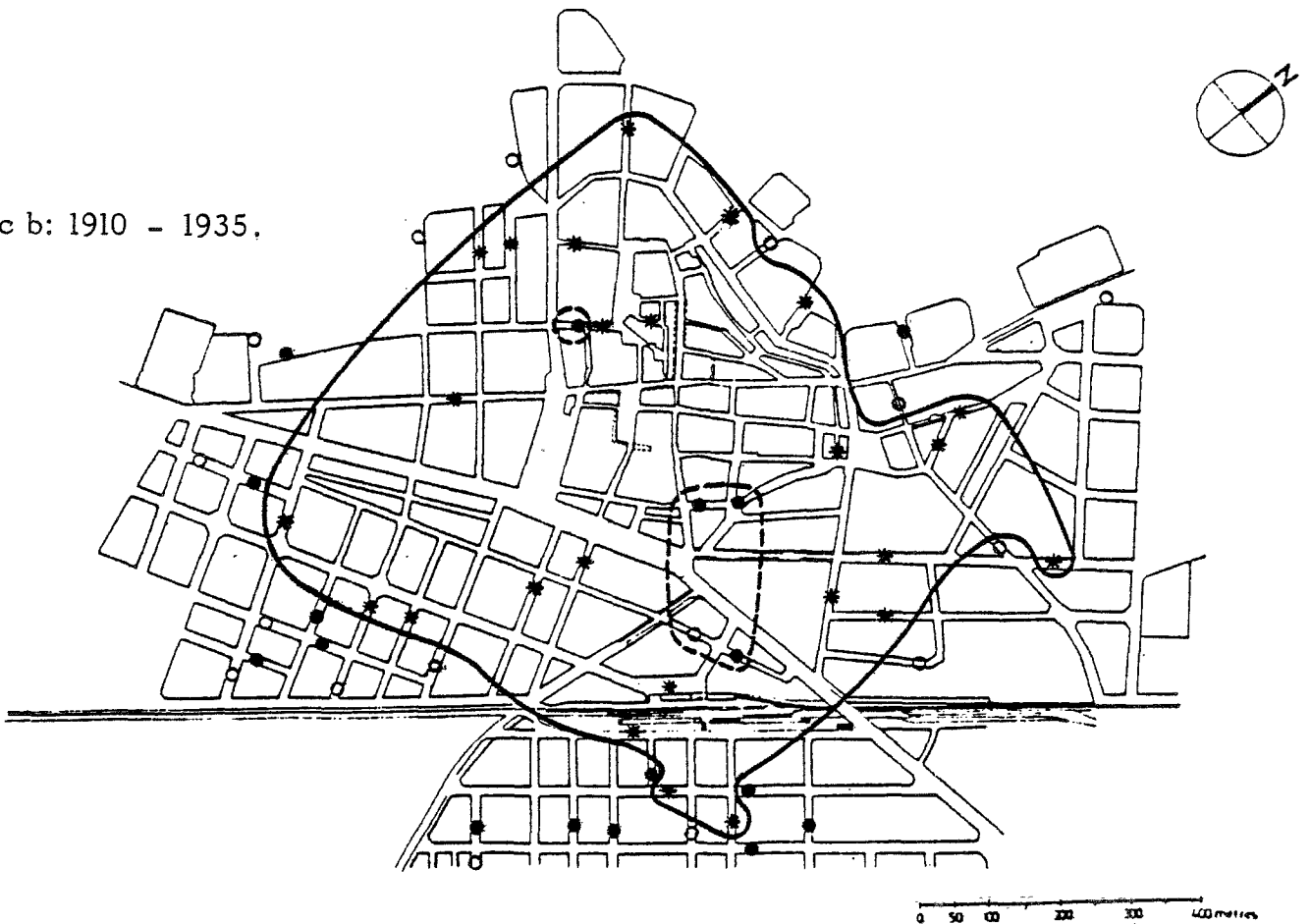
Per a concloure aquest apartat, interessa destacar finalment, potser, només aquest caràcter obrer de les obres de nova planta, car potser per aquest camí trobaríem alguna explicació sobre la fallida d'un eixample residencial burgès a la perifèria vilafraquina.

FIGURA XXII. DINAMICA
EXPANSIÓ - REFORMA
SEGONS LA PRIMERA .
OBRA DE CADA CARRER.

Gràfic a: 1895 - 1909.

Gràfic b: 1910 - 1935.

B. Una extensió feble i molt localitzada.

Malgrat tot, l'anàlisi pormenoritzada de ls dos plànols corresponents als anys 1894-1909 i 1910-1934 (Figura XXII) ha d'ésser necessàriament con-
traposada a una altra informació que tenim sobre el procés de construcció
en els barris perifèrics, la qual, per cert, introdueix unes certes discre-
pàncies amb el model que, fins ara, semblava anar-se complint amb un cert
grau d'aproximació.

Per aquest motiu, pot ser molt interessant conèixer quina era la in-
tensitat real de les construccions que seguien l'aparició d'aquestes prime-
res obres en els carrers més allunyats dels mateixos barris perifèrics.

Amb la finalitat d'il·lustrar l'escassetat d'aquestes iniciatives, -
s'han elaborat uns gràfics (Figura XXIII) on s'hi recullen les evolucions
de cada un dels barris perifèrics (14) quant a la demanda de sol·licitud de
permisos per a nova planta, reforma i obra menor. Veritablement, els resul-
tats evidencien suficientment l'única intensitat en les construccions de -
nova planta al Poble Nou i encara, només durant uns breus anys.

De fet, arribats a aquest punt, s'imposen una sèrie de preguntes que
introdueixen serioses discrepàncies respecte a les explicacions exclusiva-
ment mecàniques que hem adoptat fins aquest moment, Sincerament, creiem que
a partir d'ara sorgeixen una sèrie d'interrogants que cal contestar mitjan-
çant altres esquemes conceptuals. Mencionem a continuació algunes d'aquestes
qüestions:

Són suficients aquestes poques dades com per a sostenir un procés de -
reforma tan intens i extens (Figura XXII, plànol b) ?, o és que simplement
ens trobem en presència de la inevitabilitat d'una explicació recolzada en
mecanismes conscients de producció de sòl urbà?, incideix aquí un augment,
previsiblement sobtat, dels preus del sòl que impossibilitaria per tant la
construcció de vivendes obreres com no fos als confins d'uns barris ja de -
per si perifèrics?.

Tanmateix, però, abans de continuar aquesta nova línia explicativa, -
convé matisar, concretament, alguns aspectes de la localització puntual de les
obres.

NOVA PLANTA

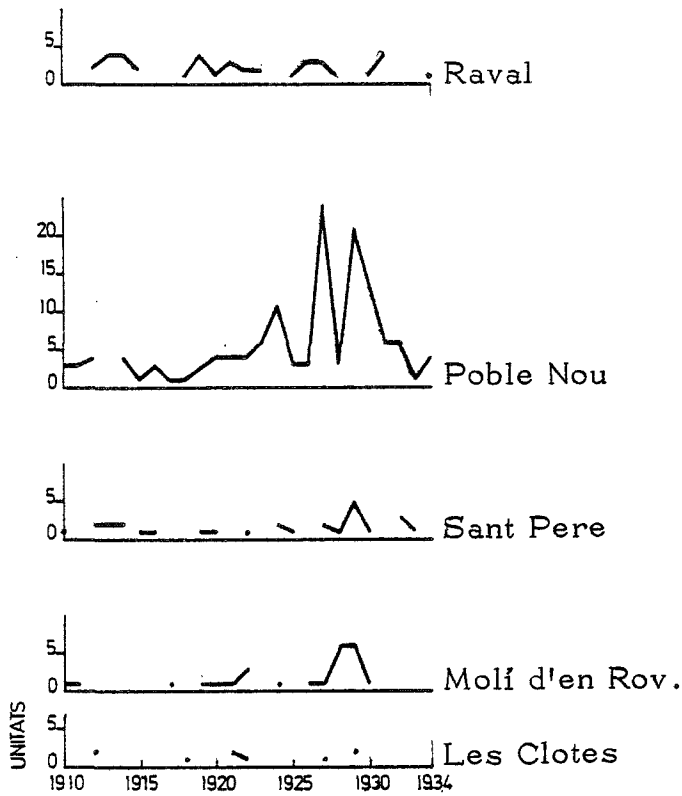
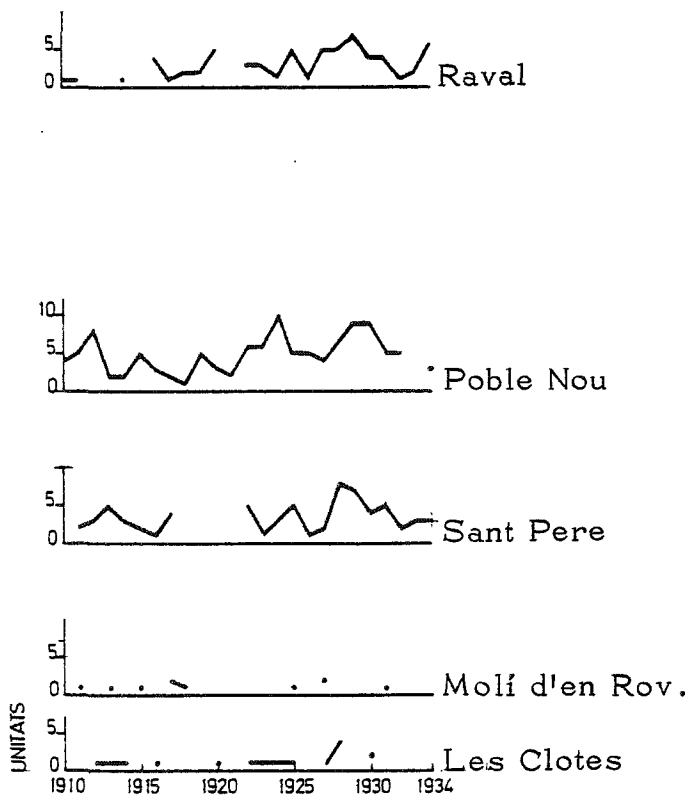
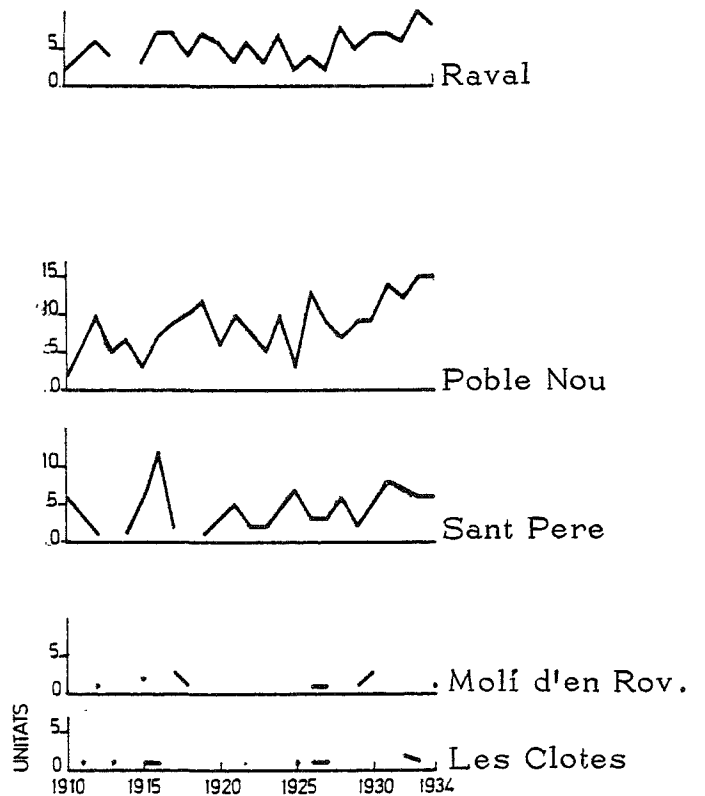

FIGURA XXIII. OBRES DE NOVA PLANTA, REFORMA I "MENORS" ALS BARRIS DE LA PERIFERIA URBANA. 1910-1934.

REFORMA

"OBRES MENORS"

TENDÈNCIES DE LOCALITZACIÓ DE LES OBRES EN ELS CARRERS: CENTRALITAT
I VEINATGE. (1900-1930).

Continuant experimentant sobre les causes que incideixen en la localització de les obres, i considerant encara només aquells aspectes que relacionen estrictament les característiques de l'obra amb les de la seva ubicació, hem assajat una cartografia més detallada d'aquestes variables.

En termes generals, pot avançar-se que els resultats que hem obtingut confirmen la importància del fet centralitat, circumstància que, en realitat, afecta només una part reduïda de tot el barri que fins ara hem considerat com a central. De la mateixa manera, s'hi observa la rellevància de la posició relativa de les obres respecte a les àrees dels encontorns, ja siguin o no centrals, així com de la localització específica dels solars o parcel·les respecte al carrer.

Aquest conjunt d'observacions, minucioses i que es recolzen en gran mesura en la localització de les obres menors, serveix, si més no, per a traslladar a primer terme tota una sèrie de consideracions que fins ara havíem anat efectuant de manera secundària i que al·ludien igualment a d'altres tendències bàsiques i senzilles d'organització de l'espai urbà.

El mètode i les fonts utilitzades.

La localització puntual i concreta de les llicències d'obres en cadascuna de les parcel·les corresponents suposa uns criteris de selecció i d'ordre que es deriven de la mateixa complexitat de l'intent.

Per aquest motiu, va prendre's la decisió de cartografiar només una sèrie d'àrees que podrien ésser considerades, com a prototípiques de les diferents formes bàsiques d'organització de l'espai vilafraquí. Els indrets es-

collits afecten l'eix del centre tradicional de la Plaça de la Constitució i del Vall del Castell (Figura XXIV), l'àrea de la Rambla de Sant Francesc i carrers centrals veïns (Figura XXV), un subsector del primer eixample de cimonònic al carrer d'Amàlia (Figura XXVII), així com tres exemples de localització de les obres en tres carrers de raval, el carrer de Sant Pere - (Figura XXVI), el carrer del Cid i de Pines (Figura XXIX) i, per últim, el carrer de Santa Magdalena (Figura XXVIII).

Un cop seleccionats aquests sis casos, la dificultat fonamental quant a la cartografia es relaciona amb l'absència d'un parcel·lari per a l'època i amb alguns expedients que, sobretot als extraradis dels carrers dels ravals, acostumaven a oblidar el número del solar corresponent.

Per a resoldre aquests problemes, sobretot el del plànol base, s'han utilitzat uns esborranys inèdits (15) que recullen les amplades de les façanes i el nom dels propietaris. Aquests esborranys, elaborats entre 1926 i 1927 amb motiu de les obres d'infraestructura del clavegueram i pavimentació, tenien una finalitat purament fiscal i, a la pràctica, són inexistents en les àrees on aquestes obres no van realitzar-se. Habitualment, es complementen amb uns llistats que van contribuir a la localització correcta dels expedients respecte als quals teníem algun dubte.

Amb aquest material com a punt referencial, i sobre el parcel·lari - actualment vigent (16), s'ha reconstruït un segon parcel·lari, del qual no podem assegurar que respongui exactament al de l'època tot i que creiem que el grau d'aproximació és considerable. En aquest sentit, partim de la base que l'estructura espacial de la propietat en els centres de la ciutat té un elevat grau de permanència (17) i en realitat, després d'aquest estudi de detall podem ben concloure, tot i que sigui al marge dels objectius generals de l'estudi, que fins 1980 les variants respecte les parcel·les s'havien produït només en les propietats de les cantonades (reagrupant parcel·les petites) o bé en els grans solars (compartimentats en unitats menors).

Malgrat tot, i perquè en els plànols resultants no hi hagi possibilitat d'interpretacions errònies (cal recordar que l'objectiu no és el parcel·lari) els llindars de les parcel·les s'han dibuixat en gruixos dife-

rents segons provinguin d'una o altra font: un traç molt fi a l'interior - de les illes (parcel·lari del 1972) i un de més gruixut en la perpendicular a la línia de façana (informació del 1926 i 1927).

Des d'un altre punt de vista, potser cal afegir que la informació - s'ha aconseguit ordenant totes les llicències d'obres en els carrers segons la seva numeració. Quan mancava aquesta variable, s'intentava suplir la dada mitjançant altres elements complementaris tot i que en alguns casos ha estat impossible la localització. Per aquest motiu, la cartografia, realitzada només per a obres sol·licitades entre 1900 i 1930 (18) no és exhaustiva tot i que el grau de precisió dels carrers centrals sigui més gran que no en els de la perifèria (19).

Les tendències de localització de les obres en els carrers.

Partint doncs de la cartografia representada a les figures XXIV, XXV, XXVI, XXVII i XXVIII, podem detectar una sèrie de constants que presideixen les tendències de localització de les obres i de la transformació dels edificis.

La primera d'elles, la més evident, fa al·lusió a la distribució de les obres menors, de les quals la Plaça de la Constitució i la Rambla de Sant Francesc en constitueixen un exemple sobressortint. En aquest sentit, pot veure's com fins i tot dins aquests carrers hi ha tendències d'agrupació (en el primer tram de la Plaça de la Constitució i la vorera dreta de la Rbla. de Sant Francesc). És interessant ressenyar també que hi ha diferències quant a l'antiguitat de la sol·licitud d'aquestes obres i que correspon a un desplaçament de l'espai central, cada cop més heterogeni, durant aquest procés.

Per aquest motiu, les figures XXIV i XXV (a través de l'enllaç no estudiat del carrer de la Cort i La Parellada) exemplifiquen molt bé l'ús tradicional, majoritàriament comercial de les obres menors a la Plaça de la Constitució, i el ja més especialitzat i posterior dels serveis professionals (despatxos jurídics, consultoris mèdics, etc.) a la Rambla de Sant Francesc.

FIGURA XXIV. LOCALITZACIÓ DE LES OBRES AL CENTRE COMERCIAL TRADICIONAL, 1900 - 1930.

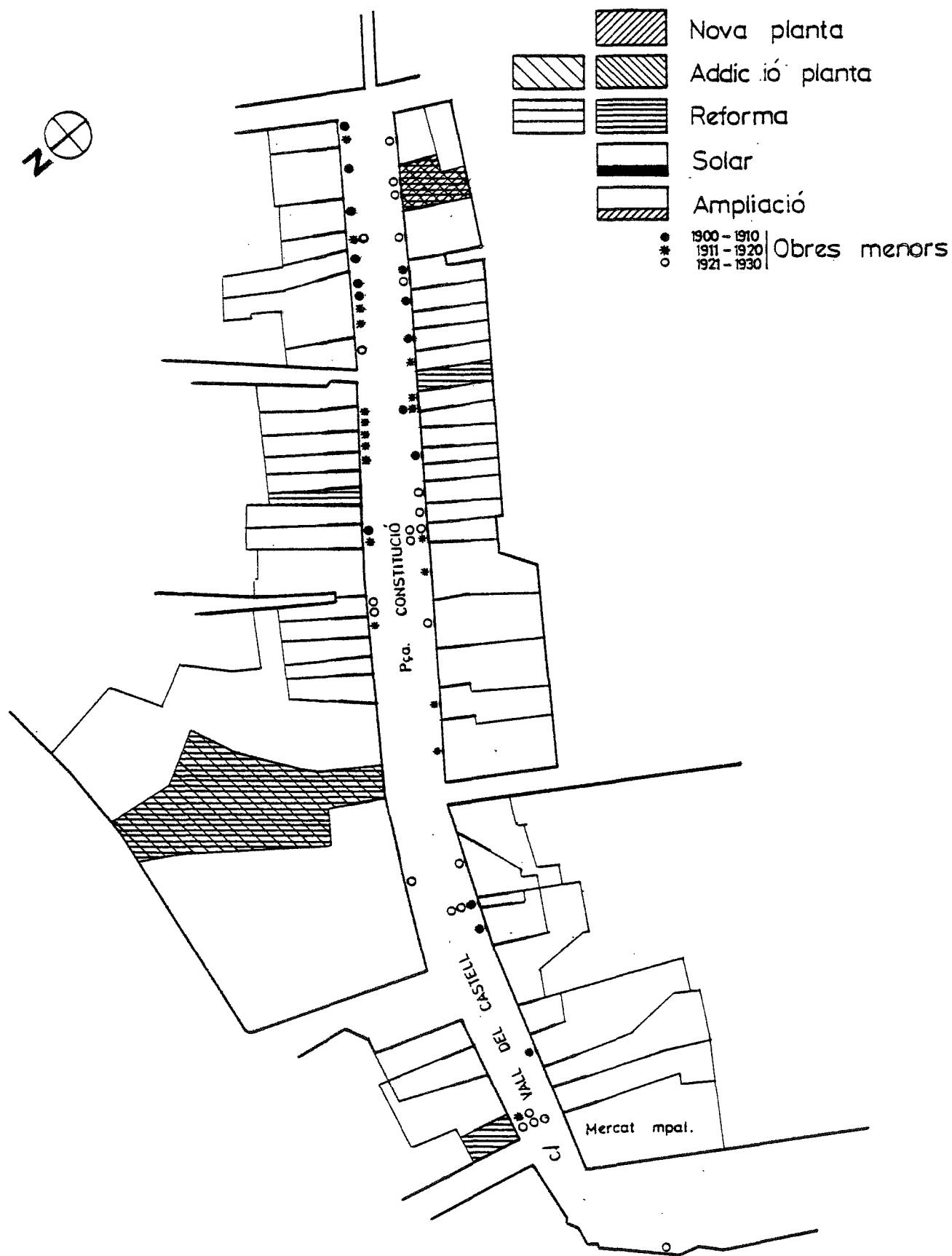
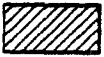

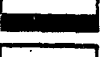

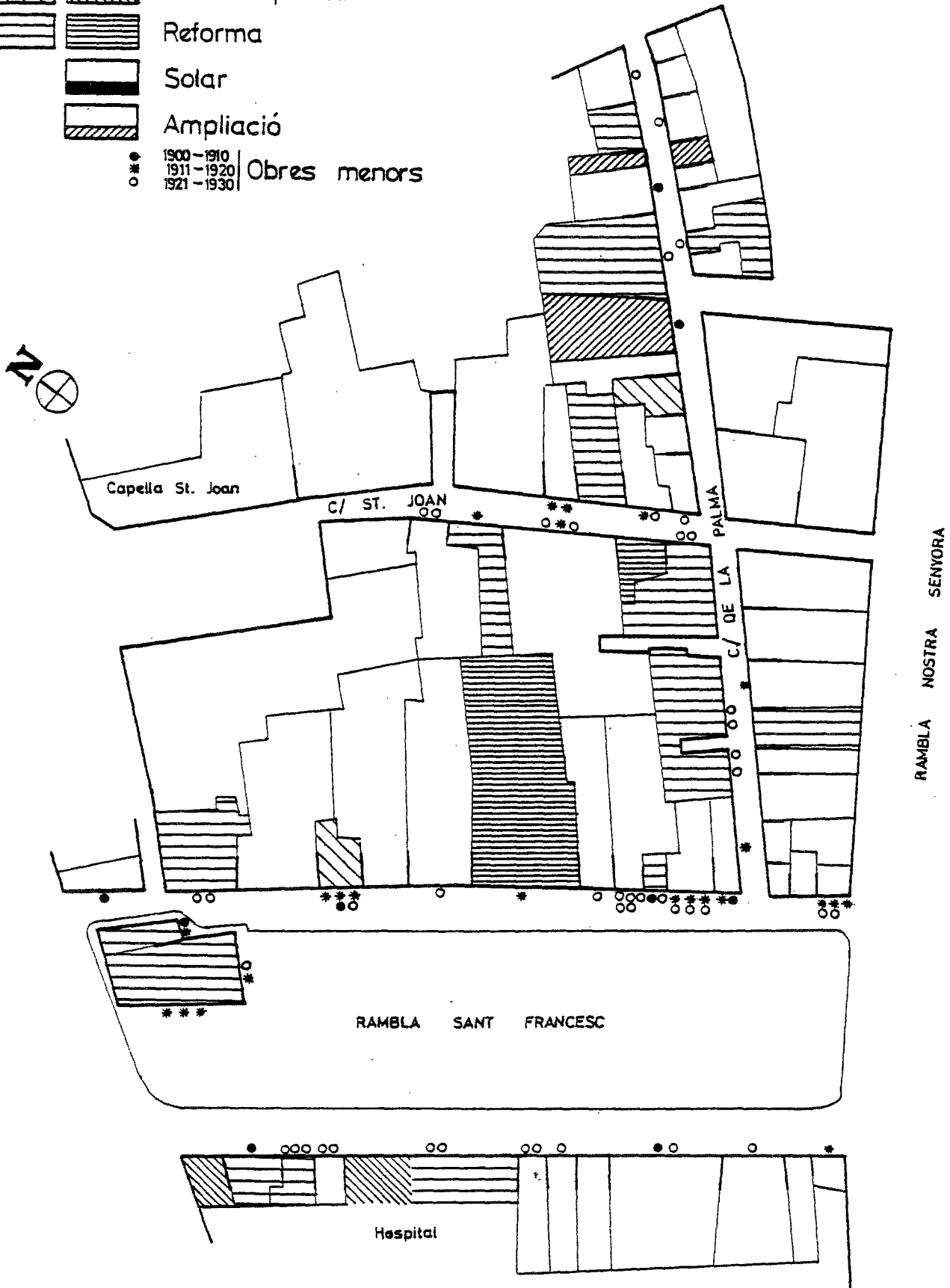

FIGURA XXV. LOCALITZACIO DE LES OBRES AL NOU CENTRE TERCARI.

1900 - 1930 .

	Nova planta
	Addició planta
	Reforma
	Solar
	Ampliació
●	1900 - 1910
○	1911 - 1920
○	1921 - 1930
- Obres menors

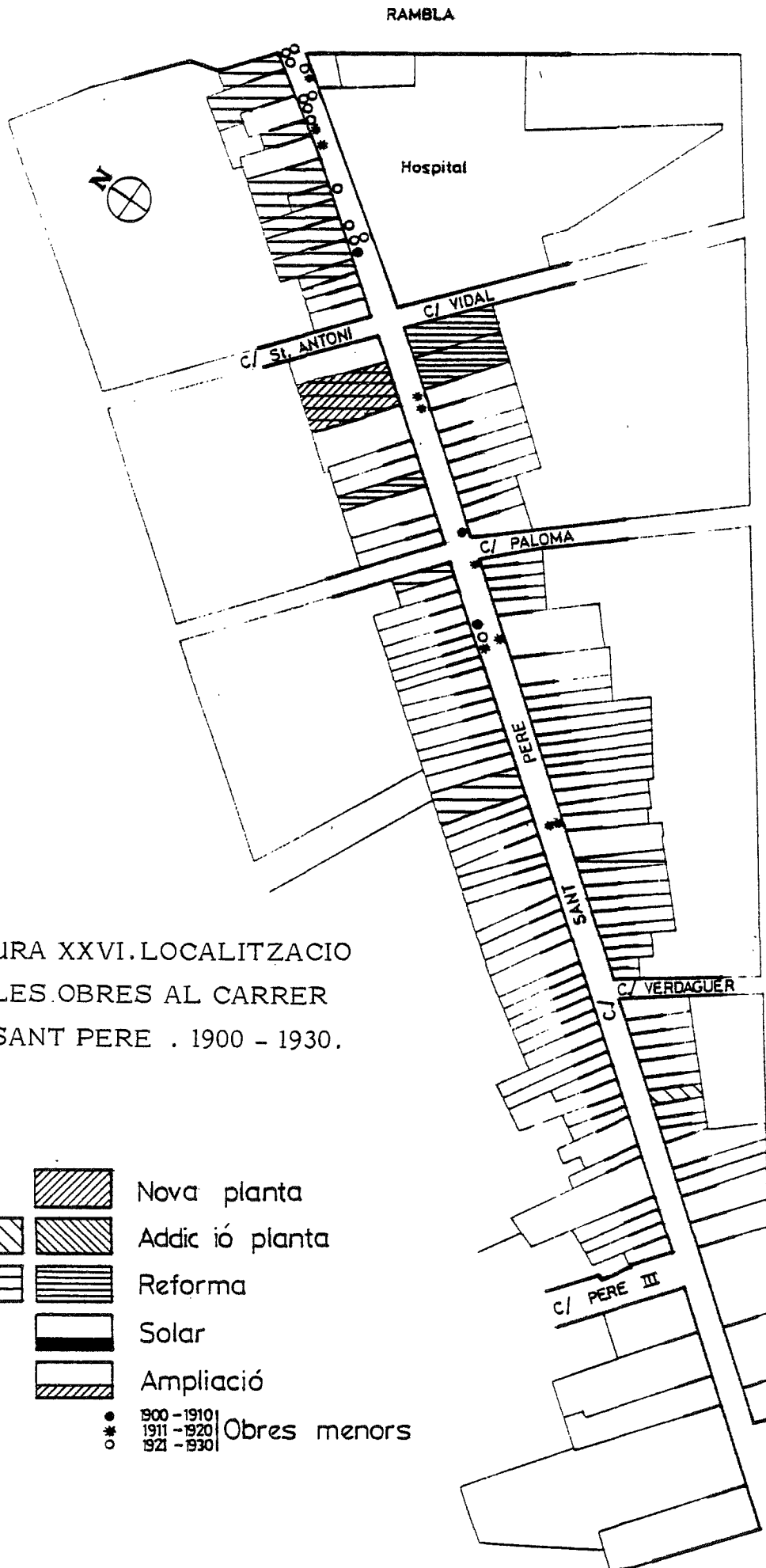

FIGURA XXVI. LOCALITZACIO DE LES OBRES AL CARRER DE SANT PERE . 1900 - 1930.

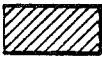

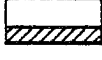
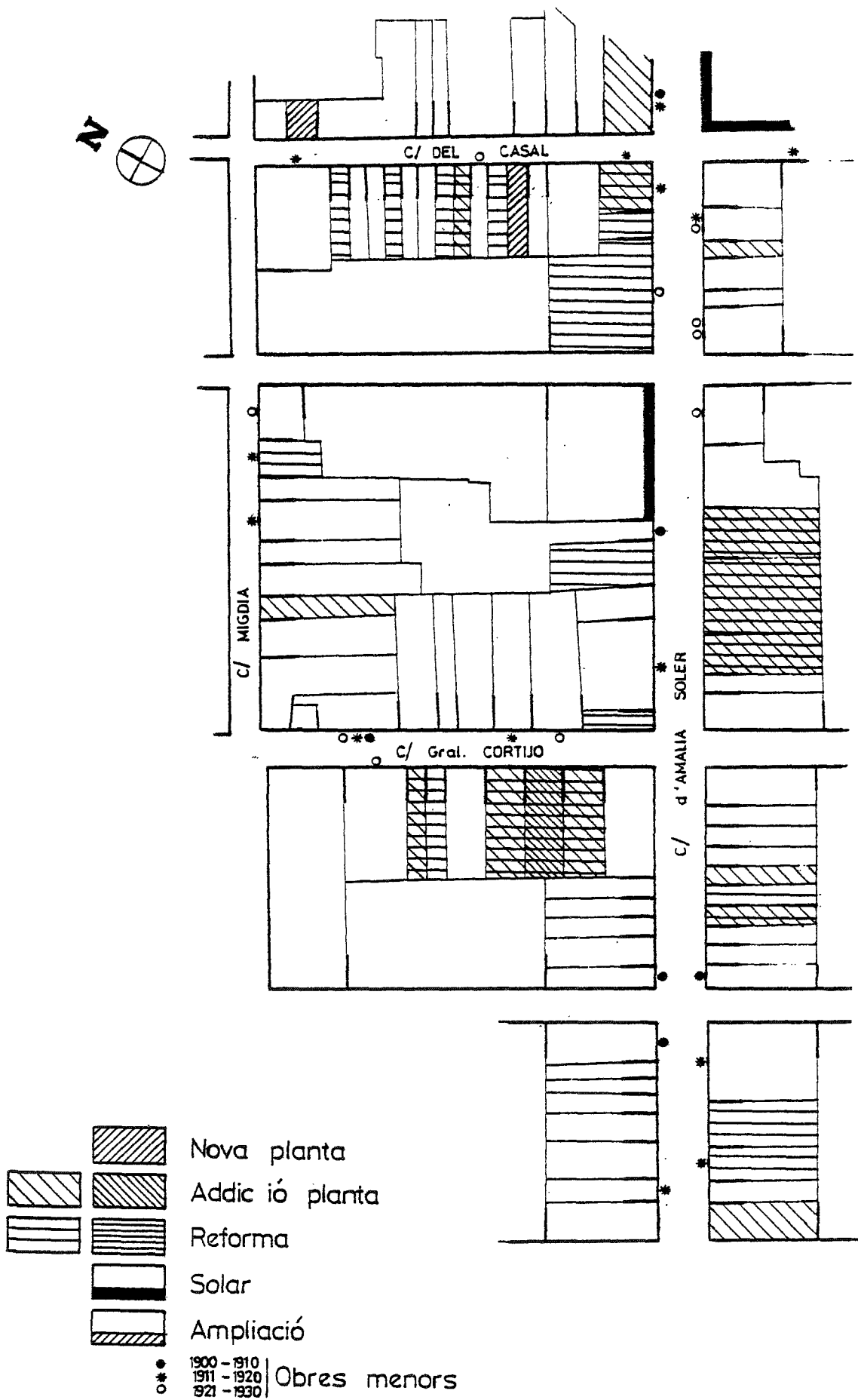
	Nova planta
	Addició planta
	Reforma
	Solar
	Ampliació
●	1900 - 1910
*	1911 - 1920
○	1921 - 1930
- Obres menors

FIGURA XXVII. LOCALITZACIÓ DE LES OBRES A L'EIXAMPLE DECIMONÒNIC.
1900 - 1930.

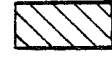
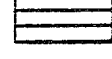

Aquesta tendència, sobretot en la cantonada amb la Palma, caldria entendre-la encara respecte a la projecció comarcal de la centralitat, reforçada per les funcions també terciàries de La Palma i la Abla. de Nostra Senyora. De fet, la intensitat de les obres de reforma i addició en els edificis més pròxims al centre - vorera nord de la Palma i fins i tot l'extrem corresponent del carrer de Sant Pere a la figura XXVI - abundem també en la mateixa qüestió i enllacen amb la constant, ja coneguda, de la transformació dels edificis antics a fi d'acomodar-los no sols a l'activitat terciària, sinó també al tipus de vivenda que l'acompanya: els membres de la burgesia dedicats a les esmentades professions lliberals.

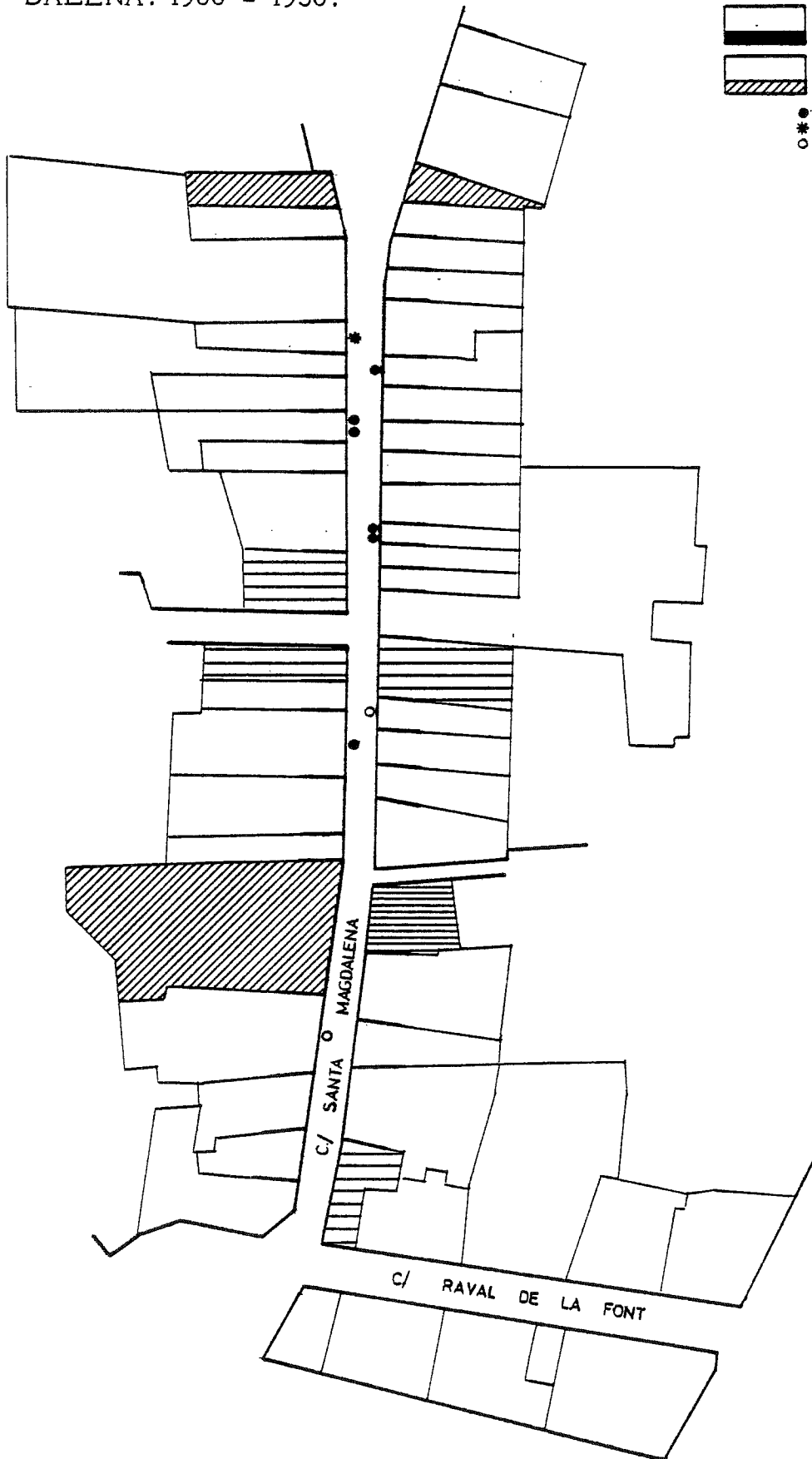
En conseqüència, aquests dos plànols al·lusius al centre no s'han d'entendre com indicadors de substitució de l'ús i abandonament del centre com àrea residencial (19), sinó més aviat com un reforçament de la categoria social de l'àrea. Poden també considerar-se com exemples de l'estat d'un procés, iniciat el 1878 amb l'episodi urbanístic de la reforma a la Plaça de la Constitució, del que les obres de nova planta de la figura XXIV en són encara una conseqüència. Caldria potser afegir, tot i que escapi al comentari específic dels plànols, que tot aquest conjunt d'iniciatives es complementaven també amb una component mitificadora pròpia dels centres de les ciutats en general.

En canvi, els plànols referits als carrers dels barris perifèrics estan caracteritzats per l'escassa presència de les obres menors i que, quan aquestes hi són freqüents, com és el cas del tram d'Amàlia Soler representant a la figura XXVII, tenen un significat més residencial que no terciari. De fet, i aquest és el cas d'Amàlia Soler i Gral. Riego, el tipus d'obra que particularitza la zona és la reforma. Aquest tret, al que ja havíem tingut ocasió d'alludir, es recolza en variants diverses de la reforma, com són també l'addició i alguns tipus d'obres d'obra menor, destinades quasi sempre a possibilitar la intensitat de l'ús residencial. Aquest comportament, corroborat per altres dades, com per exemple la construcció de vivendes (22), no és, en canvi, tan acusat en els altres barris perifèrics en què la intensitat de la reforma és més puntual (la incidència de les cantonades). Compa-

FIGURA XXVIII. LOCALITZACIO DE LES
OBRES AL CARRER DE SANTA MAG -
DALENA. 1900 - 1930.

	Nova planta
	Addició planta
	Reforma
	Solar
	Ampliació
●	1900 - 1910
*	1911 - 1920
○	1921 - 1930
- Obres menors

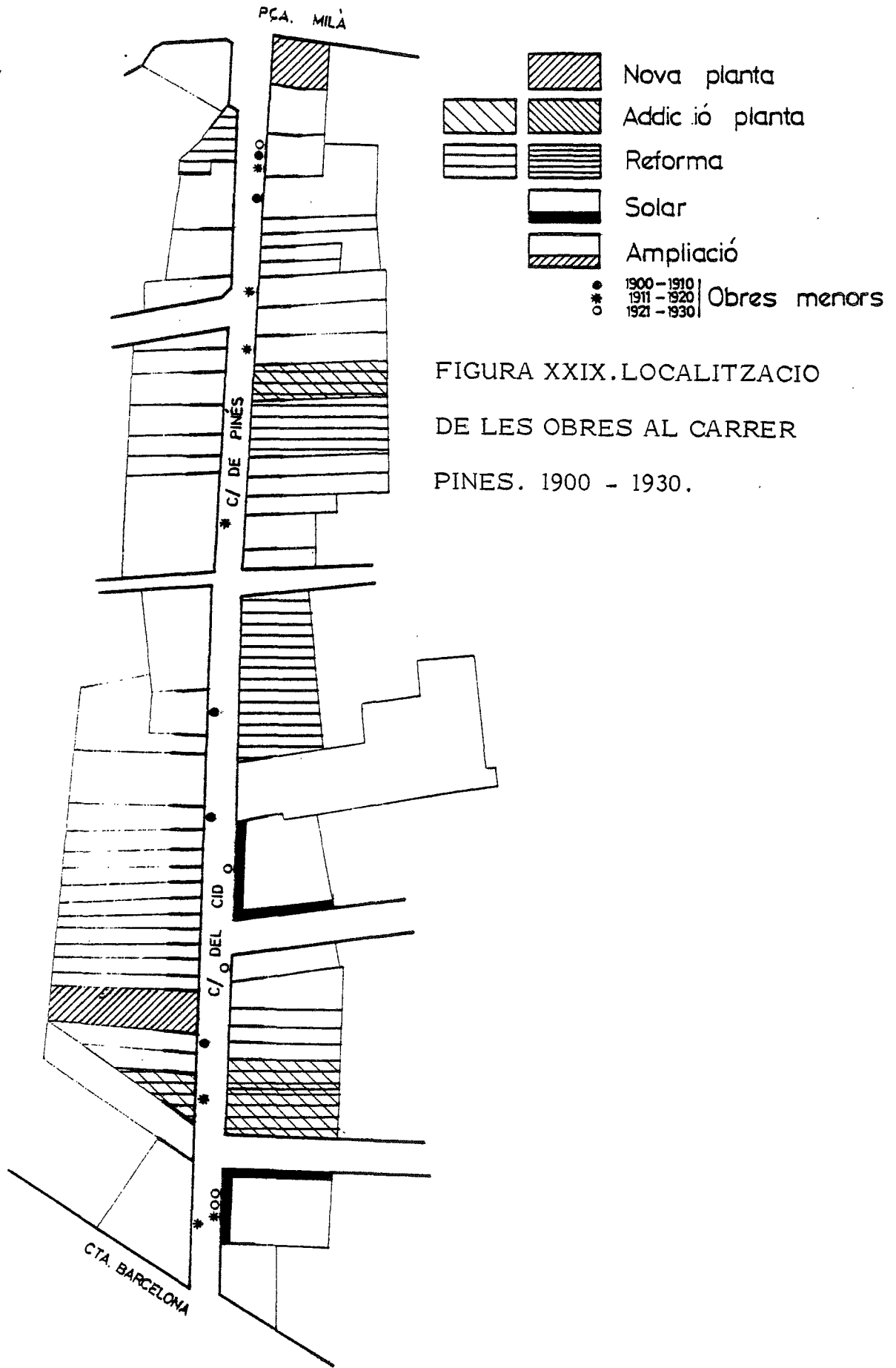

FIGURA XXIX. LOCALITZACIO DE LES OBRES AL CARRER PINES. 1900 - 1930.

REFERENCIES SOBRE LA LOCALITZACIO DELS CARRERS ANALIZATS

FIGURA XXIV

Pça. CONSTITUCIO

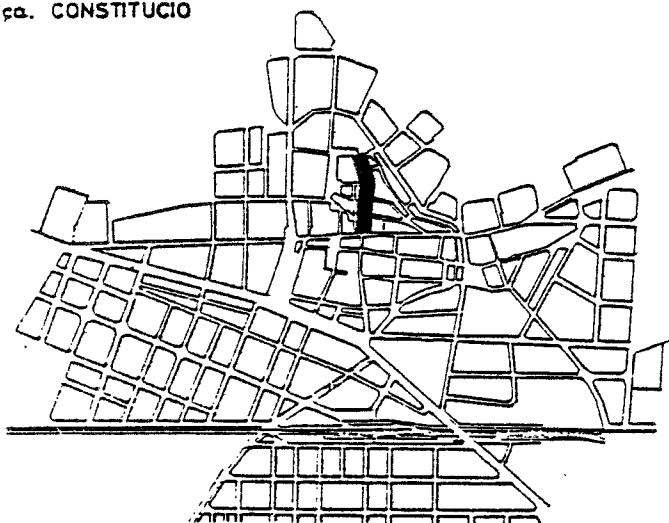

FIGURA XXV

RAMBLA SANT FRANCESC

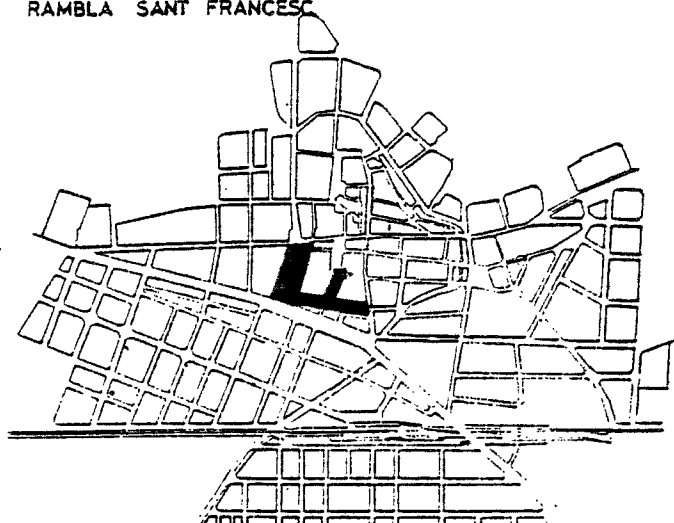

FIGURA XXVI

C. SANT PERE

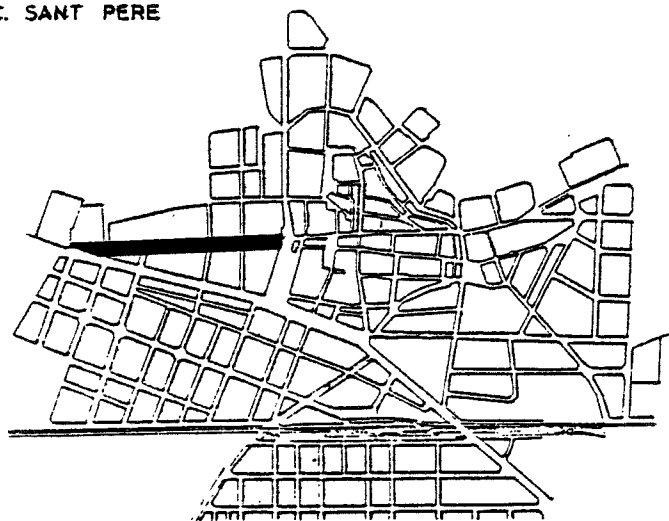

FIGURA XXVII

C. AMALIA

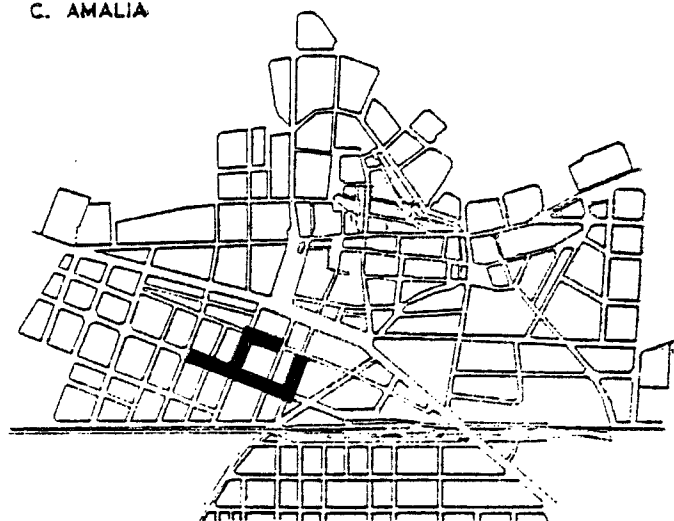

FIGURA XXVIII

C. SANTA MAGDALENA

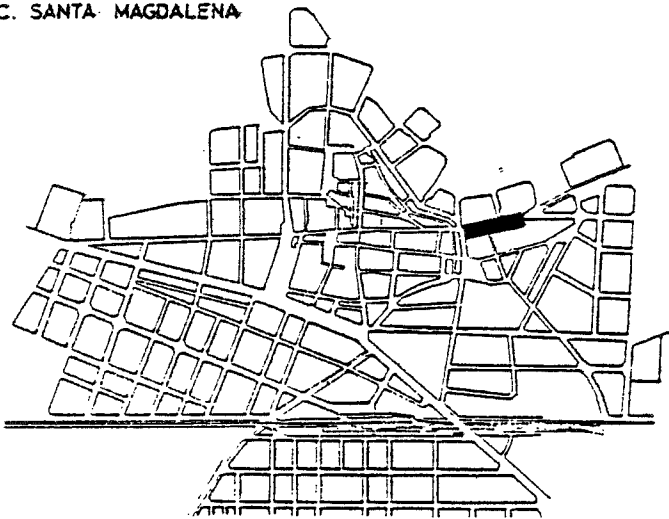
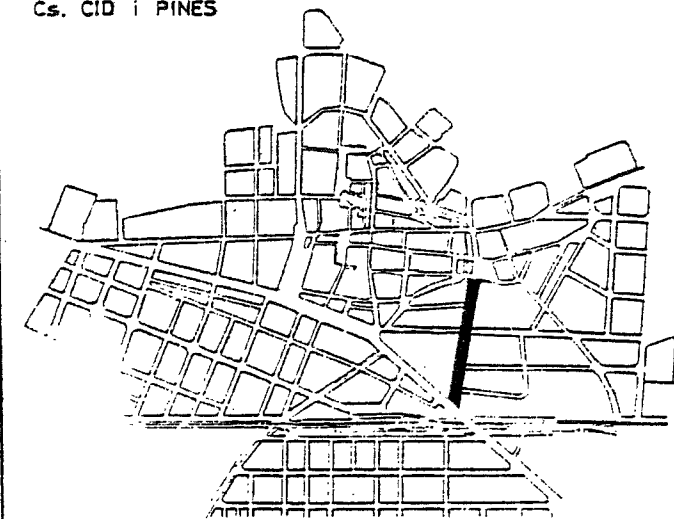

FIGURA XXIX

Cs. CID I PINES

ri's en aquest sentit els plànols referits als carrers de Sta. Magdalena i el Cid i de Pines (Figures XXVII i XXIX) amb el d'Amàlia Soler (Figura - XXVII).

L'EXPANSIÓ COM A NECESSITAT I COM A ESTRATÈGIA.

Arribats a aquests punt, un cop comprovat l'abast i les circumstàncies d'un model que, com és el del centre-perifèria, fa referència als aspectes formals més bàsics de l'organització espacial urbana, convé, si més no, plantejar-se algunes qüestions que li fan referència.

S'ha de reconèixer, ni que tan sols sigui com a conclusió provisional, però certa, que la intensitat quant a les edificacions de nova planta per una gran part de la perifèria va esdevenint cada cop menys important. En canvi, la localització de les obres així ho demostra, la incidència espacial d'aquestes primeres obres quant a l'extensió de la rodalia urbana i quant a l'activitat de reforma, continuen augmentant. Hauriem passat així d'un primer tipus de creixement enèrgic a un altre de posterior, molt més lent però igualment efectiu pel que respecte a l'augment de les rendes i del qual els expedients per a reforma en constitueixen un bon indicador.

Tornant a les dades absolutes que proporcionàvem inicialment al capítol cinquè (Figura IV-V-VI) i després a la primera part d'aquest mateix capítol (Figura XV o XX), se'ns ocorre que en el XIX, quan l'expansió depenia encara de les exigències dels sectors directament productius, les operacions immobiliàries havien d'anar-hi necessàriament a remolc. En comparació, en el XX, amb les pautes de creixement de la ciutat ja establertes, i amb les expectatives immobiliàries ja clares, l'especulació en les rodalies esdevenia simplement un exercici preservador de la dinàmica que s'havia generat des de l'època precedent. En aquest sentit, és doncs molt probable que la relació expansió - reforma, atribuïble al model centre - perifèria, tal com l'hem formulat, sigui només vàlida en una primera etapa de forta tendència expansiva.

Cal, doncs, deduir que aquest model comporta un plantejament absolutament ineficaç pel que fa a unes circumstàncies posteriors, quan augmentava

la complexitat dels elements que intervien en la organització de la ciutat?. Senzillament, al meu parer, és molt probable que la resposta depengui precisament de la comprensió d'aquesta mateixa complexitat, la qual cosa su-
posa l'anàlisi d'altres tendències, també bàsiques en l'organització de la ciutat.

Tanmateix, però, paral·lelament a l'augment d'aquest grau de complexitat, ens sembla que ha de produir-se també un enfortiment de les estratègies sobre la producció de l'espai urbà. És en aquest moment quan l'expansió i la reforma no poden ésser enteses només com un procés mecànic i exclusivament readaptatiu, i hom necessita plantejar-se altres motius i raons per a explicar les activitats de la construcció.

En aquesta línia, l'anàlisi que es desenvolupa en el capítol següent, destinada a descriure els mecanismes urbanístics de l'expansió, pot ajudar a clarificar les relacions que s'estableixen entre aquests mecanismes formals i les decisions personals i concretes dels grups socials respecte a la ciutat.

NOTES.

- (1). Vegeu el capítol segon en general i, en particular, l'apartat segon, on ens referiem al model d'organització de la ciutat burgesa. Vegeu igualment el capítol tercer, on ens plantejarem la possibilitat de relacionar la interpretació de la variable tipus d'obra amb el model centre-perifèria urbana.
- (2). R. BRUNET (1980).
- (3). La divisió dels barris de la ciutat està assenyalada en la transparença que s'adjunta a aquest volum; també, a l'apèndix, el llistat de noms i codis dels carrers es complementa amb una numeració corresponent a la dels barris.

De fet, amb l'exclusió del barri Centre-Casc antic, que s'ha fet coincidir amb l'antic perímetre medieval més les dues Rambles, la resta de barris, a la perifèria, creiem que es correspon amb bastant d'exactitud a la percepció dels quals es té en l'actualitat. En aquest sentit, és aconsellable comparar aquesta divisió amb les corresponents a les Associacions de Veïns existents actualment, les quals es corresponen a les àrees següents: Sant Julià, Poble Nou, Molí d'en Rovira, L'Espirall i Les Clotes.

Cal tenir en compte que no vam poder utilitzar cap divisió burocràtica corresponent a algunes de les èpoques considerades; la parroquial suposava només la divisió en dues àrees, la de la basílica de Santa Maria i la de l'església de la Santíssima Trinitat. Vam considerar igualment la possibilitat dels quatre districtes urbans existents des de 1926, però dos d'ells compartimentaven el barri centre, així com un altre comprenia aproximadament una part del Raval, del Poble Nou i del Molí d'en Rovira.

- (4). Compari's aquest grup de figures amb les existents al capítol anterior

(Figures XII, XIII i XIV).

- (5). Més endavant, en parlar de les característiques dels promotors de la construcció (capítol desè), tornarem sobre el tema.
- (6). El buidat que hem efectuat a l'Arxiu Municipal ha permès detectar la venda d'una propietat important el 1903. Vegeu "Plànol dels terrenys de J. Alayo en el carrer de Sant Julià...." (A.M. 7/407).
- (7). Vegeu a l'apèndix els llistats corresponents.
- (8). Vegeu nota (7) del capítol tercer.
- (9). Vegeu (8).
- (10). Al capítol següent ens referim sobretot a aquest tema. Potser, si de cas, podem avançar només que el quarter va començar a construir-se - el 1759, i que l'alineació de la travessia de la carretera Barcelona-Tarragona es remunta al 1802. Vegeu P.ALEGRET (1872) i A. COY (1909).
- (11). Tal com succeeix a moltes altres ciutats. Amb una dinàmica semblant - encara que estudiat en el segle XVIII, coneixem el cas de la transformació de la muralla de la ciutat de Cáceres a través de l'estudi efectuat per Mª M. LOZANO BARTOLOZZI (1979).
- (12). La urbanització de la Plaça de Sant Joan, sobre la qual també hi tornarem més endavant, es remunta al 1836 i representa, per tant, un - prototípic exemple d'actuació urbanística supeditada a la desamorització eclesiàstica. Vegeu A.COY (1909).
- (13). P. MAS I PERERA (1932).
- (14). Vegeu (3).
- (15). Vegeu l'apèndix on s'hi ha reproduït, en fotocòpies, aquesta documentació. (A.M. 51/446 fins el 55/450).
- (16). D'un vol del 1967, corregit el 1972.
- (17). Tal com s'ha demostrat ja en un considerable nombre de casos. Vegeu - H. CARTER (1972), R. MAS (1982), i A. ROSSI (1969).

(18). Tot i que la informació correspongui als anys 1926 i 1927, creiem - que pot extrapolar-se, retrospectivament, amb una relativa certesa fins el 1900. De totes maneres, i com a mostra del grau de fiabilitat de les dades, assenyalem a continuació les diferències existents entre el nombre d'expedients inclosos en els llistats i la cartografia final:

Plaça. Constitució: 51 i 51; Rambla Sant Francesc: 66 i 66; - - Vall del Castell: 14 i 17; St. Joan: 18 i 19; La Palma: 21 i 22; St. Pere: 26 i 58 (la diferència recau en obres de nova planta, presumiblement a l'extrem final del carrer); del Cid: 17 i 17; de Pines: 13 i 13; Sta. Magdalena: 18 i 19; Amàlia Soler: 35 i 43; Gral. Riego: 12 i 14; Gral. Cortijo: 12 i 23; Migdia: 5 i 10. Aquests quatre carrers del Poble Nou són els més afectats per les diferències; de totes maneres cal considerar que són uns carrers llargs dels quals se n'ha representat només una part.

(19). L'abandonament del centre no es produeix definitivament fins molt més tard, a finals de la dècada dels seixanta en el segle XX, quan la - construcció de moderns i pretensiosos blocs de pisos als afores comença a fer possible l'existència d'una alternativa a les àrees tradicionals de prestigi. Tanmateix, però, els episodis de construcció de blocs de pisos a la Rambla de Nostra Senyora, per part d'entitats bancàries diverses, evidencia que la classe mitjana vilafranquina continua valorant positivament la residència en el centre.

Capítol setè:

Els mecanismes urbanístics de l'expansió.

Paral·lelament a les iniciatives fraccionades que sostenen el procés urbà a través de la construcció, hi ha, però, les actuacions de l'urbanisme públic. Quin és el seu paper en la configuració de les tendències espacials que fins ara s'han fet patents?.

Les pàgines següents estan destinades a aclarir alguns aspectes - - d'aquesta relació sector públic-sector privat. No es tracta, per tant, - d'aprofundir en un estudi de l'urbanisme "per se", sinó que simplement es cerca d'explicar quin és el seu paper en l'estructuració de les tendències del creixement.

Ara bé, quelcom important i que s'anirà palesant al llarg de les pàgines següents, és que l'urbanisme posseeix derivacions que ultrapassen - les estructures espacials i que necessàriament tinguem de recórrer a la - capacitat intrínseca de les estructures socials sobre les espacials. Hem - intentat, però, de mantenir-nos en una poc grata ambigüïtat que, de totes maneres malda per desaparèixer davant l'anàlisi dels fets.

ELS ELEMENTS ESTRUCTURANTS DEL PLÀNOL I L'EXTENSIÓ DE LA CIUTAT.

La primera aproximació a la capacitat dels esdeveniments i episodis urbanístic per a assenyalar les tendències de la construcció, s'ha efectuat mitjançant una anàlisi del plànol de la ciutat en la corona perifèrica a l'antic perímetre medieval. El mètode seguit té l'origen en la recerca de les relacions entre les noves vies de comunicació regionals, carreteres i via de ferrocarril, i trames urbanes. Intenta superar, per tant, els habituals plantejaments que contempen l'expansió com la senzilla agregació de nous espais urbans (1); d'aquesta manera, és factible entendre el plànol a partir de les relacions establertes entre elements explicitats horitzontalment mitjançant formes geomètriques. Entre aquests elements, els eixos i les trames són dos factors fonamentals.

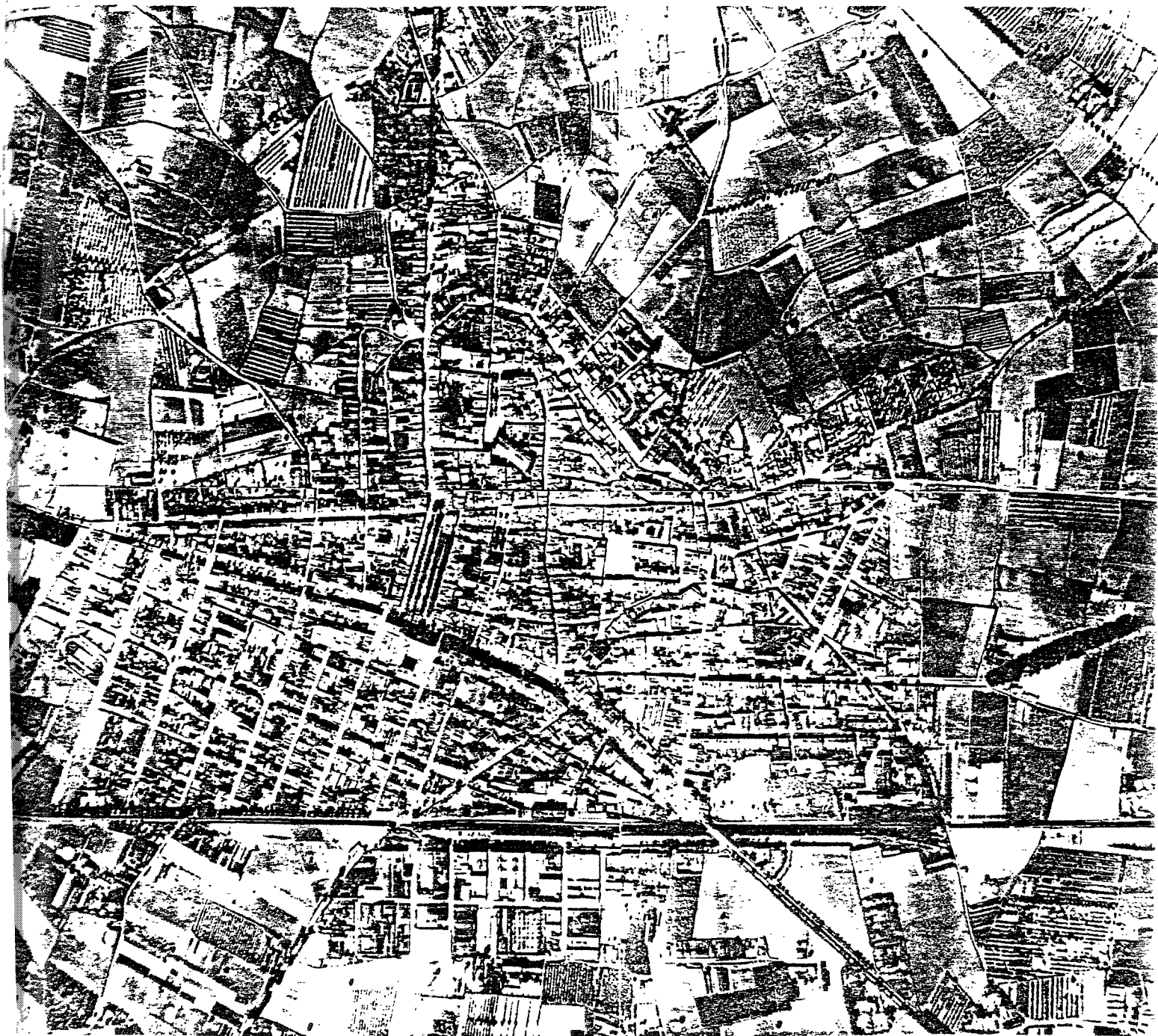
Des d'aquest punt de vista, el paper atribuïble als eixos és assimilable al que en 1960, M.R.G.Conzen (2) va denominar línies de fixació, a les quals ell entenia com

"determinats límits que, per la seva significació, actuen com a línia de fixació. Aquestes línies estructuren el plànol, que creix en forma anular a elles mateixes, en una sèrie de zones marginals"(3).

A la ment de l'autor, i en el seu treball sobre Alnwick s'hi tracta va així el paper de la muralla medieval tot i que en el procés expansiu de la ciutat identifiqués altres elements amb idèntica funció quant a condicionants de la trama. Complementari a aquest criteri caldria preguntar-se si la capacitat per a fixar l'expansió no és també present en altres elements que, si bé no limiten, sí que compleixen la tasca de canalitzar -com seria el cas de les esmentades vies- o polaritzar l'ocupació en els encontorns (4).

Pot concloure's ben bé que si considerem el plànol com l'explicitació planimètrica de diferents elements relacionats entre si, s'imposa un

FIGURA XXX. FOTOPLA DE VILAFRANCA DEL PENEDES. 1953

mètode eclèctic que contempli diverses possibilitats tenint en compte - però, de no arribar a una subdivisió excessiva que dificulti posteriors generalitzacions. En aquest sentit, pel cas de Vilafranca, i creient que el plantejament és assimilable a objectes semblants, hem distingit dos tipus bàsics de línies de fixació.

El primer agrupa aquells elements que compleixen la funció de límit i que com assenyala Conzen determinen franges marginals paral·leles a elles mateixes, amb morfologies i usos diferents segons siguin interiors o exteriors respecte al centre. El segon afecta als eixos lineals principals de les franges marginals; en aquests casos la seva incidència estriba en el fet que fixen les tendències espacials específiques en l'ocupació del sector. En resum, en el primer cas fem al·lusió sobretot a les característiques concèntriques del plànol, i en el segon a les radials. En tercer lloc, i sobretot per la seva capacitat d'accentuar els efectes de llunyania o proximitat al centre, hem inclòs també una altra modalitat, l'element puntual, edifici o instal·lació que, al mode dels monestirs medievals, segreguen o condicionen també els encontorns.

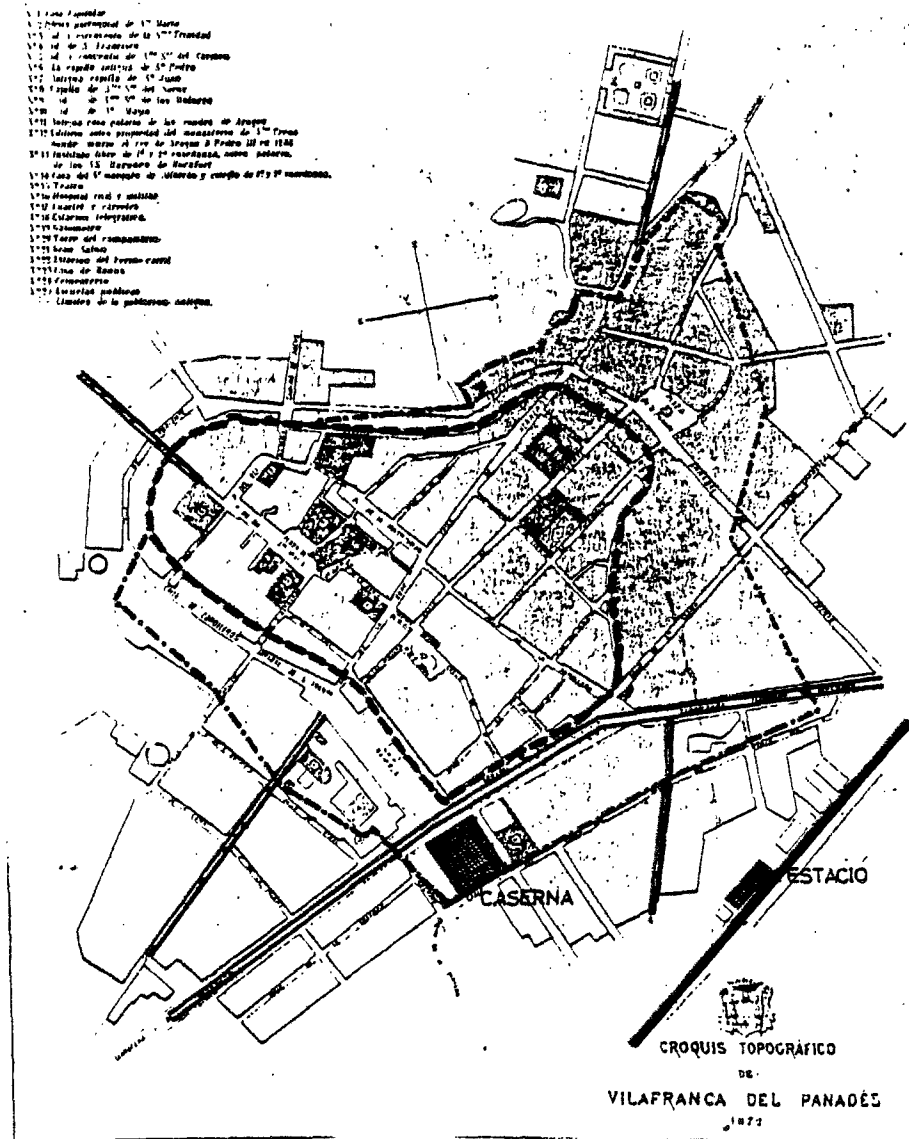
Pel que fa a Vilafranca, l'anàlisi dels elements estructurants del plànol, amb dues trames marcadament diferents al Sud i al Nord de l'exterior de la línia de muralla, s'ha seguit el mètode amb l'ajuda de tres plànols de la vila, que recullen l'expansió en el 1872 i el 1888, així com les previsions des del 1934 (5). El resultat planimètric a la fi de l'etapa que ens interessa pot examinar-se a la fotografia aèria, datada aproximadament entorn 1953 (6) i recollida a la figura XXX.

Els elements de l'expansió fins 1872.

El plànol del 1872 (7) proporciona una bona referència amb què començar a examinar les primeres tendències espacials expansives que, com ja hem vist, corresponen a uns anys de forta activitat constructiva.

Altrament però, les línies del creixement són poques, encara que -

FIGURA XXXI. ELEMENTS ESTRUCTURANTS DEL PLANOL EL 1872.

- Límit intern de la franja marginal interior
- - - - - Límit extern de la franja marginal interior
- ===== Límit intern de la franja marginal exterior
- ===== Carreteres i camins

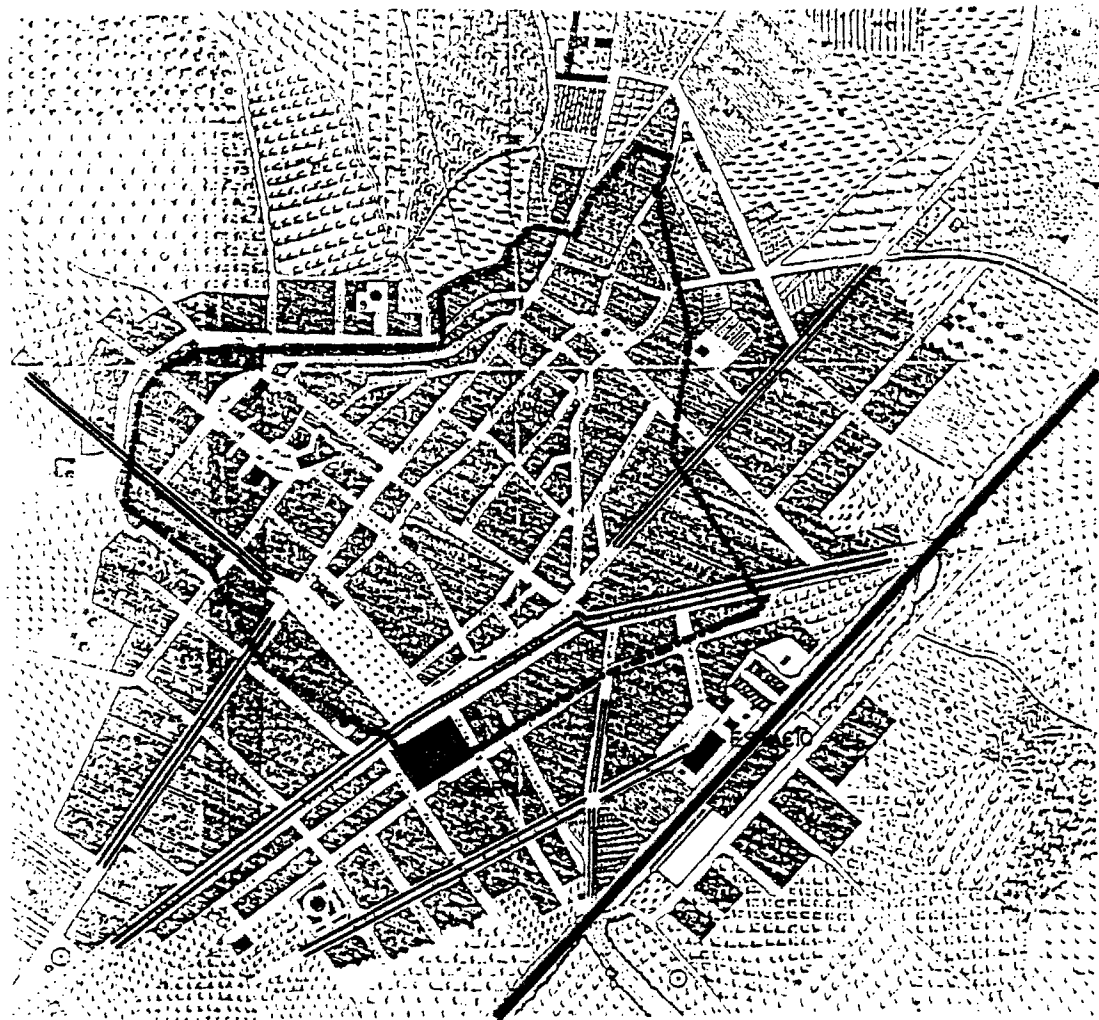
FIGURA XXXI. ELEMENTS ESTRUCTURANTS DEL PLANOL EL 1872.

la seva capacitat per orientar el procés és considerable. Si prenem les línies que assenyalen l'antiga muralla medieval -materialment enderrocada i substituïda per edificacions en amplis sectors del seu recorregut (8)-, la fortificació del 1833 (9) i la via del ferrocarril com a línia de fixació (vegeu la figura XXXI) ens adonarem com entorn d'elles la disposició de la trama remet amb relativa facilitat al concepte de franja marginal, intensament edificada enmig de les dues primeres (la franja marginal interior) i amb tendència decreixent en les rodalies. En aquest sentit, l'existència de la via del ferrocarril compleix un paper molt important enfortint les expectatives de la zona Sud, les quals estaven virtualment assegurades des de 1802 quan l'alineació fora la vila de la carretera Barcelona-Tarragona.

Respecte aquesta zona, el futur Poble Nou, hi juguen ademés una sèrie de factors que condicionen també unes característiques específiques de la trama, que ja abans del 1850 tenia una predisposició a l'escaire. Els tipus de parcel·les alineades perpendicularment a la carretera de Tarragona i la Rambla Ntra. Senyora, així com les alineacions subsequentes a la instal·lació de la caserna, foren els dos elements determinants de la configuració futura del barri. En canvi, l'expansió de la franja marginal interior a l'Est i Oest, sense la incidència de nous elements urbanístics, seguia simplement les propostes espacials tradicionals (camins d'ús agrari i propietats) pròpies dels ravals.

Manteniment de les tendències. 1872-1888.

Durant els setze anys compresos entre 1872 i 1888, any en què disposem de un nou plànol (10), l'expansió, i les formes concretes de l'expansió, s'havien ja encaminat definitivament. Així ens trobem que la via del ferrocarril esdevé l'element de fixació bàsic en detriment de qualsevol altre, tant dels antics (línies de muralla i de fortificació), com dels nous (carretera d'Igualada i de St. Martí). A la figura XXXII pot observar-s'hi com la via del ferrocarril, que hi és considerada com límit ex

----- Límit intern de la franja marginal interior

———— Límit extern de la franja marginal exterior

==== Carrers, carreteres i camins

FIGURA XXXII. ELEMENTS ESTRUCTURANTS DEL PLANOL EL 1888.

tern de la franja marginal interior, ha estat ja superat en els indrets on l'estació i la carretera a Sitges-Vilanova, faciliten el pas a l'altre costat. Al mateix temps, ha esdevingut realitat el projecte d'una trama amb tendència regularment homogènia al Poble Nou, en el qual, el carrer d'Amàlia Soler compleix la funció de línia de fixació secundària respecte a l'antiga línia de la fortificació dels set anys (vegeu figura XXVII).

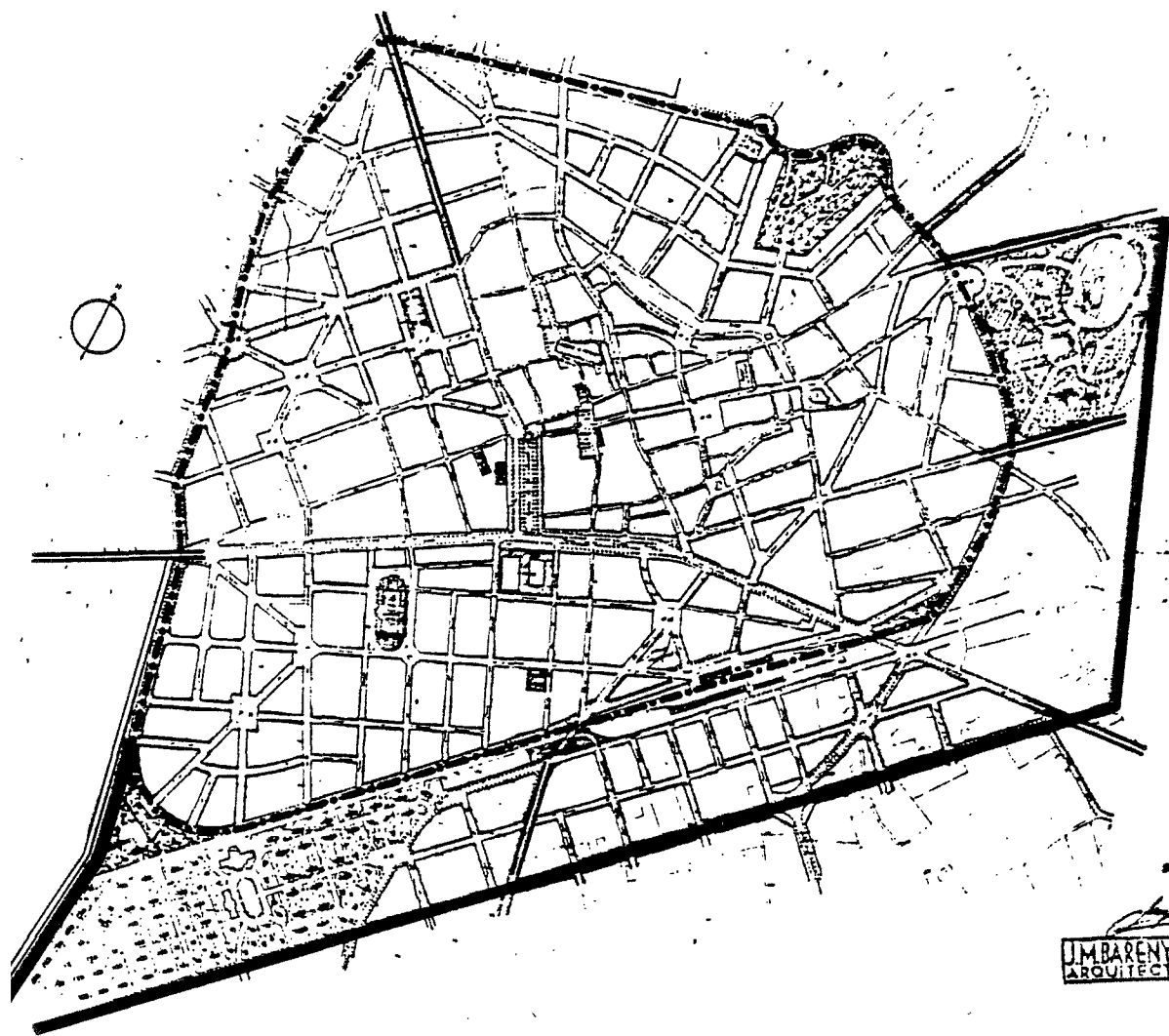
En comparació a la importància que pel barri té aquest conjunt -- d'elements: caserna, via i estació, carreteres a Sitges-Vilanova i Barcelona-Tarragona, en la resta de la zona perifèrica els corresponents -- factors susceptibles d'actuar com a línies de fixació continuen essent poc reeixits. Tot i les expectatives que hi van generar les travessies de les noves carreteres a Igualada (1879) i a St. Martí (1880), el procés de l'expansió hi serà feble, i en tot cas circumscrit al llarg dels esmentats eixos i en les àrees intermitges entre aquests i la carretera de Barcelona i Tarragona. En el semicercle de la perifèria Nord, en absència d'una línia de fixació paral·lela, al mode de la via del ferrocarril en el Sud, les relacions establertes entre les línies de fixació i la franja seran diferents.

Les expectatives del creixement en 1934.

Les expectatives del creixement generades a partir dels elements -- urbanístics del XIX es compleixen indefectiblement en els anys vinents. Aquest fet pot comprovar-se a través d'una lectura del plànol corresponent a l'any 1934 que, cal dir-ho, és també una previsió a mig termini, la qual, en el cas d'haver-se acomplert, no modificaria substancialment les tendències decimonòniques, Figura XXXIII.

Així per exemple, en el nivell del projecte, la via de circumval·lació hauria propiciat la necessària colmatació als ravals i de la franja marginal interna al Nord. La noció d'una franja marginal externa més enllà d'aquesta via -- amb l'enllaç ja habitual amb la de la via del tren--

FIGURA XXXIII. ELEMENTS ESTRUCTURANTS DEL PLANOL EL 1934.

Barcelona, Octubre de 1934

1ª Arquitecte

Josep M. J. J.

J. M. J. J.
ARQUITECTE

- Límit extern de la franja marginal interior.
- Límit intern de la franja marginal interior.
- ==== Carreteres i camins.

s'acompliria també amb la previsió d'una ocupació extensiva a l'exterior, reflectida en el disseny d'una ciutat jardí al Sud i de dos parcs al Nord i Nord-est.

En la realitat, val la pena assenyalar com la projecció de la carretera de Moja al Sud-oest continuava la tendència expansiva ben precisa - al Poble Nou, quan en canvi, a la resta de la perifèria el procés es mantenia encara solament fixat gràcies als eixos radials decimonònics. Hi ha també altres elements que ens permetrien precisar millor altres qüestions, però aquestes excedeixen aquesta lectura directa dels plànols.

LA CAPACITAT URBANÍSTICA DE LES LÍNIES DE FIXACIÓ DECIMONÒNIQUES.

La influència de les línies de fixació ultrapassa, però, el nivell d'una expansió considerada en abstracte i així com implica una activitat constructiva determinada, es recolza també en iniciatives urbanístiques ben precises. Al mateix temps, i també entorn aquestes darreres, es relaciona amb elements de tipus social i polític, principalment la propietat i les institucions.

Quins són, per tant, els tipus de relacions que es deriven de la capacitat expansiva de les línies de fixació?. Un coneixement més clar dels temes "quarter", "ferrocarril" i "carreteres" pot ajudar a respondre -- aquesta qüestió.

Les relacions del quarter amb els ravals de Ntra. Senyora i Sant Francesc.

Tot i que no hi hagin fonts fidedignes on recórrer, és de suposar -- que, com en altres ciutats on també s'hi estableixen instal·lacions militars durant el XVIII i XIX, el quarter de Vilafranca deuria haver generat al seu entorn algun tipus de dependència o servitud.

El quarter, --avui conjunt de la Plaça de l'Exèrcit, va començar a -- construir-se el 1759 i no va veure finalitzades les obres del que serà el cos principal de l'edifici fins 1802 (11), precisament quan l'alineació de la travessia de la carretera de Barcelona-Tarragona, l'eix i amplada -- de la qual semblen condicionats per les servituds estratègiques de la mateixa caserna (12).

Pels mateixos motius és correcte pensar que l'actual Rambla de Sant Francesc hauria adquirit el seu caràcter de zona de passeig a redós d'una funció principal, però desdibuixada, de tipus marcial. perspectiva al --

quarter, desfilades, parades, etc. En aquest sentit la història local - proporciona alguns indicis de la intervenció militar en aquest indret i d'ells es desprèn aquest nou objectiu militar per a un raval que fins - 1823 havia estat un lloc de poques i deficientes construccions on hi treballaven també els corders i els espartenyers (13).

Aquestes dades fan referència a la intervenció de Carlos Ullman, qui durant la dècada ominosa va exercir de governador militar a Vilafranca i va incidir també en altres qüestions de la vila (14). Sempre segons aquestes fonts, va ésser ell qui va decidir també que els esmentats gremis es traslladessin al que avui és la "Font dels Alls" i carrer d'Hermenegild - Clascar, desocupant l'espai corresponent a la Rambla de Sant Francesc.

Amb aquest reonament, insuficientment provat però satisfactori en - tant que hipòtesi urbanística, podem aventurar-nos encara a trobar una - explicació per a les cases de "Cal Vamus" -ja existents el 1865 (15)- les quals estarien així condicionades al límit militar establert des del quarter.

Ara bé, malgrat les característiques particulars d'aquest tipus d'incidències, cal entendre que la imposició de les servituds no era considerada unidimensionalment com a feixuga per la població, sinó que els contactes amb les institucions locals (públiques i privades) eren fins i tot cordials, atesa almenys la tradició lliberal de la "elite" vilafranquina durant la primera meitat del XIX (16). Una bona prova d'aquest nivell de bones relacions la tenim en el fet que l'Ajuntament, el 1887, va ésser qui, malgrat els curts pressupostos propis, va costejar l'acabament de les - - obres a l'edifici (17).

El ferrocarril des de la perspectiva local.

Els efectes generats pel ferrocarril -estació i via- són, però, bàsics per a entendre l'expansió durant aquests anys. La seva importància és òbvia en les immediacions de la franja marginal, però, per comparació - - afecta també el conjunt de la ciutat i aquest fet serà conegut i aprofitat

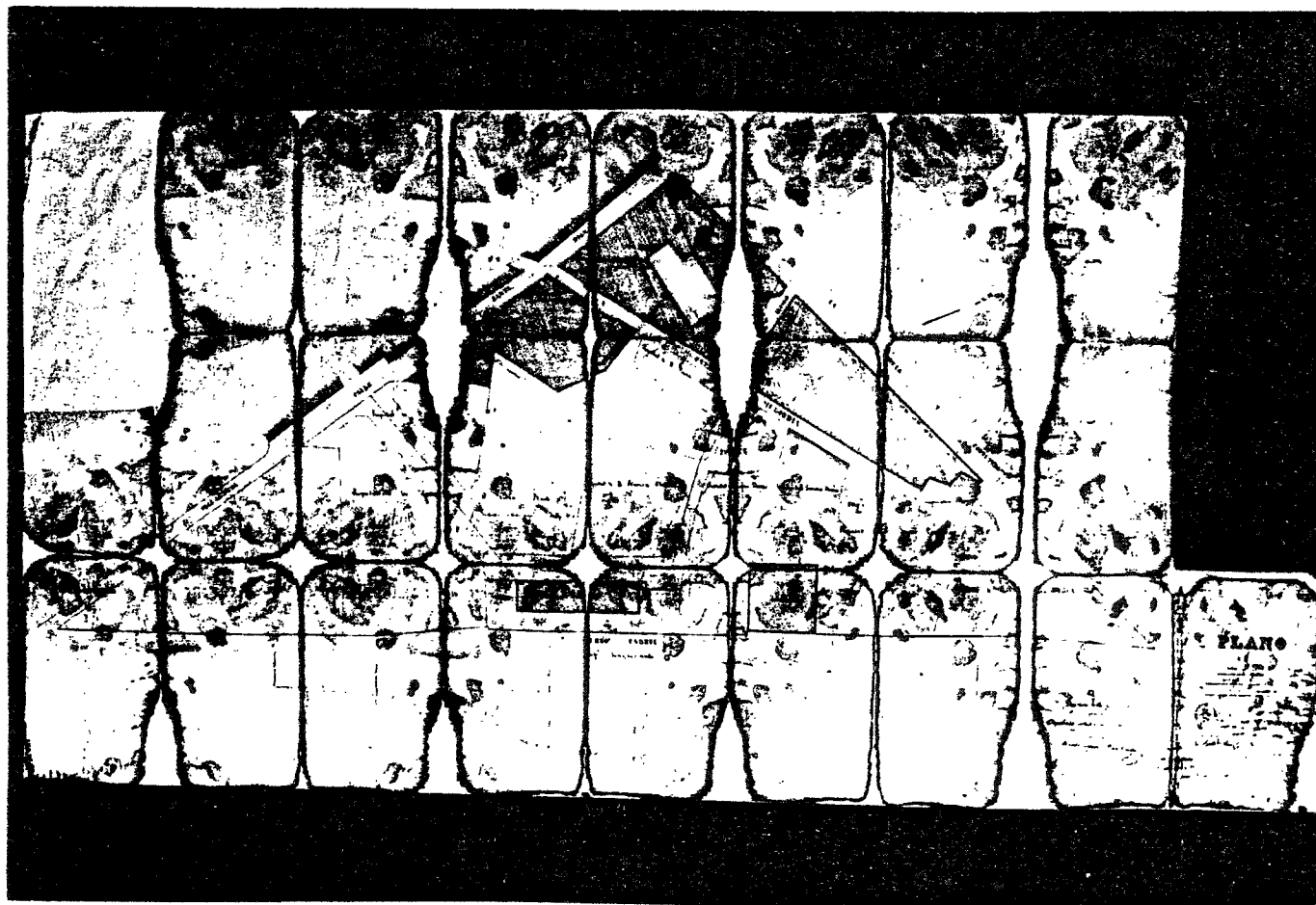
per diferents membres de la classe dominant local. Malgrat tot, la capacitat de gestió d'aquest fet no serà sempre el mateix, tot i que la polèmica hi serà sempre present.

La capacitat de gestió va ser intensa sobretot en l'etapa de la construcció de la línia del ferrocarril, quan además del control derivat de les accions subscrietes pels vilafranquins, alguns càrrecs de la Junta de Govern de la "Sociedad de Ferrocarriles Tarragona-Martorell" (18) estaven ocupats per destacats membres de la burgesia local, com eren per exemple Modest Lleó, Fèlix Barba i Rabella o Joan Almirall (19).

La importància d'aquestes actuacions, sobre les quals parlarem també més endavant, s'accentua si la relacionem amb les altres dues iniciatives urbanístiques que van derivar-se de l'estesa de la via a les proximitats de la vila: l'estació del ferrocarril i el traçat definitiu del carrer d'Amàlia Soler. De la combinació de tots tres, així com de les alineacions dictades pel quarter i la carretera Barcelona-Tarragona, es desprèn una tendència expansiva pròpia dels eixamples del XIX (vegeu la figura XXX) i que el 1868 semblava que pogués assegurar-se amb motiu d'un veritable projecte d'eixample que estava destinat a resoldre l'enllaç de la carretera a Barcelona amb l'estació. Aquest projecte tindrà encara una altra incidència, materialitzada en la potenciació del carrer d'Amàlia Soler, com a eix director del que serà el Poble Nou. A la figura XXXIV hem reproduït el plànol de l'eixample de la estació i en el sentit mencionat cal comparar-lo amb la figura XXXI on el carrer Amàlia Soler està solament apuntat com a carrer transversal des de "el Quarter" i "el Telègraf" (20).

Malgrat tot, a mesura que les circumstàncies polítiques derivaven vers concepcions més conservadores, àdhuc en el nivell dels negocis, la capacitat d'incidència del grup local dominant, inclús des d'un ideari urbanístic, va anar minvant. Finalment, la pèrdua de la seva capacitat d'influència va fer-se palesa. En aquest sentit (21), el conflicte que d'ençà 1908 va sostenir l'Ajuntament amb la "Compañia de Ferrocarriles Madrid-Zaragoza-Alicante (M.Z.A.)." és una prova significativa de la davallada de categoria de la ciutat, així com de la puixança de les empreses privades

FIGURA XXXIV. PROJECTE D'ALINEACIONS ALS CARRERS PRÒXIMS
A L'ESTACIO DEL FERROCARRIL. (M. FOSSAS, 1867)

d'àmbit estatal.

La desavinença va començar arran d'unes obres de la companyia que - suposaven, a la pràctica, la desaparició del pas a nivell de la carretera de Vilanova en la travessia de Santa Digna, així com, temporalment, interferien també l'accés a la ciutat des de la de Barcelona. Com a conseqüència de les obres en aquests dos accessos van derivar-se una sèrie de problemes a la ciutat, els del tràfic i l'expansió entre els més importants. Ens detindrem en aquest darrer perquè fa referència a l'ocupació de la zona marginal externa a la línia de fixació de la via del ferrocarril.

Tal com s'observa a la figura XXXI , la banda Est de la via del ferrocarril estava ja ocupada en el 1888 i si atenem les dades de sol·licitud de llicències podem remuntar la seva ocupació fins 1873. Lentament, el sector va anar configurant-se com una àrea industrial (22) a la qual diàriament s'hi dirigia un bon nombre de treballadors (23). A més, a principis - del XX, algunes institucions financeres locals (24) començaven a considerar aquest indret com un lloc idoni on invertir-hi capital, especulant amb les possibilitats urbanes d'una zona inicialment agrària.

Ens trobem així que d'ençà 1910, aproximadament, conflueixen una sèrie de pressions contra la companyia i que l'Ajuntament intentava canalitzar. En aquest sentit, el 1918 (25) i el 1920 (26) l'Ajuntament va interposar - sengles recursos en els quals, sobretot, hi eren ben palesos els efectes - que les obres provocaven en la imminent expansió d'una àrea en què, deien, hi havia aprovat un projecte d'eixample i en què es proposava construir - una sèrie d'equipaments (27). Com a contrapartida, presentaven una alternativa al pas a nivell de Santa Digna, consistent en un altre pas més al Sud, en la perllongació del carrer General Cortijo que hagués augmentat, a la seva volta les expectatives de la zona a una i altra banda de la via - (28).

Tendències expansives i intents especulatius arran de les travessies urbanes de les carreteres.

La capacitat de les travessies urbanes de les carreteres per a maximitzar les expectatives urbanístiques dels solars veïns va ésser una experiència que els propietaris vilafranquins assimilaren ràpidament. - Almenys, aquesta és la constatació que es desprèn de l'estudi de les actituds dels propietaris respecte les carreteres d'Igualada, Sant Martí i Moja (1879, 1880 i 1929) i que indiquen un procés que va des de l'actitud subordinada primer, -impotent davant les iniciatives emparades per la tècnica dels enginyers de la Diputació- a les actuacions decidides - després, quan el Ple de l'Ajuntament era qui reclamava a la Diputació la construcció de les obres de la carretera de Moja.

La constatació dels efectes que les travessies tenien en els "patís", revaloritzant-ne els preus i l'estimació social, podia haver-se ja produït amb motiu de la carretera Barcelona-Tarragona (29). Malgrat tot, l'experiència no deuria haver pas ultrapassat cercles reduïts de propietaris, - ja que l'expedient sobre la travessia de la carretera Igualada-Sitges (30) recull només algunes reticències dels veïns obligats a retirar les seves línies de façana. En el 1880, però, (31) quan es va conèixer el que havia d'ésser el traçat de la carretera d'Aguiló (més coneguda per la de Sant - Martí), els propietaris locals van dividir llur opinió respecte el projecte segons quina fos la ubicació relativa de les seves terres respecte la futura carretera, i n'esgrimiren diferents arguments. A la figura XXXV hem dibuixat les dues alternatives esmentades, així com les diferents direccions expansives i de reforma que se n'hi derivaven.

De totes maneres, enfront el grup de propietaris que pretenia accentuar així, encara més, els efectes derivats de la d'Igualada, la Diputació va mantenir el projecte inicial. Aquest, que partia de la confluència - - Rbla. Nostra Senyora/Sant Francesc, va pontenciar els terrenys del barri - de Sant Pere en particular i de la centralitat en general, i va accentuar el paper de la confluència d'ambdues rambles i dels carrers pròxims del - casc antic.

Trenta anys després, la capacitat de gestió havia canviat, almenys - respecte a la Diputació, i era precisament l'Ajuntament qui demanava a la

Diputació la construcció de la carretera de Moja en un determinat indret (32). De totes maneres, aquest és un tema sobre el que haurem de tornar més endavant.

LES FORMES DEL CREIXEMENT URBANÍSTIC.

El creixement urbà suposa, però, quelcom més que la descripció de - les diferències morfològiques derivades de la colmatació dels espais in - termitjos a les noves línies de fixació. En el procés hi intervenen ac- cions i processos de gestió que incideixen en les característiques de la trama i a ells cal remetre's igualment (33).

Ravals i eixample són, en resum, les dues formes del creixement de la ciutat. Estan separades per l'eix carretera Tarragona-Barcelona i, junt - amb el recinte medieval, sustenten un mecanisme elemental de segregació - social que, cal reconèixer-ho, durant alguns moments del procés entra en contradicció amb ell mateix. A vegades també, i sobretot en la proximitat al centre, els eixos principals introdueixen un tercer component diversi- ficador a causa del seu valor com a lloc de prestigi. Igualment, la trama en escaire al barri Molí d'en Rovira és un dels altres factors que desdi- buixen aquest senzill esquema dual en les formes del creixement vilafran- quí en una perifèria no homogènia.

L'urbanisme decimonònic.

L'expansió de la ciutat durant la primera meitat del XIX segueix l'ha- bitual procés de seguiment de les línies de fixació, ja fossin camins tra- dicionals o carrers de raval (Sant Pere, Santa Magdalena, Montserrat, de - Ferran, del Cid i de Pines entre altres), o bé noves carreteres (Barcelona, Tarragona, Igualada). Entorn 1840-1860 hi ha, però, quelcom que els unifi- ca, i és la seva homogeneïtat en tant que multiplicitat d'usos i de classes socials. La proximitat de grups socials diferents en aquesta primera etapa expansiva, que pertany a una característica molt comuna de les ciutats en aquesta fase pre-burguesa o industrial (34) correspon a una fase durant la

qual encara no s'havia afermat l'acceptació d'un valor diferencial del sòl i del diferent prestigi per als barris residencials. Durant aquests primers anys, i en els posteriors, s'expressarà morfològicament a través del parcel·lari, que recull la figura del pati, el qual, com la parcel·la gòtica al recinte medieval (35), condiciona igualment una tipologia arquitectònica residencial i artesana a la perifèria decimonònica.

El pati, que per llur importància mereixeran un tractament específic en altres apartats, remet a la qüestió de la propietat i les seves formes de transacció. Aquestes formes acostumen a produir-se en un procés de divisió de la gran propietat i en Pere Regull Pagés, quan es referia als primers assentaments al Poble Nou, recordava com el carrer d'Amàlia Soler (vegeu figura XXXI i XXXII) va organitzar-se inicialment entorn una finca dividida en "censals que cobrava n'Amàlia Soler i Tort" (36).

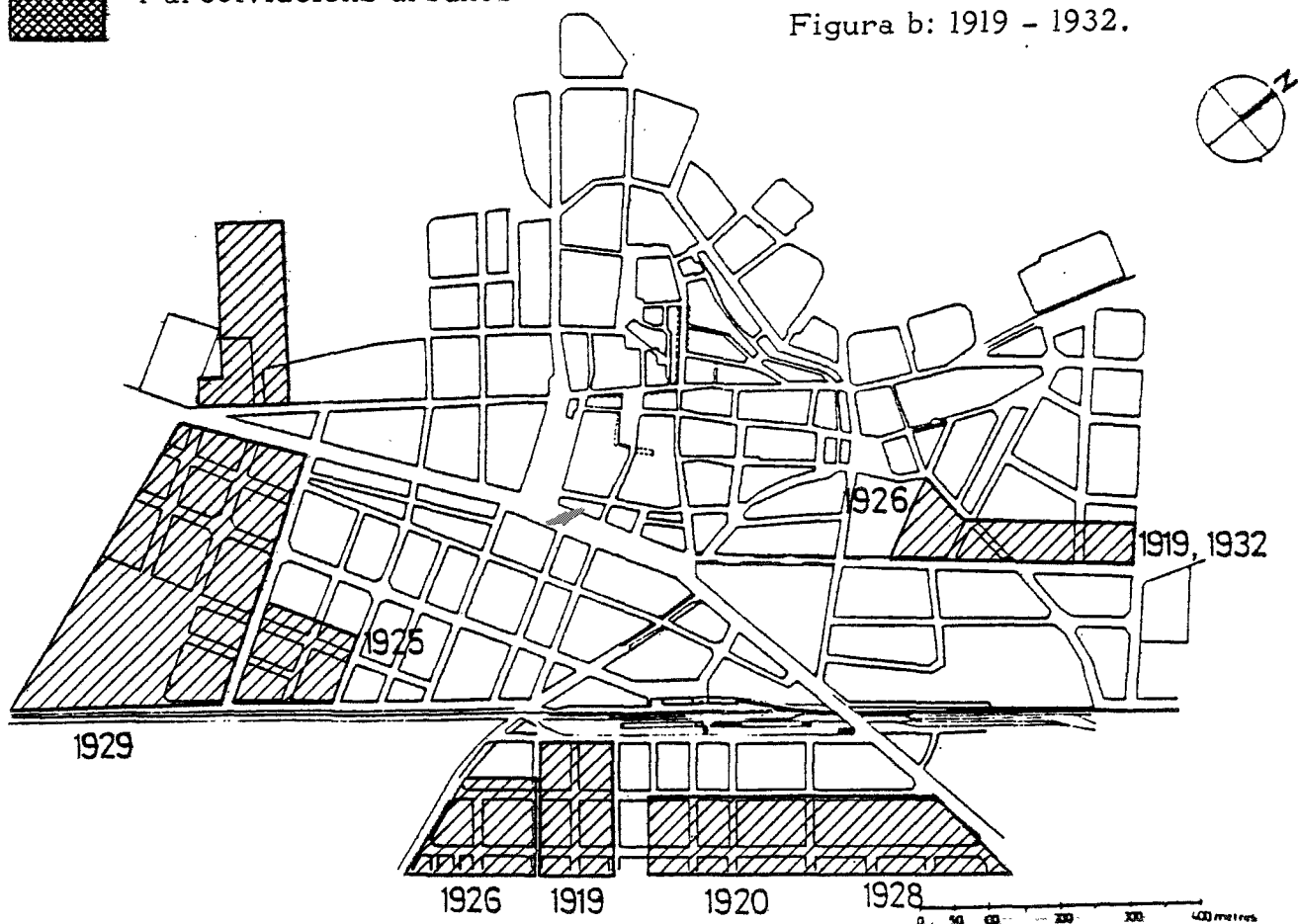
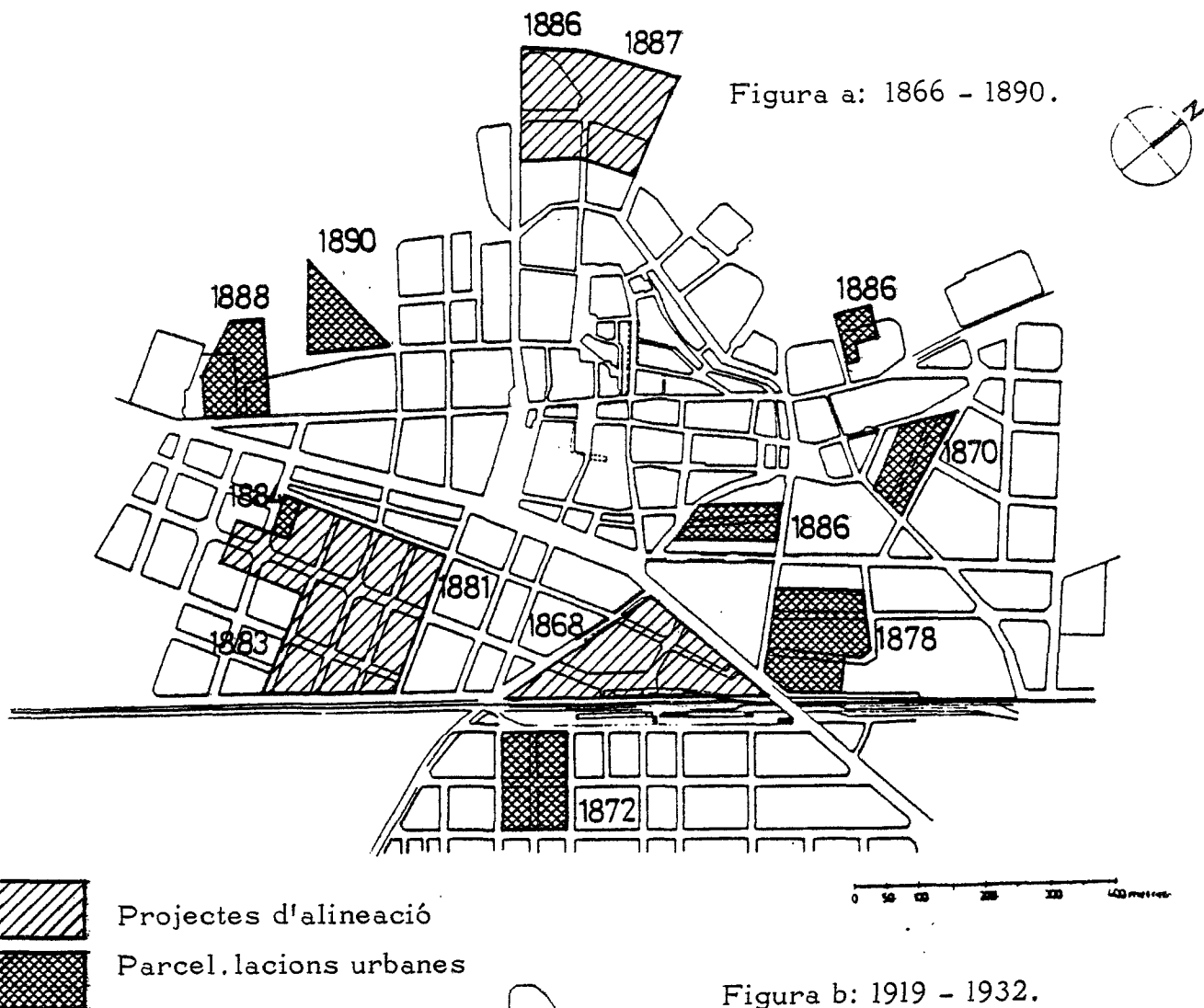
En realitat, propietat i parcel·lari condicionen les formes de gestió i d'actuació tècnica tant dels ravals com de l'eixample.

A. Les parcel·lacions decimonòniques (37).

Les parcel·lacions decimonòniques, en nombre de nou (38), es succeeixen entre 1870 i 1890; de les quals, dues s'ubiquen fora les barriades de raval; una en el Poble Nou (1884) i una altra en el carrer de Comerç (1872). De les altres set, quatre s'ubiquen al Raval pròpiament dit. Són les corresponents al carrer de Valls (1870), Pere Alegret (1877) i de Sant Ramon (1878). La quarta, en el que serà el carrer Baldomer Lostau (1884), no va arribar a realitzar-se (vegeu figura XXXVI). Entre aquest barri i el casc antic, constituint així un episodi intermig entre la reforma i l'expansió, cal afegir-hi també la del carrer de Miret (actual Dos de Maig) en el 1883.

En canvi, al barri del carrer de Sant Pere, al seu redós i al de la nova carretera de Sant Martí, tan sols se n'hi van projectar dos, més tardans, però que tampoc no reeixiren: el de la Creu de Sant Salvador (l'actual carrer de Pere III) i el de la plaça de Sant Julià, aprovats en el -

FIGURA XXXVI. AREAS AFECTADES PELS PROJECTES
D'ALINEACIONS.

1888 i 1890 respectivament.

Les característiques comunes a aquests projectes, principalment l'origen en una sola finca i la gestió única centralitzada en el propietari, li propiciaren un considerable èxit en aquells casos en els quals es tractava d'espais intersticials, de límits precisos, entre línies de fixació. - - - Aquests casos, seguits d'un procés de colmatació bastant ràpid, contrastarien així amb aquells altres on mancaven línies de fixació en alguns dels seus extrems, els quals tendirien per tant a presentar una predisposició a la dispersió. Obviament però, la causa de la seva irrealització caldria - cercar-la també en altres components, i la proximitat de la crisi econòmica, posterior al 1890, en seria el més evident.

B. Els eixamples.

En comparació a les "parcel·lacions"; supeditades a les decisions úniques del seu propietari, els projectes d'eixample al Poble Nou suposen, en canvi, un procés més complex i que afecta diferents finques. És potser per aquest motiu que, en absència d'un projecte general per al barri, no pugui parlar-se de l'Eixample, i més aviat calgui pensar en una idea comuna sobre l'alineació regular del barri, explicitada genèricament per propietaris diferents.

En aquest sentit, el projecte d'eixample del 1867 en el sector pròxim a l'estació del ferrocarril podria haver introduït la figura urbanística - de l'eixample com a possibilitat legal. De totes maneres aquesta va ésser l'única vegada en què el projecte obeïa a uns instruments de gestió específics (39), i en els casos que el seguiran caldrà més aviat parlar simplement de projectes parcials d'alineació (40) condicionats igualment a uns límits de finques. Tal com veurem més endavant, Albert Moliner i Manuel Vidal i Rollan foren dos dels propietaris que, prèviament d'acord, encarregaren els corresponents projectes d'eixample en els seus terrenys els quals, però, es complementaven (41) (vegeu figura XXXVI i figura LXXII).

La duplicitat de les expectatives de l'expansió, corroborada pel - comportament aparentment ambigu d'alguns propietaris, com el mateix Manuel Vidal i Rollan, marcarà la futura estructura espacial de la ciutat. Aquesta conducta de tipus mixt, recolzant iniciatives de parcel.lació i d'eixample, indueix a fer pensar en una doble estratègia molt ben definida durant aquests anys d'intensa activitat constructiva. A la base - - d'aquesta estratègia hi confluirien l'aprofitament de les plusvàlues de rivades de les noves línies de fixació i les diferents necessitats i possibilitats adquisitives que respecte a la vivenda tindrien els grups socials vilafraquins. Parcel.lacions i eixample estarien així als dos extrems de les possibilitats urbanístiques locals, les quals, a través de la pràctica urbana, anirien configurant, en absència d'un pla oficial, - un model força operatiu per a les necessitats de les classes dominants - en l'etapa burgesa.

És cert que hi ha alguns episodis dubtosos, però la seva mateixa in definició explica la seva irrealització, ja que, en el cas d'haver-se - - acomplert, haguessin entrat en conflicte amb les expectatives de les - - àrees veïnes. És el cas de la parcel.lació decimondnica del carrer de Comerç (42), el prototipus parcel.lari de la qual no s'adeia a l'arquitectura dels magatzems vinícoles. També el projecte de perllongació del carrer de la Soledat, la parcel.lació del Poble Nou, n'és l'altre cas, el qual no va aprovar-se sembla ser que a conseqüència precisament de l'oposició dels veïns (43). Podria ser que el mateix hagués succeït amb els - dos projectes d'alineació de Les Clotes, sorgides arran de la nova carretera de Sant Martí (vegeu igualment la figura XXXII) i que tampoc no prosperaren (44).

Els projectes d'alineacions en el segle XX.

En el segle XX, però, els projectes d'alineacions passaran a ésser competència de l'Ajuntament. D'ençà 1903 (45) i fins 1934 (46) aquest serà l'únic tipus de mecanisme formal de l'expansió i en aquest mecanisme

anirà evidentciant-se la capacitat dels tècnics municipals com instruments eficaços dels propietaris, els quals, en absència d'un pla general i en el cas d'alguna iniciativa que lesionés els seus interessos, podien recórrer sempre al Ministeri de la Governació (47).

Aquest procés, diferent al d'altres ciutats mitjanes espanyoles en les quals les parcel·lacions decimonòniques continuen encara en vigència durant les primeres dècades del XX (48), pot explicar-se a Vilafranca - per la confluència de factors diversos, entre els quals la permanència - del pati com a model parcel·lari per a l'ús residencial n'és un d'important.

S'hi ha d'afegir també la facilitat de control de l'administració - pública per part dels grups socialment dominants, en una ciutat que fins 1960 aproximadament tenia encara unes dimensions i una estructura social poc complexa, on els ressorts del poder estaven sòlidament establerts. - Cal recordar aquesta capacitat de control per entendre que d'ençà 1903 - no representarà en cap moment l'adopció d'un model de creixement en els encontorns, sinó que suposava simplement la vulgarització d'un element - tècnic que facilitava l'expansió puntual i l'especulació. Serà precisament a partir d'aquesta constatació que l'oposició local reprendrà en - certa manera les idees decimonòniques de models teòrics -idees globals - sobre la ciutat- com a alternativa política.

La conversió dels plantejaments urbanístics decimonònics a unes - simples tècniques aïllades i executades des de l'Ajuntament, la trobem - en un plànol del 1903 del que serà el futur carrer de Pere III, precisament allà on en el XIX hi havia un projecte de parcel·lació decimonònica. Pel que respecta al barri del Molí d'en Rovira, allà on trenta anys - - abans havia fracassat també una parcel·lació decimonònica, hi trobem que el 1919 -òbviament a remolc dels interessos dels industrials- l'indret afectat el 1872 sofria un nou projecte d'alineament (49). A continuació, el 1920 (50) i el 1926 (51), seguiren l'exemple els terrenys de les - - dues propietats veïnes; i el 1928 (52) succeirà el mateix amb la resta - del barri en el sector oriental.

Però més complicat és el procés al Poble Nou, on les propietats no eren tan grans i on hi jugaven les diferents capacitats d'oferta dels propietaris. En aquest barri hi trobem, per exemple, el cas dels petits propietaris que havien adquirit patis per a edificar-hi llurs residències i que demanaven infraestructura i alineament de façana (53), però també s'hi donava la circumstància d'aquells que sense cap necessitat d'ús immediat forçaven l'augment dels preus del sòl provocant una extensió del límit urbà. Amb aquesta intenció podien explicar-se algunes gestions que sobre ubicació d'equipaments van executar-se al barri i que culminaren sens dubte amb la construcció de la carretera de Moja.

Així per exemple, hem localitzat material inèdit que conté indicis d'una operació de desplaçament del quarter fins una zona compresa entre el carrer Menéndez Pelayo, Ramon Freixas i Rafel Soler (54). Hi havia també intents de construir una escola pública al Sud del Tívoli, equipament al qual es referia el recurs del 1918 (55), així com un altre de "cases barates". Aquests assaigs recorden les estratègies especulatives produïdes en els encontorns de les ciutats espanyoles dels anys seixanta a partir dels polígons residencials.

A Vilafranca, en l'intent hi col·laborava una petita institució financera local (56) que el 1932 va manifestar-se finalment en una proposta formal d'alineament a un altre barri, on la Caixa d'Estalvis del Penedès hi figurava ja com a promotor oficial. Els solars on s'havia d'ubicar estaven situats a l'extrem de la carretera d'Igualada (en la Pça. Fèlix Mesures) i va acompanyar-se òbviament d'un altre projecte d'alineament que afectava als espais intermitjos amb el carrer del Nord. A la figura XXXVI hem senyalat la localització d'aquest i els altres projectes d'alineacions fins 1932.

Amb la intervenció dels grups financers, els indicis de les estratègies especulatives, més que no de construcció, es reforcen. També la presència d'alguns propietaris implicats en els projectes d'equipaments del Poble Nou abunda en el mateix sentit i ens indueix a pensar en la configuració d'un grup financer i immobiliari que començaria ja a operar en la -

ciutat (57).

Després, en aquells mateixos terrenys de la carretera d'Igualada, i allà on J. Mª Barenys havia previst un ús extensiu, el 1942, l'Ajuntament va aprovar finalment un projecte d'alineació per el sector que serà definitiu (58).

ENTORN LES ESTRUCTURES SOCIALS I ELS MECANISMES EXPANSIUS.

A la fi d'aquest recorregut sobre els mecanismes urbanístics que -
presideixen l'expansió de la ciutat, i que invalida un plantejament me-
canicista de les relacions centre-perifèria, s'imposen algunes reconsi-
deracions, encara que siguin en forma molt general.

Hauriem, en primer lloc, de refermar la hipòtesi sobre la capaci-
tat de gestió de la classe dominant respecte els processos espacials.
És cert que fins ara solament hem detectat el protagonisme d'individus
concrets, però la seva rellevància com a mostra d'un conjunt social --
més ampli és irrefutable. A través d'ells, i de la manera que entenen --
i actuen sobre els elements que estableixen les pautes evolutives de la
ciutat, s'ha anat entreveient també una evolució del propi bloc urbà al
qual pertanyen. A la fi del període, entorn els anys vint, sembla tanma-
teix que el procés sigui ja francament de tipus capitalista.

De totes maneres, avans de continuar investigant les relacions que
s'estableixen entre propietaris, urbanisme i construcció de la ciutat,
pot ésser convenient deturar-nos en l'estudi de les estructures espa-
cials, principalment en les morfologia, la segregació i l'especialitza-
ció. Ens introduïm en la seva anàlisi, amb l'ajuda del parcel.lari, -
del qual ja hem tingut ocasió de conèixer la seva importància com a me-
canisme que facilitarà la relació entre la propietat -estructura social-
i la mateixa morfologia.

NOTES.

- (1). En aquest sentit, estem d'acord amb H. CARTER (1972), quan valora-
va negativament el mètode d'autors clàssics, com P. LAVEDAN. Vegeu
concretament pp. 157.
- (2). H. CARTER (1972), pp. 161 i 163.
- (3). Vegeu (2), pp. 163.
- (4). Com seria també el cas dels monestirs medievals, els quals van deter-
minar el tipus d'ocupació i parcel·lars específics en els seus en-
contorns. Podem citar com exemple el cas de la ciutat de Bolònia i -
l'obra de P.L. CERVELLATI - R. SCANNAVINI (1973).
- (5). El plànol del 1934 correspon al Projecte d'Eixamplament i Reforma de
la vila d'en J.M. Barenys. Per això, la trama real del moment no hi
és recollida amb fidelitat. L'hem utilitzat a conseqüència de la man-
ca de qualsevol altra font cartogràfica.
- (6). La datació és aproximada en la mesura que no hi ha cap altra referèn-
cia que no sigui la mateixa realitat fotografiada: el velòdrom, el -
quarter, l'ocupació del barri del Molí d'en Rovira o de Sant Julià i
l'Espirall són factors que ajuden en la datació. Els negatius es con-
serven a la Secció Tècnica de l'Ajuntament.
- (7). Publicat en la primera edició de la monografia històrica de P. ALE-
GRET (1872), va ésser recollit per Josep Mª BARENYS en l'informació
prèvia al Pla d'Eixamplament i Reforma (1934).
Existeix un plànol anterior del conjunt de la vila, corresponent -
aproximadament al 1860, però no ha pogut ésser utilitzat a conseqüèn-
cia del seu mal estat de conservació.
- (8). P. MAS I PERERA (1932).

- (9). En Ramon ESCCLASANS I MILA (1902) descriu així la fortificació - del 1833: "la població fou cercada, es taparen les entrades dels - carrers que sortien a fora, es voltà tot el caseriu de rases i s'es- tabliren en els portals de Barcelona i de Tarragona dos ponts lle- vadissos". Vegeu, pp. 92.
- (10). El plànol forma part de la segona edició del llibre d'en Pere ALE- GRET, vegeu (8). De fet, tant el llibre com el plànol assenyalen - una fase considerablement important en la qual la ciutat va esdeve- nir objecte de coneixement i de cultura per part dels vilafranquins il.lustrats.
- (11). P. ALEGRET, (1887), pp. 236.
- (12). Vegeu (11). En aquest any va produir-se una visita reial a la vila i amb aquest motiu van arranjar-se una sèrie d'edificis i perspectives. En aquest sentit, l'acabament de les obres del quarter i l'alineació de la Rambla de Nostra Senyora complien també una funció escènica de la ciutat contemplada des de fora pels viatgers.
- (13). Vegeu (10).
- (14). L'expedient de la carnisseria a la Plaça de l'Oli i Vall del Castell en 1878 conté una acta notarial del 1829 en presència del governador militar Carlos Ullman. A.M. 5/400.
- (15). Tal és el que sembla indicar-se en el plànol del 1860. Vegeu (7).
- (16). C. MAS I JORNET, (1902), pp. 265.
- (17). Vegeu (10).
- (18). La "Sociedad de Ferrocarriles Tarragona-Martorell" tenia també pro- jectes de ramals de ferrocarrils que enllaçaven amb l'interior cata- là, i en la memòria del 1862 parlava concretament de la construcció d'una línia Vilafranca-Igualada. Vegeu Ferrocarriles de Tarragona a Martorell... 20-II-1862.
- (19). Modest LLEÓ va ésser alcalde el 1857 i diputat provincial el 1875,

Fèlix BARBA I RABELLA, regidor el 1856-1857, va ésser també diputat a corts el 1840, i provincial el 1838. Vegeu C. MAS I JORNET, (1902), pp. 290-292.

- (20). Els noms històrics dels carrers del General Cortijo i del Duc de la Victòria.
- (21). Tot i que continuen els intents d'assegurar una economia d'exportació al Penedès. Aquest objectiu es relaciona amb un projecte, del 1904, - en què es tornava a formular el projecte d'unir mitjançant el tren - les ciutats de Vilafranca i Igualada. Vegeu Memòria sobre ferrocarrils secundàries presentada por los Ayuntamientos de las comarcas de - Igualada.....
- (22). En el 1876 s'hi van edificar ja dos magatzems vinícoles.
- (23). Segons una instància dels empleats del carrer de Comerç (peons, boters i meritoris) presentada a l'Ajuntament el juny del 1920. A.M. 20/415.
- (24). Arran d'aquest afer, l'Ajuntament comptava expropiar una part dels solars que la "Sociedad de Bancos del Panadés" tenia a l'altra banda de la via. Vegeu "Expediente sobre desvío de la carretera Sitges-Igualada...". A.M. 20/415.
- (25). Vegeu "Recurso del Ayuntamiento contra una iniciativa de la Compañía de Ferrocarriles M.Z.A." A.M. 17/412.
- (26). Vegeu (24).
- (27). En el recurs de l'Ajuntament (vegeu 25), aquest alega que pensava construir un conjunt de cases barates i un grup escolar. Van començar-se algunes gestions per a la recerca de solars però la iniciativa no va prosperar. L'afirmació sobre l'exemple no era tampoc rigorosament certa, car tan sols hi havia pensat un projecte de perllongació de les alineacions existents, que altrament no van aprovar-se definitivament fins uns quants anys després (Vegeu infra, capítol XI).
- (28). Vegeu (25).
- (29). L'anàlisi de les llicències d'obres en els primers anys almenys així -

ho confirma.

- (30). 1879, vegeu Expediente sobre la travesía de la calle de Santa Clara en la carretera Igualada-Sitges. A.M. 5/400.
- (31). 1880. Vegeu Expediente de travesía desde esta villa a San Martín Sarroca en dirección a Aguiló. A.M. 6/401.
- (32). En el camí tradicional de Moja. Vegeu el llibre d'actes de la Comissió Permanent en la sessió corresponent al 23/V/1929. L'acord es pren a proposta de l'alcalde, J. Alvarez i inclou la resolució que l'Ajuntament pagaria el 30% del pressupost.
- (33). M. de SOLA-MORALES (1974), pp. 2., explicava com
"l'estudi del creixement urbà es plantejarà com una anàlisi de les relacions entre les diferents formes de creixement (morfologia urbana) i les formes socials que constitueixen el seu motor i el seu contingut... És precisament en l'intermig d'aquesta relació on es situen les accions tècniques de configuració i ordenació física dels processos de gestió i de construcció del creixement".
- (34). Vegeu C. AYMONINO (1971).
- (35). J.I. LINAZASORO (1978)
- (36). "Gasset de Vilafranca", 15-X-1924. Els carrers de Vilafranca.
- (37). Vegeu Els projectes d'urbanització decimonònics de Vilafranca..... a la "Miscel·lània Penedesenca" corresponent al 1982, on hi apareixia un article introductori i provisional sobre el tema. M.A. ALIÓ (1982).
- (38). Vegeu nota (21) del capítol II.
- (39). L'arquitecte redactor del pla va ésser Modest Fossas, i sembla ser - que va realitzar-ho per encàrrec de l'Ajuntament.
- (40). Tal com els defineix I. LOPEZ GONZALEZ (1977).
- (41). Vegeu (38) pel que fa als carrers de Pere Alegret i de Miret.
- (42). Vegeu (38) pel que fa al carrer de Comerç.

- (43). A.M. 8/403.
- (44). Vegeu "Expediente sobre urbanización y proyecto de una calle que cortará perpendicularmente la de Farrán y carretera de La Llacuna..... 1886". A.M. 6/401, i el "Proyecto de Alineaciones que Don Ramón Planas y Soler eleva para su aprobación.....1887". A.M. 6/401.
- (45). Vegeu "Plànol del carrer de Barberà.....". A.M. 7/407.
- (46). Ens referim al projecte d'urbanització i eixamplament de J.M. Barenys.
- (47). I. LOPEZ GONZALEZ (1977), pp. 34.
- (48). Recordem, per exemple, el cas de Gijón.
Vegeu M.LLORDEN MIÑAMBRES (1978).
- (49). "Plano de la pieza de tierra que Don Francisco Soler García posee contiguo al ferrocarril". 1919. A.M. 56/451.
- (50). "Expediente instruido para urbanizar una pieza de tierra en la partida Camino del Passatge.....". A.M. 56/451.
- (51). "Proyecto de urbanización de la finca que Don Marcelino Claramunt....."
A.M. 56/451.
- (52). "Expediente de.....urbanización de unos terrenos comprendidos en el perímetro formado por las calles de Comercio, Lepanto....." A.M. 27/422.
- (53). 1908. A.M. 13/408.
- (54). 1927. A.M. 26/421.
- (55). "Plano del solar que adquiere el Il. tre. Ayuntamiento de Vilafranca..... para emplazamiento del Grupo Escolar proyectado". 1920. A.M. 56/451.
- (56). Ens referim a la "Sociedad de BANCOS del Panadés".
- (57). Segons les instàncies dels propietaris M. Fontrodona, S. Valls i P. - Soler (A.M. 21/421) pel que fa al quarter. També les de M. de Prat i d'Abadal pel que fa al carrer Quinta del Gall i de la mateixa M. de - Prat i d'Abadal i M. Fontrodona Almirall pel que fa al carrer del Bis

be Morgades, Ramon Freixas i Rafel Soler. LL. d'A. 3-II-1922.

(58). Plano regulador de las calles en el sector noreste de Villafranca del Panadés. 1942.

Capítol vuitè:

El parcel.lari i l'estructura diferencial urbana.

El parcel.lari, en el llindar entre les formes de la propietat i la morfologia, és un element considerat com a bàsic en l'anàlisi del procés urbà. De fet, la seva importància és atribuïble al seu caràcter d'estructura formal i estable on cristal.litza la confluència dels interessos immobiliaris i els mecanismes jurídics i tecnològics dels quals disposa la societat en un moment històric concret.

La seva rellevància ha estat assenyalada tradicionalment en textos - ja clàssics de la geografia i de l'urbanisme i pensem per exemple amb A. ROSSI quan incorporava les aportacions de J. Tricart per tal de recolzar el paper de la propietat en la diferenciació entre els tipus d'immoble i de les formes de les parcel.lles, les quals el mateix J. TRicart considerava com a indicadores de la lluita de classes a la ciutat (1).

Actualment, el parcel.lari continua mereixent nombrosos estudis, entre els quals es poden identificar enfocaments diversos segons els tipus d'influències considerades predominants. Així, l'èmfasi en el tema arquitectònic (2) o en el de la propietat (3) condiciona, ja d'antuvi, dues - possibles tendències, a les quals se n'hi hauria d'afegir una tercera, si tinguéssim també en compte aquelles que es deriven de les investigacions sobre ciutats concretes i que utilitzen com a instrument específic de - - l'anàlisi el mateix parcel.lari (4). Aquesta darrera modalitat, més monogràfica que no temàtica, ha estat la que ha orientat el desenvolupament i característiques d'aquest capítol.

El parcel.lari vilafraquí, que no és un parcel.lari homogeni, revela que la seva mateixa diversitat és el producte de la combinació de tres factors bàsics: l'un, la tipologia arquitectònica; el segon, l'estructura de la propietat i, en tercer lloc, la relació d'aquests dos respecte al conjunt de la ciutat.

Al llarg de les pàgines següents, hom trobarà, per tant, un assaig de classificació de les distintes parcel.lles que es desenvolupen durant aques

ta fase de l'evolució urbana, així com una anàlisi de la importància que el destí social i la tipologia arquitectònica podien assolir en la configuració d'aquests mateixos tipus parcel·lars.

De tota manera, atès el caràcter fonamental de la localització, s'han estudiat també els efectes que es deriven de la ubicació de les parcel·les en un o altre indret de la ciutat. Per tal de desenvolupar aquest aspecte, s'han analitzat deu petits sectors de Vilafranca, quasi tots ells coincidents amb illes a les quals pot considerar-se com a exemples característics quant als condicionants que incideixen usualment en la configuració de les formes de les parcel·les.

ELS ELEMENTS BÀSICS DEL PARCEL·LARI.

Tot i l'aparença genèrica del parcel·lari, caracteritzat per l'heterogeneïtat, cal advertir que, pel que fa al període que ens ocupa, el parcel·lari es desenvolupa només a partir d'uns pocs elements, els quals estan a la base de les formes resultants.

Així, des d'un punt de vista geomètric, és particularment rellevant la incidència que assoleix l'acceptació col·lectiva d'una parcel·la tipus, un patró o mòdul, anomenat pati, que s'utilitza com a unitat bàsica de transacció immobiliària i que es relaciona, a més, amb el prototipus d'edifici menestral dels comparets.

Es entorn de la figura del pati que s'ha organitzat la majoria de l'espai residencial produït durant l'etapa burgesa. DE fet, tot i que hagin de considerar-se també altres tipus de solars derivats d'unes residències amb més prestigi social o bé del parcel·lari heretat en el casc antic, creiem que, tal com ja han assenyalat altres autors, la ciutat s'ha desenvolupat a partir d'un sistema parcel·lari i edificatori específic i limitat que determina, en gran mesura, les pautes organitzadores de l'espai en força sectors urbans (5).

Es factible, per tant, trobar els principals tipus de relacions entre ús, edifici i parcel·lari, i entorn aquestes relacions poden establir-se uns esquemes que permeten la comprensió de l'estructura parcel·lària.

Per tal d'identificar aquests tipus bàsics de parcel·la, així com per a estudiar-ne algunes de les relacions que s'estableixen entorn d'aquesta diferenciació, hem utilitzat un conjunt de 1.425 dades referides a les dimensions de l'amplada de la façana dels edificis corresponents entre els anys 1865 i 1938 (6). Tot i la seva simplicitat, i també com a conseqüència d'ella mateixa, els resultats aconseguits mitjançant aquesta anàlisi permeten confirmar que, com en altres ciutats (7), també aquí el seu ús s'ha revelat com un instrument d'investigació considerablement eficaç.

UNIDAD

100

95

90

85

80

75

70

65

60

55

50

45

40

35

30

25

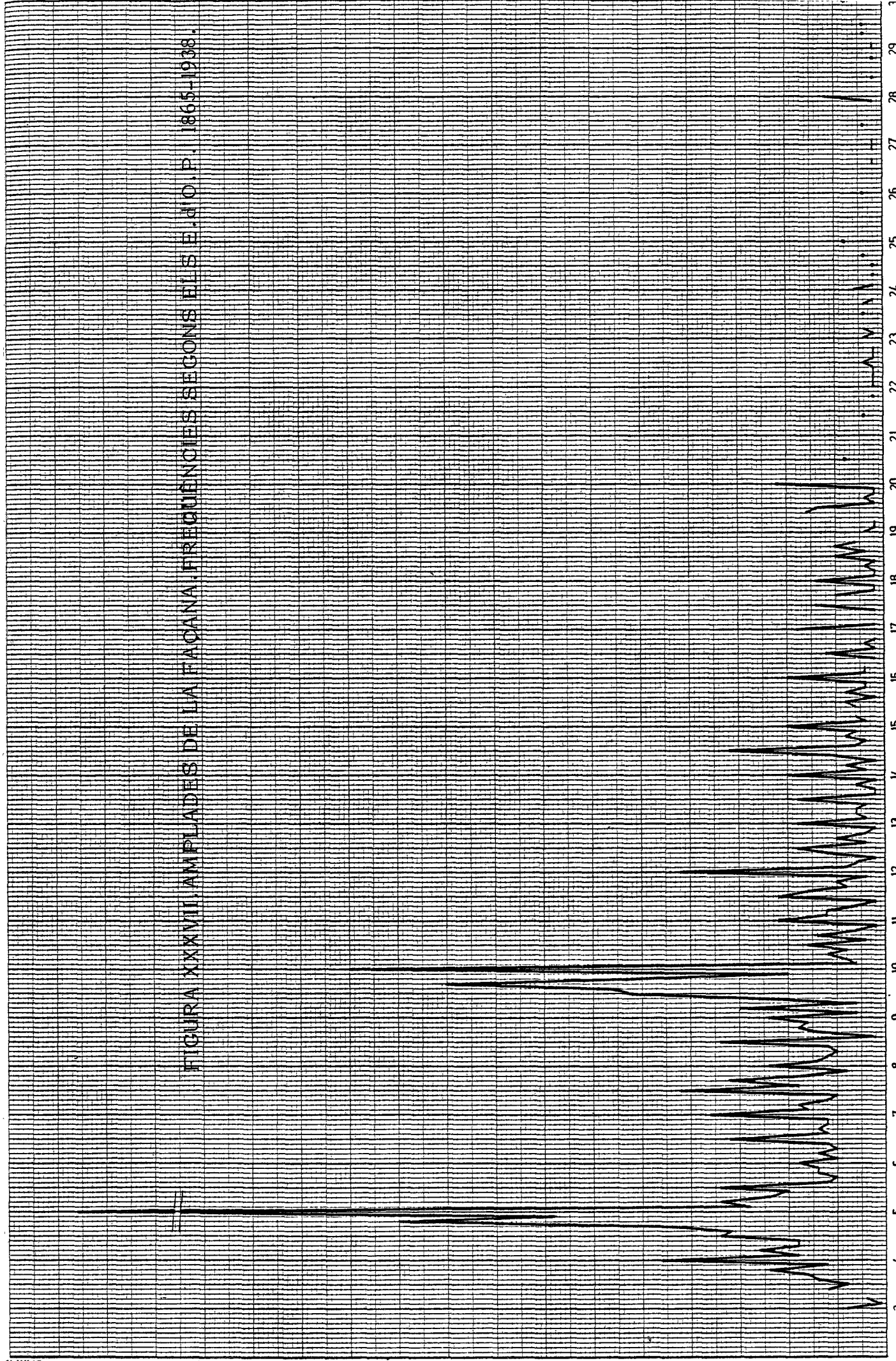
20

15

10

5

FIGURA XXXVII. AMPLIADES DE LA FACANA. FRECUENCIAS SEGONS EL S. E. A. O. P. 1865-1938.

MESES

Tipus de parcel·la.

La línia de façana, que incorpora la relació parcel·la-edifici, ha estat ja utilitzada amb eficàcia per altres autors i, en casos de ciutats molt més complexes, com és per exemple la de Madrid, ciutat de la qual R. Mas (8) n'ha assenyalat la seva importància com a reflex de l'organització social.

A Vilafranca, aquesta dada ha servit per a detectar la importància del pati com a tipus bàsic de parcel·la, la regularitat i predomini del qual ha pogut ésser descoberta després d'un examen de la freqüència amb què apareixien les xifres corresponents al llarg del període considerat.

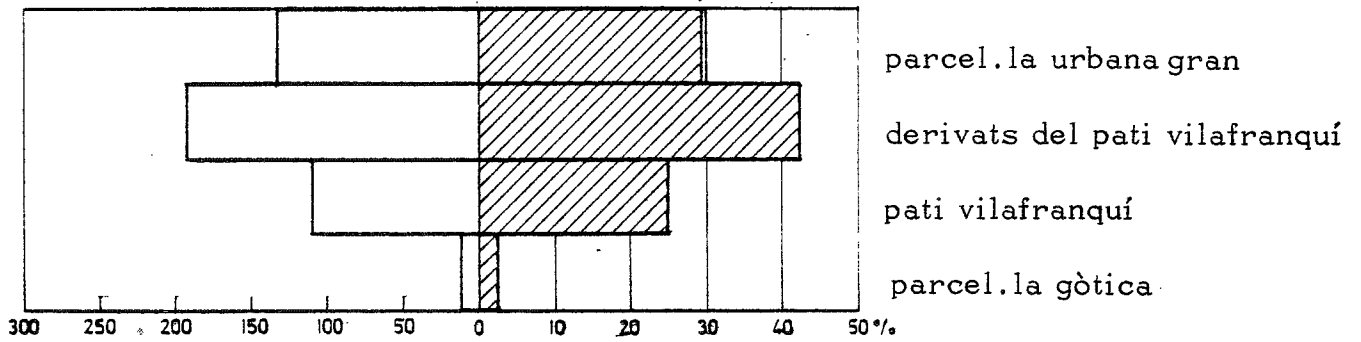
D'aquesta manera s'ha pogut detectar fàcilment que hi ha un tipus predominant de parcel·la, corresponent als cinc metres d'amplada. (Figura XXXVII). Aquesta parcel·la és la que correspon al pati, la unitat bàsica de solar que esmentàvem abans i que s'adapta a la dimensió "standard" de l'edifici unifamiliar decimonònic pròpiament menestral. DE tota manera, hi ha una altra xifra que destaca quant a la seva freqüència, coincidint amb els deu metres, i que es deriva de la utilització de dos patis com a una única parcel·la. En fi, cal remarcar també que, prèviament a ambdós màxims, destaquen dos màxims secundaris, situats entorn els 7'70 i 9'70 metres, els quals corresponen, de fet, a les dues dimensions equivalents a la del pati únic, més, aproximadament, un terç, un mig, o dos terços d'un altre. Prenent, doncs, aquesta evidència com a punt de partida per a la classificació, i tenint present a més altres distribucions de freqüències considerablement menors, s'han establert quatre tipus de parcel·la, a les quals hem anomenat parcel·la gòtica, pati vilafranquí, derivat de pati vilafranquí i parcel·la urbana gran.

En tot cas, abans de comentar que al llarg del període evoluciona el predomini d'un o altre tipus (TAula 8.1 i Figura XXXVIII), descrivim a continuació algunes de les característiques bàsiques de cadascuna d'aquestes modalitats.

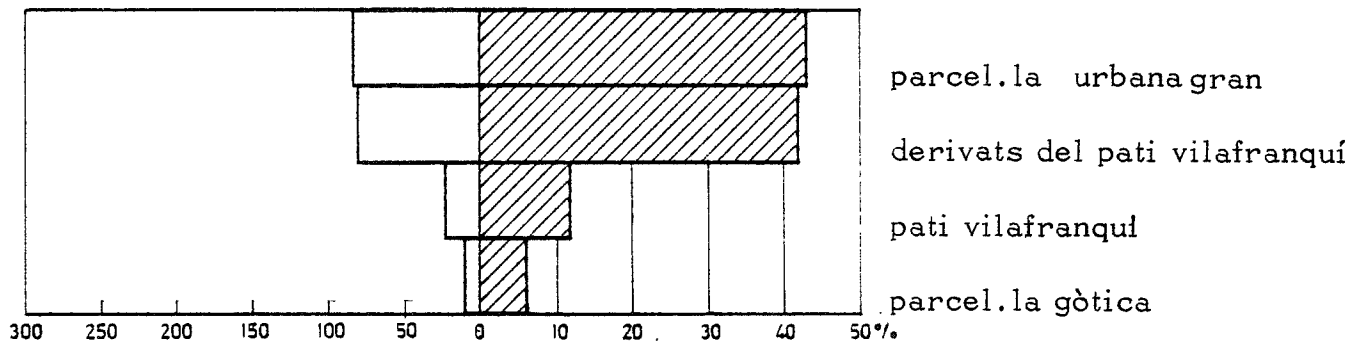
Tenim, doncs, la parcel·la, que a Vilafranca s'anomena pati vilafran-

FIGURA XXXVIII. TIPUS BASIC DE PARCEL.LA.EVOLUCIÓ 1865 - 1938.

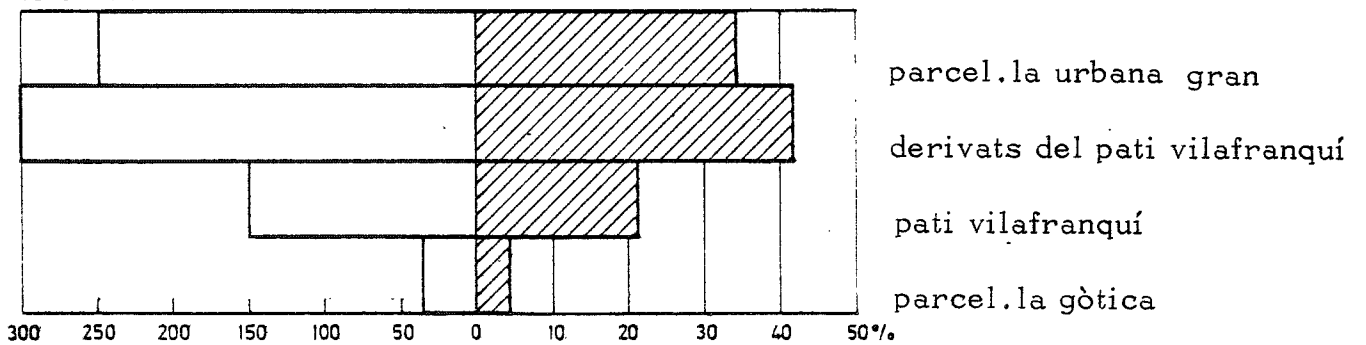
1865-1894

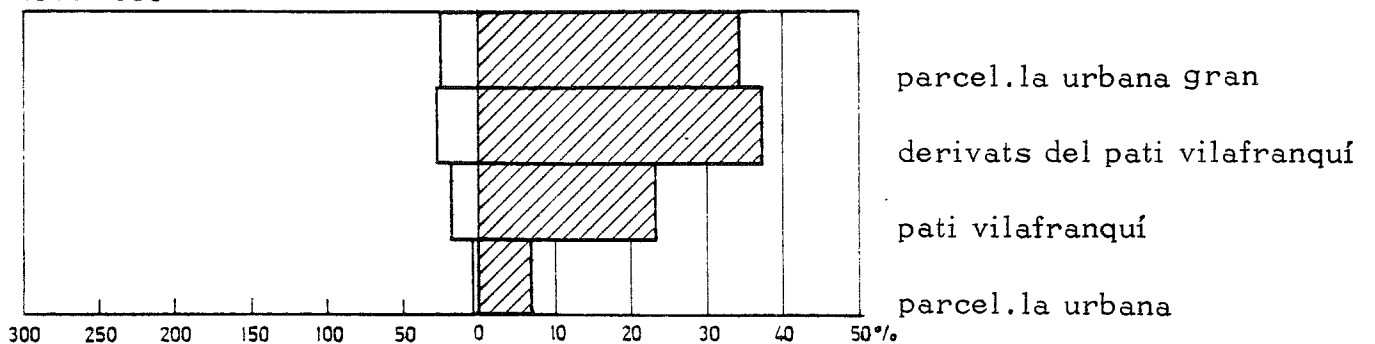
1895-1909

1910-1934

1935-1938

quí (9), i que correspon a una mida aproximadament situada entre els -- vint-i-cinc pams d'amplada i els 150 de llargada. Aquesta parcel.la, en el segle XIX i en alguns sectors corresponents als de la primera etapa expansiva, assoleix unes dimensions menors, potser com a conseqüència del seu origen en una ampliació natural de la petita parcel.la gòtica, (Figura - XXXVII).

El pati vilafraquí comprèn un total del 20'8% dels casos estudiats (taula 8.1.).

Aquesta amplada condicionava, però, l'existència d'un edifici construït sobretot en alçada i profunditat, la qual cosa feia necessari que, a vegades, per l'ús i el tipus d'edifici, el promotor necessités adquirir una superfície més extensa, que acostumava a ésser la dels dos patis o, - com a mínim un pati més un terç, o un pati més mig pati més, i que corresponen a les freqüències secundàries que hem comentat (Figura XXXVII). -- Aquests tipus de parcel.la més gran, però que en tot cas deriven de la dimensió bàsica dels quatre o cinc metres del pati, són el segon grup de parcel.las que hem detectat i que hem anomenat, simplement, amb el qualificatiu de derivats del pati vilafraquí, el qual aplega el 41'10% de les amplades considerades (Taula 8.1.).

TAULA 8.1. CLASSIFICACIÓ DE LES PARCEL.LES SEGONS LA LÍNIA DE FAÇANA DELS EDIFICIS. EVOLUCIÓ 1865-1938.

	<u>1865-1894</u>	<u>1895-1909</u>	<u>1910-1934</u>	<u>1935-1938</u>	<u>1865-1938</u>
Parcel.la medieval.....	12(2'8%)	12(6'2%)	34(4'3%)	5(6'8%)	63(4'4%)
-3'99 mts.					
Pati vilafraquí					
4 - 5 mts.....	109(25%)	22(11'3%)	149(20'7%)	17(23%)	297(20'8%)
Derivats del pati vilafraquí...	186(42' %)	79(40'7%)	293 (40'6%)	27(36'5%)	585 (41'1%)
5'01 - 10 mts.					
parcel.la urbana gran + 10'01 mts.	129(29' %)	81(41'8%)	245(34%)	25(33'8%)	480(33'7%)

En la realitat, però, aquest segon grup inclou també edificis corresponents a la gran parcel·la gòtica però que precisament per la seva escassa presència, així com per la irregularitat de les amplades, no ha pogut ésser detectada en aquest assaig de classificació.

El parcel·lari medieval circumscrit al recinte del barri centre-casc antic, està en canvi recollit en tots aquells casos corresponents al mínim de la parcel·la gòtica (3'60 a 3'80 mts.) i del qual ha estat ja demostrada la seva importància com a permanència en nombroses ciutats de categoria semblant (10). Per aquest motiu, ha estat recollit en un altre grup que si bé no representa un nombre considerable de casos (4'6%) (Taula 8.1.), en la realitat del casc antic té una gran capacitat organitzadora.

La quarta agrupació fa referència a la parcel·la que excedeix els 10 mts. Cal advertir que la seva importància numèrica, 480 casos i el 33'7% del total, no s'adiu en canvi a un conjunt mínimament homogeni com el dels altres grups. Entre els 10'01 mts. i els 30 mts. (màxim absolut enregistrat) s'hi troben parcel·les tan diferents com les que sostenen edificis d'espectre constructiu tan divers com la casa burgesa del centre, els magatzems vinícoles del barri del Molí d'en Rovira, els murs de tanca dels solars suburbans i les grans cases d'origen rural incorporades dins el teixit urbà.

Malgrat la seva heterogeneïtat i el fet que a vegades es sostenti en la compra de dos patis i mig o fins tres o quatre patis, li hem aplicat la denominació urbana per referència a les cases de renda barcelonines en particular i de la ciutat burgesa en general. També ho hem fet així atesa la pròpia evolució del parcel·lari, amb tendència a augmentar les amplades a mesura que anaven proliferant les iniciatives de construcció de pisos en immobles entre mitgeres.

Aquests quatre tipus de parcel·la són, doncs, els que organitzen l'espaï edificat i la propietat al conjunt de la ciutat durant l'etapa considerada. De totes maneres, si hom exclou la petita parcel·la gòtica, restringida al casc antic, resulta que, en conseqüència, el conjunt de la perifèria urbana segueix unes pautes organitzadores encara més simples.

Tanmateix, però, aquesta senzillesa està lleugerament modificada per una evolució quant a les tendències del predomini de cadascuna de les -- tres parcel·les restants (Taula 8.1. i Figura XXXVIII), ja que, tot i el predomini dels derivats del pati, les obres en parcel·les urbanes tendeixen a ésser progressivament més nombroses a mesura que transcorren els anys, d'acord, és clar, amb els canvis quant a les exigències d'ús i densitat dels edificis.

Amb tot, bo i reconeixent aquesta lleugera propensió a l'augment de la importància de la parcel·la urbana, pot ser convenient deturar-nos en el pati, que si bé reflecteix una certa categoria menestral, potser semicapitalista (11), representa, sens dubte, una situació intermitja entre la parcel·la medieval i l'actual.

El pati vilafraquí.

La relació entre el parcel·lari i el sistema tipològic, tal com l'entenen BUSQUETS, FONT I GÓMEZ, en el sentit de "cada una de les formes (arquitectòniques) realment diferents i que es repeteixen amb poques variacions" (12), és prou evident en el cas del pati vilafraquí i la casa suburbana pròpia dels treballadors del camp, als quals els mateixos autors anomenen de "comparets".

Tanmateix, però, les referències als patis són molt freqüents en les instàncies de sol·licitud de llicències i serveixen tant per a assenyalar el tipus de solar sobre el qual s'aixecarà l'edifici, com per a precisar la modalitat jurídica mitjançant la qual s'estableix l'ús dels terrenys. És important aquest darrer aspecte perquè els patis són de fet els únics solars que continuaran regint-se, tot sovint, en règim de cens enfitèutic.

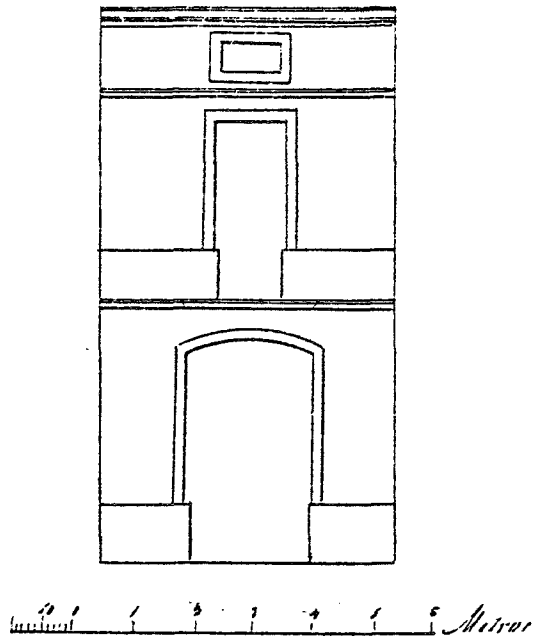
El pati compleix així la mateixa funció que tenen solars semblants en altres ciutats (13), inclosos habitualment en un procés de divisió de les grans propietats i que estaran a la base del nou grup de nombrosos i petits propietaris que es formarà al llarg d'aquests anys.

Les semblances amb un conjunt més ampli de ciutats es troben també - en les versions reduïdes del pati, entorn els 4, 4'20, i 4'60 mts. de façana; mides freqüents en molts ravals catalans fins 1880. Aquestes mides, que en l'amplada concreta dels 4'20 recorden les dimensions que el mateix I.CERDA (14) havia observat en el raval marítim de Barcelona, ens acosten també als reduïts solars sobre els quals es construiran les vivendes rabas saires de la comarca.

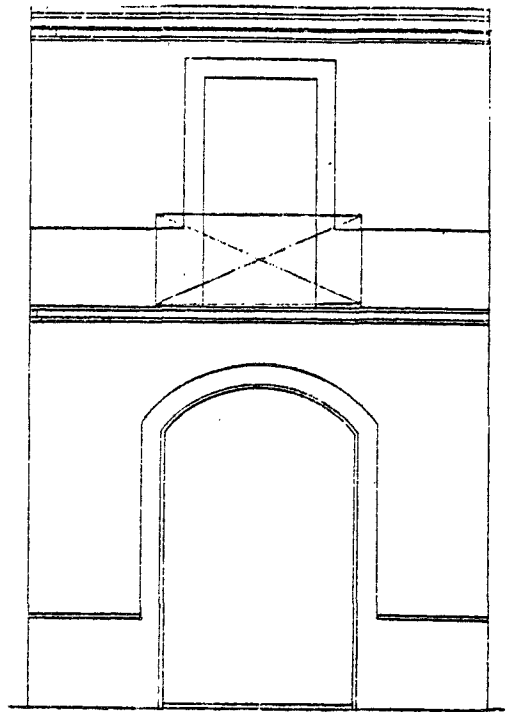
Plantejada així la qüestió, el pati, i el pati vilafranquí (15), vindrien a ésser un mòdul que compliria la mateixa funció que la de la petita parcel·la gòtica, en el marc d'un mode de producció i context espacial diferent. D'aquesta manera s'entendria, aleshores, aquesta transició dels 4 mts. als 5 mts., així com la regularització final de la profunditat que, d'altra banda, s'adiu molt bé a la mateixa regularitat de les illes del Poble Nou, barri del qual els vilafranquins arribaran a tenir-ne la imatge prototípica del procés de creixement.

De la mateixa manera, la qüestió de la correspondència entre tipologia i amplada de la parcel·la és clara. A la correspondència inicial entre cos d'edifici i els 4, 4'60 o 5 mts. de façana (Figura IXL) ja sigui amb portalada central o escala lateral, s'hi afegeixen dues possibilitats de complexitat. La primera, engrandir l'edifici en alçada, el qual permet aleshores l'existència d'un segon pis per a destinar a lloguer; i la segona, engrandir el solar a partir de porcions derivades del mateix pati. Aquesta segona possibilitat es complementa a vegades amb la construcció en alçada, i és la que ocasiona les parcel·les de 10 mts. (dos patis), 7'50 mts. (un pati i mig), o 6'50 mts. (un pati més un terç), i acostuma a produir-se davant dues circumstàncies: la necessitat d'un pati annex lliure, possiblement destinat a horta (Figura XLI a) o bé la construcció de vivendes per a llogar o vendre, cada una en un cos d'edifici (Figura XL).

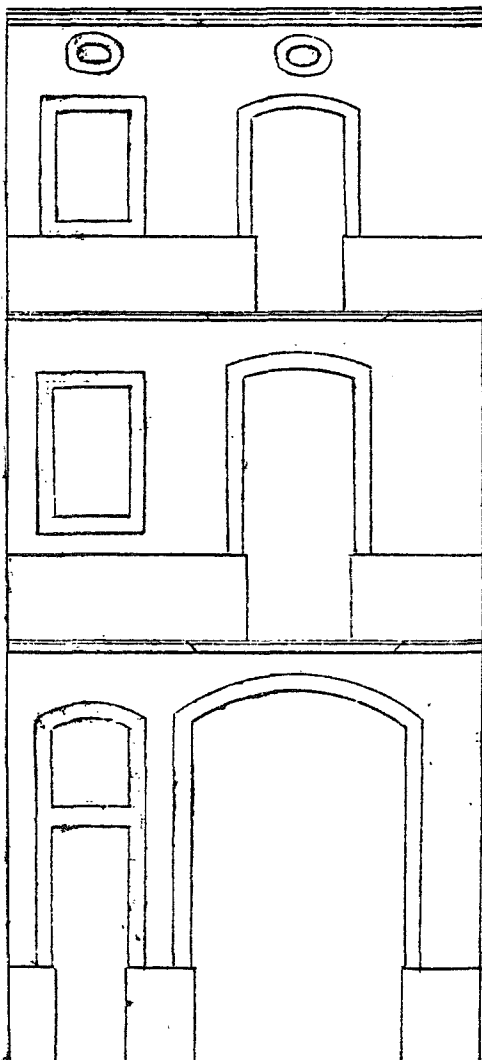
Hi ha més variants, entre les quals la que introdueix l'entresol d'ençà 1910, aproximadament, i el xalet modest des de 1920 (Figura XLI b). Totes elles, en conjunt, configuren la morfologia de les barriades menestrals primer i la del Poble Nou després. Tot i els canvis estilístics, contribuïren

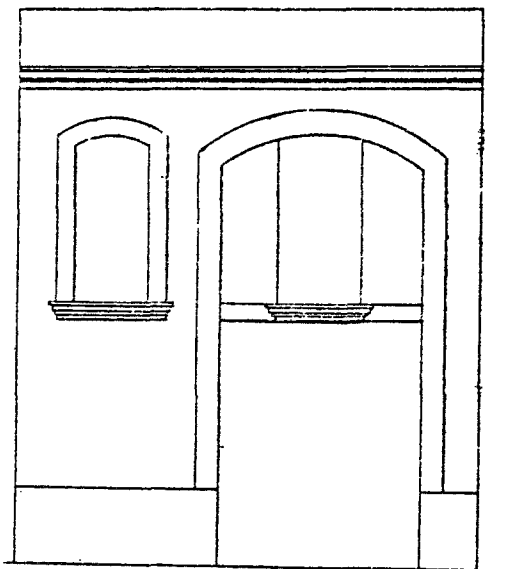
J. INGLADA, 1881. (A.M. 2/397).

J. LLOPART, 1880. (A.M. 2/397).

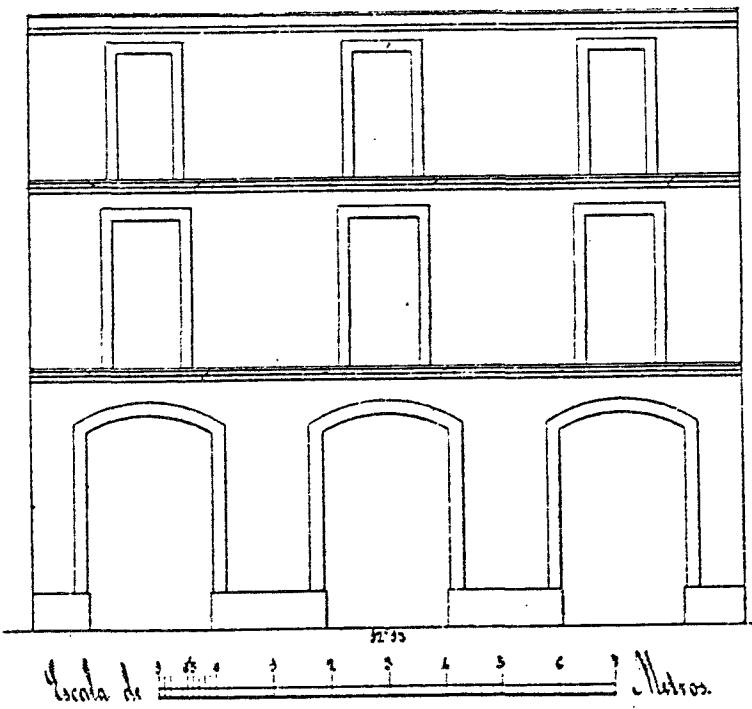
J. INGLADA, 1882. (A.M. 2/397).

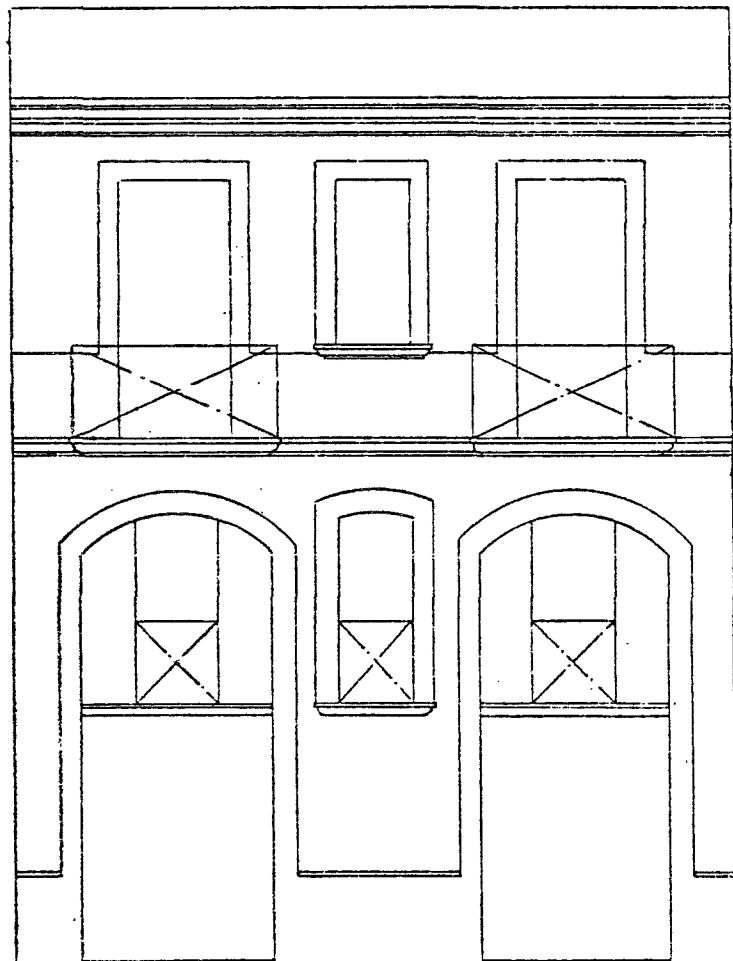
J. INGLADA, 1884. (A.M. 2/398).

FIGURA IXL. CASA DE COMPARET.
EDIFICIS TIPUS ADAPTATS A LA
PARCEL.LA PATI

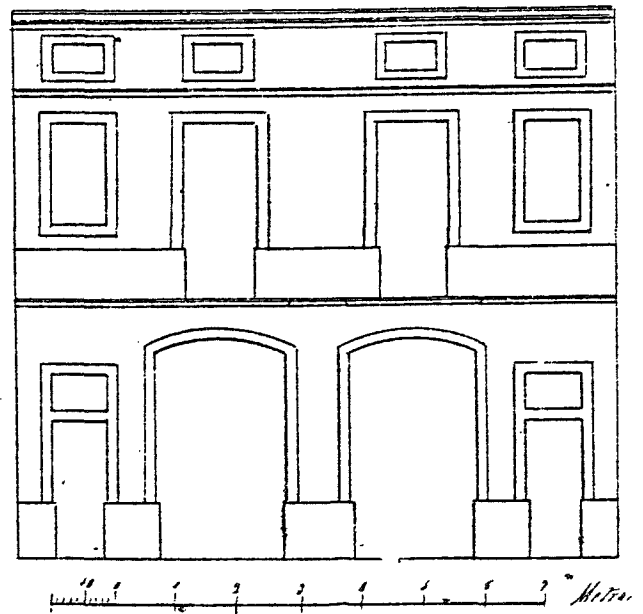
FIGURA XL . TIPUS D'EDIFICI
EN PARCEL . LES DERIVADES
DEL PATI .

M. ELIAS, 1878. (A.M. 1/396).
(2 patis - 1/3 aprox.).

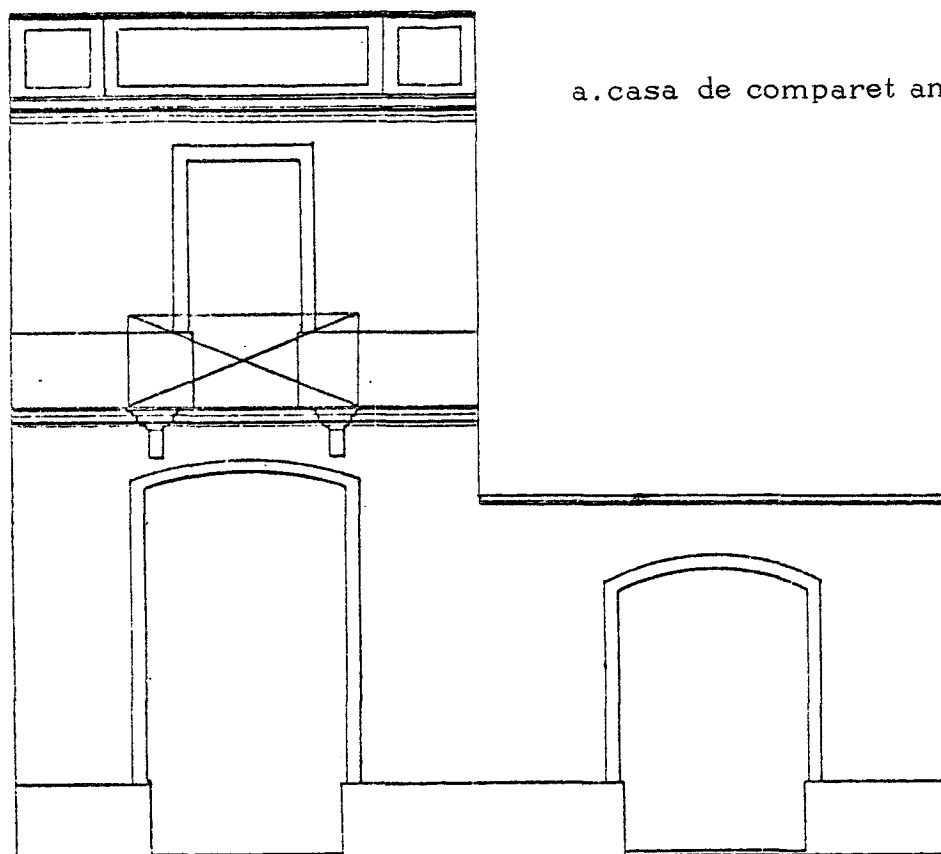

J. LLOPART, 1884. (A.M. 2/397).
(1 pati - 1/2 aprox.).

J. INGLADA, 1881. (A.M. 2/397).
(2 patis).

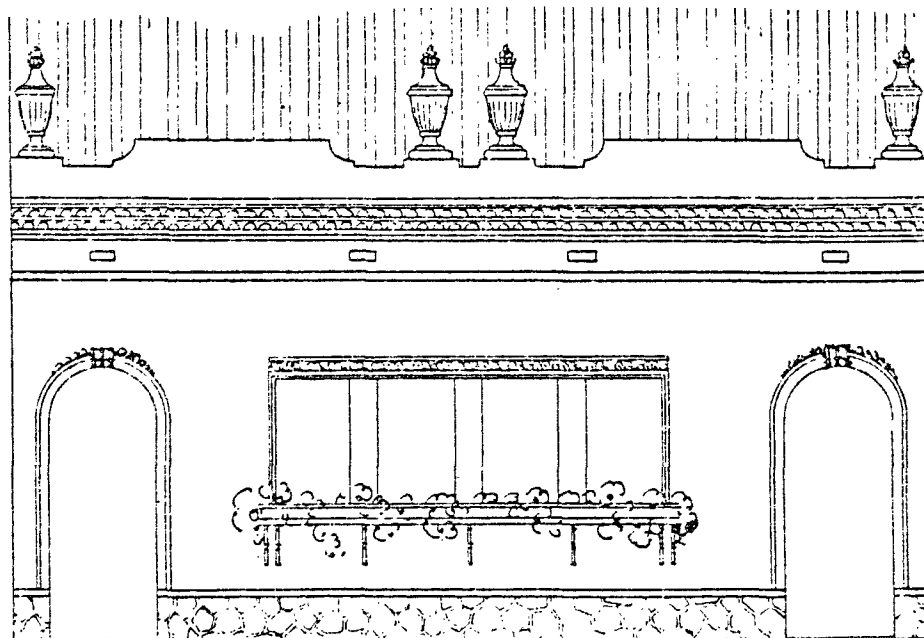
FIGURA XLI. TIPUS D'EDIFICI EN PARCEL. LES DERIVADES
DEL PATI

a. casa de comparet amb pati

J. INGLADA, 1885. (A.M. 3/398).

b. xalet modest

L. Mª MIRÓ, 1922. (A.M. 34/429).

al desenvolupament d'unes àrees homogènies oposades a la imatge més urbana del centre, en el qual s'hi contraposava una tendència de construcció sobre suports parcel·lars diferents.

Les tendències diferencials en barris i carrers.

La correlació entre tipus de parcel·la i arquitectura implica, a més, una connexió amb l'ús i el destí social de l'edifici. Seguint aquest raonament, és factible, en conseqüència, utilitzar també la dimensió de l'amplada de la façana per tal d'estudiar fins quin punt es produeix a Vilafranca una tendència a la diferenciació i segregació social que, tot i les diferències òbvies, la faci assimilable a altres ciutats (16).

De fet, tot i que a Vilafranca la regularitat que introdueix la figura del pati sembli destinada a aportar una considerable regularitat, l'anàlisi pormenoritzada de les tendències de localització de les parcel·les més o menys grans, proporciona sens dubte la corroboració de l'existència d'una sèrie de desigualtats, a l'origen de la qual es troben una sèrie de fets - que, malgrat tot, no distorsionen ni invaliden el que fins ara s'ha exposat.

Aquesta anàlisi de les tendències diferencials quant a la localització d'unes o altres parcel·les s'ha efectuat mitjançant dos tipus de dades; les freqüències en l'amplada de façana per als edificis construïts o reformats, en cada un dels barris de la ciutat, i la utilització dels valors centrals de cada un d'ells, així com dels seus carrers més significatius.

A. Les diferències segons els barris.

L'anàlisi de les freqüències de les mesures de l'amplada de la façana en cada un dels barris de Vilafranca (Figura XLII) permet afirmar que, tot i el predomini manifest del pati, no per això la significació social de ca

UNITATS

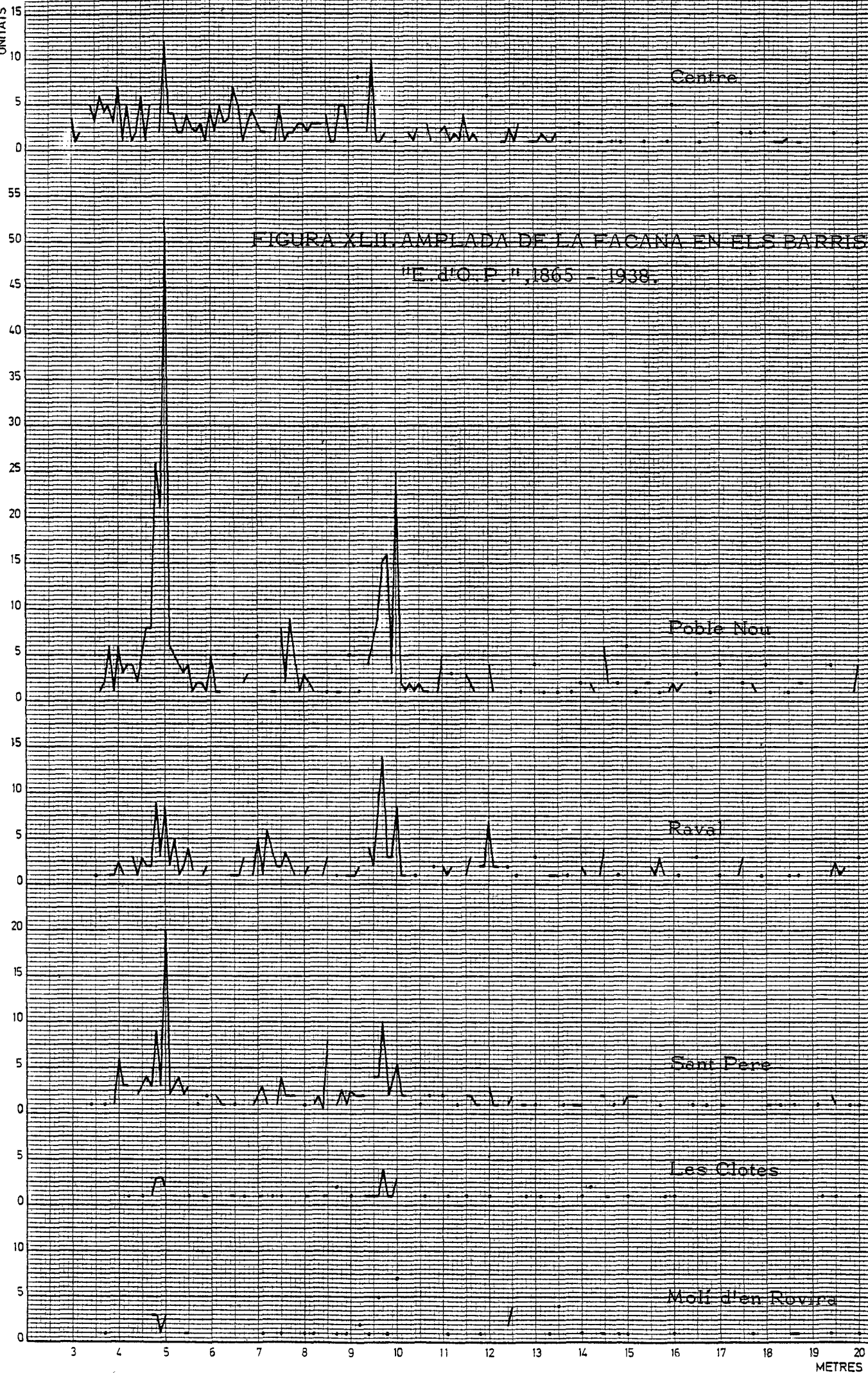

FIGURA XLII. AMPLADA DE LA FACANA EN ELS BARRIS.
"E. d'O. P.", 1865 - 1938.

METRES

dascun no deixa d'ésser recollida en els màxims secundaris i en les variants més petites del mateix pati.

Aquesta consideració afecta particularment als barris del Poble Nou, Sant Pere i Raval, donat que és el primer de tots tres el que millor reflecteix la dimensió bàsica del pati vilafranquí, així com les dels seus derivats més usuals: un pati més un mig i dos patis. El comportament de les freqüències en aquest barri contrasta amb els altres dos, que presenten unes dimensions del pati més reduïdes i que corresponen a la seva clara definició com a barriades treballadores.

En realitat, a part de les derivacions de la parcel·la gòtica, tal com tindrem ocasió d'exposar més endavant, aquesta homogeneïtat està relacionada amb les formes de producció del sòl a l'època, derivades de la gran propietat i de la seva lotificació en els petits solars edificables que, com el mateix pati, es cedien en cens.

La regularitat d'aquests tres barris perifèrics contrasta, en canvi, amb la distribució de les freqüències al Centre-Casc antic (Figura XLII), en la gràfica del qual s'hi recull l'heterogeneïtat dels solars d'una àrea en la qual han incidit modalitats de producció de l'espai tan diferents com les de la petita i la gran parcel·la medieval, o bé la remodelació del XIX, a la qual corresponen possiblement les parcel·les de més de 10 mts.

Fent referència a aquest darrer tipus de parcel·la, cal destacar el comportament de les dades del Molí d'en Rovira. En aquest indret, tot i els patis, explicables potser per una permanència de les iniciatives immobiliàries efectuades entorn 1870, quan encara el carrer de Comerç apareixia com un possible carrer residencial, la característica fonamental és el màxim de línies de façana de 10 mts., o majors encara, i que cal relacionar amb l'ús industrial posteriorment predominant.

B. Els valors mitjos de les amplades de façana.

De tota manera, l'anàlisi dels valors mitjos permet concretar amb més

precisió les tendències diferencials que tot just s'han esbossat fins ara.

Així, d'acord amb la taula 8.2., on s'hi han traslladat les dades corresponents a la mitjana, "mediana" i moda, i els valors màxims i mínims, - ens és possible ratificar-nos en l'existència d'aquests fets. De totes - - aquestes dades, destaca sobretot la corresponent a la moda que, per la seva correspondència amb el pati, ja apareixia reflectida en l'anàlisi de les freqüències (Figura XXXVII i XLII) i que continua essent el valor més significatiu.

TAULA 8.2.

MIDES DE LES LÍNIES DE FAÇANA. 1865-1938.

	<u>Mitjana</u>	<u>"Mediana"</u>	<u>Moda</u>	<u>Màxim</u>	<u>Mínim</u>	<u>Nº dades</u>
Barri Centre.....	8'965	7'850	5'000	48'80	0'100	318
Pça Constitució.....	6'557	6'050	3'900	17'00	0'100	14
c/. de la Cort.....	7'210	5'550	6'200	10'70	4'500	10
Pça. de l'Oli.....	7'844	6'775	6'800	12'90	4'600	9
c/. de la Font.....	7'660	6'950	4'000	16'00	3'400	20
La Parellada.....	8'231	7'875	3'600	18'50	3'200	29
c/. de la Palma.....	9'487	8'300	4'200	20'50	4'200	15
Rbla. Sta. Francesc....	10'986	8'800	8'800	26'60	5'000	22
Rbla. Ntra. Senyora....	12'365	10'500	9'500	23'20	5'000	23
c/. de la Fruita.....	12'700	7'850	5'400	26'00	5'400	6
Vall del Castell.....	17'240	9'700	8'300	48'80	8'300	5
<hr/>						
Barri Poble Nou						
- Barceloneta.....	9'946	7'817	5'000	98'00	0'500	458
c/. Menéndez Pelayo....	8'381	5'020	5'000	29'50	4'600	26
c/. del Casal.....	8'900	5'350	4'300	22'50	3'800	14

c/. d'Amàlia Soler.....	9'011	6'525	5'000	41'00	0'500	76
<hr/>						
Barri St. Pere.....	10'238	8'783	5'000	51'00	1'000	232
c/. La Paloma.....	5'622	4'900	4'000	9'50	4'000	9
c/. Verdaguer.....	7'578	7'400	4'200	11'00	5'502	9
c/. St. Pere.....	8'768	7'650	5'200	25'00	4'000	44
<hr/>						
Barri "Raval".....	12'597	9'693	9'700	99'90	1'600	252
c/. Pere Alegret.....	11'400	7'725	4'300	68'00	4'000	43
c/. Sta. Magdalena.....	13'418	9'700	4'400	48'30	4'400	11
<hr/>						
Barri Les Clotes.....	12'850	11'400	4'800	23'70	4'800	66
<hr/>						
Barri Molí d'en						
Rovira.....	13'456	10'029	10'000	48'30	0'100	71
c/. de Comerç.....	13'243	9'600	4'700	48'00	2'200	21
<hr/>						
Altres dades.....	--	--	--	--	--	28
<hr/>						
Vilafranca.....	10'646	8'975	5'000	99'90	0'100	1425
<hr/>						

La constatació de les diferències àdhuc a l'interior dels barris - acostuma a correspondre's amb la segregació social (17), i està motivada per una sèrie de circumstàncies diverses relacionades amb la tipologia arquitectònica i la producció del sòl urbà en cada un dels indrets de la ciutat. Aquesta tendència acostuma a manifestar-se mitjançant els valors proporcionalment més alts en els carrers importants de cadascun dels

barris i de les Rambles, sobretot, i es remet, és clar, a la ja al·ludida (18) organització de l'espai a través de la incidència d'uns eixos principals que, durant l'etapa d'expansió, van esdevenir àrees cobejades des d'un punt de vista residencial.

De tota manera, i des d'un punt de vista general, l'anàlisi d'aquesta tendència mitjançant el valor central mereix una sèrie de consideracions específiques:

1). Quant als barris perifèrics, cal constatar les diferències existents dins del mateix Poble Nou, entre el carrer d'Amàlia Soler, el més important, i el carrer de Menéndez Pelayo i el del Casal; aquest darrer recull encara la modalitat de pati petit (Figures XXVII i XLVII), herència d'una parcel·lació anterior al 1870 i on les cases són petites i humils. El carrer de Menéndez Pelayo va ésser edificat sobretot d'ençà el 1900 - aproximadament, quan la figura del pati ja estava establerta, i tot i que la qualificació social sigui corresponent a la classe mitjana en general, no deixa d'incorporar les característiques del carrer d'Amàlia en alguns dels seus trams.

Aquesta lleugera diferència entre carrers horitzontals i verticals s'adverteix amb claredat en el barri de Sant Pere, on, tot i la mateixa qualificació social, el carrer de Sant Pere apareix amb una moda superior als altres dos, el carrer de la Paloma i Verdaguer.

2). Pel que fa a les Rambles, situades entre el casc antic i el Poble Nou, i que són els dos carrers més prestigiosos de Vilafranca, destaca l'existència d'unes modes considerables (8'800 a la Rbla. de Sant Francesc i 9'500 a la de Nostra Senyora), i que confirmen la correlació existent entre residència burgesa i parcel·les més amples que no les corresponents als barris perifèrics.

3). De tota manera, el comentari de les modes de les Rambles enllaça amb les corresponents a la resta del barri Centre-Casc antic, on, la moda remet amb precisió al tipus d'edifici més freqüent en cada un dels carrers i permet identificar, per tant, la casa gòtica, a la Pça. de la Constitució, la qual sofreix en el XIX i primeries del XX intenses reformes potenciades

a més per la política urbanística de renovació d'ençà 1878 (Figura XLIII). Pel que fa al casc antic, la moda de la Pça. de la Constitució i de la Parrellada són les més reduïdes, tot i que en aquests carrers també hi siguin presents les grans cases amb pati, el qual ens facilita, per cert, un exemple del perquè la mitjana aritmètica no és en aquests casos una dada operativa.

L'augment de les modes en els altres carrers del Centre-Casc Antic - podria tenir altres explicacions més complexes que no les de la proximitat als carrers importants. Pensem, per exemple, en el carrer de la Font, que durant l'Edat Moderna participava de la categoria de raval i que possibilitava per tant una parcel·lació més extensiva, que no la del casc antic pròpiament dit.

De tota manera, l'augment de la grandària en l'amplada de les línies de façana, té al barri Centre-casc antic, dos orígens diferents: l'ún és - el de la presència de les cases de renda (Figures XLIV i XLV), i l'altre la funció mixta residència-magatzem, vàlida sobretot als carrers marginals del barri, com és, per exemple, el de la Fruita.

Si ens centrem en les cases de renda, de les quals en trobem els millors exemples a les dues Rambles, al carrer de la Palma, i les travessies urbanes de les carreteres, cal recordar que aquestes s'ubiquen en solars - de 9 i 12 metres d'amplada, els quals, segons J. Busquets, A. Font i J.L. Gómez (19) corresponen als tres i quatre balcons respectivament. Aquesta - amplada coincideix també amb la noció de regularitat, entesa en tant que - parcel·la poc profunda (quinze metres a Vilafranca) i que garanteix un màxim d'assolellament a l'interior de les vivendes (20).

En canvi, si ens atenem als magatzems i grans edificis d'utilització diversa, haurem de referir-nos a les cases d'herència rural, pallisses i - corrals, als carrers orientals al Nord del casc antic.

Aquests darrers i les cases senyoriales de les Rambles donen la mida - de dues tendències diferencials bàsiques a l'espai de la ciutat, sobre les quals haurem de tornar més endavant.

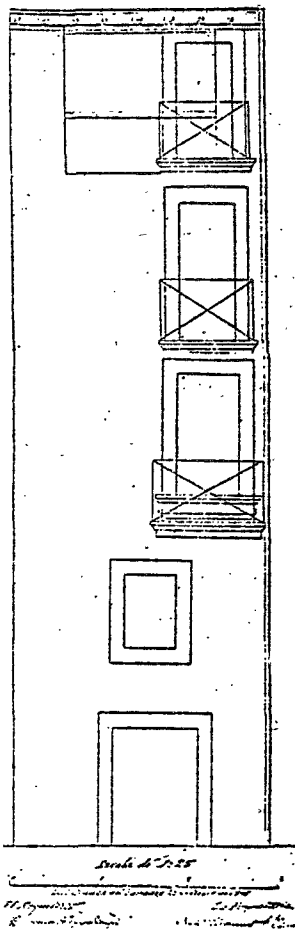
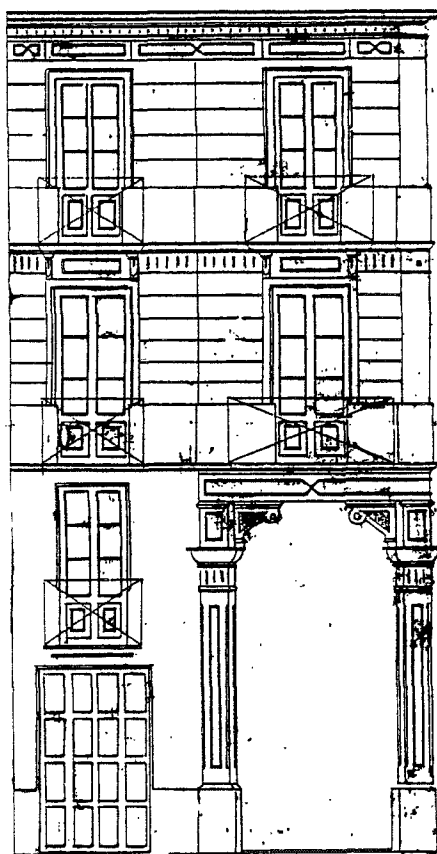
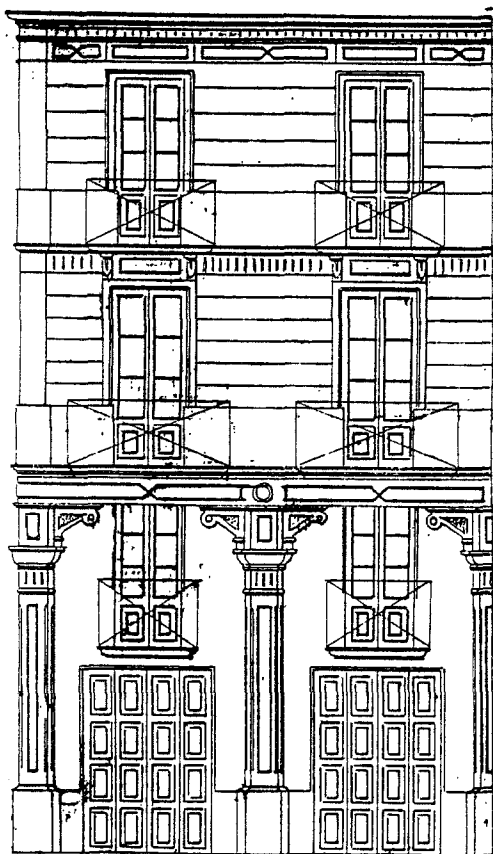

FIGURA XLIII:

TIPUS D'EDIFICI EN PARCEL.LA
GOTICA.

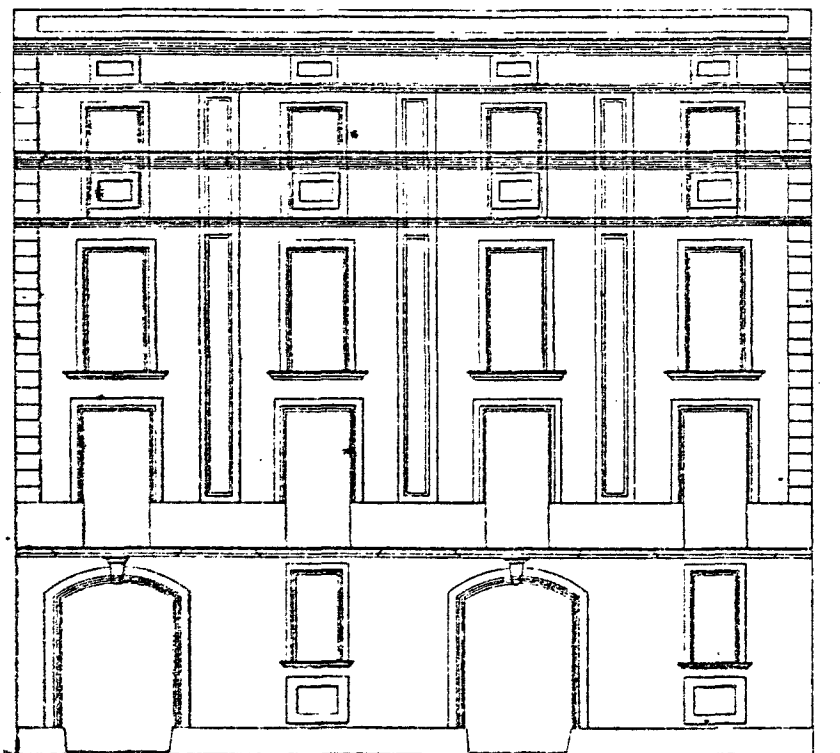
J. INGLADA, 1896. (A.M. 10/405)

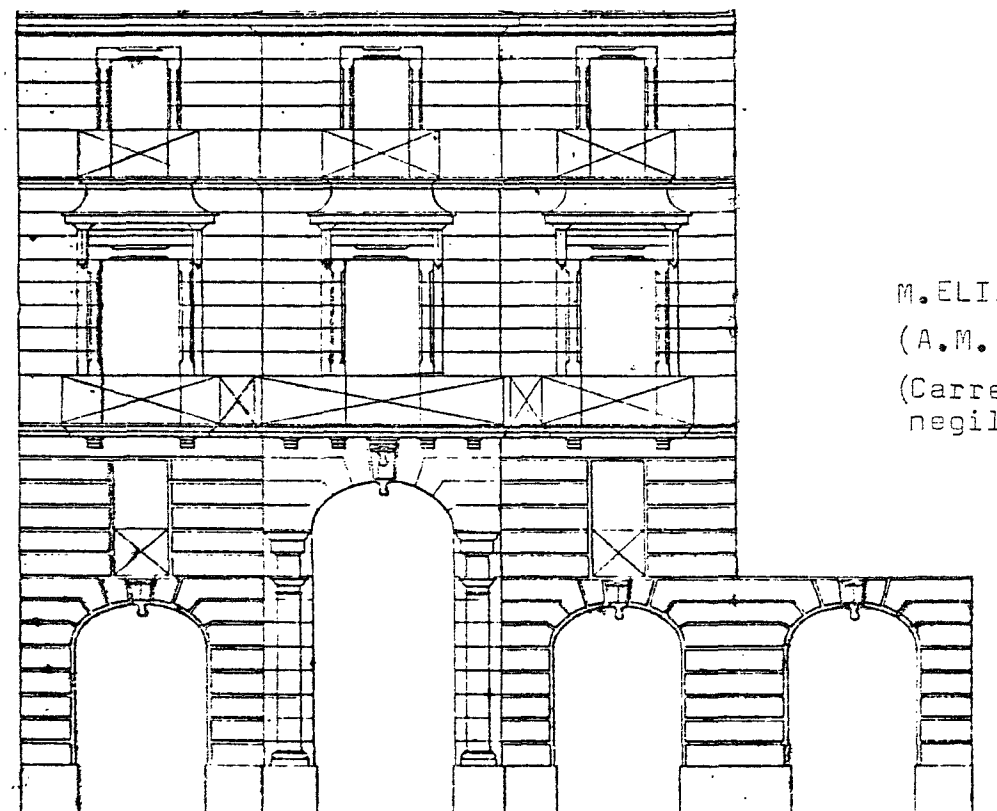
J. INGLADA, 1887. (A.M. 7/402)

Reconstrucció de nous edificis
sobre dues parcel.las gòtiques.

FIGURA XLIV. CASES DE RENDA

J. INGLADA, 1881.
 (A.M. 2/397).
 (Carrer de la Palma).

M. ELIAS, 1886.
 (A.M. 3/398).
 (Carrer d'Herme-
 negild Clascar)

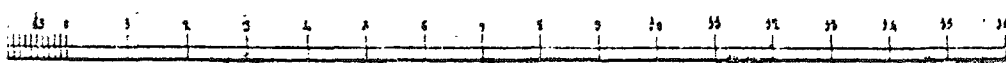
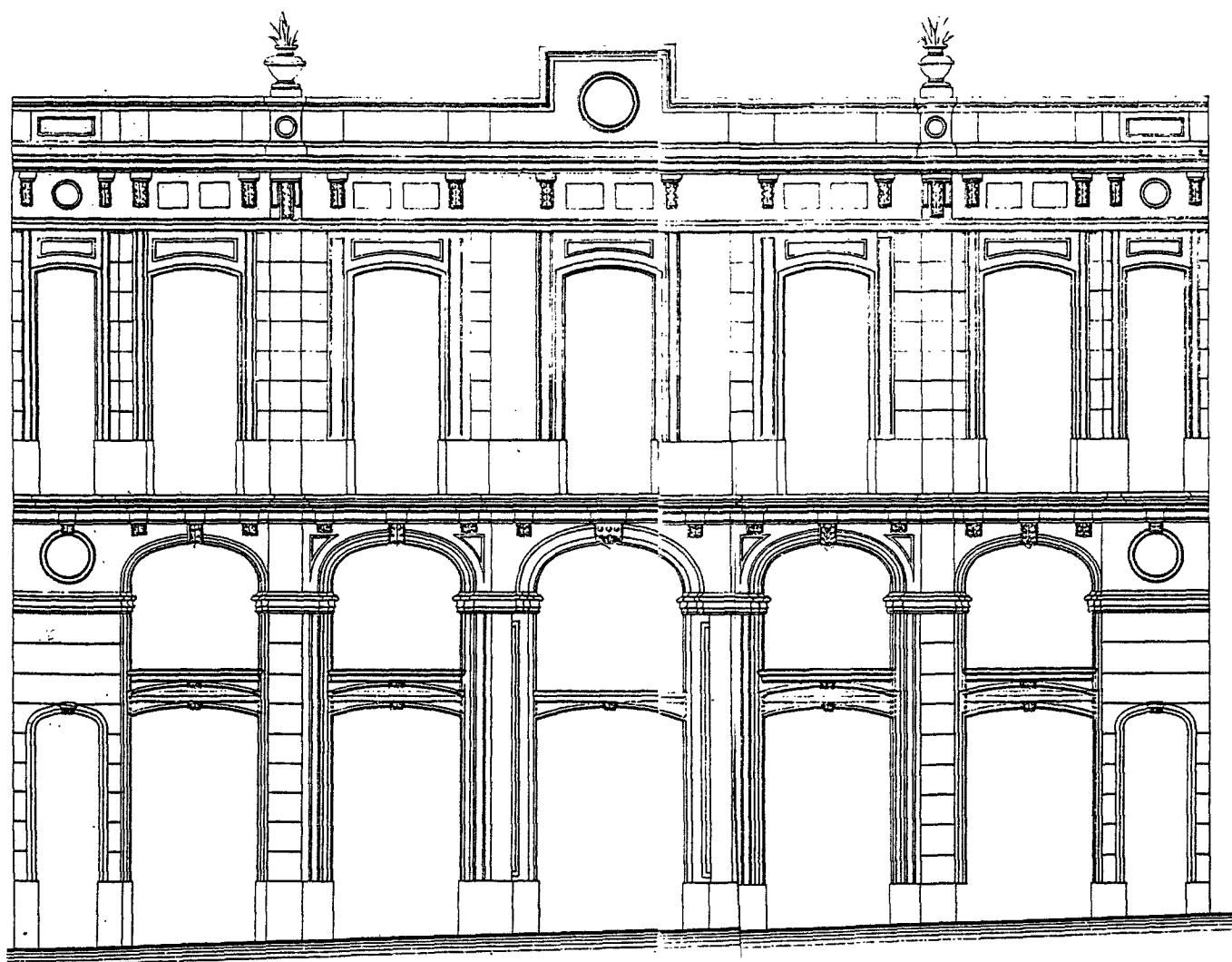

FIGURA XLV. EDIFICI RESIDENCIAL BURGÉS

M. ELIAS, 1897. (A.M. 9/404).

L'ORGANITZACIÓ DEL PARCEL·LARI A L'INTERIOR DE L'ILLA.

La relació edifici-solar, que és un dels mecanismes fonamentals mitjançant els quals es produeixen els conjunts homogenis al llarg dels carrers, o d'alguns dels seus trams, no és l'únic element en l'organització de l'estructura parcel·laria, i aquest fet es fa palès quan es considera la localització de les parcel·les a l'interior de l'illa. Ultra les diferències en la categoria dels carrers, que com ja s'ha vist incideixen en els tipus -- d'edifici i la grandària de les parcel·les (Figura XXVI), hi ha dos factors més que cal considerar: l'un és la capacitat indiscutible de la iniciativa privada que, a la pràctica, i sobretot quan correspon a la gran propietat, organitza la distribució dels solars dins els límits de les finques respectives. L'altre es relaciona amb aquest primer, però també té a veure amb la mateixa tendència expansiva del creixement urbà, el qual condiciona l'existència d'amplis espais lliures desocupats, els quals, en una etapa posterior, seran reparcel·lats segons uns criteris potser diferents als de les àrees -- veïnes.

L'illa apareix així com una unitat espacial de tipus menor, en la qual hi intervenen una sèrie de factors, els quals, tot utilitzant els tipus de parcel·la del moment, han d'ésser conciliats entre si. A vegades hi influeix la forma de l'illa, a voltes d'ús predominant, i tot sovint la finca inicial.

Els comentaris que es desenvolupen a continuació tenen per objecte exposar com alguns d'aquests factors incideixen en l'organització de les parcel·les a l'interior de la manzana. L'elecció de les illes que constitueixen la base d'aquesta anàlisi s'ha fet amb motiu de la seva localització a diferents indrets prototípics de la trama de la ciutat (21), així com -- perquè també totes elles constitueixen un model d'organització resultant -- del predomini d'un d'aquests factors.

El parcel·lari homogeni procedent de finques rústiques.

El primer tipus d'illa al qual fem al·lusió és aquell en el qual predomina una relativa tendència a l'homogeneïtat, homogeneïtat definida per la regularitat quant a la forma i la grandària de les parcel·les (22). - Aquestes illes estan ubicades en sectors diferents de la ciutat, si bé totes elles van ésser originades durant l'etapa expansiva de la segona meitat del XIX i, com es veurà, sembla que els factors explicatius de les seves característiques parcel·làries estiguin relacionats amb l'origen de la propietat i l'adopció del pati com a unitat parcel·lària.

El cas més representatiu es troba en unes poques illes del Poble Nou (Figura XLVI), les característiques de les quals corresponen a una circumstància concreta i poc freqüent: l'ocupació ràpida d'uns solars que procedien de grans finques rústiques.

Així, l'illa A), recollida a la figura XLVI, es correspon al període inicial de l'expansió del que seran les àrees confinants als carrers propers a l'estació del ferrocarril (23), i és potser per aquest motiu que el factor més important de la irregularitat es correspongui a les línies de façana del carrer Migdia, d'ús incert, i del d'Amàlia, aleshores encara no alineat. Els dos trams corresponents als carrers perpendiculars contrasten, en canvi, amb els altres dos, car en ells ja s'hi havia utilitzat la figura del pati en funció d'un destí clarament residencial.

En contraposició, l'illa B de la mateixa figura apareix com un dels millors exemples de regularitat, car el pati esdevé l'element fonamental de l'organització. Tanmateix, però, dues qüestions feien possible el desenvolupament perfecte d'aquest tipus de parcel·la: la data d'alineació de la mateixa illa, relativament més tardana (entorn 1878 aproximadament), i la seva correspondència a una única propietat, la qual cosa permetia, sens dubte, la racionalització de la seva lotificació.

Probablement, la confluència de propietats diferents a la parcel·la A, estigui també a la base de la seva tendència irregular i, en tot cas, per a mostrar fins quin punt aquest és un factor fonamental, a la figura XLVII -

FIGURA XLVI. ORGANITZACIO
DELS PATIS EN DUES MAN -
SANES DEL POBLE NOU

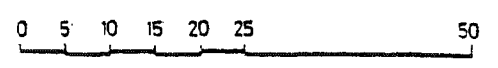
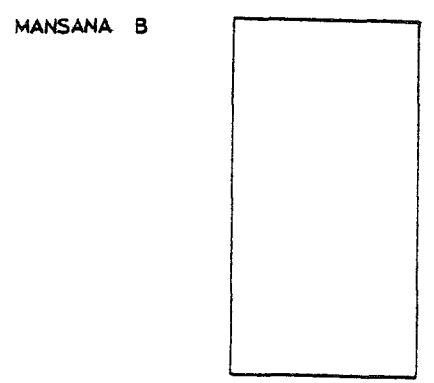
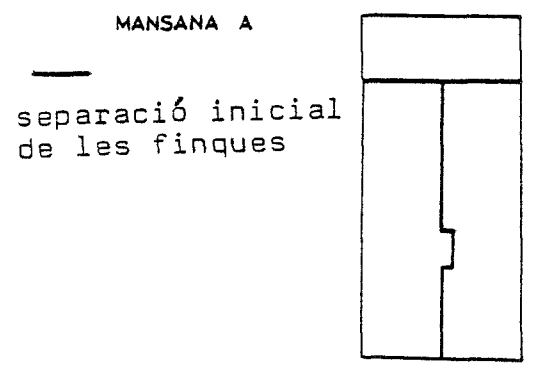
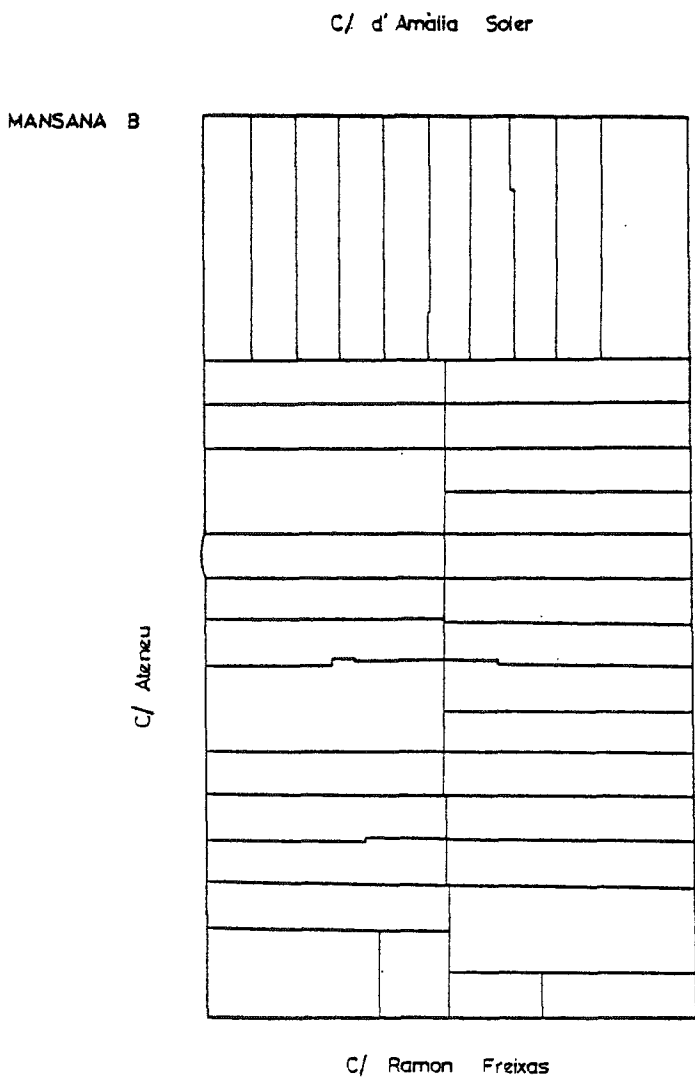
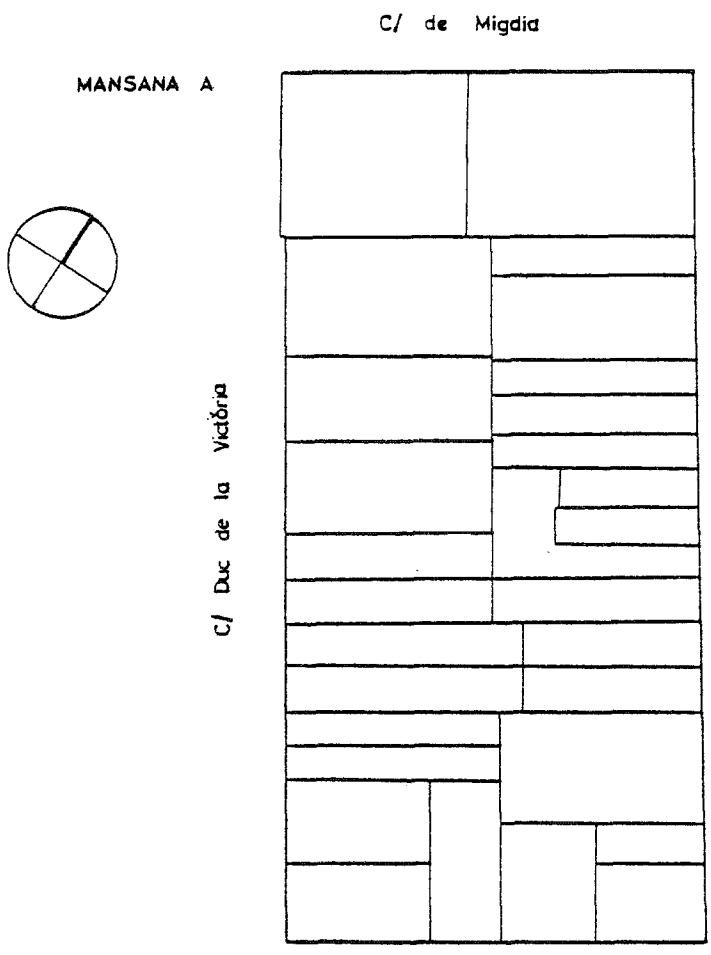
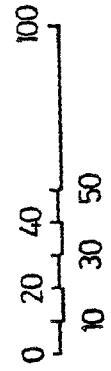
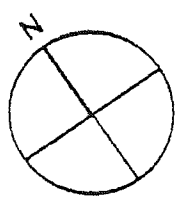

FIGURA XLVII. LIMITS DE LA GRAN PROPIETAT DEL XIX
 EN EL PARCEL·LARI ACTUAL DEL POBLE NOU.
 Límit de propietats

Passaig Rafael Soler

s'ha recollit el parcel.lari de conjunt del sector, amb el senyal dels límits de les propietats principals d'abans del 1875. En ell s'hi observa que les tres illes confinants a l'anterior -illa B-, mantenen només la regularitat en dos dels seus costats, i com l'únic principi explicatiu de les diferències respectives sembla que pugui remetre's als límits de les esmentades finques. L'evidència del terme de la finca d'en Manuel Vidal i Rollan, un antic propietari, és demostrativa.

Destaca, en canvi, la manca de senyals en el parcel.lari que presumiblement deuria haver-hi deixat l'antic camí de la Pedrera. Aquesta absència pot explicar-se per un acord previ que possiblement deuriem haver pactat - els dos propietaris veïns, ambdós promotors dels dos projectes d'alineacions que condicionaren l'urbanisme en l'àrea (24), i que semblaven haver acordat una "reparcel.lació" com a eina complementària als seus plans.

Aquesta relació entre parcel.lari homogeni i regular (integrat habitualment per "patis") i gran propietat originària, rau en els fonaments explicatius de la repetitivitat al llarg dels carrers de les àrees perifèriques, amb independència de la trama o del barri.

Probablement, els millors exemples d'aquest lligam entre estructures de la propietat i estructures espacials es trobin en el sector del raval, allà on les iniciatives dels propietaris no estaven sotmeses a cap principi d'alineació i on predominen les trames resultants de les parcel.lacions decimonòniques (25).

En aquest sentit, és particularment alligadora la distribució de les parcel.las a les illes del carrer de Valls (Figura XLIII) i de Pere Alegret (Figura IL), les quals encara recullen en el parcel.lari actual les línies mestres de la lotificació preestablerts pels antics propietaris, els límits de les finques dels quals es corresponien, és clar, amb la partió a l'interior de la façana.

Aquesta divisió parcel.lària, perpetuada a través de la petita propietat resultant i de la construcció dels edificis de comparets, pot trobar-se també en aquells projectes d'urbanització amb parcel.lari que no reeixiren

FIGURA XLVIII. PROPIETAT I PARCEL·LARI AL CÀRRER DE VALLS

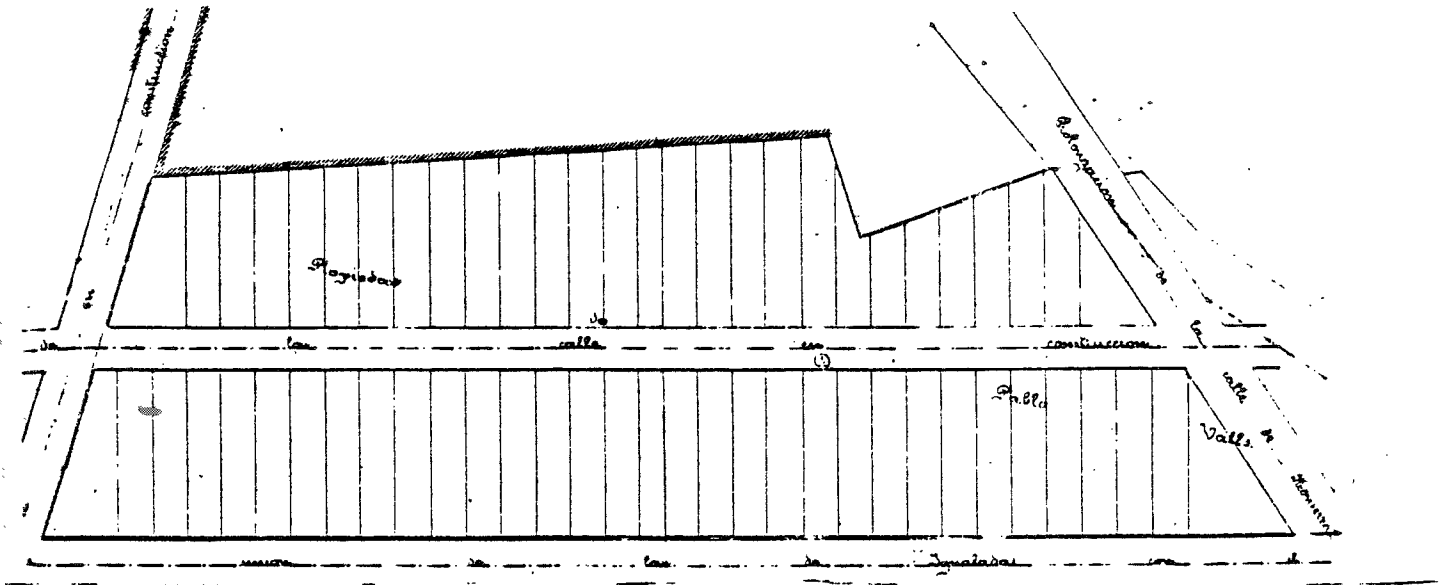

figura a:projecte de parcel·lació el 1870

figura b:parcel·lació actual

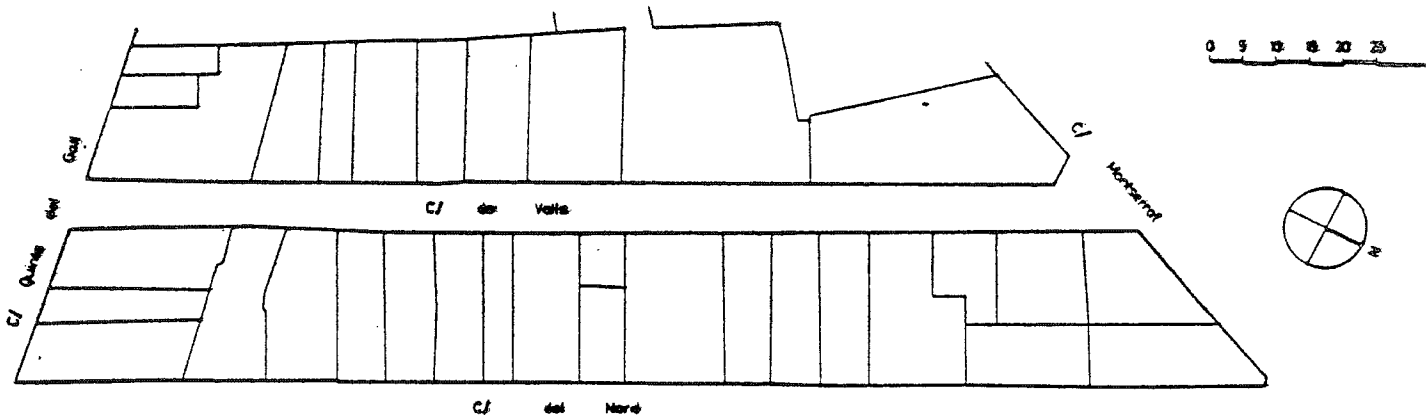

FIGURA IL. PROPIETAT I PARCEL·LARI AL CARRER DE PERE ALEGRET

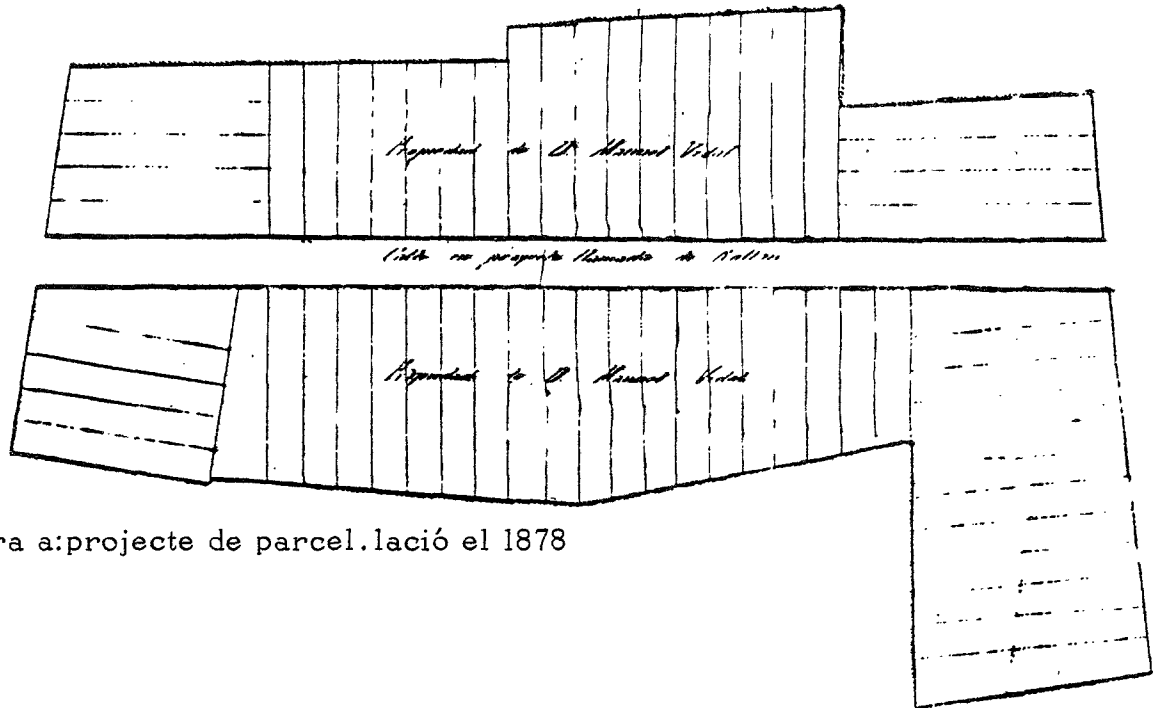
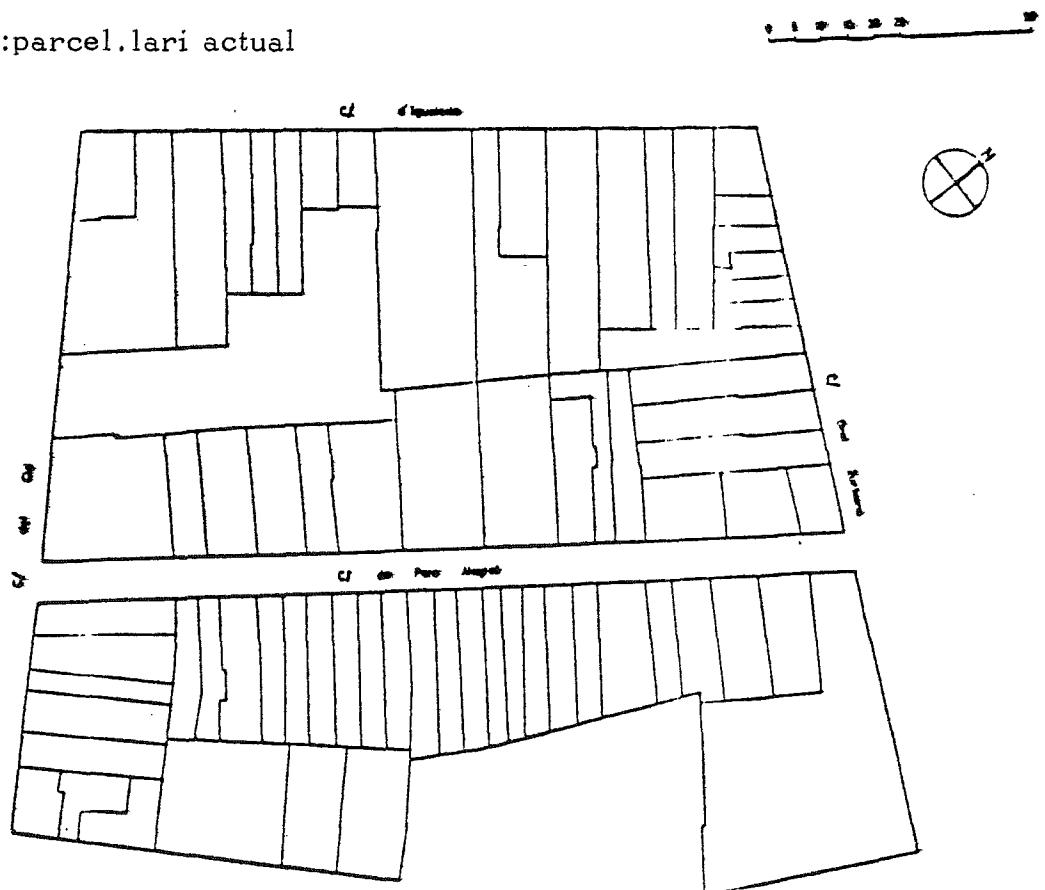

figura a:projecte de parcel·lació el 1878

figura b:parcel·lari actual

segons els projectes inicials. En aquest sentit podem aportar el cas del projecte d'en Fèlix Via (26), del qual encara pot seguir-se en el parcel·lari actual el límit amb la propietat de l'esmentat Manuel Vidal i Rollan (figura XLVII) i que va ocupar-se finalment segons els esquemes habituals a començament del XX, un cop el mòdul pati era ja un instrument immobiliari majoritàriament assumit.

Aquest és també el cas de l'àrea del carrer Pere III (27). De tota manera, però, l'arrelament d'aquest tipus d'organització del procés de parcel·lació de les finques rústiques deuria tenir els seus orígens cinquanta anys abans, aproximadament, quan l'ocupació dels ravals.

Les tendències del parcel·lari prop de camins i travessies.

A més de les condicions heretades per als límits de les propietats rurals, l'organització del parcel·lari prop de camins i travessies urbanes està determinada per la tendència dels mateixos eixos, els quals s'encaminen a reforçar una organització longitudinal de les parcel·les. Això, i els problemes metodològics, derivats per l'absència de fonts documentals sobre el tema (28), ens ha induït a tractar separatament aquest tipus d'illes.

A. Els ravals.

Com a exemple d'organització d'aquestes illes hem utilitzat dos exemples, un al barri de Sant Pere i confinant amb la carretera de Tarragona, i l'altre al seu extrem oposat, en el raval del carrer de Santa Clara.

L'anàlisi de les illes representades a la Figura L ens mostra que les incloses entre el carrer de Sant Pere i la carretera de Tarragona semblen reflectir l'herència d'unes actuacions de lotificació en patis sobre dues propietats diferents, insinuant-se a més que una d'elles, la confinant amb

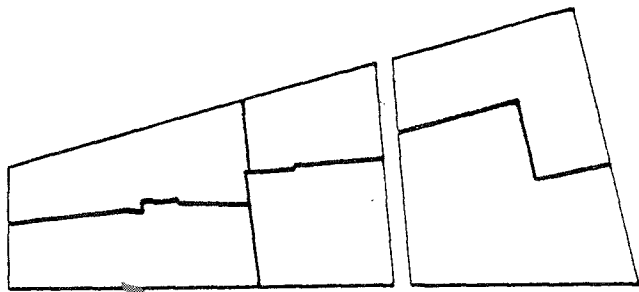
el carrer de Sant Pere, podia haver ocupat inicialment una llarga franja comuna a ambdues illes.

En aquest sentit, tot i que les diferències en l'amplada de les parcel·les distorsionin el model, les illes de l'altre costat de la carretera de Tarragona (Figura L) permeten continuar aquesta hipòtesi referida a una única propietat que, molt probablement, deuria tenir un límit longitudinal al mateix carrer de la Soledat.

De tota manera, i quant a la diferent grandària de les parcel·les, - cal tenir en compte que aquestes estaven també caracteritzades per l'heterogeneïtat dels usos i el veïnatge socialment diversos, aspecte que, per - altra part, era freqüent en les formes d'ocupació de les àrees més properes al casc antic durant l'etapa pre-burguesa (29), quan encara les tendències d'organització del procés urbà no preveia l'existència d'una diferenciació social i funcional en l'espai.

Per aquest motiu, les diferències socials dels edificis, representades per les distintes amplades de les parcel·les (Figura L), en són ben representatives. Particularment interessant és el cas de les parcel·les més grans, compreses entre la carretera de Tarragona i el carrer de la Soledat, i que corresponen a antics edificis de renda, els quals, per a aconseguir l'assoliment i l'aireació interior, van haver d'aprofitar una eixida confinant al carrer de la Soledat. De fet, doncs, aquests edificis, que usualment utilitzen un celobert interior, van haver d'adaptar-se a una illa prèviament pensada per a ésser ocupada només en base a les casetes de comparets, en les quals, per mor de les tasques pageses, l'existència del pati posterior era fins i tot convenient.

Més complex és el cas de l'illa triangular formada per la carretera de Barcelona, el carrer de Santa Clara i del Cid (Figura LI). En ella hi conflueixen diversos condicionants que resulten de la particular localització de l'illa en la confluència de dues travessies importants, així com de la manera de resoldre l'ocupació del vèrtex del triangle, el qual, per cert, - estava separat de la resta de l'illa (30). També l'existència de l'ampli espai interior és deriva de la forma geomètrica de la mateixa illa, així com

separació inicial
de les finques

FIGURA L. ORGANITZACIO DEL

PARCEL·LARI AL RA-
VAL: CARRER DE SANT
PERE I CARRETERA DE
TARRAGONA.

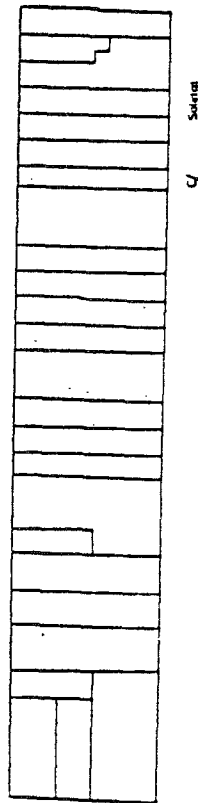
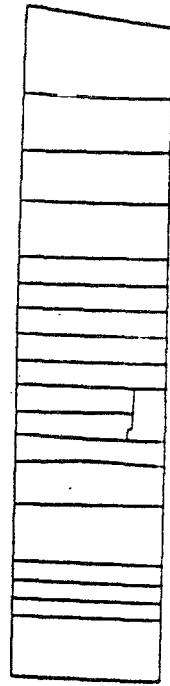
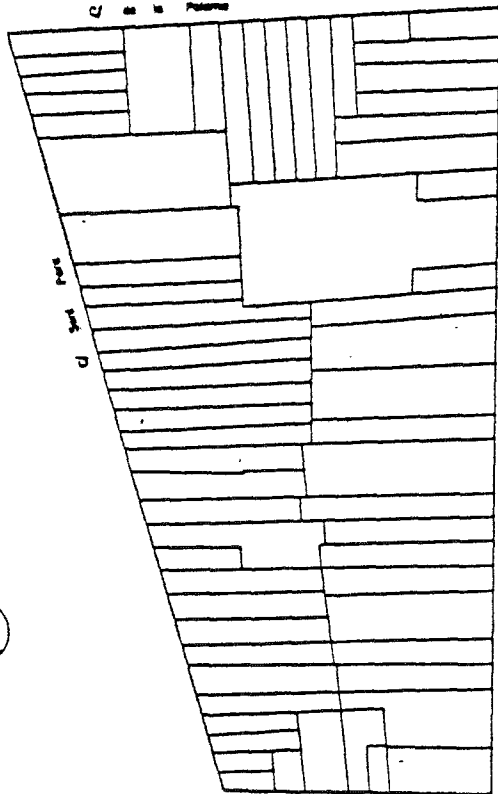
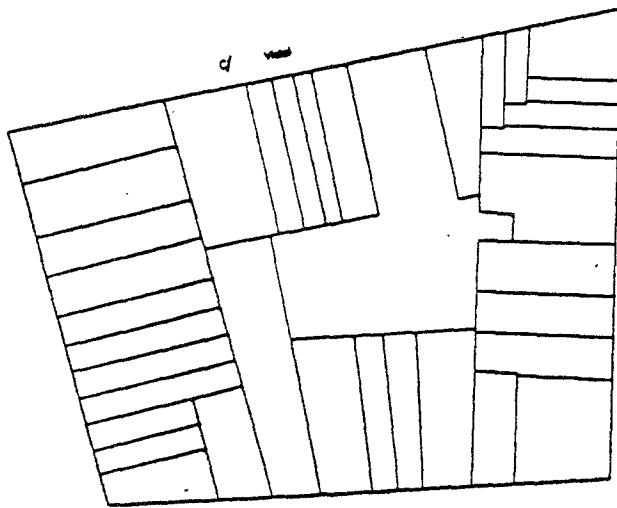
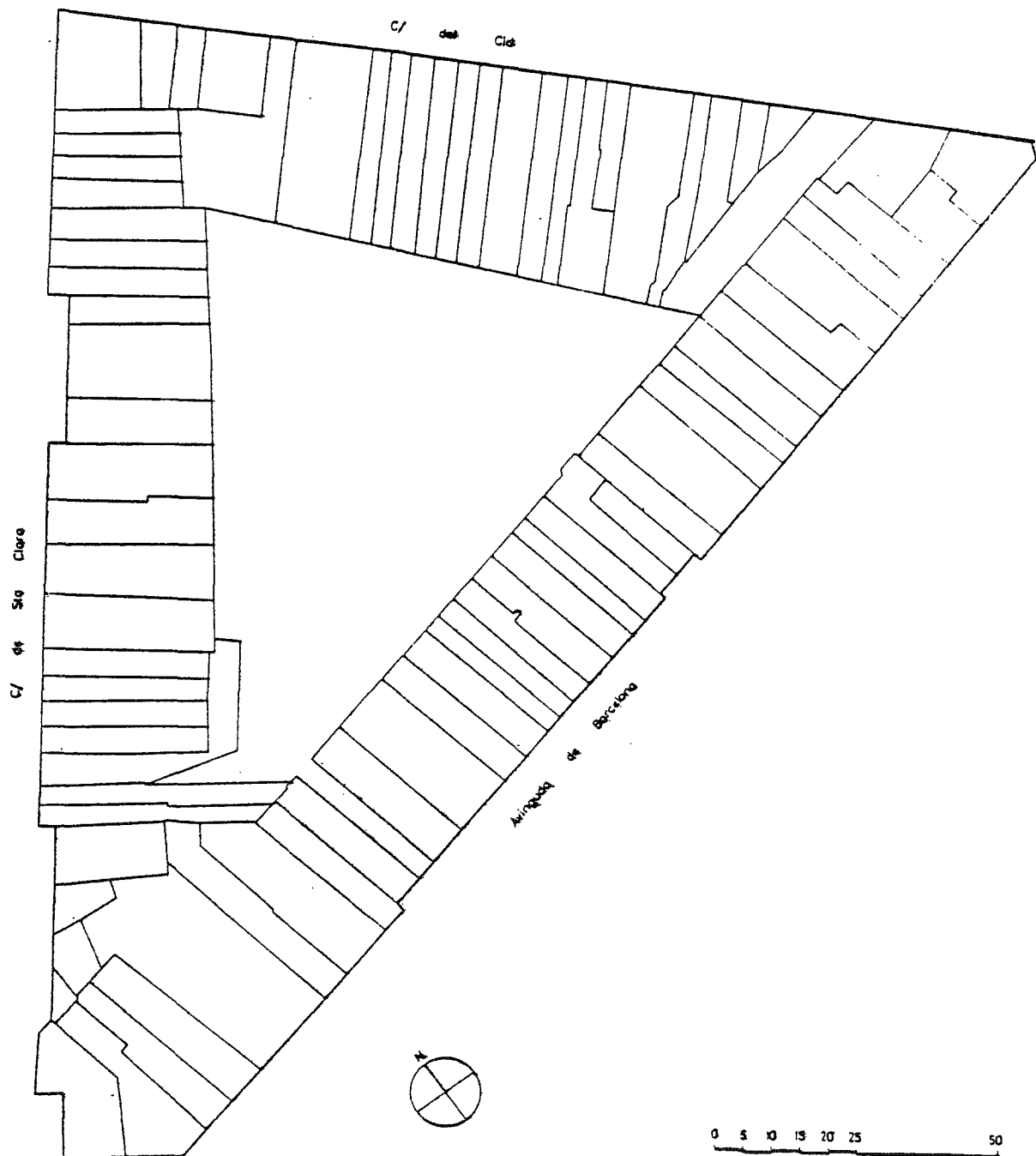
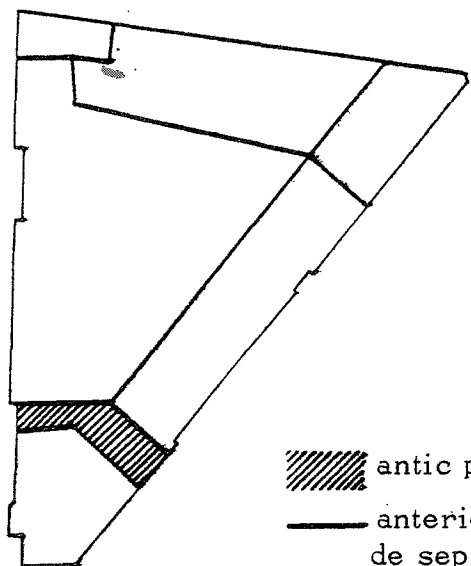

FIGURA LI. INCIDENCIA DE LES LÍNIES DE
FIXACIO A LA MANSANA DE SANTA CLARA.

de la incidència de la línia de muralla al sector del carrer del Cid (Figura XXXI i XXXII), la qual va determinar un límit de propietat posteriorment compartimentada segons el mòdul clàssic del pati.

B. Línia de muralla i casc antic.

La supeditació a la línia de muralla pot seguir-se també en diferents illes que encontornen el casc antic, com per exemple al carrer de la Muralla dels Vallets o al carrer de la Palma. De tota manera, ens ha semblat que era particularment rellevant observar que la seva influència pot anar també unida als efectes de les travessies de prestigi, com la Rambla de Sant Francesc i, en menor mesura, al carrer d'Hermenegild Clascar.

La supeditació a l'antiga línia de muralla pot seguir-se a la figura LII, en la qual pot veure's que les parcel·les confinants amb el carrer d'Hermenegild Clascar segueixen una mateixa línia en els seus límits en l'interior de l'illa. En el conjunt de les tres illes recollides en aquesta figura, l'heterogeneïtat es deriva doncs, de l'origen diferent del parcel·lari en els costats oposats de les illes, que segueixen les pautes del parcel·lari medieval en un cas, i les de les cases de renda a l'altre.

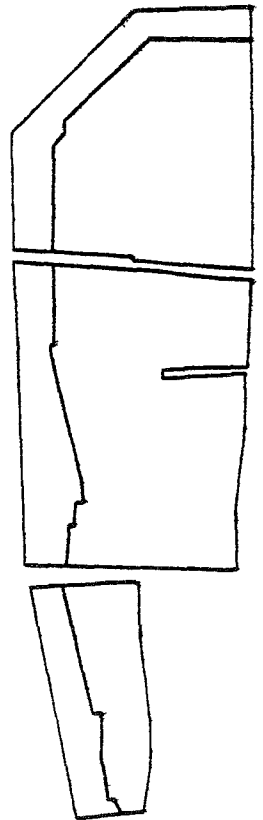
Caldria, però, insistir potser en les diferències d'aquestes illes del carrer d'Hermenegild Clascar, tenint en compte que, a més de la construcció de la carretera de Sant Martí, podien recolzar-se també en el caire que anava adoptant la Rambla de Sant Francesc, de la qual n'era perllongació. A la figura LIII s'hi ha recollit el parcel·lari del costat dret de la Rambla de Sant Francesc, el qual, amb les seves grans parcel·les, també presumiblement recolzades en una antiga línia de muralla, tenen una forma òptima des del punt de vista de les necessitats dels edificis de renda.

Altres formes d'organització parcel·lària.

Tanmateix, hi ha altres tipus d'organització de les parcel·les en el -

FIGURA LII. INCIDENCIA DE LES LÍNIES DE FIXACIÓ: LA LÍNIA DE MURALLA I LA CARRETERA DE SANT MARTÍ.

— línia de muralla

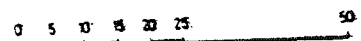
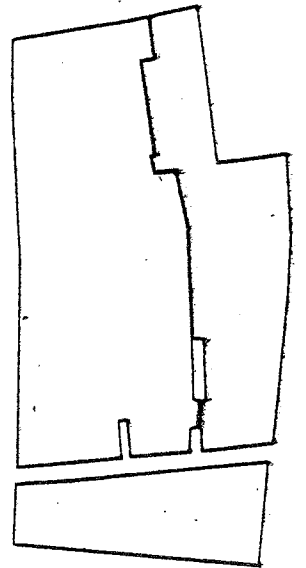
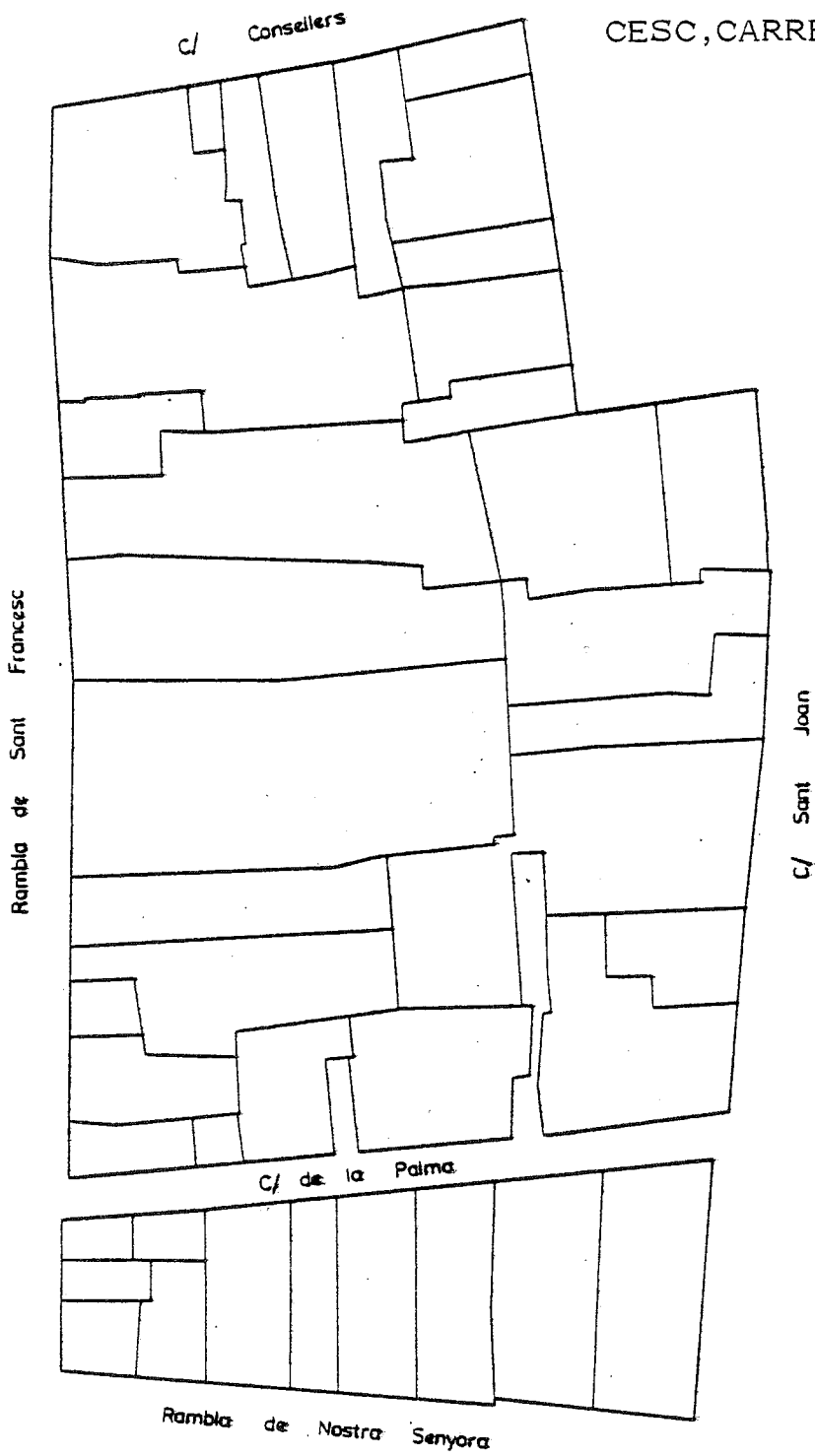
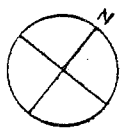

FIGURA LIII. PARCEL·LARI MEDIEVAL I REFOR-
 MA URBANA EL XIX. RAMBLA DE SANT FRAN-
 CESC, CARRER DE LA PALMA I DE SANT JOAN.

—
 antiga línia de muralla i
 passatge

procés d'expansió i d'organització de l'espai de la ciutat.

A Vilafranca poden destacar-se en aquest sentit dues modalitats més: la primera fa referència al parcel.lari del recinte medieval, i la segona al parcel.lari supeditat a les funcions industrials en general i als magatzems vinícoles en particular.

A. La reforma del casc antic.

En referir-nos al casc antic, a part de les referències a l'herència del parcel.lari medieval, cal també tenir present els efectes d'apropiació dels antics terrenys del comú (valls, castell i d'altres), els quals rever_tiren en una organització parcel.lària diferent a la de les àrees veïnes.

Per a servir d'exemple d'aquests tipus de modificacions en l'espai - preexistent, hem utilitzat el cas de les illes organitzades al llarg de la Pça. de la Constitució i del Vall del Castell (Figura LIV), on es pot cons_tatar que, al costat del parcel.lari gòtic, entorn els 3^o80 mts. d'amplada, (illa A), s'esdevé la presència de la gran parcel.la medieval que sustenta el palau prototípic (illa B), així com també es pot trobar tot un conjunt de parcel.lles d'amplada variables i que obeeixen probablement a l'ocupació de l'antic recinte fortificat (31), (illa C), així com a les reformes urba-nístiques i arquitectòniques de la segona meitat del XIX (illa D).

B. El parcel.lari industrial.

Comentari a part mereixeria el tema de les parcel.lles en les quals - - s'assenten els edificis industrials. Respecte a aquest punt, poden comparar-se al carrer de Comerç (Figura L.V), les diferències entre les divisions parcel.làries inicials, adscrites encara al mòdul pati, i l'ús residencial, que preveia la corresponent divisió parcel.lària (32), quan encara no eren ma_nifestes les expectatives industrials de la zona, amb la parcel.lació final

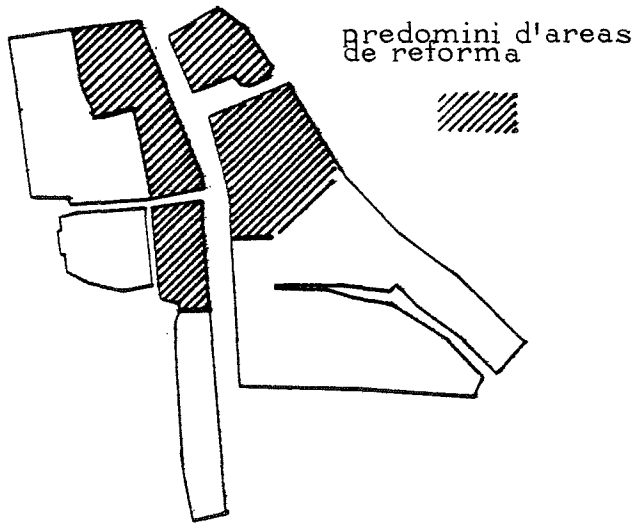

FIGURA LIV. PARCEL·LARI MEDIEVAL I REFORMA URBANA DEL XIX. PLAÇA DE LA CONSTITUCIÓ I VALL DEL CASTELL.

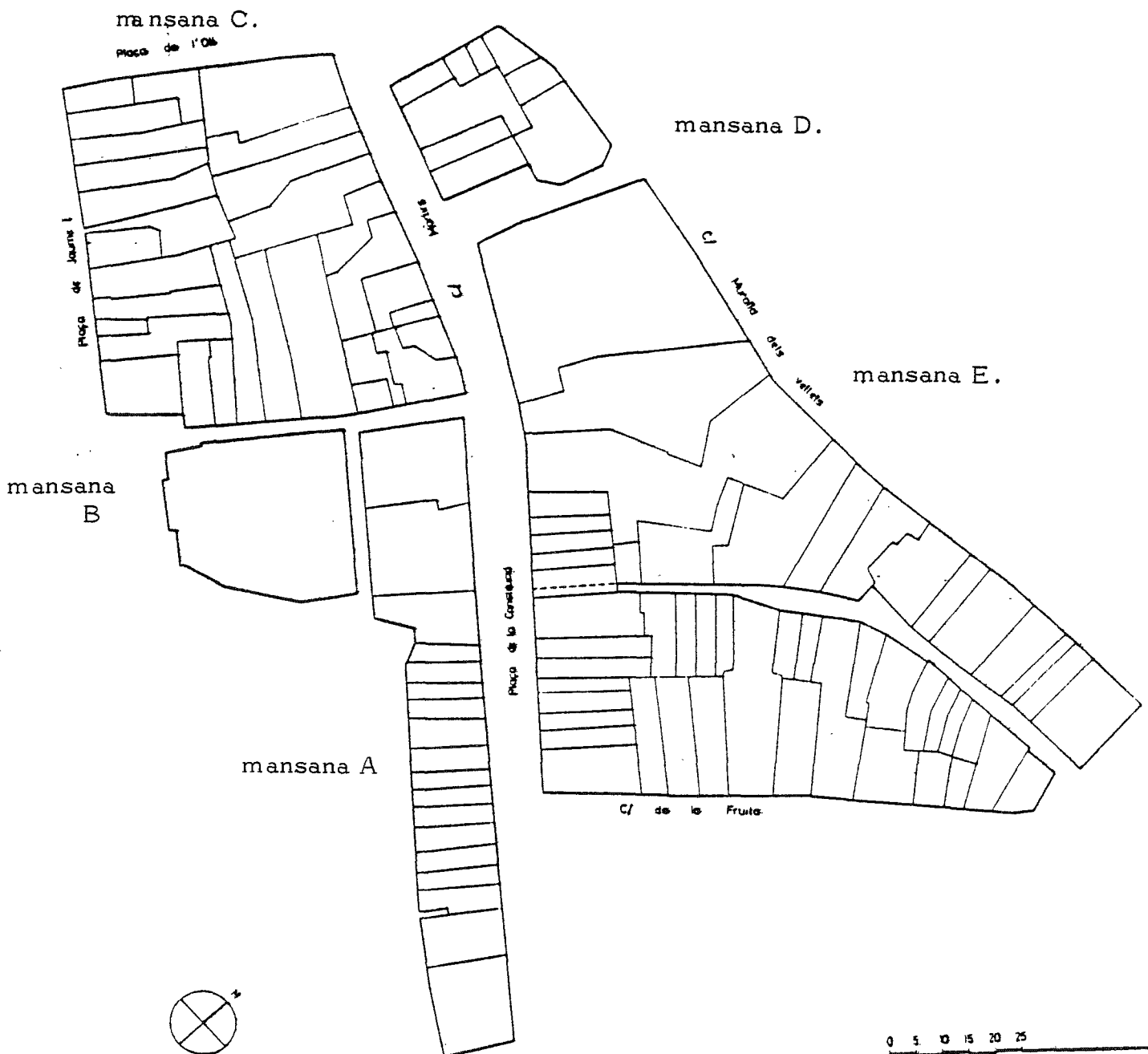
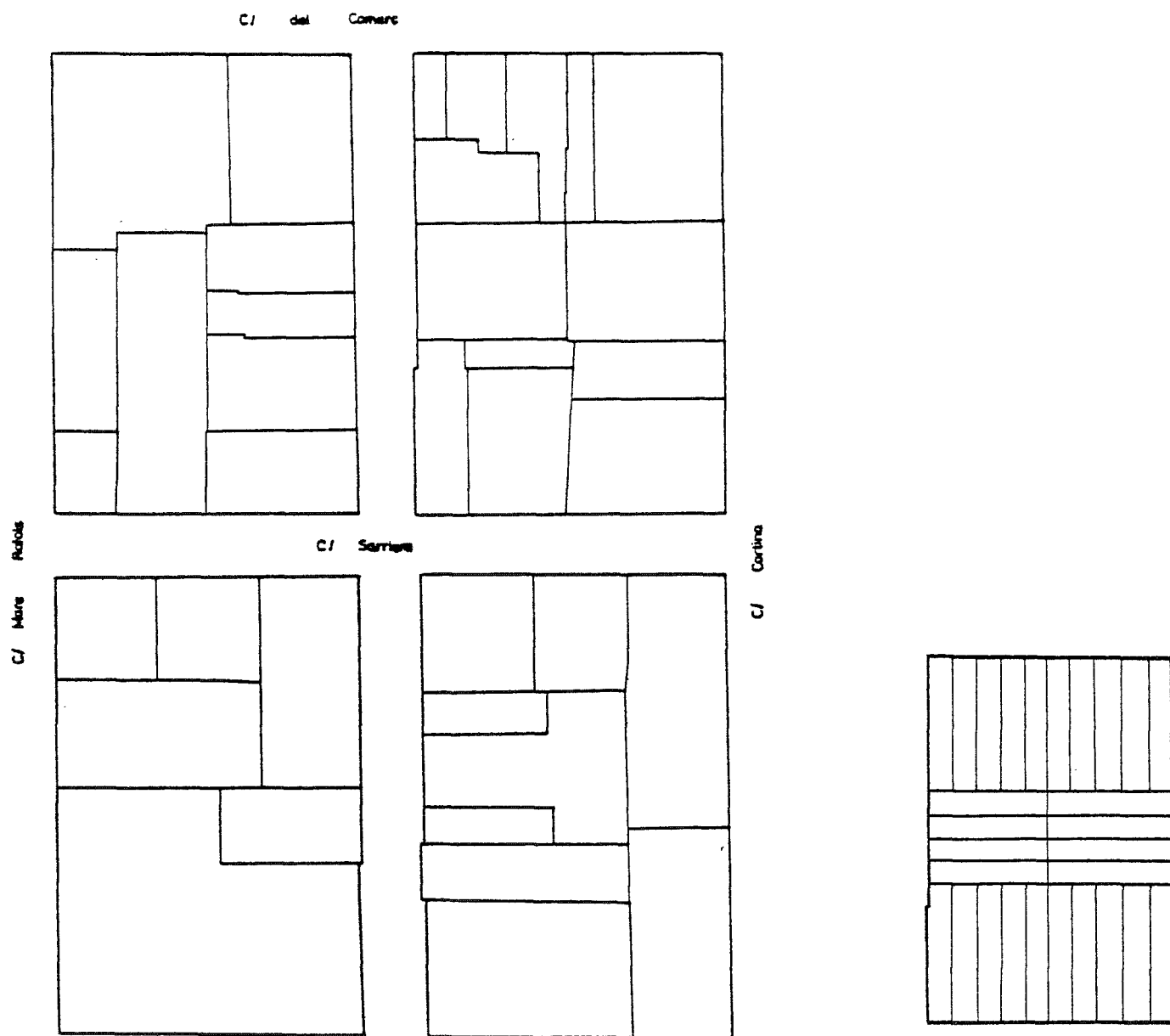
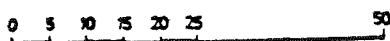
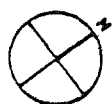

FIGURA LV. PARCEL·LARI INDUSTRIAL AL CARRER DE COMERÇ.

projecte de parcel·lació en patis el 1872.

REFERENCIES SOBRE LA LOCALITZACIO DELS PARCEL·LARIS

FIGURA XLIV

MANSANES POBLE NOU

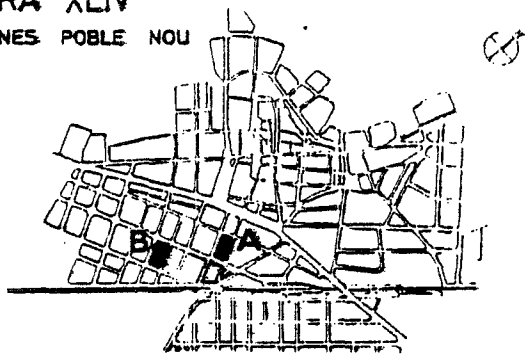

FIGURA XLV

POBLE NOU

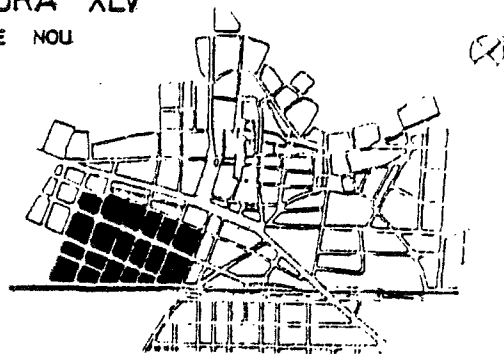

FIGURA XLVI

C. VALLS

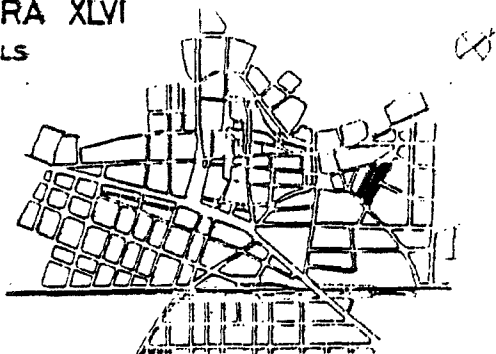

FIGURA XLVII

C. PERE ALEGRET

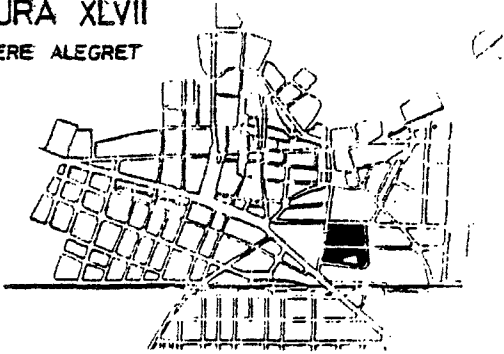

FIGURA XLVIII

C. SANT PERE

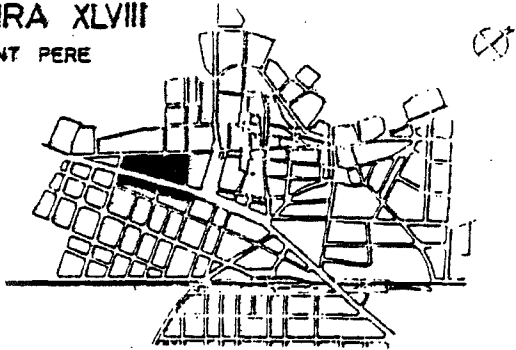

FIGURA IL

C. SANTA CLARA

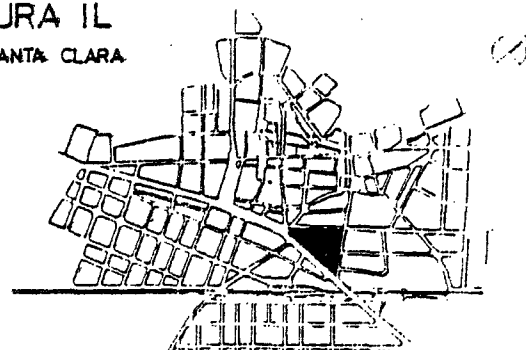

FIGURA L

Cta. SANT MARTI

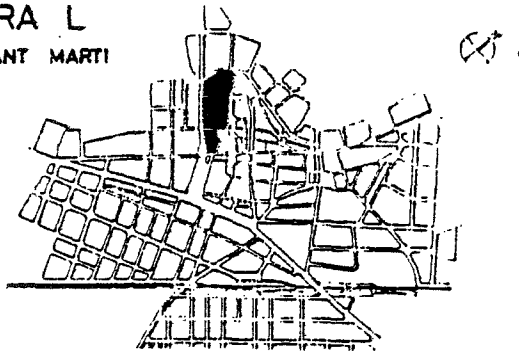

FIGURA LI

RAMBLA St. FRANCESC

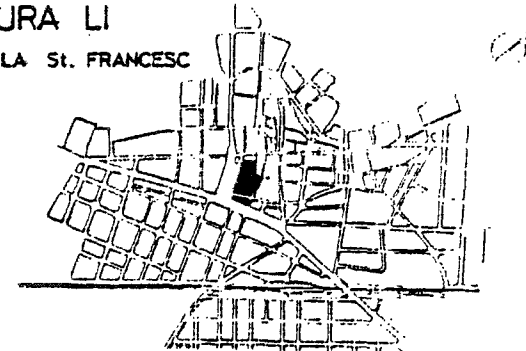

FIGURA LII

Pça. CONSTITUCIO

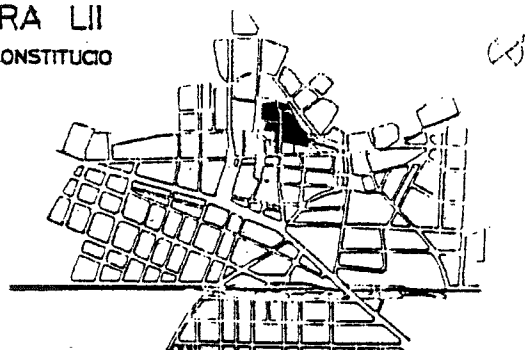
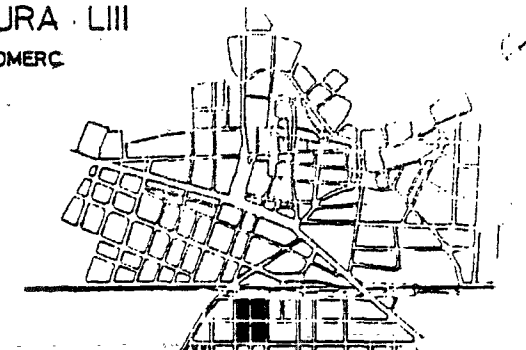

FIGURA LIII

C. COMERÇ

resultant, la qual, per mor de les necessitats dels grans magatzems vinícoles, van desenvolupar una àrea de predomini de grans parcel·les sense criteris organitzadors massa evidents.

Podríem trobar altres exemples sobre la contradicció entre els tipus bàsics de parcel·les i les necessitats industrials, però potser els dos exemples més suggestius siguin els de la "Electra Vilafranesa S.A." i la "Farinera Vilafranquina" en el parcel·lari prototípic del carrer de Mirret, i el del conjunt vinícola "Berger i CIA", als extrems de la parcel·lació del carrer de Pere Alegret i carrer de Sant Ramon. En tots tres casos van perdre's també la parcel·lació en patis que preveien els corresponents projectes inicials (33).

L'EVOLUCIÓ DEL PARCEL·LARI EN EL MARC D'UN PROCÉS URBÀ DE TIPUS BURGÈS.

En resum, i abans d'acabar el capítol, potser caldria insistir en algunes de les connexions que s'estableixen entre el parcel·lari, l'estructura de la propietat i la morfologia, entorn les quals sembla que s'hi apunti una evolució divergent, netament burgesa per una banda, i que conviu en canvi amb la presència de característiques aparentment rurals. Ens volem referir sobretot a dues qüestions; la primera, l'evolució des del predomini -- d'una estructura de la propietat terratinent a una altra d'heterogènia i compartimentada. La segona, el que sembla un clar predomini dels edificis unifamiliars o semicapitalistes (34) i que permeten, la coexistència artesanal o agrària.

Pel que fa al primer punt, ultra la confirmació d'estratègies netament capitalistes i que apareixen relacionades amb la remodelació del centre, la construcció dels magatzems vinícoles i les cases de renda, manca potser afegir que la ciutat segueix el procés habitual en la història de les ciutats decimonòniques, el qual acompanya la seva expansió amb l'aparició dels negocis immobiliaris.

Així, a Vilafranca, l'estructura del parcel·lari canvia profundament al llarg del període, i les formes de gestió, en canvi, --ús i capitalització-- es mantenen inalterables. L'evolució de l'estructura de la propietat, que sembla que necessàriament hauria d'incidir en els idearis i el comportament d'un previsible bloc de la renda, és, de fet, la que correspon a l'evolució d'una societat urbana de tipus capitalista. Recordem, si no, el que en -- aquest sentit escrivia M. Tatjer el 1978:

"L'evolució de les formes de la propietat urbana està lligada, com ja se sap, al desenvolupament del capitalisme. Avui ens -- trobem, en aquest sentit, en una situació caracteritzada fonamentalment per dos fets: 1) la contradicció entre la difusió -- aparent i la concentració real de la propietat, i 2) la dismi-

nució de la incidència de la propietat urbana tradicional (27) en la pràctica urbanística".

De fet, tot sembla indicar que si al llarg d'aquest període, tot i mantenint-se les mateixes relacions de producció en l'aspecte immobiliari, l'incipient predomini de les noves i petites propietats fos un signe del tipus de relacions que predominarien durant l'etapa següent: la del capitalisme monopolista. Seguint J.E. Sánchez (36), podríem afirmar que aquesta contradicció era paral·lela i implicava l'organització i afiançament d'altres formes de domini sobre la propietat?. En aquest sentit, la correspondència d'aquestes hipòtesis amb el comportament local, trobaria encara una altra corroboració en l'aparició del Banc del Penedès en les estratègies immobiliàries.

Per de prompte, quelcom que també sembla força evident és que, a part dels condicionants derivats de la localització respecte les grans línies estructurants de l'espai de la ciutat, els propietaris de les grans finques rústegues a les rodalies urbanes tenen una capacitat d'incidència que està fins i tot a la base de l'homogeneïtat que caracteritza alguns barris i carrers de la ciutat.

També des d'un punt de vista social, pot destacar-se la relació existent entre parcel·la i edifici, d'on la significació social del parcel·lari, el qual reflecteix també la seva posició respecte al conjunt de la ciutat.

De tota manera, relacionant aquest tema amb el de les formes de creixement de la ciutat (37), apareix de manera ben nítida el fet d'unes tendències diferencials a l'espai urbà que implicaven, a més de formes d'alineació diverses, un procés de lotificació que, en el cas del pati, precisa fins i tot unes lleugeres divisions menors.

Aquestes diferències esdevenen, però, determinants en el cas de les edificacions industrials, les quals, pel que s'ha vist, eren materialment irrealitzables mitjançant algun tipus de derivat de pati i de l'organització d'aquests solars dins de l'illa. Aquesta desavinença entre forma, a la fi,

i funció, creiem que pot relacionar-se amb dues modalitats d'interpretació del mateix procés de lotificació (Figura LVI), la qual cosa vindria recolzada pel valor de canvi inherent al sistema del pati, aspecte que, en el cas dels industrials és aparentment marginal.

Abans, però, d'endinsar-nos en aquesta temàtica, pot ser convenient continuar aprofundint en els aspectes diferencials del creixement de la ciutat, aspecte que, per cert, el parcel·lari ens ha mostrat de manera suggerent.

NOTES.

(1). A. ROSSI, (1966), (ed. en castellà, 1971), pp. 76-77.

(2). P. PINON - P.MICHELONI (1975).

(3). M. TATJER (1979).

En aquesta comunicació, l'autora exposa sistemàticament la vertebració jurídica de les institucions sobre la propietat privada. - Aquest estudi representa un avanç recopilatiu i teòric respecte a la seva tesi de llicenciatura sobre el barri de La Barceloneta, on hi analitzava la relació entre morfologia i parcel·la. Vegeu M. Tatjer (1973).

(4). Recordem concretament tres estudis sobre ciutats; el de l'arquitecte I. LINAZOSORO (1978) sobre les ciutats basques, i els del geògraf R. MAS (1978) sobre el parcel·lari a l'eixample N.E. de Madrid, i el de C. CARRERAS (1978) sobre els barris S.W. de Barcelona. Els dos primers accentuen el paper de la morfologia i l'urbanisme, el darrer, en canvi, com el de M. TATJER (1973), posa l'accent en l'estructura de la propietat.

(5). Tal com afirmen J. BUSQUETS, A. FONT i J.L. ORDOÑEZ (1980) en l'estudi previ al Pla General de Vilafranca, (pp. 93).

(6). La data sobre la longitud de la façana ha estat obtinguda a través dels plànols que contenen els E. d'O.P. Vegeu supra, capítol tercer i apèndix.

(7). R. MAS (1978)

(8). Vegeu (7), pp. 43.

(9). En els E. d'O.P. és corrent trobar també la denominació de pati com a sinònim de solar i en aquest sentit s'assimila al nom amb què coneixen encara els solars als pobles de les zones rurals tarragonines.

- (10). Vegeu I. LINAZOSORO (1978).
- (11). A. ROSSI (1966), pp. 77.
- (12). Vegeu (5), pp. 97.
- (13). Pensem en els barris treballadors de Sants, Sant Martí de Provençals i Sant Andreu a la Barcelona del segle XIX, i fins i tot en Gràcia, malgrat les seves dimensions més grans, que usualment acostumen a presentar els edificis decimonònics.
- (14). Segons I. CERDA, la dimensió de 4'20 era comuna al quart de casa - (també 4'20 en profunditat) i als 8'40 de profunditat. Vegeu la seva Teoria general..., (1867), vol. II, pp. 687.
- (15). La permanència del pati continua, com a mínim fins el 1945. Vegeu en aquest sentit, Expediente promovido por Doña Mercedes de Prat..., on l'arquitecte municipal, el 1943, calcula el valor de l'expropiació en base al nombre de patis existents al solar en litigi A.M. - 48/443.
- (16). Vegeu R. MAS (1978).
- (17). Com a la majoria de ciutats i de barris. Per a un exemple concret, - vegeu R. MAS (1978).
- (18). Vegeu supra, capítol segon, on explicàvem les bases de l'organització de l'espai urbà.
- (19). Vegeu (15).
- (20). R. MAS (1978) ha assenyalat la relació existent entre parcel·la regular, de tendència quadrada i de façana àmplia, amb els immobles de pisos a les grans ciutats.
- (21). Vegeu plànol guia corresponent.
- (22). Segons la definició emprada per R. MAS (1978).
- (23). Vegeu la figura XXXVI.
- (24). Vegeu supra, capítol setè i, infra, capítol onzè.
- (25). Vegeu supra, capítol setè i, en concret, la figura XXXVI.

- (26). Vegeu (25).
- (27). Vegeu (25).
- (28). Les fonts que s'han utilitzat en aquesta investigació només ens han facilitat la informació continguda en un plànol desconegut fins el moment i possiblement datat entre 1855 i 1860. En ell hi destaquen els camins d'accés a la ciutat, però, en tot cas, no conté cap informació. Vegeu infra, nota (13) del capítol onzè.
- (29). Vegeu supra, capítol segon.
- (30). Vegeu (28).
- (31). P. MAS I PEPERA (1932)
- (32). Vegeu figura XXXVI. "Expediente para llevar a cabo la urbanización - ...de la calle Comercio..."; A.M. 10/405.
- (33). Vegeu figura XXXVI, i capítol setè.
- (34). Vegeu (1).
- (35). M. TATJER, (1979), pp. 73.
- (36). J.E. SANCHEZ (1981), pp. 48-49.